

МЕСТО КАЗНИ — САНДОРМОХ

Лишь недавно, в канун 80-й годовщины Октябрьской революции стали известны подробности того, как в 1937 году «отпраздновали» двадцатилетие Великого Октября на Соловках. В течение пяти дней (27 октября, 1,2,3,4 ноября) по приговорам особой тройки Управления НКВД по Ленинградской области в урочище Сандормох были расстреляны 1111 заключенных из Соловецкого лагеря политзаключенных. Среди приговоренных к расстрелу были лучшие представители украинской творческой интеллигенции: писатели, ученые, деятели культуры — Лесь Курбас, Микола Зеров, Валерьян Пидмогильный, Мирослав Ирчан, Матвей Яворский, Микола Кулиш...

По запросу Службы безопасности Украины сотрудники Регионального управления ФСБ РФ по Архангельской области отыскали в своем ведомственном хранилище около сотни архивных уголовных дел ГПУ — НКВД на украинцев — бывших заключенных СЛОНа. Двум участникам поисковой группы СБ Украины и директору киевского издательства «Сфера» Игорю Гильбо была предоставлена возможность поработать с архивными делами и посетить Соловки.

ПИСЬМЕННИКИ
УКРАЇНИ-
ЖЕРТВИ
СТАЛІНСЬКОЇ
РЕПРЕСІЇ

І знов обвугленими сірниками
На сірих мурах сірі дні значу,
І без кінця топчу тюремний камінь,
І туги напиваюсь досхочу.
Напившись, запрягаю коні в шори
І доганяю молоді літа,
Лечу в далекі голубі простори,
Де розцвітала юність золота.
— Верніться,— благаю,— хоч у гості!
— Не вернемось,— гукнули вдалині.
Я на калиновім заплакав мості...
І знов побачив мури ці сумні.
І клаптик неба, розп'ятий на ґратах,
І нездрімане око у вовчку...
Ні, ні, на вороних мені не грати:
Я в кам'янім, у кам'янім мішку.

МИХАЙЛО ДРАЙ-ХМАРА

**Письменники України —
жертви сталінських репресій**

Випуск перший.

Київ
«Радянський письменник»
1991

У книзі
вперше поіменно названо
письменників України,
які стали безневинними жертвами
сталінського терору.

Вивчення архівів КДБ
дозволило документально точно розкрити
методику й механіку політичних процесів
над творчою інтелігенцією на Україні
у довоєнний і повоєнний періоди.

Книга ілюстрована документами
із судово-слідчих справ,
що збереглися в архівах.

Упорядник *О. Г. Мусієнко*

Редактор *В. Ф. Гужва*

Художник *О. І. Яцун*

© Мусієнко О. Г., упорядкування, передмова, 1991

© Авторський колектив: Бойко Л. С., Брюховецький В. С., Зуб І. В., Ільєнко І. О., Ковалів Ю. І., Мельник В. О., Микитенко О. І., Музика В. Д., Мукоме-ла О. Г., Мусієнко О. Г., Наєнко М. К., Никанорова О. І., Переїденко О. Я., Погребенник Ф. П., Полянкер Г. І., Сорока М. О., Хорунжий Ю. М., Юткін В. М., 1991
Фотоматеріали з фототеки видавництва «Радянський письменник», архіву КДБ УРСР.

Суботнього ранку 19 липня 1941 року до ошатного помешкання в центрі Звенигородки, де після інсульту оклигував під опікою хатньої робітниці і прийомного сина-підлітка академік Кримський, завітав у супроводі місцевого міліціонера діловитий на вигляд молодик у цивільному. Просто з порога прибулий повідомив, що, зважаючи на несприятливий перебіг бойових подій на фронтах, уряд республіки виніс спеціальну ухвалу про негайну евакуацію в глиб країни Академії наук, і ось він, молодший лейтенант Гусєв, прибув сюди, щоб допомогти всесвітньовідомому вченому Агатангелу Кримському якнайшвидше дістатися до Києва, звідки його переправлять далі на схід.

— Про що клопочетеся, славний чоловіче? — гірко всміхнувся в ліжку вимучений недугою господар.— Хіба не бачите, я майже повсім сліпий і напівспаралізований. В моєму становищі про смерть годиться думати, а не про евакуацію.

— Але ж усі київські академіки вже виїхали до Башкирії.

— То й хай собі їдуть. А моє місце — в Звенигородці.

— Я, оперуповноважений комісаріату держбезпеки, змушений вас офіційно попередити,— нараз змінив тональність розмови нечekanий гість,— що наказ керівництва виконаю навіть усупереч вашій волі.

По тривалій паузі Агатангел Юхимович байдуже махнув рукою:

— Що ж, коли не бажаєте рахуватися з моїми намірами, незважаючи на те, що я орденоносець, заслужений діяч науки, чинить, як знаєте...

Після хапливого прощання з домочадцями академіка на ковдрі винесли на вулицю, вмостили в авто, і він у компанії з мовчазним супровідником вирушив у дорогу. Надвечір, щасливо уникнувши зустрічей з «месершмітами», що буквально прасували кулеметним вогнем шляхи Придніпров'я, дісталися до задимленої від пожеж столиці України.

Яке ж було здивування Агатангела Юхимовича, коли молодший лейтенант Гусєв приправив його не на київську квартиру по вулиці

Малопідвальній, № 3, а в одиночну камеру спецкорпусу внутрішньої тюрми НКДБ. Хіба ж міг уявити вчений, що його заарештовано в справі так званих «маститих», яку ежовські «ангели смерті» тужилися скомпонувати ще 1938 року?

Все з'ясувалося на першому допиті 22 липня, коли слідчий пред'явив академікові звинувачення трирічної давності в тому, що «він був ідеологом українського націоналізму і впродовж ряду літ очолював антирадянське націоналістичне підпілля».

В кінці тридцятих років ежовські опричники чи то не встигли належним чином вивершити слідчу справу для гучного судового процесу над «зграєю маститих ворогів народу», чи, може, на той час у такому судилищі вже не було гострої політичної потреби. Бо найвидатніші представники інтелектуальної еліти українства або вже тліли в сирій землі, або доживали останні свої дні по численних сталінських гулагах.

По-іншому склалася ситуація після злочасного 22 червня 1941 року. Вже в перші тижні масованого наступу гітлерівці захопили величезні регіони України і на окупованих територіях почали насаджувати слухняну адміністрацію з місцевого населення. Лицарськи-абсурдний зрив у Львові 30 червня 1941 року засвідчив, що, попри мільйонні сталінські голодомори, масові репресії, невпинне четвертування народної душі, в свідомості певних кіл українства не заках потяг до творення своєї незалежної, суверенної держави. Ось тоді в нетрях беріївського відомства, певно, й пригадали про недовершену перед війною справу під кодом «маститі».

Пригадали й спішно підняли зі смертного одра академіка Кримського як ключову фігуру в замисленому політичному гранд-процесі. До всіх видуманих у 1938 році ежовцями звинувачень прилучили ще одне, найтяжче і найнепрощенніше з позиції сталінської конституції: «За наявними даними, останнім часом він (себто Кримський.— О. М.) активізував свою діяльність, спрямовану на утворення самостійної буржуазної української держави, на відрив України від Радянського Союзу».

В умовах вселенського патріотичного рушення на захист Вітчизни від фашистського нашествия для каналізації народного гніву в антиукраїнське русліще в планованому судовому процесі «масти-

тих» можна було замінити звичайними статистами, але неодмінно з відомими на Україні прізвищами. І «режисери шейнінського вишколу» з НКДБ легко знайшли власників таких прізвищ.

До міфічного антирадянського націоналістичного підпілля, нібито керованого напівживим академіком Кримським, були «підверстані» нещодавно заарештовані в Києві дочки класика української літератури Михайла Старицького — сімдесятитрирічна Людмила Михайлівна Старицька-Черняхівська і шістдесятисемірічна Оксана Михайлівна Стешенко. А щоб «зловорожа підпільна організація Кримського» виглядала масовішою, пристебнули до неї ще й кількох маловідомих представників церковного кліру похилого віку, які конали в тюремних казематах.

На допитах усі заарештовані категорично заперечували існування якогось антирадянського підпілля і свою приналежність до нього. Та їхні голоси чули тільки холодні тюремні мури, підручні ж Берії робили своє діло. Їм потрібен був гучний судовий процес над українськими буржуазними націоналістами — гітлерівськими посацками й запродавцями. Водночас такий процес, який би виправдував їхнє сите жирування в глибокому тилу, за спинами тих, що ходили в штикові атаки, кидалися з в'язанками гранат під гусениці німецьких танків, закривали своїми грудьми амбразури дзотів.

Форсування німецькими військами Дніпра з метою оточення столиці України перешкодило київським спецам служби безпеки завершити слідчу справу № 148001. Академіка Кримського разом із його престарілим «підпіллям» було спішно відконвойовано до харківської тюрми. Але й там у хід слідства втрутилися танки гітлерівського фельдмаршала Клейста, які сльотавого жовтневого ранку зненацька з'явилися на околицях міста. Стероризованих нічними допитами, одряхлілих від голоду й холоду доходяг із «підпілля» Кримського наперекір усякому глузду заплombували в арештантський «телятник» і відправили на схід.

Ніхто й ніколи не визнає, якою мученицькою для закайданеного суцвіття української інтелігенції видалася та подорож під німецькими бомбами, осінніми хвищами в промерзломому вагоні без крихти їжі. З переказів відомо лише, що десь за Волгою, на казахській землі, сконала Людмила Старицька і її задубіле тіло було викинуте

конвоїрами на безіменному степовому полустанку. Невдовзі така ж доля спіткала і її молодшу сестру Оксану. Ненадовго пережив їх і академік Агатангел Юхимович Кримський.

Як засвідчує акт про смерть, підписаний 26 січня 1942 року тюремними медиками м. Кустаная, «хворий ув'язнений Кримський А. Ю. поступив із етапу 30 жовтня 1941 року з Харкова в дуже тяжкому стані виснаження й одряхління організму, зі змінами в серцево-судинній системі...» і «помер 25 січня 1942 року о 1 год. 30 хв. в лазареті Кустанайської загальної тюрми № 7 від послаблення серцевої діяльності».

Ось так злочинно був укорочений життєвий шлях одного з найдостойніших синів українського народу — унікального творця «екзотичних» поезій «Пальмове гілля», оповідань та роману, знавця близько 60 мов народів світу, незрівнянного орієнталіста і перекладача, невтомного дослідника історії і культури арабів, персів, тюрків, автора 26-томного зібрання монографій з проблем сходознавства і десятків підручників, дбайливого навчителя і вихователя кількох поколінь вітчизняного студентства.

Неначе віщуючи свою трагічну будучину, Агатангел Кримський ще в розповні свого життя, в 1903 році, написав такі моторошні рядки:

«Без молитви шпурніть мого трупа в підтюремнії мури,
Напишіть, що був я злочинець і загинув з тортури,
Напишіть, що був я злочинець...»

Драматична доля академіка Кримського, як і долі його гірких посестер по нещастю Людмили і Оксани Старицьких, не якесь унікальне в своєму роді явище, вона сфокусувала в собі неосягнений трагізм того страдницького покоління українського народу, якому судилося пережити криваву віхолу громадянської війни, зловмисно організований голодомор тридцять третього року, чверть-столітній сталінський терор...

Історія гомо сапієнс вбрижкана кров'ю безлічі виплесків звірячої жорстокості, проте на її тисячолітніх перегонах не було такого евересту масового геноциду, яким ознаменувався короткий часовий відтинок будівництва «комуністичного раю» в колишній Російській імперії. Мабуть, назавжди залишиться таємницею, скільки десятків

мільйонів невинних людей принесли в жертву більшовицькі вожді заради здійснення своїх химерних ідеалів. Точно відомо лише одне: розгнuzданий сталінський терор не поминув у Країні Рад жодної нації чи народності, жодного суспільного класу чи прошарку. Та найтяжчого, найнещаднішого знекровлення зазнала, безсумнівно, вітчизняна інтелігенція.

Щоправда, в справі винищення інтелектуального ядра суспільства Сталін не був ні першовідкривачем, ні законодавцем мод. Тирани всіх часів без вагань опускали меч репресій на голови тих, хто пристрасним словом чи життєвим прикладом міг пробудити в гнобленого люду жагу до свободи і волю до боротьби. А от у звіриній ненависті до цілих народів, зокрема ненависті до українства, він не мав аналогу в історії людської цивілізації.

Ні для кого не секрет, що до жовтневого перевороту в 1917 році для кавказького бойовика-експропріатора Сосо Джугашвілі українського питання як такого взагалі не існувало. Але після введення Сталіна наркомом національностей у перший ленінський уряд він несподівано для старих революціонерів постав у тозі чи не найвидатнішого більшовицького українознавця.

Недорікуватий горінець не лише доповідав на кожному засіданні ВЦВКу і Раднаркому про становище на Україні, але й регулярно знайомив партійні маси зі сторінок преси із суто українськими проблемами. Досить згадати хоча б такі його публікації: «Відповідь товаришам українцям в тилу і на фронті», «Про українську Раду», «Український вузол», «Про мирні переговори з Україною», «Україна визволяється» і т. п. Питається: чим зумовлений такий жагучий інтерес вельми скромного партійного функціонера з Кавказу до «українського вузла»?

Відповідь на це запитання у певній мірі дає телеграма Леніна, надіслана 23 січня 1918 року Надзвичайному комісару району України Серго Орджонікідзе: «Ради бога, вживіть найбільш енергійних і революційних заходів для відправки хліба, хліба, хліба!!! Інакше Пітер може сконати... Ради бога!»

Можна не сумніватися, наркомнац Сталін знав переконання Леніна, що без українського хліба, вугілля, солі «ні про яке справжнє будівництво соціалізму не може бути й мови». Тому, коли

16 грудня 1917 року «Маніфестом до українського народу з ультимативними вимогами до української Ради» Раднарком більшовицької Росії фактично оголосив війну УНР, Сталін напевно розгледів свою зорю удачі саме на небосхилі України.

Будучи від природи фізично неповноцінним, не маючи щонайменшого натяку на ораторський талант, сорокарічний скиталець по тюрмах та засланнях без освіти й певного фаху, Джугашвілі не міг розраховувати за участь в революції ні на лаври полководця, ні на кар'єру партійного трибуна-громовержця. Єдине, чим він досконало оволодів ще в дореволюційні часи, це — мистецтвом прикарманювати чуже добро, про що красномовно засвідчили шість вироків царських судів. І ось доля подарувала йому щасливу можливість продемонструвати оте мистецтво не темної ночі із зграєю зарізьяк, а на очах всієї партії, очоливши армію офіційних експропріаторів.

По-зłodійськи обережно, але професійно виважено колишній Коба став підбиратися до керма головного експропріатора України. 27 квітня 1918 року за рішенням ленінського Раднаркому Сталін став Повноважним представником РФСР для ведення переговорів із дипломатичною місією УНР про укладення мирного договору. Восени того ж 1918 року більшовики України на своєму II з'їзді невідомо за які заслуги обрали його членом ЦК КП(б)У. Залишав у березні 1920 року він був призначений головою Ради трудової армії України, а через кілька місяців, у дні польської кампанії, обійняв посаду члена Реввійськради республіки.

Та диво дивне: якщо в революційному Пітері Сталін буквально захлинався, оповідаючи усно й письмово про українські справи, то, опинившись на Україні і вибравшись на чи не найвищі адміністративні щаблі, раптом ніби втратив дар мови, згубив будь-який інтерес до «українського вузла» і лише зрідка давав сіренькі інтерв'ю газетярам про події на фронтах південно-західного краю.

І пізніше в своїй мільйоннорозтиражованій «Автобіографії» вперто замовчував український період свого життя. Зате його зарубіжні біографи одностайно стверджували, що перебування на Україні різко негативно позначилося на вдачі Сталіна. Від народження похмурий, замкнутий, грубий, син горійського чоботаря-алкоголіка

за якихось два-три роки став нетерпимим, хворобливо-підозрілим, озлобленим на весь світ.

Можна тільки гадати, що саме стало причиною таких змін у його характері, але найвірогідніше — наркомнац був розчарований у своїх сподіваннях стати «матеріальним фундатором» соціалізму. Адже на той час Україна грізно клекотіла всенародними повстаннями, не тільки її окремі регіони, а й численні повіти та волості проголошували себе незалежними республіками й були неприступними бастіонами для розрізнених, погано озброєних продзагонів. Тому на порядок денний стала проблема не дозову в Центр хліба, вугілля, цукру, солі, а тотальне обеззброєння краю, яке повсюдно супроводжувалося кривавими побоїщами.

За своїм психічним складом Сталін не міг збагнути, якої самостійності жадає місцева людність на порозі соціалістичного раю, чому вона чинить такий відчайдушний опір впроваджуваній більшовиками політиці воєнного комунізму. І від усвідомлення власного безсилля зрозуміти й змінити становище горде серце наркомнаца скипало ярим гнівом, переповнювалося презирством і зненавистю до всього українського.

До того ж місцеві намісники в особі всіляких квірінгів, раковських, п'ятакових самі корчили з себе видатних пролетарських вождів і гадки не мали визнавати верховенство влади на Україні повноважного представника Центру Джугашвілі-Сталіна. Складалося навіть враження, що вони сприймали його як тимчасового нальотчика і з нетерпінням чекали якнайшвидшого щезнення. За таких умов праця на Україні не лише не приносила Сталіну морального вдоволення, але з кожним днем ставала все обтяжливішою і нестерпнішою. Тому, коли випала нагода перейти на роботу в Секретаріат ЦК ВКП(б), він без вагань і без жалю полишив Україну, де не здобув ні кар'єри, ні слави.

Полишив, але забути не забув. Тим паче, що вона частенько нагадувала про себе. Навіть ставши Генеральним секретарем ЦК ВКП(б), Йосиф Віссаріонович не відчував належної шаноби до себе з боку вчорашніх українських соратників. Навпаки, вони залюбки ставили йому підніжки, де тільки могли.

Як удар у спину сприйняв він непохитну позицію української

делегатії, яка на з'їзді Рад торпедувала його кривну ідею об'єднання радянських республік на принципах автономії. Ще глибшу рану його самолюбству завдав старий іскривець Микола Скрипник, котрий з трибуни партійного з'їзду в присутності визнаних вождів міжнародного революційного руху в'їдливо висміяв сталінську «подвійну бухгалтерію» в національному питанні. А яким непогамовним зубним болем була для нього фанатично впроваджувана наркомосом Шумським українізація, в якій «справжні більшовики» вбачали визріваючий гнійник націоналізму!

Все це по вінця озлоблювало Сталіна, поглиблювало неприязнь і недовір'я до партійного та радянського керівництва республіки, яку він розглядав з часів громадянської війни не інакше як оплот петлюрівщини, махновщини, куркульського бандитизму. Тому з перших же днів свого управління бюрократичним партапаратом постійно «зміцнював» ключові пости на Україні вірними «навуходоносорами», чиїми руками ретельно збирав у чорний ящик власної пам'яті компромат на неадекватний народ, щоб у зручний момент раз і назавжди поквитатися з новоявленою вандеєю.

Такий момент настав у «рік великого перелому», коли на листопадовому (1929) Пленумі ЦК ВКП(б) всупереч об'єктивній необхідності був проголошений курс на форсовану колективізацію сільського господарства. Сталін зневажив серйозну пересторогу свого ідейного навчителя В. І. Леніна, що процес «переходу від дрібних одиночних селянських господарств до громадського обробітку землі... вимагає тривалого часу», що «впливати на мільйонні дрібні селянські господарства можна тільки поступово, обережно, лише вдалим практичним прикладом, бо селяни — люди надто практичні, надто міцно зв'язані із старим земельним господарством, щоб піти на які-небудь серйозні зміни тільки на підставі порад і вказівок книжки».

З юнацьких літ при звичасний до кривавих насильств, морально розбещений безкарністю за найтяжчі злочинства в роки «воєнного комунізму», самодержавний більшовицький диктатор зі своїми посіпаками в Політбюро поставив перед партією позбавлене здорового глузду завдання: не просто колективізувати десятки мільйонів селян, а колективізувати неодмінно за о д и н рік. Чим закінчилася

чергова сталінська авантюра, нині відомо всьому світові. Ліквідація куркульства як класу, повальний грабіж селянства, розстріли без суду й слідства, ув'язнення закладників, насильна депортація мільйонів хліборобів у концтабори й віддалені райони вічної мерзлоти... Морем крові заплатило радянське суспільство за злочинний експеримент побудови сталінського соціалізму!

Для українського народу кампанія «Дайош шалені темпи колективізації!» мала неймовірно трагічні наслідки. Навіть за часів татаро-монгольського нашествия наша земля не зазнала стільки страхіть, як за роки сталінської опричнини. За свідченням представника Політбюро ЦК ВКП(б) на Україні Серго Орджонікідзе, колективізація в республіці «закручена по-звірячому». Та, незважаючи на розгнuzданий терор, сталінським мацапурам виявилось не під силу загнати українське селянство в колгоспи ні за один рік, ні за два, ані за три...

Спротив суцільній колективізації був розцінений кремлівською клікою Сталін — Молотов — Каганович як «куркульський саботаж генеральній лінії партії». А щоб зламати цей саботаж, «вождь усіх часів і всіх народів» вдався до ще не зної людською цивілізацією іброї — виморювання селянства штучно організованим голодом. І щонайперш свій ненависний погляд він спрямував на Україну, Кубань, Північний Кавказ, Поволжя.

Стратегію упокорення хліборобського роду «вірний друг і соратник Ілліча» спланував з майстерністю досвідченого звіролова. Віщуючи смертний спротив своєму замислу, він першу лінію облоги селянства окреслив урядовою постановою про введення в містах продовольчих карток для забезпечення служивого люду продуктами харчування в магазинах за місцем проживання. Затим запровадив всеоюзну паспортну систему з потаємною метою: не допустити в промислові центри напливу вихідців із сіл, де вони могли б влаштуватися на роботу, а отже, й отримати продкартки. А щоб здичавіла од голоду селянська маса не ринула самочинно в хлібні місця, на кордонах, скажімо, України була виставлена збройна сторожа.

Коли «підготовча» робота була завершена, восени 1932-го почався основний етап операції під скромною назвою «хлібозаготівля».

Природно, що державна хлібзаготівля того нещасливого року нічим не нагадувала попередні, як за своєю суттю, так і за формою проведення. По-перше, план здачі зерна Україною був визначений не на основі розрахунків, опертих на засівні площі й реальний врожай, а продиктований потребами кремлівських вождів. По-друге, провести заготівельну кампанію Сталін не довірив республіканському керівництву на чолі з Косіором, Чубарем, Петровським, а особисто наказав Постишеву, Молотову, Кагановичу «негайно виїхати на Україну... як Особливо Уповноваженим ЦК ВКП(б) і РНК СРСР і вжити необхідних заходів організаційного і адміністративного порядку для виконання плану хлібзаготівель».

Діяльність цих сталінських ординців здійснювалася під девізом «Навіть із кров'ю, але хліб з України візьмемо!» І вони брали хліб із допомогою місцевих яничарів справді з кров'ю. Аби не лишити «куркульським саботажникам» бодай зернини, примушували під дулом нагана повторно перемолочувати скирти соломи, перевіювати полу, в пошуках тайників із зерном розвалювали серед зими печі, в фонд хлібоздачі висипали з горшків навіть зварену для дітей пшоняну кашу. Села, які вже не мали що здавати в державні фонди, рішенням верховних властей заносили на так звані «чорні дошки», в покарання за що на сільські громади накладалися астрономічні штрафи, в поселян відбиралася присадибна земля з будівлями, конфісковувалася худоба й домашнє майно, місцеві магазини закривалися, а товари ширвжитку вивозилися на обласні бази.

На додачу до всіх бід над українським селом зашalenів санкціонований Сталіним терор. На підставі постанови ЦК ВКП(б) і РНК СРСР від 14 грудня 1932 р. голів «штрафних» сільрад і колгоспів, а також «злісних боржників перед державою» заарештовували, висилали в ведмежі краї, а нерідко й розстрілювали на місці. На початок 1933 року кількість репресованого сільського активу визначалась тисячами, а через місяць — десятками тисяч.

Та, незважаючи на сатанинське шаленство повноважного тріо у Тарасовім краю, в кінці січня 1933 року Сталін змушений був визнати: «ЦК вважає встановленим, що парторганізації України не справилися з покладеним на них завданням по організації хлібзаготівель і виконанням плану хлібоздачі, незважаючи на трикратне

зменшення і без того зменшеного плану». Та об'єктивно вони вже й не могли справитися. Бо по ограбованій до останньої нитки, відгородженій від усього світу штиками України в той час уже владно крокував цар-голод.

За свою многотраждальну історію людство не зуміло витворити ні барв, ні слів, якими можна було б належно змалювати ті жахи, які коїлися весною 1933-го на Україні. Вже в половині березня були зареєстровані випадки масових самогубств, труподства, канібалізму. А до нового врожаю ще треба було дожити щонайменше три місяці. І всі оті місяці по змертвілій, забудяченій землі бродили товпища обдертих, опухлих, отупілих од голодомору вчорашніх хліборобів, що годували половину Європи, бродили в пошуках їжі.

Але марними були зусилля приречених мільйонів. Більшовицькі вожді пустили їх по задалегідь визначеному замкнутому колу, виходом з якого була тільки смерть. І люди вмирили, як дощові краплі в піщаній пустелі. Вмирили сім'ями, селами, цілими регіонами. Вмирили на рідних обійстях і польових обніжках, вмирили по степових байраках і на засмічених, байдужих до їхнього страждання столичних проспектах. У тому розпроклятому тридцять третьому в СРСР навіть з'явилася унікальна професія — трупарі, які за додаткову пайку хліба підбирали щоранку до схід сонця трупи безіменних мерців по міських вулицях і відвозили їх у глухі яруги за далекими околицями.

Зараз між істориками точиться суперечка: скільки мільйонів українських селян виморив голодом у 1933-му сталінізм? Чотири... сім... дев'ять?... На жаль, померлі не встануть із могил і не повідають усієї правди. Отже, навряд чи колись стане відомою точна цифра жертв сталінського голодомору. Зате незаперечним є факт, що у 1933-му був тяжко підрубаний генетичний корінь українського народу, що призвело до різкого знелюднення української землі. І цей факт ні для кого в світі не становив і не становить таємниці.

Вчитаймося, що писали білоруські робітники в своєму листі до ЦК КП (б)У ще на старті великого голодомору 15 липня 1932 року: «Коли це було, щоб Україну Білорусія годувала! Були гірші роки, та Україна годувала Білорусію, а тепер навпаки. Білорусія згодна допомогти українським колгоспам і незаможним селянам організо-

вано, а не так, як зараз відбувається... Всюди безліч голодних, обірваних українців, котрі лежать на вулицях містечок Білорусії... До чого це йде, що з цього вийде?.. Українців голодом хочуть задушити, а в газетах пишуть, що все добре. Чому правду не напишуть, що мільйони голодують... Шкода, коли бачиш голодних блукальців українських... Просто на серці шкребе за такі допущені справи...»

Висновок, зроблений по живих слідах простими білоруськими робітниками, що «українцев змору хочят задушыць», підтвердив неперевершений знавець цієї теми, автор всесвітньовідомого дослідження «Жнива скорботи» Роберт Конквест: «Голод запланувала Москва для знищення українського селянства як національного бастиону. Українських селян нищили не тому, що вони були селянами, а тому, що вони були українцями».

Такої ж думки дотримується інший серйозний американський історик Дж. Мейс: «Москва пов'язувала українське селянство з українським націоналізмом як загрозою імперським інтересам Москви. Сталін, Каганович, Постишев і інші запланували в Москві знищення українського селянства як свідомої національної верстви і безпощадно здійснили це на Україні в 1932—1933 роках засобом штучного голоду».

Та першими цю страшну істину з власного досвіду збагнули українські хлібороби. І цілком резонно звернулися до «отця всіх народів» за роз'ясненнями, як це зробив анонімний мешканець м. Фастова: «Наші трудящі колгоспники не мають ні куска хліба і навіть є такі, що з голоду пухнуть. Коні в колгоспах дохнуть, а люди ділять їх і їдять, що призводить до масових захворювань. Питається: чому у Воронежі, Москві, Тифлісі, Криму є хліб, скільки завгодно і який завгодно, а на Україні — нема?»

«Як ми можемо будувати соціалістичне народне господарство, коли приречені на голодну смерть? Питаємо: за що ми билися на фронтах? За те, щоб сидіти голодними і бачити, як умирають діти в корчах голоду?...» — зойк колективного відчаю направили в червонозоряний Кремль колгоспники с. Горби, що на Кременчуччині.

Але в потоці скорботно-благальних послань до генсека траплялися й такі, які пашіли динамітом. Ось для прикладу рядки: «Хіба

шлях до соціалізму — це шлях до гноїні й згуби? Кому к чорту потрібен соціалізм, збудований на костях знищених голодом людей?» Чи: «Я колишній партизан, бив буржуїв, а сьогодні згоден різати комуністів. Хіба я повинен здихати з голоду?..»

Проте ні стогін, ні зойки, ні прокльони, ні погрози не долинали до слуху «головного зодчого соціалізму»: слова й почуття приречених він уже вважав набутком могильної землі. Єдине його серйозно непокоїло — аби від імені виморених голодом мільйонів громом не пролунало новоявлене «поховайте та вставайте». Маючи певне поетичне обдаровання, Сталін знав ціну ограненого талантом Слова і прекрасно розумів, що народ без своїх речників — це отара баранів для заклання, до якої нікому нема ніякого діла. Про будь-який народ світ довідується не лише з діянь породжених ним вождів, а й пісень поетів. Стосовно українських «вождів» Йосиф Віссаріонович не мав жодних ілюзій, а от щодо поетів...

Уярмлені нації самою долею приречені мати своїх месій в образі поетів, аби не звиродніти духовно, не канути в безодню віків. У російській і австро-угорській тюрмах народів Україна спромоглася народити собі і Кобзаря, і Каменяра, і поетичну Мавку. А після національного бойовища 1917—1920 років на українській землі розплодилось віршописців, як метеликів на травневому лузі. І кожен другий з них, певно, мітив у національні месії. Будучи в переважній своїй більшості за походженням синами гречкосіїв, ці піїти наймолодшої генерації, за твердим переконанням Сталіна, були виразниками інтересів українського куркульства. І він нітрохи не сумнівався, що сувора історична необхідність революційного перетворення села з примусовою колективізацією і хлібозаготівлями буде витлумачена ними в зловорожих цілях. Хоча чому — буде?..

Як доносила агентура ДПУ, останніми роками на Україні ширилися про «батька і вчителя» найобразливішого гатунку анекдоти, частівки, приповідки. Він здогадувався, чиїх то рук діло, але до пори до часу робив вигляд, що нічого не помічає. А ось на те, що за кордоном на відставі «свідчень уярмлених українців» розпалювався пропагандистський шал компрометації сталінського «раю», закрити очей не міг. Бо розумів, що перед ним не якийсь там жалюгідний складач анекдотів, а непримиренний класовий Ворог.

Маючи серед української еміграції таких повипредів, як Володимир Винниченко і Євген Коновалець, той причаєний Ворог із пером у руках організував по європейських столицях демонстрації протесту проти винищення українства як етносу, заснував міжнародний Комітет допомоги приреченим на згин селянам в червоній імперії, на газетних шпальтах вивершив цілий еверест компромату на Сталіна. І цим самим пліч-о-пліч зімкнувся з найзапеклішим ненависником Лейбою Троцьким.

Отож, за сталінською логікою, висновок напрошувався один: раз і назавжди заткнути пельку потенційним мазепинським кобзарям та каменярам. Як це зробити, досвіду Сталіну не треба було позичати. Для подібних випадків у його піхвах завжди зберігалася вивірена зброя — тотальний терор.

...Сьогодні побутує чимало версій про кількість репресованих і замордованих у добу сталінщини письменників України. Різні дослідники називають різні цифри — від 97 до 500 осіб. І в цьому нема нічого дивного. Адже сталінські кати не афішували своєї кайнової роботи, не вели доскіпливого бухгалтерського обліку своїх жертв. Навпаки, вони докладали граничних зусиль, щоб приховати від наступних поколінь сліди нечуваних злодіянь, маскуючи під військові об'єкти у віддалених лісових кварталах масові поховання розстріляних, замуруючи судово-слідчі справи в броньованих сейфах спецхранів, оплачуючи безпам'ятство винуватців і свідків геноциду персональними пенсіями і розподільниками. Тому-то кількість загублених сталінщиною життів досі точно не встановлено.

В цьому мартиролозі вперше робиться спроба поіменно назвати письменників України, які стали жертвами сталінського терору. Називати не по пам'яті, не з глухих чуток, а на основі вивчення судово-слідчих справ, що збереглися в архівах Комітету держбезпеки чи інших вірогідних історичних документів. Окрім неймовірних труднощів із розшуками, збиранням і опрацюванням фактичних матеріалів, перед ініціаторами комісії «Меморіал» Спілки письменників України постало кілька серйозних методологічних проблем.

Перша. Кого із репресованих літераторів вважати власне письменниками? Адже навіть вельми статечні літературознавці включають у поняття «письменник» і початківця, котрий спромігся

опублікувати в позаштатній районці кільканадцять римованих ремінісценцій чи видати сяку-таку збірочку віршів, і богом освяченого майстра слова, що резонував у своїх творіннях найвищі духовні здобутки людства. Після тривалих дискусій авторський колектив цього мартиролога вирішив керуватися не власними смаками, не сьогоднішніми художньо-естетичними критеріями, а уявленнями про статус письменника в суспільстві того часу, в який випало жити і творити персоналіям цієї сумної книжки.

Як відомо, 23 квітня 1932 року ЦК ВКП(б) прийняв постанову «Про перебудову художньо-літературних організацій», в якій на порядок денний ставилося завдання: «Об'єднати всіх письменників, які підтримують платформу Радянської влади і прагнуть брати участь в соціалістичному будівництві, в одну Спілку радянських письменників з комуністичною фракцією в ній».

Невдовзі після цього на Україні було сформовано Організаційне бюро для підготовки і проведення Першого установчого з'їзду письменників республіки, який відбувся на початку літа 1934 року. На своєму останньому засіданні 12 червня з'їзд схвалив рішення приймальної комісії, котра, розглянувши близько 400 заяв, рекомендувала затвердити дійсними членами новоутвореної спілки 120 чоловік, а 73 літераторів вважати стажерами-кандидатами в члени СПУ. Отже, в половині 1934 року на Україні було 193 особи офіційно визнаних приналежними до професійної письменницької Спілки. Саме цю цифру і взяли за відправний показник автори цього мартиролога.

Не менш важливо було встановити: коли саме почався сталінський терор проти українського письменства? Більшість літературознавців називають 1929 рік — рік початку підготовки фальсифікованого судового процесу в справі так званої Спілки Визволення України. І все ж витoki сталінського терору проти служителів Музи на нашій землі правильніше віднести на 26 квітня 1926 року. Саме на той день, коли «батько всіх народів» надіслав своєму наміснику на Україні Лазарю Кагановичу, який тоді працював першим секретарем ЦК КП(б)У, листа, розціненого сучасниками як сигнал до репресій. В чому полягала суть того листа?

Поінформувавши т. Кагановича й інших членів Політбюро ЦК

КП(б)У про свою тривалу бесіду з наркомосом України Шумським, котрий приїжджав у Кремль, щоб конфіденційно поділитись з Генсеком своїми тривогами стосовно становища в республіці й висловити різке невдоволення роботою Кагановича, Сталін із властивою йому брутальністю став таврувати Шумського за те, що наркомос нібито плутає таке поняття, як українізація апарату, з українізацією пролетаріату. Знаючи давнє різко негативне ставлення наркомнаца Джугашвілі до національного відродження уярмлених народів, члени Політбюро ЦК КП(б)У без зайвих слів збагнули, що цей лист — нищівний залповий вогонь по українізації взагалі.

Сталін лякав Політбюро ЦК КП(б)У тим, що українізація дуже швидко може привести до відчуження української культури від «Москви», а найжахливіше — почнеться «боротьба проти російської культури і її найвищого досягнення — ленінізму». На доказ того, що така небезпека вже реальна, Генсек зіслався на polemічну статтю українського письменника Миколи Хвильового.

«Його заява про те, що «ідеї пролетаріату нам відомі без московського мистецтва», його захоплення якоюсь месіанською роллю української «молодої» інтелігенції, його смішна і немарксистська спроба відірвати культуру від політики — все це і багато що інше в устах українського комуніста звучить зараз більше, ніж дивно. Український комуніст Хвильовий не мав сказати на користь «Москви» нічого іншого, окрім як закликати українських діячів тікати від «Москви» як можна швидше. І це називається інтернаціоналізмом!»

У вустах Сталіна ці зловісні слова могли означати лише одне — смертний вирок. Ось тому 26 квітня 1926 року, коли Генсек фактично власними руками відлив кулю, яка згодом обірвала життя Миколі Хвильовому, є всі підстави вважати днем початку великого терору на Україні.

Що ж стосується морального терору проти українства, то він ніколи не припинявся на нашій землі. Проте після вищезгаданого листа Сталіна до Політбюро ЦК КП(б)У цей терор набув ознак масової істерії.

Аби догодити своєму кремлівському покровителеві, Каганович

набрався нахабства з високої партійної трибуни дезинформувати громадськість, що в рядах КП(б)У викритий «особливо небезпечний націоналістичний ухил». І, як доведений факт, поіменно назвав лідерів цього ухилу — колишнього боротьбиста, а нині наркомоса Шумського, письменника Хвильового і економіста Волобуєва.

«Одкровення» Кагановича були сприйняті його посіпаками як сигнал до роздмухування кампанії «полювання на відьом», яка сягнула свого апогею через десяток років. З міфічних націонал-ухильників ці троє статечних громадян стараннями партійної преси постали перед суспільством як «рупори ворожих сил», «ватажки націоналістів», «наймити імперіалізму». В побут дуже швидко ввійшли, як найганебніша лайка, ярлики типу «шумськізм», «хвильовізм», «волобуєвщина».

Не витримавши незаслуженої ганьби і цькування, Шумський назавжди полишив Україну, щоб через десятиліття тюремних поневірянь покінчити на чужині життя самогубством. Хвильовий і Волобуєв змушені були публічно зректися своїх поглядів і покаятися. Щоправда, це їм не допомогло. Маховик сталінської машини душогубства вже набрав таких обертів, що для свого функціонування потребував тільки гарячої крові. І вона незабаром бризнула з чесного серця не одного лише Миколи Хвильового.

Проте було б помилкою думати, що найвистоянішу злобу і ненависть Сталін найщедріше вихлюпнув на письменників. Це не так. Необмежену, понадсамодержавну власну диктатуру в партії і державі «кремлівський горець» утверджував, реалізуючи цілий пакет практичних заходів. Оголосивши генеральною лінією більшовицької партії курс на ліквідацію куркульства (а точніше — селянства) як класу з потаємним прицілом підрубати генетичний корінь одвічного господаря землі, він водночас розпочав тотальний хрестовий похід проти інтелігенції як «міжкласового прошарку», аби шляхом її фізичного винищення духовно обезглавити народ, позбавити його перспективи національного відродження. Тому-то на сталінській дровітні складали поряд голови і письменники, і вчені, і митці, й інженери, вчителі, агрономи, лікарі... Свідченням цього можуть бути інспіровані судові процеси в справі так званої Спілки Визволення України.

Найголовніший із них був задуманий у «рік великого перелому» як шумова ідеологічна завіса нищівної руйнації українського села. Після «шахтинської справи» (1928), яка обурила цивілізований світ своєю юридичною неокочирністю, цей «антинаціоналістичний» процес на Україні мав стати не лише своєрідним реваншем, але й взірцем, професійним еталоном для організації цілої серії судових процесів в інших географічних регіонах. Прикметно, що його підготовкою таємно керував особисто Сталін. А безпосередніми виконавцями було призначено голову ДПУ УРСР Балицького і секретарів ЦК КП(б)У Косіора й Любченка.

Згідно з розписаним ними сценарієм, причиною створення СВУ послужило вбивство в травні 1926 року на паризькій вулиці головного отамана Симона Петлюри. На роль основного персонажа майбутнього політичного спектаклю чиновні «сценаристи» намітили не якогось там замухришкуватого контрика, а всесвітньовідомого вченого-літературознавця, віце-президента Всеукраїнської Академії наук Сергія Олександровича Єфремова. Чому саме його? Та тому, що в роки революційного вибуху він був впливовим політичним діячем, одним із керівників Центральної Ради і міг розцінюватися невдоволеним грабінницькою сталінською політикою селянством як живий прапор національного порятунку.

До «керованої» Єфремовим міфічної СВУ спеці з ДПУ «відмобілізували» кілька десятків відомих культурницьких діячів старшого покоління, яких давно тримали в полі свого зору. А для вивершення композиції «спектаклю» пристебнули ще й кілька молодиків, котрі мали репрезентувати собою таку ж міфічну, «суперконтрреволюційну» Спілку української молоді (СУМ).

На лаві підсудних опинилося 45 осіб (серед них письменники — Сергій Єфремов, Людмила Старицька-Черняхівська, Михайло Івченко). Всім їм інкримінувалося звинувачення: злісна антирадянська пропаганда, контрреволюційна діяльність з метою повалення Радянської влади і відновлення буржуазно-поміщицької Української Народної Республіки.

Сорок днів тривав показовий судовий процес у приміщенні Харківського оперного театру в «присутності іноземних кореспондентів» і «при масовому напливі трудящих», проте ні прокурорам, ні

громадським обвинувачам, ні підставним свідкам не вдалося неспростовно довести жодного протизаконного діяння підсудних. Мова велася про їхню світоглядну опозицію більшовизму, а зовсім не про практичну підривну діяльність проти існуючого ладу. Все ж Верховний Суд УРСР 19 квітня 1930 року визначив підсудним різні строки покарання за приналежність до СВУ.

І хоча жодного смертного вироку не було винесено, судовий процес виявився обагренням кров'ю. Заарештований у цій фальсифікованій справі поет Аркадій Казка не витримав упередженого слідства і, доведений до відчаю сатанинською наругою над людяністю, повісився в одиночній камері одеської тюрми 23 листопада 1929 року. В історію української радянської літератури він увійшов першим з тієї скорботної шерехи, яку півстоліття регулярно поповнювали лицарі німого протесту проти людиноненавистницької суспільної системи, починаючи від Миколи Хвильового і кінчаючи Григором Тютюнником і Віктором Близнецем.

Незважаючи на партноменклатурну «режисуру», незважаючи на шалений газетний гвалт, суд над СВУ все ж не справив на світову громадську думку і дешици того політичного ефекту, на який розраховував «улюблений вождь українського народу». І хоч по республіці прокотилися цунамі обласних і окружних судів над місцевими псевдочленами СВУ і СУМу, всім чесним людям планети було ясніше ясного: на Україні відбувається масовий погром інтелектуальної еліти нації.

Проте Сталін із садистською впертістю продовжував розглядати Україну приватним полігоном для апробації ефективних методів масових репресій. За його вказівкою, що пролунала з трибуни XVI партз'їзду (червень 1930 року), ДПУ республіки активізувало боротьбу з «українським буржуазним націоналізмом» і «українською націоналістичною контрреволюцією». Анонімні «сценаристи» з відомства Балицького почали спішно заквашувати новий судовий процес над міфічним «Українським національним центром» (УНЦ). За їхнім замислом це мала бути широко розгалужена по горизонталі антирадянська терористична організація, яка об'єднувала уцілілі рештки колишніх партій українських есерів, соціал-демократів, поступовців, а також членів КПЗУ, котрі, рятуючись від пересліду-

вань білопольської дефензиви, емігрували на Велику Україну. Програмні документи УНЦ у значній мірі були запозичені в СВУ. А очолити цю «антинародну зграю бандитів» спеці ДПУ «довірили» не комусь іншому, як колишньому Голові Центральної Ради, престарілому академіку Михайлові Сергійовичу Грушевському.

Про виняткове політичне значення «розгрому» УНЦ для Сталіна свідчить той факт, що за його наполяганням Політбюро ЦК КП(б)У на своєму позачерговому засіданні 22 березня 1931 року заслухало звіт керівництва ДПУ УРСР про хід підготовки до «ліквідації націоналістичного охвістя на Україні». І в основному схвалило «сценарій» майбутнього судового процесу, який планувалося провести в кількох обласних містах одночасно.

Звичайно, першу скрипку в тому судовому оркестрі мало зіграти розтерзанна так званої «Харківської центральної групи», персональний склад якої особливо ретельно відфільтрували спеці секретно-політичного відділу. На основі вивчення зібраних негласними методами матеріалів до неї було включено 26 осіб в основному з нібито підпорядкованої УНЦ «Української військової організації» (УВО). До когорти «героїв» майбутнього судового процесу включені академіки Яворський, Рудницький, Юринець, професор Волобуєв, секретар Верховного Суду республіки Рудзинський, помічник секретаря ЦК КП(б)У Любченка — Олійник, помічник наркомоса УРСР Скрипника — Естернюк, художній керівник театру «Березіль» Лесь Курбас, режисер Харківської опери Каргальський, артист Паторжинський, художник Петрицький, письменники Бобинський, Досвітній, Ірчан, Хвильовий, Яловий, Яновський та інші.

Щоправда, не всі із названих «обранців» ДПУ опинилися за ґратами. На другий день після арешту Михайла Ялового, 13 травня 1933 року, застрелився Микола Хвильовий. Передчуваючи смертельну небезпеку, зав'язвся на деякий час у творче відрядження Олесь Досвітній, невідомо куди зник із Харкова Яновський. На жаль, на їхні місця негайно були знайдені інші кандидати в ГУЛАГ.

Слідство наближалось до завершення, як сталося неймовірно в практиці сталінського судочинства — за розпорядженням заступника голови ОДПУ СРСР Ягоди з майже відрепетируваного спектаклю майбутнього судового процесу була виведена стрижева

постать — академік Грушевський. Досі невідомо, чим зумовлене раптове звільнення з-під арешту колишнього Голови української Центральної Ради, але незаперечним є те, що зроблено це не з милосердя Ягоди і не за велінням всевишнього. Як би там не було, а слідча справа УНЦ в один мент розвалилася. Єдине, що лишалось підручним Балицького,— це вивести на першу роль когось із оточення Грушевського. Вибір випав на Яворського.

Хто такий Матвій Іванович Яворський? Щонайперш це — статечний учений, автор кількох популярних монографій з новітньої історії України, добре знаний в країні після нищівної критики його «прокуркульських поглядів» у газеті «Правда», після чого в політичному лексиконі СРСР надовго прописалося поняття-лайка «яворщина». Проте ні в науковому, ні тим паче громадсько-суспільному плані він не був домірним академіку Грушевському. І на роль лідера УНЦ аж ніяк не годився. «Режисери» з ДПУ просто вимушені були висватати його в генерали контрреволюції, щоб не зірвати процес.

Очікуваного судового спектаклю не відбулося. Сталася банальна імітація суду за напівзакритими дверима, де кожному з арештованих «революційні законники» відміряли заздалегідь заготовлені строки ув'язнення і розіслали по віддалених концтаборах. Все відбулося настільки шито-крито, що пізніше черговий намісник Сталіна на Україні Постишев дорікав керівництву республіки, нібито справі УНЦ зумисно не було надано належного політичного резонансу, вона промайнула «як ізольований епізод без відбиття на житті і боротьбі КП(б)У».

Інакше розцінив зрив судового процесу над УНЦ «дорогий Йосиф Віссаріонович». Він пов'язав певні перехльости в справі українізації, прорив в соціалістичній перебудові українського села, квоість у боротьбі з націоналістичною контрреволюцією з наявністю «прихованого націоналістичного ухилу в лавах КП(б)У». З його подачі на черговому Пленумі ЦК КП(б)У було публічно названо ім'я лідера цього ухилу. Як же інакше розуміти висунуте Постишевим тяжке звинувачення найстаршому за віком більшовику-іскрівцю Скрипнику, нещодавно знятому з посади наркомоса, в тому, що «вороги із партквитком і без нього ховалися за його широку спину», що він робив «серйозні помилки... і в літературних працях з на-

ціонального питання та культурного будівництва, і на практичній роботі — в керівництві системою освіти».

Після пленуму члени Політбюро ЦК КП(б)У зажадали від М. О. Скрипника письмового визнання своїх націоналістичних помилок і публічного каяття. Зрозумівши, що сталінська кліка вготувала йому трагічнішу й ганебнішу роль, ніж Шумському й Єфремову разом узятим, Микола Олексійович 7 липня 1933 року застрелився.

В жовтні 1933 року на Україні було покінчено з марудною показових судових процесів. Аби не повторилася історія з УНЦ, для розгляду справ політичного характеру узаконювалися такі юридично неправомірні інституції, як особливі наради, судові трійки, колегії ОДПУ, котрі з благословення вищого партійного і державного керівництва здійснювали судочинство за спрощеним регламентом за закритими дверима, без адвокатів, свідків, експертів. Підсудним просто зачитувався заготовлений слідством звинувальний висновок і оголошувався заздалегідь визначений вирок.

Перший такий позасудовий закритий процес відбувся в Харкові 3 березня 1934 року. Того дня Колегія ОДПУ на своєму засіданні розглянула слідчу справу № 737 по звинуваченню групи терористів з «Української військової організації» (УВО) в складі 9 осіб, серед яких числилося троє письменників — Остап Вишня, Олесь Досвітній і Сергій Пилипенко. Їм було прочитано таке звинувачення:

«В 1933 році ДПУ УРСР розгромило контрреволюційну, диверсійно-повстанську і шпигунську «Українську військову організацію». Після розгрому основних кадрів цієї організації рештки її перешикували свої ряди і знову повели шалену боротьбу проти Радянської влади. Намагаючись підняти дух для активної боротьби, уціліла частина організації за директивами закордонного центру УВО проголосила основним методом боротьби індивідуальний терор проти керівників партії і уряду. Для здійснення терористичних актів на Україні було створено низку терористичних трійок, ліквідованих ДПУ в момент підготовки замаху...»

Зокрема, Вишня, Досвітній і Пилипенко звинувачувалися в тому, що вони виношували план убивства Постишева, Чубаря, Балицького. На карикатурному судилищі їх навіть вислухати не захотіли. Голова Колегії наспіх оголосив, що всі 9 підсудних приречені до вищої

міри соціального захисту — розстрілу. Щоправда, в останній момент вирок щодо Губенка П. М. (Остапа Вишні) був переформульований так (подається за оригіналом): «Приговорить к расстрелу с заменой заключением в ИТЛ на десять лет, считая срок с 7.XII.33 г.».

Вісім смертних вироків в одному легкочому позасудовому процесі...

Такий понадсудовий, якщо не сказати бандитський, присуд абсолютно ні в чому не винним громадянам був явно розрахований на те, щоб умилостивити розгніваного вождя поневолених народів. Невідомо, чи розм'якло його серце від такої кривавої данини, але харківський старт Колегії ОДПУ став чорним прологом до кривавої вакханалії на Україні.

Це потвердив наступний позасудовий процес у справі видуманої в нетрях ДПУ антирадянської організації «Об'єднання українських націоналістів», нібито створеної на кадровій основі УВО. Виїзна сесія Військової колегії Верховного Суду СРСР на своєму закритому засіданні 13—15 грудня 1934 року в Києві розглянула справу по звинуваченню в тероризмі, шпигунстві та інших гріхах 37 осіб.

До складу цієї групи були штучно прилучені письменники Кость Буревій, Олекса Влизько, Григорій Косинка, Антін Крушельницький із синами Іваном і Тарасом, Василь Мисик і Дмитро Фальківський.

Лише півгодини тривав фарс-процес у цій справі. За оті півгодини судді з шевронами на рукавах встигли вивчити психологію усіх 37 підсудних, розібратися в глибинних мотивах їхніх діянь і винести вирок, гідний величі країни, яка заповзялася збудувати «найсправедливіше в історії суспільство». А вирок виявився таким: 14 обвинувачених були засуджені до розстрілу, інші 8 — до різних строків «перевиховання» в катівнях ГУЛАГу.

Серед приречених на смерть були письменники Буревій, Влизько, Косинка, Фальківський, Іван Крушельницький. Їхні життя стали платою за трагічний постріл у Ленінграді 1 грудня 1934 року.

Як відомо, в день убивства Кірова на вимогу Сталіна ЦВК і РНК СРСР прийняли постанову «Про внесення змін у діючі кримінально-процесуальні кодекси союзних республік», яка декретувала: розслідування справ про терористичні організації і терористичні акти проти працівників Радянської влади закінчувати в десятиденний

строк, судові справи розглядати без участі сторін; оскарження вироків і прохань про помилування не приймати; смертні вирoki виконувати одразу ж після їх оголошення. Ця постанова була розцінена світовою громадськістю як шлюз до беззаконня і всіляких фальсифікацій. Адже при бажанні будь-яку слідчу справу політичного характеру легко можна витлумачити як підготовку до терористичного акту і таким чином відправити підсудного на шибеницю.

18 січня 1935 року ЦК ВКП(б) розіслав у райпарткоми таємну інструкцію з суворою вимогою «мобілізувати всі сили на розгром ворожих елементів, на викорчовування контрреволюційних гнізд ворогів партії і народу». Як наслідок — по всій країні прокотився грізний вал масових арештів, який зарубіжні спостерігачі охрестили «кіровським потоком».

Приклад, як треба виконувати сталінські настанови, продемонструвала Москва. Вже 9 січня 1935 року після блискавично проведеного слідства відбувся перший політичний судовий процес над колишніми лідерами «нової опозиції». Зінов'єв, Каменєв, Євдокимов, Бакаєв та 15 їхніх однодумців звинувачувалися не лише у вбивстві Кірова, але й у підготовці замаху на Сталіна, Молотова, Чубаря, Постишева, Косіора, Ейхе. Всім було ясно, що на підставі постанови ЦВК і РНК СРСР від 1 грудня 1934 року їх чекає тільки одна покара — смерть.

Намагалася не відстати від столичних судочинців і українська Феміда. 27—28 березня 1935 року перед військовою колегією Верховного Суду СРСР були поставлені члени міфічного «Центру боротьбистської організації» в складі 15 осіб, звинувачених у приналежності до терористичних боївок. Хто ж вони, оті «терористи»?

Назвемо їх поіменно за алфавітом. Це — Петро Ванченко, Василь Вражливий, Григорій Епик, Олександр Ковінька, Левко Ковалів, Микола Куліш, Микола Любченко, Григорій Майфет, Андрій Панів, Валер'ян Підмогильний, Євген Плужник, Валер'ян Поліщук, Володимир Штангей... Правда ж, навіть неозброєним оком видно, яка це супернебезпечна для суспільства «банда»? Хвала Йосифу Віссаріоновичу: всі вони одержали «за заслугами» — по 10 років позбавлення волі.

Щоправда, трійка УНКВС по Ленінградській області підпра-

вила м'якотілих київських колег і наприкінці 1937 року без додаткового слідства винесла смертний вирок Кулішу, Любченку, Вразливому, Епіку, Паніву, Підмогильному, Штангею. Вони були, до речі, розстріляні разом із своїми побратимами по перу Миколою Зеровим, Марком Вороним і Павлом Филиповичем, засудженими військовим трибуналом КВО 1—4 лютого 1936 року на різні строки ув'язнення.

Післякіровський кривавий шабаш був апогеєм сталінського винищення українського письменства, але зовсім не провісником спаду репресивного дев'ятого валу. На овиді прийдешніх років чорними хмаровищами нависали нові протиправні судилища, фігурантами в яких, наче гостра заморська приправа, неодмінно були майстри слова. Досить згадати хоча б найприкметніші судові процеси над такими витвореними уявою сталінських «сценаристів» антирадянськими структурами, як «Боротьбицьська змова», «Український повстанський комітет», «Польська військова організація», «Правотроцькістський блок», «Спілка Кубані і України», «Білогвардійський терористичний центр», «Блок українських націоналістичних партій», «Міжнародний сіонізм» тощо.

В кожній нормальній людині має виникнути запитання: яку треба було мати диявольську фантазію, щоб у стислі строки зрежисувати десятки найрізноманітніших політичних процесів? Невже в органах трудилися самі тільки Шекспіри? Та й вони звідкілясь же черпали сюжети для судових спектаклів. Звідки?

Думається, розгадка тут проста. Згадаймо слова В. І. Леніна, що тільки та революція чогось варта, яка вміє захищатися. Існує незаперечна істина: якщо хочеш перемогти в смертному двобої, свого супротивника знай в лице. У більшовиків після захоплення ними влади з'явилася тьма-тьмуца найзаклятіших ворогів, які й гадки не мали ховати свої обличчя. Їх запросто міг назвати кожен свідомий революціонер.

Це щонайперш — члени імператорської династії, титуловані особи старої аристократії, царські сановники, генерали й адмірали, родовите дворянство, нувориші з буржуазії і купецтва, банкіри, церковні ієрархи. Рангом нижче стояли бюрократи імперських міністерств, чиновники прокуратури, судів, жандармерії, поліції,

охранки, офіцери царської армії і флоту, служителі релігійних культів, крупні орендатори, політичні діячі дореволюційних буржуазних партій тощо. Зусиллями «лицарів революції» і комісарського корпусу Лейби Троцького всі вони практично були стерті з лику земного ще в роки громадянської війни.

На початок 30-х років потенційними ворогами більшовизму лишалися недобитки білого офіцерства, амністовані колишні повстанці, скалки старорежимного чиновництва, провінціальне духовенство, заможне селянство, члени розпущених революційних партій, родичі політичних емігрантів, недавні опозиціонери. І, звичайно ж, націоналістично настроєна «гнила» інтелігенція.

Головним завданням «надійного меча революції» було виявити серед населення соціально чужорідні елементи і занести їх у реєстр «осіб, запідозрених у контрреволюційній діяльності» з тим, щоб, як було сказано в таємному циркулярі ОДПУ, «завдати їм нищівного удару, коли настане для цього час». І коли з Кремля пролунав наказ рішуче покінчити з причаєним класовим ворогом, що пнем стовбичив на шляху соціалістичного поступу країни, із сейфів були тут же видобуті списки ймовірних «контриків». Оперативникам із секретно-політичного відділу лишалося тільки відповідно оформити їх під промовистими «шапками» для розгляду на судових шоу-процесах.

Щоправда, особливих старань слідчі при цьому не виявляли, та від них ніяких старань ніхто й не вимагав. Справа ліквідації непридатного для сталінського «фраю» людського матеріалу була поставлена на конвейєр, і при оцінці роботи «суспільних асенізаторів» із ДПУ важили не якість слідчих справ, а їхня кількість. Недаремно ж у жодній із вивчених авторським колективом цього мартиролога судових справ репресованих українських письменників не виявлено жодного речового доказу, жодного висновку експертизи чи якогось іншого вірогідного документа, який би неспростовно доводив провину підсудного. Жодного! Всі звинувачення базувалися на словах — наклепах анонімників, обмовах підставних «свідків», самообмовах арештованих, які з благословення тодішнього генерального прокурора Вишинського вважалися «царицею доказів». А виривалася ота «цариця» з вуст приречених засобами, запозиченими в середньовічній інквізиції та нацистського гестапо.

Люди, яким пощастило пережити кошмари сталінських катівень і концтаборів, засвідчують, що тюремники з патологічною насолодою знущалися над «ворогами народу» з «білими комірцями». Але особливо — над «професорятником» і «писаками», на яких відпрацьовували «стахановські» методи дізнання із застосуванням найвитонченіших тортур. Недаремно ж багато хто з «гнилих хлюпиків» божеволів на допитах, інші кінчали в камерах життя самогубством, хоч такі факти ще й досі тримаються в секреті за десятьма замками. А скільки їх сконало, не доживши до суду, як, скажімо, поет Свідзинський, академік Кримський, сестри Старицькі?

Не милували спадкоємців Кобзаря і самозванні судді з шевронами на рукавах. Закриті судилища в «прискороному темпі», із кричущими порушеннями елементарних процесуальних норм, часто-густо без виклику на засідання трійок обвинувачених. За чверть століття розгулу цих позаконституційних сталінських покручів ні разу не траплялося, щоб хтось із арештованих був виправданий ними і звільнений з-під варти за відсутністю складу злочину чи за недостатністю обвинувачення. Зате було скільки завгодно випадків, коли засідання трійки чи особливої наради починалося, скажімо, о 10 год. ранку, за 15 хв. підсудним оголошувався смертний вирок, а вже о 10 год. 30 хв. вони були розстріляні...

А скільки пекельних мук і страждань довелося знести в'язням у сталінських тюрмах, концтаборах, у зонах спецпоселення!

«З порога смерті благаю вас: дайте хоч ковток свободи!» — зойк мольби, болю й розпачу прорвався крізь колючі дроти на волю в словах до найвищої посадової особи держави Зінаїди Тулуб, які дали назву цьому мартирологові.

Про безмірний трагізм заживо похованих у Соловецьких казематах синів України з відвертістю фаталіста повідав у своїй заяві-протесті до Центральної статистичної комісії ГУЛАГ НКВС в'язень табірному пункту «Кремль» незламний академік Матвій Іванович Яворський, який цією заявою-протестом підписав собі смертний вирок: «...сталінське «правосуддя» спочатку кидає до в'язниці за те, що ти — українець, який не підмінив любові до своєї батьківщини на російський патріотизм, «підфарбований» інтернаціоналізмом; кожного назване «правосуддя» без суду засуджує за неіснуючу

справу на повільне знищення в таборі в умовах тяжкої праці з напівголодним пайком, у сітях ганебної провокації і моральних мук...»

Умудрені досвідом міжнародного Нюрнберзького судового процесу над нацистськими злочинцями, чесні люди планети вже давно вимагають не тільки увічнити імена жертв сталінського терору, але й поіменно назвати і прикувати до ганебного стовпа історії всіх до одного катюг, які здійснювали злочинні сталінські плани. Справді, хто ж вони, оті нелюди, що прирекли на моральні муки й фізичне винищення цвіт народів України?

Щонайперш непростенний гріх перед українством несуть сталінські наркоми «плаща і кинджала» Ягода, Єжов, Берія та їхні полигачі на Україні — Реденс Станіслав Францович, Балицький Всеволод Аполлонович, Леплевський Ізраїль Мойсейович, Успенський Олександр Іванович, Кобулов Амаяк Захарович, Мешик Павло Якович, які очолювали каральні органи республіки з 1930 по 1953 рік. До речі, всі вони розділили сумну долю своїх жертв.

А ось імена деяких їхніх найзапападливіших поплічників: Брук Соломон Соломонович (розстріляний в роки культу Сталіна), Герзон Матвій Михайлович (розстріляний), Грушевський Микола Дмитрович (розстріляний), Акимов (Егідес) Мирон Маркович (пропав безвісти на війні), Коркунов Григорій Іванович (розстріляний), Левін Соломон Маркович (доля невідома), Перцов Давид Аронович (помер у концтаборі), Рахліс Пейсах Меєрович (розстріляний), Хват Борис Веніамінович (помер від сухот) та ордище всіляких гольдманок, кацнельсонів, проскураєвих, хаєтів, хаттеневерів, куценків, чії каїнові діяння ще чекають своїх дослідників.

Це на їхніх, саме на їхніх нечистих руках зафеклася невинна кров репресованих в роки сталінізму письменників України. Хоча будемо підвертими: цей мартиролог аж ніяк не охоплює всіх жертв сталінського терору. Тут подано відомості лише про тих письменників, чії судово-слідчі справи пощастило розшукати в архівах КДБ. А скільки їх, ще не читаних, не облікованих, забутих, трухне в піймі спецхранів, одному Богу відомо. А скільки їх загублено?

Та якби ми зуміли назвати поіменно всіх письменників, які стали жертвами сталінських репресій, реєстр злочинів «вождя і вчителя»

же одно був би далеко не повний. Адже під впливом кривавої віхоли тридцятих — п'ятдесятих років вимушено «замовкло» назавжди безліч початкуючих українських поетів, прозаїків, драматургів, гумористів, критиків. А були серед них люди, що видали вже по одній чи кілька книжок, які засвідчували яскравий талант їхніх авторів. Так, друг Павла Тичини, дуже своєрідний і перспективний поет Іван Шевченко став колгоспним рільником. Іван Бойко перекваліфікувався на бібліотекаря, Федір Кириченко заскнів на коректорській роботі, Грицько Коляда виїхав з України, пропав безвісти Василь Алешко, зникла з літературного овиду єдина жінка-прозаїк з групи «Ланка-Марс» Марія Галич... Хто поррахує, скільки понівечено юних талантів, скільки викрадено в українського народу потенційних речників, які урвали свою, по суті, не розпочату пісню під завислою над головою сталінською сокирою!

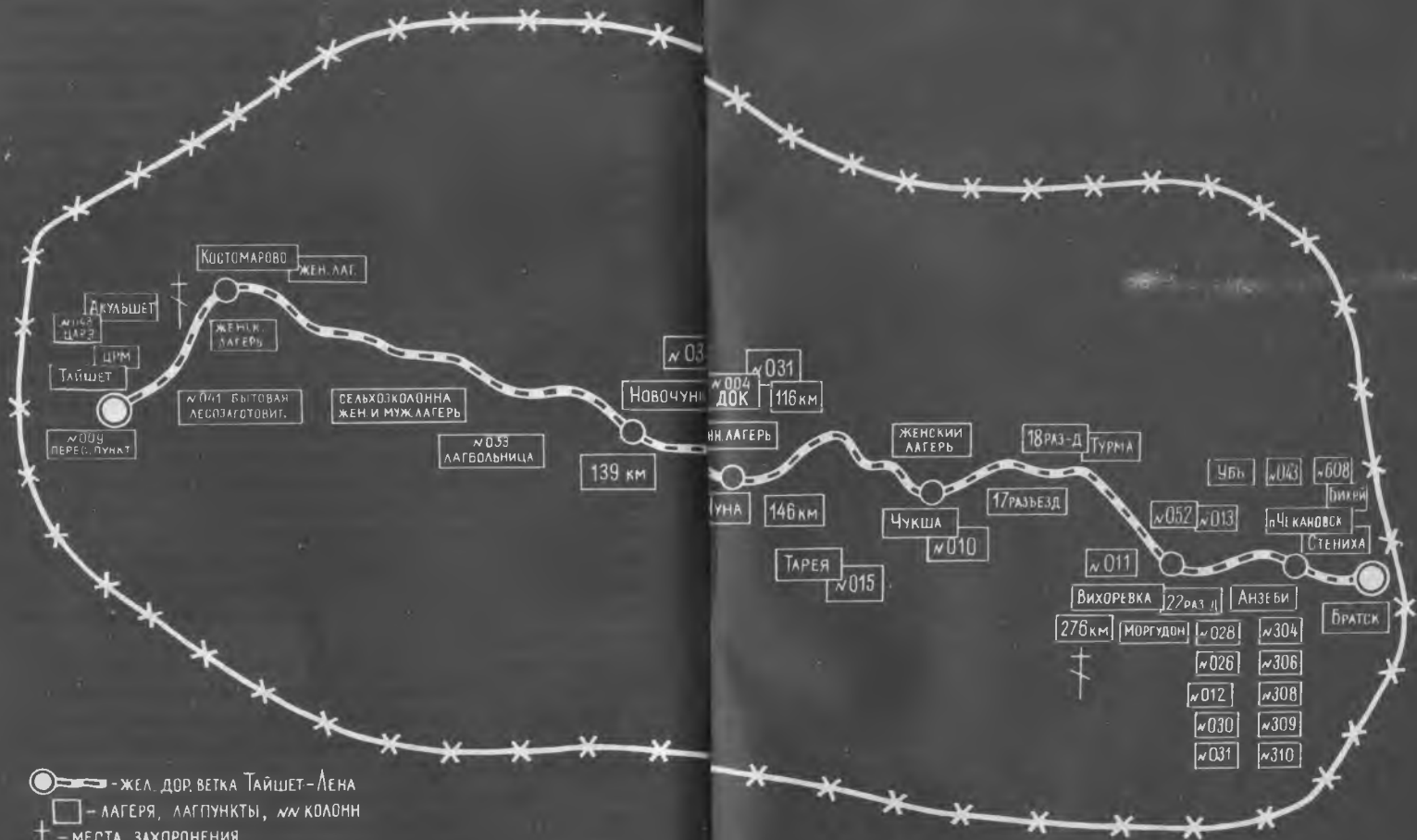
І коли сьогодні деякі літературні спритники, які ще зовсім недавно уквітчували собою всілякі президії, тішилися нахапанями чи шлілуйщину брежневським товстобрюхам почесними званнями, преміями, орденами, недбало кидають у вічі українському народові китяки зневаги за те, що він, мовляв, не спромігся народити геніїв, котрі б могли збагатити своїми творами духовну скарбницю людства, то варто нагадати таким денаціоналізованим зневажникам: природовж уже кількох століть українська література, як ніяка інша література в світі, захлинається у власній крові. Адже, окрім сталінського, її нівечив і знекровлював царський терор, а потім за життя одного покоління на неї обрушилися білогвардійський, червоний, шляхетсько-польський, німецько-фашистський, брежневський терори. Треба тільки дивуватися, як цей народ взагалі вижив і не втратив дару художнього Слова.

Благословляючи в світ скорбний синодик, комісія «Меморіал» шпрошує усіх патріотів рідної землі на всіх обширах планети взяти носильну участь (добрими порадами, діловими пропозиціями, споминами, невідомими документами і фото) у створенні повного мартиролога українського письменства за останні три з половиною століття. І треба не відкладати на потім цієї святої роботи.

Хай подвиг загиблих кличе на подвиг живих.

ОЛЕКСА МУСІЄНКО, голова комісії «Меморіал» СПУ

ПАУТИНА ОЗЕРЛАГА

ПИСЬМЕННИКИ
УКРАЇНИ –
ЖЕРТВИ
СТАЛІНСЬКИХ
РЕПРЕСІЙ

**АВРАМ
АБЧУК**

Абчук Аврам Пінхусович народився 1897 р.* у Луцьку на Волині в багатодітній сім'ї дрібного службовця. П'ятирічним хлопчиком був відданий батьками в хедер — напіврелігійну єврейську початкову школу.

Проте продовжити навчання в міській гімназії через так звану «процентну норму», яка обмежувала доступ дітям єврейського походження в навчальні заклади царської Росії, не зміг. Тому, коли йому виповнилося тринадцять літ, полишив отчий дім. Шлях його проліг до Києва.

* Біографічні дані тут і далі подаються переважно за так званими «анкетами арештованого», що склалися зі слів затриманих і ними підписувалися.

Якось у робітничому клубі, куди бездомний юнак частенько навідувався після трудового дня, виступали відомі поети Давид Гофштейн, Перец Маркіш, Лейб Квітко і Давид Бергельсон. Після закінчення літературної частини сором'язливий від природи Абчук протиснувся до поважних гостей і простягнув одному з них власні вірші, які потай складав.

Давид Гофштейн, познайомившись із творами початківця, інтуїтивно відчув: перед ним — народний самородок. Довідавшись, що хлопчина не має в Києві ні кола ні двора, запросив до себе на квартиру. А потім прилаштував його вихователем у щойно відкритий Будинок безпритульних, ввів у літературне середовище.

Вже перші публікації Абчука в єврейській періодиці принесли йому визнання. Як завважила тодішня критика, «на небосхилі єврейської літератури заяскравіла нова зоря». А молодий письменник не лише творив новели й нариси, але й наполегливо вчився. Закінчив Київський інститут народної освіти (КІНО). Коли ж у Києві відкрився Інститут єврейської культури при Академії наук України, став одним із перших його наукових співробітників.

На початок 30-х років припадає розквіт таланту Аврама Абчука. В цю пору одна за другою з'являються збірки його новел, критичних праць, монографії. А коли був опублікований роман «Гершл Шамай» (1933), всім стало ясно: в єврейську літературу прийшов справжній майстер «великої» прози. Його книги перекладалися на мови народів СРСР.

За ідейно-естетичним спрямуванням своєї творчості Абчук належав до літературної організації ВУСПП (Всеукраїнська спілка пролетарських письменників). Деякий час був її секретарем. Як один із найавторитетніших єврейських прозаїків і критиків, він у складі письменницької делегації України, куди входили

Присылая Афанасию Иванову
опись

г. Мелитополь № 2.

Греческого населения
Сосиски Влад. Лукас.

Изложение

По моему отчаянию, хотя обреченное население
Афанасия Афанасия неспособно, с протестом посылает
в редакцию газеты «Советская», дело которого сейчас
нам не представляется.

Согласно, что я узнал А. И. Афанасия с 1936 года,
как корреспондента советского населения. Намного она
маленькая о нем, чем и ее сотрудничество по поводу
от которого я считаю наиболее важным о
А. И. Афанасия.

Иванов
8/1-55, Киев.

Тичина, Рильський, Микитенко, Панч, Бажан та ін., у серпні 1934 р. брав участь у роботі I Всесоюзного з'їзду письменників, який організаційно оформив у єдину спілку всіх професійних літераторів. А на I Всеукраїнському з'їзді письменників був одноставно обраний керівником єврейської секції.

Здавалося, що творча доля Абчука складається щасливо. Але в ту пору набрала шалених обертів кривава сталінська січкаря. 27 вересня 1937 р. на одній із київських вулиць агенти НКВС схопили Абчука. В той же день під час тусу його дружина і син Вільям, ще немовля, були викинуті з квартири на вулицю, а невдовзі вислані з Києва.

Підручні Ежова висунули Абчукові стандартне для всіх інтелігентів звинувачення: підризна діяльність, проведення на території СРСР шпигунства на користь однієї іноземної держави. Яка діяльність, на користь якої держави велося шпигунство — слідство анітрохи не турбувало. Воно мало поставляти жертви на конвейер нищення і справно це робило. 27 вересня Абчук був кинутий за ґрати, а 10 жовтня 1937 р. розстріляний.

Після смерті «любимого вождя всіх народів» Спілка письменників України розпочала боротьбу за реабілітацію безвинно репресованих сталінщиною літераторів. Винятково благородну роль у справі А. Абчука відіграли Володимир Сосюра і Максим Рильський. В результаті їхнього клопотання 13 жовтня 1956 р. судово-слідча справа Абчука була переглянута Верховним Судом СРСР і вирок Особливої наради при НКВС СРСР від 10 жовтня 1937 р. скасований.

Аврам Абчук реабілітований посмертно.

МОЙСЕЙ АЛЬТМАН

Альтман Мойсей Ельович народився 8 травня 1890 р. у містечку Ліпкани в Молдові в сім'ї бідного ремісника. Закінчив початкову єврейську школу (хедер) та три класи ремісничого училища. Зважаючи на літературні здібності сина, батько відправив його навчатися до Кам'янець-Подільської гімназії, яку той закінчив у 1908 р.

Альтману не минуло чотирнадцяти, коли в одеській єврейській газеті «Унзер лебен» («Наше життя») були надруковані його перші вірші. З того часу він регулярно публікував свої поетичні спроби в різних виданнях Росії та Румунії.

В 1919 р. видав свою першу прозову книжку. Затим побачили світ збірки оповідань «Міраж» (1926), «Ві-

денська карета» (1935), «Коріння» (1948), романи «Мідраш Пінхас» (1936), «Метелики» (1938), п'єси «На покутному ланцюгу» (1946), «Дочка Ефти» (1947), «Десята заповідь» (1948).

До приєднання Буковини до СРСР Альтман багато мандрував по світу. Жив у Румунії, Франції, Бразилії, Аргентині. Там друкував свої твори, виступав на літературних вечорах і зажив великої популярності.

Все своє життя Альтман тісно пов'язав із театрами «Сіді Таль», київським та московським театром «ГОСЕТ». Тривалий час був завітом Українського єврейського державного театру.

Старого письменника спіткала трагічна доля більшості єврейських літераторів під час сталінського терору. Наприкінці 1949 р. він був заарештований органами МДБ і звинувачений в активній націоналістичній діяльності, антирадянській пропаганді, шпигунстві. Після тривалого слідства Особливою нарадою МДБ був засуджений на десять років ув'язнення в таборах.

Після шести років гибіння за колючим дротом Альтмана, який уже став інвалідом, звільнено за відсутністю складу злочину й повністю реабілітовано.

Після повернення до Чернівців М. Альтман написав кілька книг, які вийшли друком у видавництві «Советский писатель».

Помер 21 жовтня 1981 р.

**КЕСАР
АНДРІЙЧУК**

Андрійчук Кесар Омелянович народився 22 березня 1907 р. в с. Латанці Брацлавського повіту Кам'янець-Подільської губернії (нині Вінницької області) в багатодітній бідняцькій сім'ї. В 1923 р. після закінчення єдиної трудової школи в рідному селі поступив у Вороновицьке технічне училище, де за рік опанував ремесло столяра. Саме тут він спізнав смак громадської роботи: був секретарем комнезаму, завідувачем хатичитальні, сількором вінницької окружної газети «Червоний край». В 1924 р. з путівкою комнезаму вирушив у Вінницю, був слухачем трирічних педагогічних курсів ім. Івана Франка. В 1927 р. поступив на літературний факультет Одеського ІНО, навчаючись в якому, відвідував загальноміське літературне об'єднання, де

починали свій творчий шлях Степан Олійник, Сава Голованівський, Степан Крижанівський, Олег Килимник, Володимир Іванович та ін.

Початок свого літературного шляху Андрійчук відносив на січень 1927 р., коли в одеському «Червоному степу» вперше був надрукований його вірш «21-ше січня», присвячений пам'яті Леніна. Потім вірші, новели, рецензії регулярно з'являлися на сторінках одеських видань «Чорноморська комуна», «Молода гвардія», «Блиски» і «Металеві дні», а також «Зорі» (Дніпропетровськ), «Літературного додатку» (Житомир) та ін. Того ж року він був прийнятий до ВУСППу.

В 1931 р. в харківському видавництві «ЛіМ» видрукувана перша збірка поезій Андрійчука «На зламі», яка виявилася і останньою. Поет підготував до друку другу книжку, але побачити її на полицях книгарень не зміг. Бо в вересні 1937 р. був арештований органами НКВС Вінницької області і через три місяці без слідства, без виклику в суд, без застосування будь-якої статті Карного кодексу УРСР засуджений на 10 років позбавлення волі у виправно-трудовах таборах. Всі його скарги, протести, клопотання залишалися поза увагою правових органів. Лише 8 вересня 1947 р., по відбутті строку покарання, він був звільнений з-під варті без будь-яких пояснень і вибачень. Але з приписом: оселитися в с. Малопіщанка Маріїнського району Кемеровської області.

3 грудня 1947 р. по квітень 1951 р. Андрійчук викладав у місцевій школі російську мову й літературу. Продовжувати творчу роботу виявилось справою безперспективною, оскільки про друкування його віршів не могло бути й мови.

Лише в 1956 р., після незчисленних скарг, органами прокуратури було призначено нове розслідування справи Андрійчука, в процесі якого встановлено, що

всі без винятку звинувачення в 1937 р. були вигадані й нічим не підтверджені. За протестом прокурора Вінницький обласний суд 15 березня 1956 р. постановою Особливої наради при НКВС від 26 листопада 1937 р. відмінив і справу припинив.

Після громадянської реабілітації Андрійчук був поновлений у рядах членів Спілки письменників, в яку був прийнятий кандидатом ще в 1934 р. Лишок свого життя він провів на батьківщині, де працював педагогом Тиврівської середньої школи, зрідка друкуючись у періодиці.

Помер 7 серпня 1958 р.

**БОРИС
АНТОНЕНКО-ДАВИДОВИЧ**

Антоненко-Давидович Борис Дмитрович народився 5 серпня 1899 р. в передмісті м. Ромни — Засулля (тепер Сумської обл.) в сім'ї машиніста-залізничника Дмитра Олександровича Давидова і Юлії Максимівни Яновської. («Антоненко-Давидович» є воднораз і псевдонім, і прізвище його прадідів — реєстрових козаків Антоненків). Закінчивши в 1917 р. Охтирську гімназію, майбутній письменник вступив на природничий відділ Харківського університету, але невдовзі перевівся на історико-філологічний факультет Київського університету. Через матеріальні нестатки та безперервну зміну влад офіційної вищої освіти так і не здобув; довелося опанувувати науку самотужки «в бібліотеках та з великої книги життя».

У 1920—1921 рр., ще зовсім юним, член КП(б)У Б. Антоненко-Давидович завідував Охтирською народською, ходив у загоні чону проти Махна та місцевих повстанських ватаг, збирав продрозкладку й організував вибори до Рад. Не зрозумівши сутності непу й не погоджуючись із практикою розв'язання національного питання на Україні, восени 1921 р. вийшов із КП(б)У і вступив до УКП. Та, переконавшись у марності її діяльності і не бажаючи «помножувати дяківський хор у московській церкві з філіалом в Україні», восени 1923 р. вийшов з УКП.

В 1923 р. в київському журналі «Нова громада» надрукував перше оповідання «Останні два», яке й поклало початок його творчості. Своє літературне «хрещення» письменник одержав у літературній організації «Ланка» (згодом — «Марс»), що відокремилась од строкатого «Аспису» (асоціації письменників), яка об'єднувала невеличку, але творчо дуже сильну групу молодих «попутників»: Б. Антоненко-Давидович, Г. Косинка, В. Підмогильний. Є. Плужник, Б. Тенета, Т. Осьмачка, Д. Фальківський та ін.

Б. Антоненко-Давидович — автор більше двох десятків оригінальних книг оповідань, повістей, роману, літературно-критичних нарисів та портретів. Найвідомішими його книгами, які й визначають творче обличчя письменника, є повість «Смерть» (1928), збірка репортажів «Землею українською» (1930), роман «За ширмою» (1963), цикл «Сибірських новел» (1989) та мовознавча праця «Як ми говоримо» (1970).

Одним із найпомітніших творів у літературному процесі на Україні 20-х років була повість «Смерть», яка з-поміж інших факторів спричинилася до багаторічних поневірянь письменника «на розпутьях велелюдних». В ній Антоненко-Давидович глибоко дослідив процес витравлення національної свідомості й гідності, відлучення українського інтелігента від свого

етносу й деградацію його в безбатченка-манкурта. Повість «Смерть», як і книга «Землею українською», були піддані нищівній критиці. Автора публічно звинувачували в «неприкритому зоологічному націоналізмі», в усіх інших найтяжчих «гріхах». І матеріально, й морально життя письменника стало нестерпним, і він виїздить до Алма-Ати, де влаштовується працювати в Держкрайвидаві редактором.

Та після вбивства Кірова по всій країні почалися жорстокі репресії. Вже 5 грудня 1934 р. заарештовано Є. Плужника, а 17 грудня розстріляні, як «вороги народу» і «терористи», друзі Антоненка-Давидовича — Г. Косинка, Д. Фальківський, К. Буревій, О. Влизько... Цунамі терору докотилося і до Казахстану. 2 січня 1935 р. Антоненка-Давидовича заарештовано й під конвоєм відправлено до Києва.

На допитах письменник тримався гідно й мужньо. Коли слідчий НКВС Хаєт вимагав зізнатися в приналежності до терористичної організації й обіцяв зберегти йому «мерзенне» життя, якщо покається і видасть своїх спільників, Б. Антоненко-Давидович відповів: «Я не знаю, які у вас є засоби впливу на в'язнів під слідством. Та навіть коли б, припустимо, якимись невідомими способами вам пощастило зламати мене і я виказав би вам на себе й на інших оцю фантазмагорію, і коли б ви не тільки дарували мені моє «мерзенне», як ви кажете, життя, а навіть випустили на волю, то я повісився б на першому ж сучку. Тому що таким людям, як я, можна жити з переламаним хребтом, але з переламаним моральним хребтом я жити не зміг би. На це ви зважте». Отож Хаєт змушений був визнати, що в особі Антоненка-Давидовича він зустрів «закоренілого ворога, але стійкого».

Єжовські опричники звинуватили письменника у «приналежності до контрреволюційної націоналістичної організації» (УВО), яка нібито силою зброї «праг-

нула повалити Радвладу на Україні і готувала індивідуальний терор проти Компартії і Радянської держави». На підставі цієї фальшивки Б. Антоненка-Давидовича було засуджено на 10 років концтаборів, де письменник пройшов усі кола ГУЛАГівського пекла, а після того був відправлений на довічне заслання в село з промовистою назвою Малоросейка Больше-Муртанського району Красноярського краю.

Лише 1956 р. був реабілітований, а наступного року повернувся до Києва і спрагло взявся до творчої роботи. Та з виходом у світ роману «За ширмою» на нього знову посипались звинувачення у всіляких гріхах. В роки брежнєвсько-сусловської стагнації письменник був ошельмований, зацькований і зловісно замовчаний, але морально не зломлений.

Він помер 9 травня 1984 р.

**ВАСИЛЬ
АТАМАНЮК**

Атаманюк Василь Іванович родом із с. Яблунів Косівського району на Івано-Франківщині. Народився 14 березня 1897 р. у бідній селянській родині.

В 1909 — 1915 роках навчався в Коломийській гімназії, у тій самій гімназії, де раніше здобули освіту Василь Стефаник, Марко Черемшина та інші визначні культурно-громадські діячі Прикарпаття.

В роки першої світової війни служив в австрійській армії, затим працював перекладачем у Пресбюро, був січовим стрільцем. У 1918 — 1920 рр. мешкав у Катеринославі, де за Центральної ради працював секретарем місцевої газети «Боротьба», завідувачем «Трудової школи». 1922 р. переїхав до Києва, прилучився

до літературної організації «Західна Україна» і повністю присвятив себе літературі.

Перша збірка його лірики «Як сурми заграли до бою» побачила світ ще 1916 р. Згодом вийшла друком книжка поезій «Чари кохання» (1921), «Хвилі життя» (1922), «Жовтень» (1924), «Галичина» (1925), «За Збручем грози» (1930), «Дума про Степана Мельничука» (1924), «Тяжкі роки» (1930), «Батіг і багнет», «Крізь кривду і кров» (1932), у яких зображені болі й страждання західноукраїнського трудового села в умовах польсько-шляхетського гніту, наростання у ньому революційних настроїв, почуття духовної спорідненості галицьких українців з народом Радянської України.

Як перекладач видав антологію «Нова єврейська поезія» (1923), упорядкував збірники «Сатира і гумор» (1926), «Літературні пародії» (1927), «Революційні пісні Західної України» (1928), «Революційна поезія Західної України» (1930), «Антологію західноукраїнської поезії» (т. 1 — 3, 1930 — 1931). Писав Василь Атаманюк і твори для дітей.

Заарештований 31 січня 1933 р. у Києві. В «обвинувальному висновку» органами ДПУ йому інкриміновано такий злочин: «Атаманюк був одним із керівників київської організації УВО (Українська військова організація). З його ініціативи і під його керівництвом була створена в Києві організація галицьких письменників «За плуг», перейменована в 1923 р. в «Західну Україну», що ставила своєю метою організацію контрреволюційних повстанських сил». Письменника звинувачували в тому, що він проводив «активну контрреволюційну діяльність, спрямовану на повалення Радянської влади і встановлення української буржуазно-демократичної республіки».

Вимучений на допитах тортурами, В. Атаманюк вимушено «визнав» себе винним і звів на себе й на

деяких інших письменників наклеп. 1 жовтня 1933 р. судовою «трійкою» ДПУ УРСР був засуджений на п'ять років ув'язнення. Перебуваючи в концтаборі «Карлаг», він звернувся 1 березня 1935 р. із проханням про помилування до особливого уповноваженого НКВС в м. Москві. В своєму листі він писав: «Після арешту неймовірними зусиллями деяких слідчих, які знущалися наді мною, били, двадцять діб не дозволяли спати і лягати, заставляли безперервно бігати, загрожували різними тортурами і т. і., помістили серед польських шпигунів. Мене довели до безвольного, несвідомого стану, і я вимушений був зізнатися під диктування в неіснуючих злочинах».

Прохання про помилування надсилав і до Й. Сталіна (19.5.1937) та А. Вишинського (29.5.1937). Проте вони не полегшили його долі. Навпаки, «особлива трійка» УНВД 9 жовтня 1937 р. винесла йому новий вирок: «Атаманюка-Яблуненка Василя Івановича розстріляти».

Василь Атаманюк реабілітований посмертно.

**ІВАН
БАГМУТ**

Багмут Іван Андріанович народився 7 червня 1903 р. в с. Байбаківка Новомосковського повіту Катеринославської губернії (тепер — Царичанський район Дніпропетровської області) в сім'ї вчителя. Середню освіту здобув у Новомосковській чоловічій класичній гімназії. Після закінчення вступив на останній курс учительської семінарії, яку закінчив 1921 р.

Учителював у семирічній школі рідного села. Згодом переїхав до Харкова. Працював інспектором Народного комісаріату освіти УРСР, затим — редактором юнацької літератури в Державному видавництві України, літературним редактором художнього відділу Всеукраїнської радіоуправи, референтом у

РАТАУ. Працю поєднував з навчанням у Харківському сільськогосподарському інституті.

У кінці 20-х років Багмут багато подорожував по країні, результатом чого стали книжки нарисів, публікації в харківських газетах і журналах. Видав книжки: «Подорож до Небесних гір» (1930), «Преріями та джунглями Біробіджана» (1931), «Вибухи на Півночі» (1932), «Карелія» (1933), «Верхівці засніжених тундр» (1935).

Був членом літературних організацій «Молодняк» і «Пролетфронт».

Літературна діяльність Івана Багмута перервалася 9 серпня 1935 р., коли Особлива нарада при Харківському управлінні НКВС УРСР за вигадану контрреволюційну діяльність засудила його на 6 років позбавлення волі. Відбував строк у виправно-трудових таборах Чиб'ю, Уса, Абезь (Комі АРСР). Працював геологом у пошуковій партії, що обслуговувала будівництво Печорської залізниці. Після звільнення в 1941 р. залишився працювати там же вільнонайманим, подав заяву з проханням добровільно послати його на фронт. У вересні 1942 р. пішов рядовим у стрілецький полк. Був розвідником на Воронежському фронті. В лютому 1943 р. важко поранений. Після лікування, в лютому 1944 р., Багмут повернувся до Харкова, де працював директором Харківського відділення Укрлітфонду. У грудні 1945 р. перейшов на творчу роботу. Видав збірки оповідань «Гарячі джерела» (1947), «Оповідання» (1951), «Шматок пирога» (1957), «Злидні» (1958), «Знак на стіні» (1961); повість «Щасливий день суворовця Криничного» (1948), «Господарі Охотських гір» (1949), «Служу Радянському Союзу» (1950), «Блакитне плесо» (1959), «Записки солдата», «Подвиг творився так» (1961), «Пригоди чорного kota Лапченка, описані ним самим» (1964), «Життепис слухняно-

го хлопця» (1968); п'єси «Дорога мамочка» (у спі-
вавт., 1952), «Степи цвітуть» (1959).

Іван Багмут удостоєний літературної премії імені
Лесі Українки 1973 р.

Президія Харківського обласного суду розглянула
судово-слідчу справу письменника і 22 березня
1957 р. скасувала постанову Особливої наради при
НКВС УРСР від 9 серпня 1935 р. як безпідставну, за
відсутністю складу злочину.

Помер 20 серпня 1975 р.

**РИВА
БАЛЯСНА**

Рива Наумівна Балясна народилася 8 березня 1910 р. в м. Радомишлі на Житомирщині. В ранньому дитинстві лишилася без батьків і виховувалася в дитбудинку. З п'ятнадцяти років розпочала свою трудову біографію — навчалася у взуттєвому фабзавучі, працювала робітницею пошивочного цеху Першої взуттєвої київської фабрики.

Закінчила Київський ІНО та аспірантуру при Інституті єврейської культури АН УРСР. Під час Великої Вітчизняної війни перебувала в евакуації, в м. Уфі.

Перша поетична збірка єврейською мовою «Переклик» побачила світ у 1934 р. Друга — «Світлі дороги» — 1940 р. Низку книжок видано в перекладі українською та російською мовами: «Стихи» (1934),

«Дівчина з Іванкова» (1947), «Юнь моя», «Снег и тишина» (1961), «В серці не згасаючи» (1967), «Вітри крилаті» (1971), «Четверть века» (1973).

На початку свого творчого шляху Балясна належала до письменницьких організацій «Молодняк», ВУСПП. Брала активну участь у літературному житті республіки, будучи членом єврейської секції СПУ та редактором у видавництвах.

6 травня 1952 р. письменниця була заарештована за звинуваченням у контрреволюційній націоналістичній діяльності. Під час слідства вона тяжко захворіла. Незважаючи на це, рішенням Особливої наради від 23 серпня 1952 р. Балясна була засуджена на 10 років концтаборів.

По прибутті до зловісно знаменитої залізничної станції Інта неподалік Воркути, де було призначено відбувати строк покарання, Балясну просто з вагона на ношах перенесли в табірну лікарню. В табірному пункті для в'язнів-інвалідів письменниця перебувала понад чотири роки. На початку 1956 р. була звільнена внаслідок перегляду її справи і реабілітації за відсутністю складу злочину.

Рива Балясна померла 1 жовтня 1980 р. в Києві.

**ВАСИЛЬ
БАСОК**

Про цього поета сьогодні фактично нічого не відомо історикам літератури, крім того, що в 1930 — 1931 роках він видав три збірки поезій. Лише завдяки краєзнавцям із Сумщини, зокрема, директорові Українського народного музею П. Киселенку, вдалося з'ясувати істину про ще одну жертву сталінського терору...

Василь Якович Басок народився 22 квітня 1906 року в с. Соснівка Конотопського району на Сумщині. Хлопець був найменшим у багатодітній (восьмеро дітей) родині. Після початкової навчався у Воздвиженській сільськогосподарській школі Ямпільського району. Згодом очолив завком на цегельному заводі, був комсомольським активістом, організував хату-читальню. Здібного юнака, який писав вірші, незаба-

ром рекомендували на роботу в глухівську окружну газету «Червоне село». Тут його вірші друкувалися систематично. А в колективному збірнику «Вперед» (Глухів, 1928) вміщені його поезії та перші прозові твори.

1930 р. вийшла друком перша збірка Баска «Розорані межі», наступного року — «Рушай на врожай» та «Гримлять квартали». Про молодого поета заговорили в «Плузі» як про здібного і перспективного, що добре знає село і його проблеми. Але не довго автор тішився популярністю серед колег. На той час у його біографії виявлено «злочин» — батьки в селі були розкуркулені. Пізніше в листі до дружини він писав: «1930 — 1931 рр. вийшли збірки моїх віршів. Дебют був досить вдалим. Потім я зіткнувся з бюрократами і ханжами від літератури. «За гріхи батьків» став козлом відпущення. Мені все це так остогидло, так морально сковеряло душу, що «змовкла моя божественна ліра», і я втік у провінцію, працював у поті чола в газеті».

1935 р. Басок перебрався до Кременчука, влаштувався відповідальним секретарем редакції районної газети. Публікував, крім газетярських матеріалів, власні вірші, переклади російських поетів. Але у вересні 1936 р. був звільнений з роботи «як класово чужий елемент». Після цього він переїхав до Чернігова, де став співробітничати в місцевій газеті «Більшовик». Проте в листі до дружини 30 липня 1936 р. зазначав: «Мені здається, що на мене тут косують оком...» А в серпні на зборах письменницької організації з порядком денним «Боротьба з троцькістсько-авербахівською та націоналістичною диверсією в літературі і стан підготовки до 20-річчя Жовтня» було зауважено: «Тов. Басок — поет здатний, але останнім часом чомусь уперто мовчить...» Відповідь була такою: «Мій батько був урядником. За це я два рази виключався з комсомолу. Батька в 1930 році розкуркуле-

но. Він арештований (за чутками) як член СВУ і розстріляний. Точно не знаю. Це на мене вплинуло, я перестав писати...»

За кілька днів поета було арештовано й постановою «трійки» УНКВС Чернігівської області засуджено на 10 років виправно-трудоих таборів на Далекому Сході. Звідти він писав дружині: «Я не злочинець, я ні в чому не винен перед Батьківщиною і трудовим народом — так я заявляв на слідстві... Так готовий заявити на повен голос... Живу надією, що будуть ще розглядати глибше, і в такому разі моя доля обов'язково зміниться на краще. Звинувачення мені було пред'явлено в абстрактній формі: участь в антирадянській націоналістичній організації і антирадянська агітація» (13 квітня 1938 р.). «За станом здоров'я не можу бути в числі передових. Мене зарахували до третьої категорії... Працюю під конвоем, дуже стомлююся» (15 квітня 1938 р.). В останньому листі від 1 серпня того ж року повідомив: «Пишу з Владивостока. Чекаємо відправки. В перспективі, мабуть,— Колима».

Його справді переправляли на Колиму, в суворіші табори. Проте у тридцятидворічного поета вже було зовсім підірване здоров'я. На початку 1939 року дружина одержала офіційне повідомлення, що В. Я. Басок «помер 8 жовтня 1938 року від розриву серця».

1954 року його було реабілітовано посмертно.

1991 року вийшла збірка його вибраних поезій «Смугливі дні».

**СТЕПАН
БЕН**

Бендюженко (Бен) Степан Федорович народився 24 листопада 1900 року в с. Лозоватка на Звенигородщині. За довідкою Лозоватської сільради, виданою на вимогу слідчих органів у 1937 році, батьки його перед колективізацією мали шість гектарів землі і власний реманент (кількість членів сім'ї не вказана). Закінчив сільську вищепочаткову школу, вчився в учительській семінарії, що відкрита була в 1918 році на батьківщині Тараса Шевченка в Кирилівці, закінчив два курси педагогічного інституту. У судовій «справі» фігурують плутані відомості, що Бендюженко служив «у Петлюри штабістом», а також у Денікіна і навіть у якійсь банді Гризла.

Службу в Червоній Армії відбував протягом 1920 —

1922 років, після чого повернувся в Лозоватку, працював коло землі, продовжував займатися самоосвітою й періодично виїжджав до Києва та Харкова в справах публікації своїх віршів. У 1928 році на одному з літературних вечорів Микола Зеров почув вірші Степана Бена. Після публікації їх у періодиці привітав автора як надійну зміну неокласиків. Але пізніше Степан Бен став членом літорганізації «Плуг».

Арештовувався в 1929 році Черкаським ДПУ чи то за зв'язки з СВУ (так принаймні свідчить довідка сільради), чи за агітацію проти колективізації і протягом трьох років відбував заслання десь на Крайній Півночі. Повернувшись додому, вчителював спочатку в Лозоватці, а потім у с. Княже на тій же Звенигородщині.

Як поет Степан Бен не встиг розкрити свої можливості на повну потужність, оскільки видав лише одну збірку віршів «Солодкий світ» (1929), опубліковану видавництвом «Плужанин». Під час обшуку 27 липня 1937 р. в нього забрано дванадцять зошитів і один блокнот з віршами, сліди яких досі не віднайдені. З тих публікацій, що збереглися, неважко зробити висновок, що їхній автор був поетом високої художньої культури (недарма ж на нього звертали увагу неокласики), мав стійкі й достатньо виразні соціальні та національні переконання, прагнув поєднати в своїй творчості «солодку» і «гірку» любов до України та її безталанного народу з любов'ю до «людини світової», вільної, розкутої і ні від кого не залежної. Йому боліла п'ятьма українських хуторів, «пронизаних полинною печаллю», він страждав від того, що «хмурий листопад» брів на ті хутори «під дзенькіт чоток і лопат» і тому закликав не відчиняти йому воріт, замкнути перед ним «на засуви всі двері» і вірити, що на обрїях наших орбіт («у згустках золотих і синіх вечорів») все-таки з'явиться колись «новий золотіючий світ».

Повторно арештований 2 серпня 1937 р. оперуповноваженим НКВС УРСР сержантом держбезпеки Котляренком М. Слідство вів лейтенант Добричев, звинувативши Степана Бена в участі у «шпигунсько-повстанській організації, якою керувала польська розвідка». Протоколи допитів свідчать, нібито поет визнавав свою вину, яку підтверджували кілька інших «учасників» цієї лжеорганізації — переважно селяни Звенигородського, Шполянського та інших районів Черкащини. Слідству підлягали більше 50 чоловік, з яких 33 засуджені 22 жовтня 1937 р. до розстрілу.

Вирок виконаний 1 листопада 1937 р. опівночі.

Перегляд цієї «справи» відбувся в 1958 році. У висновках слідчого, а також у протесті прокуратури Черкаської області і в рішенні трибуналу Київського військового округу значиться, що всі, хто був притягнутий до кримінальної відповідальності, засуджені в 1937 р. безпідставно, тому вирок скасовувався, а справа припинялася «за недоказанністю обвинення».

Степан Бен реабілітований посмертно.

ОЛЕСЬ БЕРДНИК

Бердник Олександр Павлович народився 25 грудня 1927 р. в с. Вавилове Херсонської області в сім'ї коваля. У 1930 р. родина переїхала до Києва, а через два роки — до с. Кийлів Бориспільського району, де майбутньому письменнику випало винести голодомор. Восьмилітню школу закінчив у Кагарлицькому районі, де пережив німецько-фашистську окупацію. 1944 р. добровольцем пішов у діючу армію. Після демобілізації поступив у Київську театральну студію при театрі ім. І. Франка, по закінченні якої запрошений на працю до цього ж театру.

Олесь Бердник відомий як письменник-фантаст — автор збірок оповідань «Поза часом і простором» (1956), «Марсіанські зайці» (1962), повістей і романів

«За чарівною квіткою», «Шляхи титанів» (1958), «Привид іде по землі» (1959), «Стріла часу» (1960), «Серце Всесвіту» (1962), «Сини Світовида» (1963), «Діти безмежжя» (1964), «Хто ти?» (1966), «Розбиваю громи», «Подвиг Вайвасвати» (1967), «Чаша Амріти» (1968), «Покривало Ізиди» (1969), «Зоряний корсар» (1971).

Ці книги письменник напише в розквіті життєвих сил. А починав, працюючи актором в театрах республіки, з поезії. Тоді ж на одних відкритих партійних зборах він із юначим запалом виступив із критикою репресивної щодо мистецтва політики Лазаря Кагановича, який на той час служив за вказівкою Сталіна першим секретарем ЦК КП(б)У. Дирекція театру витрактувала цей виступ його як антипартійний і направила в МДБ відповідне подання.

24 жовтня 1949 р. Бердника було заарештовано в м. Галичі, де він працював відповідальним секретарем у редакції місцевої газети. В арештантському вагоні його доставили в Київ. Тут старший слідчий лейтенант Держбезпеки Розумний пред'явив Берднику обвинувачення в тому, що, «будучи зятятим ворогом Радянської влади, він систематично займався контрреволюційною пропагандою і агітацією, спрямованою на повалення соціалістичного ладу, паплюжив постанови партії і уряду, дискредитував учення Маркса — Енгельса — Леніна — Сталіна, компрометував колгоспні засади...».

Жодного з цих обвинувачень Бердник не визнавав. А на суді, який відбувся 23 квітня 1950 р., повідомив ще й про насилля та катування у внутрішній тюрмі МДБ, за що додатково був звинувачений у клепті на органи правопорядку. Вирок: десять років ізоляції у виправно-трудовах таборах, п'ять років заслання, плюс три — поразки в правах.

Спочатку покарання відбував на ст. Біличі поблизу

Києва. Затим його відправили на Печору, де він потрапив у роз'їзний табір, що ремонтував залізницю. Тяжкі побутові умови спричинили тяжку дистрофію. Після лікування в госпіталі готувався до втечі, але був викритий провокатором і відправлений до режимного табору в Кажимі. Звідти груповим етапом — до Картабу (Карагандинська обл.).

Смерть Сталіна заронила надії на торжество справедливості й визволення. Але 1953 р. приніс лише розчарування. І Бердник знову вирішив тікати, маючи на меті дістатися до інформаційних каналів, щоб повідати людству про жахливі зловживання в після-сталінських таборах. І здійснив-таки втечу 10 жовтня 1953 р. Проте невдовзі був спійманий і вдруге засуджений табірним спецсудом як контрреволюційний саботажник. Непокірливця направили в закритий режимний пункт у Джардасі, відновивши відбутий строк.

У таборах Олесь Бердник продовжував писати вірші. Юнача туга за Україною виливалася в пісенні рядки, які вселяли віру в прийдешню свободу.

1954 р. розпочався масовий перегляд справ несправедливо засуджених. Верховний Суд зняв із Бердника звинувачення в замаху на державний лад СРСР, а через кілька місяців йому було даровано волю.

Проте письменник за часів Брежнєва знову був заарештований.

Нині Олесь Бердник продовжує активне творче життя.

ВАСИЛЬ БОБИНСЬКИЙ

Бобинський Василь Петрович народився 11 березня 1898 р. в м. Кристинополі (нині м. Червоноград) на Львівщині в сім'ї залізничника. Освіту здобув у гімназіях Львова та Відня. Брав участь у першій світовій війні.

З 1922 р. співпрацював із прокомуністичною пресою Західної України, тяжіючи до групи революційних письменників «Горно». Видавав літературні журнали «Світло» (1925 — 1928), «Вікна» (1927 — 1930), в яких пропагував прорадянські погляди. 1926 р. був заарештований польсько-шляхетськими властями. Після виходу на волю вирішив виїхати на Радянську Україну разом із дружиною й сином. 1930 р. був прийнятий на навчання в аспірантуру

Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка АН УРСР, що містився в Харкові.

Поет вперше заявив про себе 1919 р., опублікувавши збірку «В притворі храму», позначену естетсько-модерністськими пошуками. Затим побачили світ книжки «Ніч кохання» (1923), «Тайна танцю» (1924), «Поезії. 1920 — 1928» (1930), поема «Смерть Франка» (1927), а також публіцистика «Статті й памфлети» (1933).

Як і більшість інших письменників групи «Західна Україна», Бобинський на початку 30-х років зазнав безпідставних репресій. 25 грудня 1933 р. органами ДПУ був виписаний ордер за № 36 на його арешт.

В «Анкеті звинуваченого» в графі «Соціальне і політичне минуле» зазначено: «служив в австрійській армії 1916 — 18 рр. в ранзі молодшого офіцера; в УГА — хорунжим з 1918 р. по 1919 р.». У постанові на арешт В. Бобинського (№ 737) зазначено: звинувачується у злочинах, передбачених ст. 54-11 КК УРСР, бо «належить до української контрреволюційної організації, яка ставила своєю метою повалення Радянської влади шляхом збройного повстання, групує повстанські кадри у вузівських колах, зв'язаний із польським консульством у Харкові, є учасником ряду нарад контрреволюційної організації, перебуває у зв'язках з видатними діячами цієї організації». Ухвалено: В. Бобинського необхідно взяти під арешт і тримати в спецкорпусі ДПУ УРСР.

27 грудня 1933 р. В. Бобинський подав органам ДПУ заяву, в якій рішуче заперечив свою приналежність до Української військової організації: «Членом УВО я ніколи не був». Проте в протоколах допитів зазначено, що В. Бобинський «зізнався»: «...з 1922 року і до дня арешту я був членом Української військової організації (УВО), яка ставила своєю метою шляхом

збройного повстання скинути Радянську владу на Україні і встановити тут фашистську диктатуру».

В обвинувальному висновку, підписаному оперуповноваженим секретно-політичного відділення Соколовим 24.II.1934 р., констатується: «Бобинський як за кордоном, так і на Радянській Україні займався розвідувальною діяльністю на користь УВО, був зв'язаний з самим Донцовим і його групою». Справу В. Бобинського було передано на розгляд судової «трійки» ДПУ УРСР з пропозицією ув'язнити його у концентраційний табір строком на п'ять років. Заступник прокурора ДПУ УРСР Крайній, допитавши В. Бобинського, 28 лютого 1934 р. запропонував засудити його на три роки концтаборів. Судова «трійка» погодилася з цим висновком і винесла рішення: «Бобинського Василя Петровича заслати у виправно-трудоий табір строком на три роки».

Лиха доля кидала В. Бобинського на будівництво каналу Москва — Волга, потім знову арешт і — згідно із статтею 58-6 Кримінального кодексу РРФСР — вища міра покарання: розстріл. Вирок виконано 28 січня 1938 р.

Після війни реабілітацією В. Бобинського зайнялася Спілка письменників України. Зокрема, П. Козлянюк, А. Турчинська, М. Гаско, Б. Буряк та ін.

29 серпня 1956 р. прокурор Київського військового округу І. Бударгін переглянув у порядку нагляду справу В. Бобинського і дійшов висновку: він був притягнутий до судової відповідальності необґрунтовано.

26 жовтня 1956 р. Військовий трибунал Київського військового округу згадану постанову судової «трійки» щодо В. Бобинського скасував, а його реабілітував (посмертно).

**САВА
БОЖКО**

Божко Сава Захарович народився 24 квітня 1901 р. у с. Крутоярівка на Донеччині (тепер Межівського району на Дніпропетровщині) в сім'ї селянина. Вчився в Павлоградській учительській гімназії, а в 1923 р. закінчив Комуністичний університет ім. Артема (Харків).

У 1920 р. вступив до лав КП(б)У.

Після революції працював журналістом в редакціях газет «Червоний кордон» (Кам'янець-Подільський), «Студент революції», «Селянська правда» (Харків). Починаючи з 1917 р., друкував нариси, літературно-критичні статті в газетах «Селянська правда», «Вісті ВУЦВК», «Пролетар», «Культура і побут», «Комсомолец України», багатьох республіканських журналах.

Належав до організації селянських письменників «Плуг» і ВУСПП. Член СП СРСР з 1934 р.

Окремими виданнями вийшли нариси «Козаччина», «Хмельниччина», «Гетьманщина» (1922), повісті «Над колискою Запоріжжя» (1925), нариси «Чабанський вік» (1927), «Українська Шампань» (1930), роман «В степах» (1930).

У 1932 р. Сава Божко переїхав до Херсона, де працював викладачем політекономії в Херсонському педагогічному інституті та Всеукраїнському заочному інституті масової партосвіти.

Бюро Херсонського міськкому партії 14 листопада 1935 р. розглянуло його персональну справу і виявило, що, працюючи у вузі, він «протягував націоналістичні ухили, боротьбу з Хвильовим розцінював як боротьбу за наркомівське місце». За прояв націоналістичного ухилу Божка виключили з партії.

Співробітник Миколаївського обласного управління НКВС лейтенант Держбезпеки Федоровський 25 червня 1938 р., розглянувши персональну справу Божка С. З., визначив, що він є «одним з активних учасників антирадянської націоналістичної організації, за завданням якої веде підривну контрреволюційну роботу». Через те, що перебування його на волі може вплинути на хід слідства, ухвалив «вибрати запобіжним заходом проти уникнення ним суду і слідства — утримання під вартою у в'язниці м. Миколаєва».

Після трусу на квартирі 27 червня 1938 р. Божка заарештували. Під час обшуку забрали архів і рукопис роману «До моря». Спеціальною постановою 16 грудня 1938 р. рукопис вирішено передати дружині (подальша його доля невідома).

Слідство тривало понад 10 місяців. Слідчий Макаренко 8 разів просив продовжити строк утримання арештованого під вартою, хоч письменник із першого дня визнав себе винним. На судовому процесі 29 —

30 травня 1939 р. письменник заявив: «На попередньому слідстві я дав неправдиві показання, вважав, що радянській розвідці такі показання потрібні як перевірка підозрілих людей. Всі протоколи допитів під час слідства слідчий редагував сам, а я підписував. До мене слідчий застосовував методи фізичного впливу, і я змушений був давати вигадані показання. Тепер, на суді, від даних мною показань я відмовляюся».

Справу передали на додаткове слідство, яке провів оперативний уповноважений Берестовий, і направив матеріали на розгляд Особливої наради при НКВС СРСР. Підслідний пред'явлених йому звинувачень не визнав. Особлива нарада засудила Божка С. З. на 5 років ув'язнення у виправно-трудоному таборі.

До 1942 р. працював у м. Ухта (Комі АРСР). Велику Вітчизняну війну пройшов рядовим, працюючи в дивізійній, а потім у фронтовій газетах. Після війни співробітничав у «Наддніпрянській правді» (Херсон).

Помер 27 квітня 1947 р. у с. Слов'янка Межівського району Дніпропетровської області.

За протестом прокурора Херсонської області в справі Божка С. З. була проведена додаткова перевірка, в ході якої звинувачення не підтвердилися. Позитивні характеристики письменникові дали Терень Масенко та Іван Гончаренко. Президія Херсонського обласного суду 24 серпня 1960 р. скасувала вирок Особливої наради при НКВС СРСР і справу припинила за відсутністю складу злочину.

Сава Божко реабілітований посмертно.

ДМИТРО БОРЗЯК

Борзяк Дмитро Семенович народився 25 жовтня 1897 р. в с. Пищики Іркліївського (нині Золотоніського) району на Черкащині. Батько майбутнього прозаїка мав 200 десятин землі й брав крупні підряди на будівництво залізниць.

У 1915 р. Дмитро закінчив Золотоніську класичну гімназію й продовжував навчання на медичному факультеті Київського університету. Найближчим студентським другом Д. Борзяка став його земляк Олександр Філь — активіст української партії соціал-революціонерів. Щоправда, підпільною роботою Дмитро не займався, але під таємний нагляд поліції — під прізвиськом Яд — усе ж таки потрапив. Значно активнішу участь студент-медик брав в Українській сту-

дентській громаді, лідерами якої були Гермайзе (майбутній ректор університету), Любинський і Отамановський.

Весною революційного 1917 року Дмитро Борзяк виїхав у рідні Пищики, а потім перебрався в Золотоношу, де став членом партії есерів.

Чим займався Д. Борзяк у роки громадянської війни — невідомо.

1921 р. колишній студент-медик знову з'явився в університеті, але незабаром повернувся до Золотоноші, де взявся за сільське господарство, давав приватні уроки з математики. З 1923 р.— він знову у Києві і повністю віддається літературній роботі, поділяючи естетичні засади неокласиків.

Прозаїк-початківець мав доволі близьке знайомство з Терещенком і Зеровим, Филиповичем і Антоненком-Давидовичем, Рибальським і Косинкою, Івченком і Осьмачкою. Вони привітали першу публікацію Д. Борзяка (оповідання «Під дощ» у журналі «Все-світ»). Не залишилася вона поза увагою й Миколи Хвильового — він надіслав вітального листа авторові.

Оповідання «Під дощ» дало назву книзі, яку прозаїк видрукував 1927 р. Раніше з'явилися книжки Д. Борзяка «У монастир», «Варенька».

1928 року він уклав договір із Державним видавництвом України на видання книги «Руйнування Батурина». До цієї роботи схвально поставився Зеров, позитивно відгукнувся Гермайзе. Через рік Борзяк завершив читання й підбір необхідних матеріалів, але почати рукопис нової книги не встиг — був заарештований у зв'язку з сумновідомим процесом СВУ (Спілки визволення України). Через кілька місяців Д. Борзяк вийшов на волю, однак про продовження літературної роботи не могло бути й мови. Життєві обставини літератора неухильно погіршувалися. Після арешту Зерова Борзяк усвідомив невідворотність влас-

ної трагедії. Так воно й сталося: 21 квітня 1938 року письменника — на той час виконавця різних підсобних робіт, бо треба було за щось жити,— заарештували.

Слідчий швидко знайшов відповідні «звинувачення»: соціальна приналежність батька, процес СВУ. 31 грудня 1938 р. письменник почув вирок: розстріл. Однак 5 травня 1939 р. Верховний Суд СРСР визначив інше покарання: десять років ув'язнення й п'ять років заслання.

За даними, що є у справі, Дмитро Борзяк помер того ж 1939 р. від невиліковної хвороби.

1957 року дружина письменника, Ніна Олексіївна Бондарєва, підтримана Миколою Бажаном, звернулася з вимогою реабілітації чоловіка. До Дмитра Борзяка незабаром повернулося чесне громадянське ім'я.

Він реабілітований посмертно.

**ГОРДІЙ
БРАСЮК**

Брасюк Гордій Іванович народився 1899 р. в с. Лука Троянівського повіту на Житомирщині в бідній селянській сім'ї.

1919 р. закінчив Житомирське комерційне училище. Належав до культурологічної організації «Просвіта» й літературного об'єднання «Гарт».

Перше оповідання «Істина» опублікував 1924 р. Автор збірок оповідань «Безпутні» (1926), «В потоках» (1927), «Устинка» (1929), «Сни і дійсність» (1930), роману «Донна Анна» (1929).

Коротке, впродовж кількох місяців, перебування на посаді інспектора по господарській частині лазарету петлюрівської армії зіграло трагічну роль у житті Брасюка.

1930 р. він був заарештований органами ДПУ і рішенням судової «трійки» при Колегії ДПУ УРСР засланий на 5 років до концтабору.

На допитах він не приховував своїх симпатій до Центральної ради, називаючи її «рідною національною владою». Підтвердив агітаційну діяльність на підтримку уряду УНР.

Відбувши покарання, жив і працював у Запоріжжі. 27 червня 1941 р. на підставі ордеру № 228, виданого Запорізьким обласним управлінням НКДБ, був заарештований вдруге без пред'явлення будь-яких звинувачень. Серед вилучених під час трусу речей були рукопис роману «Чечель» (773 стор.) та 4 зошити чернеток повістей (пізніше все це було повернуто дружині).

У висновку судово-слідчої справи Брасюка, затвердженому начальником УНКДБ по Запорізькій області Леоновим, зокрема, відзначалося: «...Брасюк переїхав у Київ, де зайнявся літературною діяльністю. Перебуваючи в колі настроєних у націоналістичному дусі українських письменників Хвильових, Ірчанів, Блакитних, Антоненків-Давидовичів та інших, що, як і він, нічого спільного не мають із пролетарською творчістю, Брасюк почав видавати аполітичні літературні праці, розраховані винятково на темні й міщанські прошарки населення...»

Сповна пригадали йому і службу у петлюрівському лазареті. У постанові Особливої наради НКВС від 8 грудня 1941 р. вказувалося що «...Брасюк Г. І. як соціально небезпечний елемент підлягає ув'язненню у виправно-трудоному таборі строком на десять років».

Останні документи щодо Брасюка датовані січнем 1942 р. і вказують, що він утримувався у в'язниці м. Уфи.

Далі його сліди губляться.

У серпні 1989 р. справу Г.Брасюка переглянуто прокуратурою Запорізької області. Відповідно до статті 1-ї Указу Президії Верховної Ради СРСР «Про додаткові заходи по відновленню справедливості щодо жертв репресій, які мали місце в період 30 — 40-х і початку 50-х років», Гордій Брасюк реабілітований посмертно.

ЮРІЙ БУДЯК

Будяк (справжнє прізвище Покос) Юрій Якович народився 1878 року в с. Красногірка на Полтавщині в селянській сім'ї. Працював чабаном, вантажником, матросом. З 1912 року навчався в Київському політехнічному інституті, з 1916 року — в Одеській школі прапорщиків, яку змушений був залишити через хворобу.

В часи громадянської війни обирався заступником голови білоцерківської «Просвіти», незначний час працював в апараті Центральної ради. У 1922-му і 1924 роках його двічі заарештовували органи ЧК за звинуваченням в тому, що при нападі білих на Білу Церкву він нібито брав участь у церемонії урочистої зустрічі бандитів, проте судом був виправданий.

Почав друкуватися 1895 року. Співробітничав у журналах «Українська хата», «Літературно-науковий вісник», газеті «Рада». Будяк — автор поетичних книжок «Невольниця» (1907), «На полях життя» (1909), «Буруни», «Пан Базалей» (1911), «Записки вчителя», «На вовка», «Стрільці-ловці» (1927), «Гриць-бешкетник», «Зозуля-регендуля», «Лелека здалека», «Мак та жито», «Снігова баба», «Товариство» (1928), «Червоний мак» (1930), «Хоробрі музики» (1932), п'єс «Під промінням «Червоного Жовтня», «Жовтнева казочка» (1924), оповідань «Заблукали» (1928), повісті «До великої брами».

Належав до літературної організації селянських письменників «Плуг». Твори Юрія Будяка користувалися великою популярністю на Україні, особливо в юних читачів.

Заарештований у Києві 1 лютого 1935 року.

В обвинувальному висновку, підготовленому уповноваженим НКВС УРСР Проскуряновим, Ю. Будяку інкримінувалася приналежність до контрреволюційної організації, активна контрреволюційна діяльність і терористичні настрої, тісні зв'язки з розстріляним Григорієм Косинкою та арештованим керівником «Плугу» Сергієм Пилипенком. Пригадана йому була і короткочасна служба в апараті Центральної ради, співробітництво в українській дожовтневій пресі, яку потрактовано націоналістичною.

Особливою нарадою при НКВС СРСР 28 жовтня 1935 року засуджений на п'ять років виправних трудових таборів.

Покарання відбував у Карагандинському таборі НКВС, затим — в Ухті і Воркуто-Печорському таборі.

Звільнений після відбуття строку покарання 1 лютого 1940 року.

Помер 28 вересня 1943 року.

Ухвалою Судової колегії в кримінальних справах Верховного Суду УРСР вирок щодо Ю. Будяка скасовано і справу припинено за відсутністю складу злочину.

У матеріалах реабілітації є позитивні відгуки про особу Юрія Будяка і його творчість письменника Б. Антоненка-Давидовича та літературознавця П. Довгалюка.

ДМИТРО БУЗЬКО

Бузько Дмитро Іванович народився 1890 р. в м. Новомиргороді в сім'ї священика, який, як це не парадоксально, в бога не вірив. Ця душевна драма призвела його до самогубства. Рано осиротілий юнак навчався в духовній школі та Одеській духовній семінарії. За революційну діяльність у жовтні 1907 р. був заарештований поліцією як лівий есер і за вироком Одеського окружного суду відбув чотири з половиною роки на каторжних роботах. В липні 1911 р. Д. Бузько, потрапивши на заслання до Іркутської губернії, втік за кордон, де поневірявся як політичний емігрант: з Німеччини дістався до Швейцарії, де став членом організації лівих есерів. З початком світової війни жив у Лондоні, згодом переїхав до Данії, став студентом

Копенгагенського агрономічного інституту і членом організації датської соціалістичної молоді. Тут удосконалив знання англійської, вивчив німецьку, французьку, датську мови.

В лютому 1917 р. Д. Бузько повернувся в Петроград і, як лівий есер, брав активну участь у політичній боротьбі. Після повалення гетьманщини Д. Бузька призначено на посаду аташе в Данії. Влітку 1919 р. під час приїзду на Україну його затримав особливий відділ XIV армії і спонукав до співробітництва в ЧК. Як наслідок — він взяв участь у знешкодженні отамана Заболотного на Одещині.

Д. Бузькові належить кілька оповідань, повістей, кіносценаріїв, романів. Найпомітніші з них — історико-революційний роман «Чайка» (1929), «Голяндія» (1930) та науково-фантастичний роман «Кришталевий край» (1935). Всі вони впродовж шести десятиліть пролежали під арештом у спецфондах і лише 1990 р. побачили світ у видавництві «Дніпро». В кривавій віхолі 30-х років талант письменника не міг нормально розвиватися. Життя його передчасно і трагічно обірвалося на сорок сьомому році.

Архівні документи стверджують, що Д. Бузько заарештований в Одесі 20 жовтня 1937 р. Підставою для арешту став його виступ на загальних зборах Одеської письменницької організації 16 липня 1937 р., де обговорювалися «Завдання одеських письменників по боротьбі з контрреволюційним авербахівським охвістям». Тоді Д. Бузько, зокрема, сказав: «Мені прикро, що наших українських радянських письменників не читають партійці і найвідповідальніші партійці... Помилитися можуть усі, і критикувати необхідно всіх. Ми ще не вміємо критикувати, незважаючи на особи, у нас панує чиношанування. Коли Косіор помилиться, ми скажемо: ти помилився. Коли великий, мудрий

Сталін помилились, ми, демократія, скажемо: ти помилився...»

Треба було мати неабияку мужність, щоб говорити так у той час! Не дивно, що виступ Д. Бузька був витлумачений як «спроба посіяти недовіру до геніального вчення Сталіна» і на тих зборах «за контрреволюційний виступ» його було виключено із Спілки письменників. А за три місяці по тому — звинувачено в контрреволюції.

На слідстві письменник вів себе мужньо, категорично заперечуючи свою причетність до контрреволюційної націоналістичної організації. Та, незважаючи на це, ухвалою «трійки» НКВС по Одеській області від 1 листопада 1937 р. Д. Бузько був засуджений до вищої міри покарання — розстрілу.

Упродовж трьох десятиліть на підставі лукавого «Свідoctва про смерть» від 13 грудня 1957 р. вважалося, нібито Бузько «помер 18 квітня 1943 р. від крупозного запалення легень». Тепер точно встановлено, що Д. І. Бузько розстріляний в 00 годин 14 листопада 1937 р.

29 липня 1957 р. справу по звинуваченню письменника у «злочинній діяльності» переглянуто президією Одеського облсуду, ухвалу «трійки» скасовано «за недоведеністю складу злочину».

Дмитро Бузько реабілітований посмертно.

**МИКОЛА
БУЛАТОВИЧ**

Булатович Микола Євгенович народився 14 лютого 1909 р. в сім'ї православного священика одного з київських приходів. Маючи нахил до малярства, по закінченні школи поступив у Художній інститут. Проте закінчувати його не побажав, бо зайнявся літературною творчістю.

Десь із кінця двадцятих років його вірші регулярно з'являлися в «Глобусі», «Житті і революції», «Молодому більшовику». Перша збірка поезій «Книга тривоги» вийшла друком 1930 р., затим «Скажу по правді» (1932).

Булатович належав до наймолодшого покоління українських поетів і тяжів до літературної організації «Нова генерація». Аби уникнути традиціоналізму, він

прагнув перенести на український ґрунт творчу манеру Маяковського.

Творчі пошуки Микола Булатович поєднував з журналістською діяльністю. Він працював у редакціях часописів «Нова генерація», «Заклик», «Літературна газета», «Радянське літературознавство». Йому ледь випинилося 28 літ од роду, як трагічно обірвався його життєвий шлях.

14 червня 1937 р. «обермейстер» із IV відділу управління Держбезпеки по компоновці звинувачень художній інтелігенції України Гольдман на підставі якихось матеріалів (певно, доносів) знайшла, що комсомолец Булатович являє собою особливу небезпеку для сталінського режиму, і домоглася прокурорської санкції на його арешт, запроторення в спецкорпус енкаведистської тюрми.

Вже на першому допиті слідчий Хаєт висунув проти Булатовича звинувачення в тому, що його батько до революції орендував у Монастирищенському повіті 100 десятин землі, а якийсь далекий родич Баковецький невідомо коли і ким був розстріляний за участь у збройному повстанні. Та, з погляду Хаєта, найнепростішим гріхом Булатовича було те, що він приятелював із арештованими за контрреволюційну діяльність письменниками: Остапом Вишнею, Чечвянським, Вухналем, Бобинським, Ірчаном, Епіком, Семенком, Чигирином, Шкурупієм, Влизьком, Колесником, Саченком, Калянником, Щупаком, Коваленком, Яловим та іншими «ворогами народу».

Обвинувальний висновок: Булатович М. Є. є членом української націоналістично-фашистської терористичної організації, а отже, згідно із указом від 1 грудня 1934 р., підлягає суду Військової колегії.

Засідання виїзної сесії Військової колегії під головуванням диввійськюриса Орлова відбулося 2 вересня 1937 р. Ухвала її типова для тих днів: вища міра

покарання через розстріл і конфіскація приналежного майна.

Як засвідчують документи, вирок виконаний 3 вересня 1937 р.

20 липня 1957 р. Військова комісія Верховного Суду СРСР за поданням Головної військової прокуратури ухвалила: вирок Військової колегії Верховного Суду СРСР від 2 вересня 1937 р. стосовно Миколи Булатовича скасувати і справу припинити за відсутністю складу злочину.

Микола Булатович реабілітований посмертно.

КОСТЬ БУРЕВІЙ

Буревій (Буровій) Кость Степанович (псевдоніми — Едвард Стріха, Кость Соколовський, Варвара Жукова, Нехтенборенг) народився 2 серпня 1888 р. в с. Велика Меженка на Воронежчині.

Одразу ж після Першої російської революції вступив до загальноросійської партії есерів. Тричі був засуджений і засланий у віддалені краї царської імперії. З другого заслання пощастило втекти, а з третього його звільнила Лютнева революція 1917 р.

Входив до складу ЦК партії есерів, виступав проти узурпації влади більшовиками, був серед організаторів поволзького повстання. З 1922 р. припинив політичну діяльність, упевнившись у тому, що демократичні сили не в змозі протистояти диктаторському режимові. Від-

тоді активно включився в літературно-мистецьке життя, утверджуючи ідею національного визволення та відродження України.

Жив у Москві, де заснував видавництво «СіМ» («Село і місто»), а також пов'язану з «Березолем» театральну студію, в якій викладав курс історії театру. Організовував виставки українських художників, зокрема школи М. Бойчука.

Переслідувався, звинувачувався в українському буржуазному націоналізмі. В окремих публікаціях змушений був маскуватися за неймовірними псевдонімами (два останніх з наведеного переліку).

Написав гострі сатиричні твори — театральні ревію для «Березоля» — «Опортунія» (1930), «Чотири Чемберлени» (1931), «Овечі сльози», історичну трагедію «Павло Полуботок». Тільки перші два твори пробилися на сцену. Автор п'єс «Хами» (1925), «Мертві петлі» та ін., монографій «Три поеми» (1931, про творчість П. Тичини, М. Семенка, В. Поліщука), «Амвросій Бучма» (1933).

Слідчої справи не виявлено, але, за твердженням І. Михайлина (післямова до публікації трагедії «Павло Полуботок» — «Березіль», 1991, № 1), письменник, з посиленням репресій, перейшов на нелегальне становище. Восени 1934 р. був вистежений і арештований.

13—15 грудня 1934 р. виїзною сесією Військової колегії Верховного Суду СРСР у Києві за звинуваченням «в організації підготовки терористичних актів проти працівників Радянської влади» засуджений до розстрілу. Вирок виконано 15 грудня 1934 р.

По цьому процесу проходило 37 осіб, із них 27-розділило долю К. Буревія. З-поміж цих жертв — письменники Олекса Влизько, Григорій Косинка, Іван Крушельницький, Дмитро Фальківський.

Реабілітований 1957 р.

ЙОСИП БУХБІНДЕР

Бухбіндер Йосип Шмульович народився 25 грудня 1908 р. у м. Черняхові на Житомирщині в сім'ї стельмаха. П'ятнадцятирічним юнаком закінчив місцеву єврейську школу робітничої молоді і поступив на роботу в житомирську шевську майстерню. Через півтора року профспілка взуттєвиків направила його на навчання до Одеського єврейського педтехнікуму, після закінчення якого він працював учителем єврейської мови і літератури в м. Кам'янці-Подільському.

Восени 1929 р. був покликаний до лав Червоної Армії. Служив командиром кулеметного взводу в легендарному Таращанському полку 44-ї стрілецької дивізії ім. Щорса. Але через тяжку недугу був комісований з армії і назавжди знятий з військового обліку.

1935 р. закінчив історичний факультет єврейського сектора Київського пединституту. Наступного року був зарахований на посаду літпрацівника в редакції республіканської газети «Дер Штерн», де працював до липня 1941 р.

Літературною творчістю Бухбіндер почав займатися ще в студентські роки. В єврейській періодиці регулярно з'являлися добірки його віршів, були видрукувані поеми «Атаман Боженко» та «Пісня старого шевця». В передвоєнні роки побачили світ поетичні книжки «Командир Сизов» (1936) і «Ліричні мотиви» (1940).

В серпні 1941 р., коли під стінами Києва зашalenіло криваве бойовище з ударним угрупованням фельдмаршала фон Рейхенау, Бухбіндер разом із М. Рильським, П. Тичиною, В. Сосюрою, І. Фефером, Д. Гофштейном, Н. Рибакком та іншими письменниками за розпорядженням уряду республіки був евакуйований до м. Уфі. В сувору пору Великої Вітчизняної війни він написав чимало віршів, поем, нарисів про смертний двобій із фашистськими завойовниками, які друкувалися систематично у радянській та прогресивній зарубіжній пресі.

Повернувшись після визволення України до Києва, Бухбіндер напружено працював над створенням книги про ратний подвиг радянських народів у найкривавішій в історії людства війні. Але після розгрому в 1948 р. Антифашистського єврейського комітету над країною стала стрімко загусати зловісна примара нового смерчу сталінських репресій. Не поминув цей смерч і поета Бухбіндера.

Пізньої ночі 26 квітня 1951 р. до його помешкання вдерлися агенти МДБ, пред'явили ордер на арешт і вчинили розгромний десятигодинний трус, після чого реквізували частину приватної бібліотеки і готовий до друку рукопис останньої книги (невдовзі за постано-

вою слідчих органів він був спалений). З тієї квітневої ночі почалися для Бухбіндера «ходіння по муках».

Тринадцять місяців провів він у спец'язниці МДБ. Затим його відконвоювали до харківської тюремної психушки і помістили в камеру буйнохворих, аби вирвати зізнання в «контрреволюційній антирадянській діяльності». Проте ні голод, ні знущання не зломали поета. На допитах він рішуче заперечував висновки експертної комісії в складі трьох білялітературних кандидатів наук, які за грошові подачки письмово стверджували, що всі його «твори пройняті отрутою антирадянщини й сіонізму».

Влітку 1952 р. Бухбіндера перевели до Лук'янівської в'язниці в Києві, де ознайомили з утвердженням сумнозвісною «тріюкою» вироком: за активну антирадянську націоналістичну діяльність ув'язнити на 10 років у виправно-трудовах таборах особливого режиму. За кілька тижнів він був відетапований через пересильні тюрми в спецтабір № 3, що містився в с. Кінгір неподалік Дзезказгана. Так поет став в'язнем спецтабору з особистим номером С33-362.

Працюючи на шахті в найсуворішій ізоляції, Бухбіндер лише на початку 1955 р. довідався про смерть «батька всіх народів». І все ж до волі ще було дуже далеко. Спершу його перевели до інвалідного табору с. Терехти, а звідти, як амністованого, відправили на поселення в м. Теміртау.

Вибратися з-за колючого дроту і змити тавро «ворога народу» Бухбіндеру допомогли Максим Рильський і Олександр Фадєєв. Саме завдяки їхнім настійним клопотанням пленум Верховного Суду СРСР 19 січня 1957 р. скасував постанову «трійки» і слідчу справу стосовно Бухбіндера припинив «за недоведеністю пред'явлених йому звинувачень».

В лютому 1957 р. поет повернувся до Києва і був відновлений у рядах Спілки письменників, в якій він

перебував з 1937 р. Відтоді він повністю присвятив себе літературній творчості.

Незважаючи на пережиті моральні потрясіння й підірване здоров'я, Бухбіндер написав і видрукував за останні десятиліття такі поетичні книжки: «Останній сніг» (1964), «Дорога життя» (1966), «Між хвилями» (1970), «Ясними очима» (1975), «Тобі, мій друг» (1980), «Світлий погляд» (1981), «Близька далечінь» (1984, 1987, 1988).

ХАНАН ВАЙНЕРМАН

Вайнерман Ханан Абрамович народився 2 грудня 1902 р. у м. Лугин на Житомирщині в сім'ї шевця. Після закінчення містечкової школи пішов у підручні маляра і через кілька років сам став маляром-декоратором у районному театрі. З Лугина Вайнерман переїхав до Одеси в 1930 р. і поступив на робітфак, після закінчення якого був зарахований студентом Одеського пединституту. В цю пору почав співробітничати в місцевих газетах, в кінці тридцятих років він був спецкором центральних єврейських газет.

Ще навчаючись у пединституті, Вайнерман почав писати єврейською мовою вірші, нариси, оповідання. У 1930 р. вийшла друком його перша збірка поезій «Відродження». Затим були опубліковані книжки ка-

зок для дітей «Фішка», збірки віршів «За хліб», «До праці» (1932), «Бригада малят» (1933), «Золоті вітри» (1936), «В життя закоханий» (1940).

Вайнерман — член Спілки письменників СРСР із дня її створення (1934).

Під час Великої Вітчизняної війни працював на радіо, оскільки був знятий з військового обліку. Після перемоги працював у редакціях деяких єврейських газет у Москві та Біробіджані.

28 березня 1950 р. Х. Вайнерман був заарештований в Одесі. Його звинуватили в модних для того часу «гріхах» єврейської інтелігенції: «націоналістична діяльність, антирадянська агітація, шпигунство на користь однієї з капіталістичних держав» і т. п. Слідство тривало майже сім місяців. Розправу над невинним письменником завершила Особлива нарада при МДБ СРСР, яка винесла вирок: 15 років ув'язнення в виправно-трудовах таборах особливого режиму.

Покарання Вайнерман відбував у спецтаборі № 2 неподалік Норильська.

Лише через два роки після смерті Сталіна (квітень 1955 р.) його судово-слідча справа була переглянута. За недоведеністю злочину Вайнермана разом із письменниками Лур'є, Друкером, Губерманом було реабілітовано й звільнено з-від варті.

Опинившись на волі, Вайнерман створив кілька книжок, які були перекладені українською і російською мовами. Це збірки поезій «Від щирого серця» (1958), «Весенний говор» (1962), «Люблю і вірю» (1962), «Свет и тень» (1966), «Щедра осінь» (1970).

Помер 26 лютого 1979 р.

**ПЕТРО
ВАНЧЕНКО**

Ванченко-Івашенко Петро Захарович народився 1898 р. в с. Жуки на Полтавщині в сім'ї селянина-бідняка. Освіта середня. Належав до літературної організації «Гарт».

Автор збірок оповідань та повістей «Жива реклама», «Мужність» (1928), «Обов'язок», «Три пальці» (1929), «Клопіт цирульника Еміля Термана», «Повість без назви» (1930), «Онопрій Кудь» (1933).

Арештований 6 грудня 1934 р. Полтавським міським відділом НКВС УРСР. Слідство велося Харківським обласним управлінням НКВС.

Ванченкові інкримінувалося членство в «терористичній організації, яка намічала вчинити ряд терористичних акцій над вождями партії та уряду». Під час

ПОСТАНОВЛЕНИЕ

Гор.Харьков, 1936 года, января 4-го дня,
я, Оперуполномоченный 2 Отделения СНО Управления Госбезопасности НКВД УССР по Харьковской области - БОРДОН, рассмотрев "Рассказ о гнедой кобыле", написанный обвиняемым ВАЛЧЕНКО Петром Захаровичем и усмотрев, что описанное произведение является контр-революционным и антигосударственным и отражает убеждения обвиняемого ВАЛЧЕНКО, которые привели его в контр-революционную организацию,

ПОСТАНОВИЛ:

"Рассказ о гнедой кобыле", напечатанный в журнале "Черный Шлях" за 1929 год, но ватем изданный по обращению, приобщить к делу обвиняемого ВАЛЧЕНКО Петра Захаровича в качестве вещественного доказательства.

ОПЕРУПОЛНОМОЧЕННЫЙ

/БОРДОН/

СОГЛАСЕН: НАЧАЛЬНИК СНО УПР

УТВЕРЖДАЕТ: НАЧАЛЬНИК УПРАВЛЕНИЯ НКВД УССР
по Харьковской области

/КАРПОВ/

допитів визнав свою вину, але в заяві на ім'я оперуповноваженого Харківського обласного управління НКВС Бордона написав, що «не був здатний на практичне здійснення теракту». А на пізніших допитах стверджував: «Переконань терористичних у мене не було. Я не вірив у можливість здійснення акту».

4 січня 1935 року Бордон виніс постанову щодо твору П. Ванченка «Оповідання про гніду кобилу». Цей твір, опублікований ще 1929 р. у журналі «Червоний шлях», номер якого був вилучений з продажу, ліг до справи як речовий доказ. Того ж дня Бордон допитав Ванченка у зв'язку з цим твором, у якому вбачав «злісний пасквіль на Радянську владу».

Ось характерний фрагмент цього допиту:

«— Ви визнаєте, що під виглядом «гнідої кобили» хотіли показати широкому читачеві Україну, яку «експлуатують», з якої «знущаються» і яку, врешті-решт, «замучили»; кучер Самсон, в особі якого ви подаєте представника пролетаріату, знущається з України до смерті?

— Ні, не визнаю».

За вироком закритого судового засідання виїзної сесії Військової колегії Верховного Суду СРСР, яке відбулося 27—28 березня 1935 року в Києві, П. Ванченко за «участь у контрреволюційній підпільній боротьбистській організації, що мала за мету повалення Радянської влади на Україні, відрив її від Радянського Союзу і створення незалежної української буржуазної держави» разом із іншими 15 особами (зокрема, письменниками М. Кулішем, Г. Епіком, В. Підмогильним, Є. Плужником, А. Панівим, В. Поліщуком, Г. Майфетом, О. Ковінькою, В. Штангеєм, В. Вразливим) засуджений на 10 років позбавлення волі з конфіскацією належного йому майна.

Даних про його подальшу долю немає.

Петро Ванченко реабілітований посмертно.

**АБРАМ
ВЕЛЕДНИЦЬКИЙ**

Веледницький Абрам Маркович народився 29 жовтня 1894 р. у м. Радомишлі в сім'ї службовця. Початкову освіту здобув у рідному містечку, згодом поступив на юридичний факультет Київського університету. Але розгорілася в країні громадянська війна, і в червні 1919 р. юнак вступив добровольцем до Червоної Армії. Після демобілізації повернувся до Києва, але юридична освіта його вже не цікавила, і він зайнявся філологічними студіями, почав писати і друкувати в єврейській періодиці вірші. Перша збірка його поезій «Прояснення» побачила світ у 1922 р. Затим вийшли поетичні книжки «Прихід» (1928), «З молодим класом» (1932).

У 1935 р. закінчив аспірантуру Інституту єврейської

культури при Академії наук УРСР. Захистив кандидатську дисертацію у 1947 р.

Веледницький був знаний не лише як здібний критик і літературознавець, але і як талановитий перекладач. Він перекладав на єврейську мову твори Шевченка, Михайла Коцюбинського, багатьох сучасних українських і російських поетів. Як один із фундаторів Спілки письменників України, він брав активну участь у громадському житті, керував літературними гуртками, виховуючи молодих поетів та прозаїків.

В роки сталінського терору Веледницького спіткала трагічна доля багатьох його побратимів по перу. Учений і поет був заарештований 23 березня 1951 р. у Києві. В беріївських застінках йому інкримінували типові злочини: шпигунство, націоналістична пропаганда, антирадянська діяльність. Потяглися моторошні місяці знущань, тортурів, наруги над людською гідністю. Заздалегідь змонтований вирок особливої наради гласив: 10 років таборів суворого режиму з конфіскацією майна...

П'ять років пронидів за колючим дротом Веледницький. Наприкінці 1955 р. при перегляді його справи був звільнений і реабілітований. З надірваним здоров'ям повернувся до Києва, але жити йому лишилося недовго.

Помер 19 жовтня 1959 р.

ІВАН ВИРГАН

Вирган (справжнє прізвище Вергун) Іван Онікійович народився 1 червня 1908 р. в с. Матвіївка на Полтавщині в сім'ї хліборобів. Після закінчення Кременчуцького педтехнікуму вчителював, служив у Червоній Армії. 1940 року закінчив філологічний факультет Харківського університету. Друкувати вірші почав 1929 р. У 30-ті роки заявив про себе як активний і талановитий поет. Видав збірки «Озброєна лірика» (1934), «Сад дружби» (1935), «Щастя-доля» (1938), поему «Джигіти» (1937). Прийнятий до Спілки письменників 1936 року.

Восени 1940 р. був посланий Спілкою письменників України до Чернівців уповноваженим по роботі з місцевими літераторами. У листопаді того ж року був

заарештований органами НКВС УРСР за наклепницьким доносом, у якому звинувачувався в злісній антирадянській пропаганді. Суть цього «злочину» полягала в тому, що, одержавши з Харкова лист від дружини, яка там бідувала з двома малими дітьми, морально пригнічений письменник у товариському колі розповів про це і неприязно відгукнувся про «вождя всіх трудящих» Сталіна, який довів до такого животіння народ.

Виргана викликали до обкому КП(б)У, а звідтіля відправили в місцеву тюрму. До всіх його «гріхів» додався й той, що його батько був розкуркулений, хоча ніколи не користувався найманою працею. Вирганові інкримінували організацію злочинної банди в Чернівцях, але він, незважаючи на застосування до нього тортур і залякувань, винним себе не визнав.

21 березня 1941 р. Чернівецьким обласним судом Виргана було засуджено на 10 років виправно-трудо-вих таборів. Покарання відбував у Печорлазі.

17 липня 1944 р. справу переглянуто і, за постановою Ярославського обласного суду, І. Виргана було достроково звільнено. Він повернувся до сім'ї, а з жовтня 1944 р. служив у діючій армії.

Після демобілізації в січні 1946 року — на літературній роботі. Видав книги «Поворот сонця на літо» (1947), «Матвіївка над Сулою» (1949), «Квітучі береги» (1950), «Країна щастя» (1951), «Поезії» (1954), «У розповні літа» (1959), «Василина», «Над Сулою шумлять явори» (1960), «Лірика», «Даринка з братиком» (1961), «Вибрані твори» (1965), «Краса» (1966), «Питиме зілля» (1967), «Вибране», «Серце» (1969). Разом із Марією Пилинською уклав «Російсько-український фразеологічний словник».

Реабілітовано Виргана Верховним Судом УРСР 18 листопада 1961 р.

Помер 12 січня 1975 р.

ОСТАП ВИШНЯ

Губенко Павло Михайлович (літ. псевдоніми — Остап Вишня, Павло Груньський) народився 13 листопада 1889 р. на хуторі Чечва Зіньківського повіту на Полтавщині (нині с. Грунь Охтирського району, Сумської області) в селянській сім'ї. Початкову освіту здобув у Зіньківській двокласній школі. В 1907 р. закінчив Київську військово-фельдшерську школу, а в 1917 р. навчався в Київському університеті.

Спочатку працював фельдшером у 168-му Миргородському піхотному полку, що квартирував у Києві, потім — у залізничній лікарні, а в кінці 1917 р. перейшов на роботу в санітарну управу Міністерства шляхів УНР (Української Народної Республіки). В складі міністерства евакуювався в Кам'янець-Подільсь-

кий. Там полишив медицину і став співробітничати в есерівській газеті «Народна воля», а потім у «Трудовій громаді».

На початку 1920 р. повернувся до Києва. Працював мовним редактором у видавництві «Книгоспілка». В жовтні 1920 р. був заарештований і позбавлений волі на 3 роки, але за клопотанням В. Блакитного його невдовзі звільнили з концтабору. Після цього він працював у газетах «Вісті ВУЦВК», «Селянська правда», журналі «Червоний перець», друкувався майже у всіх республіканських періодичних виданнях.

До жодної з політичних партій ніколи не належав. Був членом літературних груп «Пролітфронт» та «Літературний ярмарок», входив до складу президії Оргкомітету СПУ в 1932 р.

Окремими виданнями видруковано понад 150 книжок гуморесок, фейлетонів, оповідань, сатиричних мініатюр. Серед них — «Діла небесні» (1923), «Кому веселе, а кому й сумне», «Реп'яшки» (1924), «Вишневі усмішки сільські», «Вишневі усмішки кримські» (1925), «Щоб і хліб родився, щоб і скот плодився», «Лицем до села» (1926), «Вишневі усмішки кооперативні» (1927), «Ну й народ», «Вишневі усмішки закордонні» (1930), «Усмішки» (т. 1—4, 1948) та ін. Після війни вийшли збірки «Самостійна дірка» (1945), «Зенітка» (1947), «Весна-красна» (1949), «Вишневі усмішки» (1950), «Мудрість колгоспна» (1952), «Великі ростіть» (1955), Твори в 2-х т. (1956), «Привіт, привіт» (1957), «Мисливські усмішки» (1958), Твори в 7-ми т. (1963—1964), Твори в 5-ти т. (1975).

Помічник уповноваженого слідчої групи секретно-політичного відділу ДПУ УРСР Гольдман, розглянувши матеріали, що звинувачували Губенка П. М. у «приналежності до української контрреволюційної організації, яка намагалася повалити Радянську владу збройним шляхом», і вважаючи, що перебування його

на свободі небезпечно, 25 грудня 1933 р. ухвалила: «вибрати запобіжним заходом проти уникнення ним суду і слідства — утримання під вартою в спецкорпусі ДПУ». Особисте розпорядження на арешт дав Голова ДПУ УРСР Балицький. Співробітник ДПУ Щеребов провів трус на квартирі Остапа Вишні в будинку «Слово» і заарештував письменника 25 грудня 1933 р.

На першому допиті, який вів оперуповноважений Бордон, 3 січня 1934 р. Остап Вишня «зізнався», що здійснював контрреволюційну роботу на літературно-му фронті. Пізніше дав свідчення, що брав участь в обговоренні питань, пов'язаних з організацією терористичних актів і «погодився» на вбивство Постишева.

У підсумку звинувачень слідство запропонувало судовій «трійці» «застосувати до нього найвищу міру соціального захисту — розстріл» за статтями 54-8 і 54-11 КК УРСР. Судова «трійка» 23 лютого 1934 р. ухвалила цей вирок. Проте на судовому засіданні 3 березня 1934 р. Колегія ОДПУ замінила розстріл десятьма роками ув'язнення у виправно-трудоному таборі, вважаючи початком відбування строку 7 грудня 1933 р.

Відбував покарання Остап Вишня в Ухті.

Особлива нарада при Народному комісаріаті внутрішніх справ СРСР 25 вересня 1943 р. розглянула справу Остапа Вишні і прийняла таку ухвалу: «На зміну постанови Колегії ОДПУ від 3 березня 1933 р. Губенку П. М. знизити строк покарання до фактично відбутого і з-під варти звільнити». З ухвалою письменника ознайомили 7 жовтня 1943 р., а наступного дня випустили з концтабору.

За протестом прокурора Військовий трибунал Київського військового округу 25 жовтня 1955 р. скасував постанову Колегії ОДПУ від 3 березня 1934 р. і справу припинив через відсутність складу злочину.

Помер Остап Вишня 28 вересня 1956 р.

**ОЛЕКСА
ВЛИЗЬКО**

Влизько Олекса Федорович народився 17 лютого 1908 р. в с. Коростень на Новгородщині в сім'ї дрібно-го службовця. 1917 р. родина переїхала на батьківщину діда — с. Сингаївка Звенигородського повіту на Черкащині. Закінчив мовно-літературний факультет Київського інституту народної освіти. У 1928 р. подорожував по Німеччині, згодом — по нагір'ях Паміру.

Друкуватися почав 1925 р. Належав до літературної організації «Молодняк», потім до ВУСПП, був близьким до футуристів. Незважаючи на тяжку недугу (в юному віці Влизько втратив слух і мову), його поезіям притаманні бадьорі інтонації, оспівування екзотики морської стихії, поривання у небуденність. Він був невтомним пошуковцем образів і ритмі-

ки, суголосних добі національного відродження та революційної романтики.

Олекса Влизько — автор книжок поезії «За всіх скажу» (1927), «Поезії» (1927), «Живу, працюю» (1930), «Книга балад» (1930), «Рейс» (1930), «Моє ударне» (1931), «П'ятий корабель» (1933), «Мій друг Дон-Жуан» (1934).

Після вбивства Кірова був заарештований разом із численною групою таких діячів української культури, як Антін, Іван і Тарас Крушельницькі, Юліан Бачинський, Роман Сказинський, Микола Лебединець, Роман Шевченко, Анатолій Карабут, Василь Мисик, Григорій Косинка-Стрілець, Дмитро Фальківський, Кость Буревій, Михайло Оксамит, Левко Ковалів та інші.

Виізною сесією військової колегії Верховного Суду СРСР на закритому засіданні 14 грудня 1934 р. Влизьку був винесений смертний вирок, який того ж дня було виконано.

Справа про реабілітацію розглядалася в установленому порядку в кінці 50-х років.

Олекса Влизько реабілітований посмертно.

МАРКО ВОРОНИЙ

Вороний Марко Миколайович (псевдонім Антіох) народився 5 березня 1904 року в сім'ї поета М. К. Вороного. Писати почав у 16 літ, навчаючись у Чернігівській гімназії. Був студентом Київського музично-драматичного інституту ім. М. Лисенка та Київського інституту народної освіти. Друкуватися в журналах почав у 20-х роках. Автор збірок віршів для дітей «Будівники», «Коники», «Носоріг», «Ставок», «Червоні краватки» (1930), збірки поезій «Форвард» (1932).

Успішно виступав у жанрі сонета, мріяв видати книжку-сонетарій. Філософська лірика поета, особливо на релігійні теми, вражає своєю глибиною і прозорливістю. Кращі вірші цієї тематики («Молитва», «Церкви і янголи», «Різдвяна елегія», «Отчизна») ввійшли

до «Хрестоматії української релігійної літератури» (Мюнхен — Лондон, 1988).

Працював на кінофабриці, а також виконував літературну роботу на договірній основі. У рукописному відділі Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка АН УРСР зберігаються довідки про безробіття, видані М. Вороному 1927 р. Спількою працівників освіти (Харків) та Спількою робітників поліграфічного виробництва (Київ).

Восени 1933 року, коли посилювались репресії проти українських письменників, змушений був виїхати до Москви, де майже рік працював у редакції журналу «Наши достижения».

Арештований 19 березня 1935 року в Києві органами НКВС УРСР. Згідно з протоколом трусу, у нього вилучено рукописи та особисте листування у трьох теках, а також книги М. Грушевського («Історія української літератури», «Украинский народ в прошлом и настоящем»), С. Єфремова («Історія українського письменства»), історичні праці М. Костомарова, «Твори» Т. Шевченка за редакцією С. Єфремова та ін. Нічого з цього на клопотання матері поета органами НКВС УРСР не було повернуто.

Слідство велося по груповій справі, в якій, крім М. Вороного, фігурували М. Зеров, А. Лебідь, Л. Митькевич, Б. Пилипенко і П. Филипович. Усіх їх звинувачували в приналежності до контрреволюційної націоналістичної групи, що готувала повалення Радянської влади на Україні, а також терористичні акти проти радянських і партійних керівників.

З цієї групи до реабілітації дожив один Л. Митькевич, який 1957 р. заявив прокуророві, що слідство у їхній справі велося з грубими порушеннями соціалістичної законності.

Як з'ясовано перевіркою військової прокуратури, колишній співробітник НКВС УРСР Овчинников,

який брав участь у розслідуванні цієї групової справи, за порушення соціалістичної законності був засуджений, а його колега Літман звільнений з органів державної безпеки за фальсифікацію матеріалів слідства.

Тому зрозуміло, яким чином у слідчому томі М. Вороного з'явилася заява, датована 14 квітня 1935 р. (подаємо мовою оригіналу):

«Заявляю о том, что со дня моего ареста 19 марта 1935 г. в течение 20 суток, уже находясь в стенах НКВД, я вел себя как предатель, как классовый враг, ни одного слова правды не говорил, но с 8 апреля я решил еще раз навсегда порвать с моим националистическим прошлым и начал говорить искренне, ничего о себе не утаивал, отдавал всего себя, какой я есть, на руки пролетарского правосудия. И с указанного времени ни одного слова лжи мной не было сказано».

Зломивши волю М. Вороного, слідчі надиктували йому зізнання, які втягували в той чорний вир понад два десятки літераторів і журналістів, з якими він спілкувався (крім арештованих у спільній справі — М. Бажан, М. Рильський, Ю. Яновський, М. Жук, Ю. Меженко та ін.).

10 квітня 1935 р., коли М. Вороний уже «начал говорить искренне», він визнав, що належав до контрреволюційної організації, мета якої «повалення Радянської влади і створення самостійної буржуазно-націоналістичної України». Задля цього члени організації «займалися добором і об'єднанням націоналістичних кадрів радянської інтелігенції, охопленням і вихованням у націоналістичному дусі української молоді, використовували українську літературу для протягування контрреволюційних ідей».

Військовий трибунал Київського військового округу на закритому судовому засіданні 1—4 лютого 1936 ро-

ку засудив Вороного М. М. на 8 років позбавлення волі у виправно-трудовому таборі.

Відбував покарання на Соловках, де працював в основному на сільськогосподарських роботах. Збереглися листи Марка до матері в Чернігів і до батька, який відбував висилку у Воронежі. З них видно, що, поки дозволяли обставини, він займався самоосвітою, вивчав мови.

Як видно із архівно-слідчої справи М. Вороного, він, перебуваючи в ув'язненні, звертався з заявою в органи НКВС, в якій відмовлявся від зізнань, даних на попередньому слідстві та в суді, і просив переглянути його справу.

9 жовтня 1937 р. «трійкою» УНКВС по Ленінградській області Вороного М. М. засуджено до розстрілу. Вирок виконано 3 листопада 1937 р.

У липні 1956 р. 76-літня мати поета Віра Миколаївна звернулася до Військової прокуратури з проханням в'яснити долю сина, про якого від вересня 1937 р. нічого не знала, хоч неодноразово зверталася в різні інстанції — аж на ім'я Сталіна.

Ухвалою Військової колегії Верховного Суду СРСР від 23 січня 1958 року обидва вирoki стосовно Вороного М. М. скасовано, а справу припинено за відсутністю складу злочину.

МИКОЛА ВОРОНИЙ

Микола Кіндратович Вороний (псевдоніми — Арлекін, Віщий Олег, Кондратович, Микольчик, Сірюк та ін.) народився 6 грудня 1871 р. на Катеринославщині в сім'ї ремісника. Коли йому було півроку, батьки переїхали на Слобожанщину. Навчався в Харківському і Ростовському реальних училищах, згодом — у гімназії в Ростові-на-Дону.

Ще гімназистом починає писати вірші, захоплюється творчістю Т. Шевченка, театром М. Кропивницького, політичною літературою. Потрапляє в поле зору поліції (арешти, обшуки). М. Вороному заборонили вступати до університету, проживати в Петербурзі та університетських містах. З драгоманівцем С. Єрастовим організував у Ростові-на-Дону «Українську гро-

маду». У Харкові перебував під впливом таємного «Братства тарасівців». Мав намір виїхати до Болгарії і вступити до Софійського університету, куди вабила його постать улюбленця революційної молоді М. Драгоманова. Але в день його приїзду до Львова надійшла телеграма, що М. Драгоманов помер.

Навчався у Віденському університеті, потім у Львівському, зближується з І. Франком, увіходить до редколегії прогресивного журналу «Житє і слово», працює режисером у театрі «Руська бесіда».

З 1897-го по 1900 р. — актор трупи М. Кропивницького.

Видав збірки віршів «Ліричні поезії» (1911), «В сяйві мрій» (1913), виступав з театрознавчими статтями.

«В революції 1917 року, — пише М. Вороний в автобіографії, — я брав дуже енергійну участь, особливо на початку (при моїй участі організовувалось перше ядро Центральної ради, влаштовував мітинги...)».

Восени 1917 р. став директором і режисером «Національного театру», який відкрив своєю постановкою «Пригвожденних» В. Винниченка. «Були перспективи вступити до уряду, я поздержався, захоплений театральним хаосом, — пише він в автобіографії. — Далі: голод, морози, пайки і ускладнення моєї хвороби неврастенії кишок». Змучений і виснажений, поет у 1920 р. емігрував до Варшави («їхав з неохотою, з мусу»), де працював «старшим аташе з правами радника» при УНРівському уряді (для зв'язку з культурними колами Польщі). У Варшаві видав збірку поезій «За Україну» (1921). Переїхав до Львова, де викладав у консерваторії та в організованій ним драматичній школі, видав театрознавчі книги «Режисер», «Драматична примадонна», мистецтвознавчу — «Пензлем і пером».

Повернувся на Радянську Україну 1926 р. У тодішній пресі творчість поета розглядалася в основному

у вульгарно-соціологічному трактуванні, йому закидали «модернізм» і «буржуазність».

Працював викладачем на кафедрі художнього читання Харківського музично-драматичного інституту. Переїхав до Києва, де 1928 р. відсвяткував 35-ліття своєї літературної творчості. Вийшовши на пенсію, працював у ВУФКУ, в «Укртеатркіновидавці», писав статті, кіносценарії, перекладав лібретто.

Перу М. Вороного належить низка перекладів із світової поезії, зокрема «Інтернаціоналу», «Марсельєзи», «Варшав'янки», творів Ю. Словацького, О. Пушкіна, М. Гумільова, Данте, П. Верлена, М. Метерлінка та ін.

28 березня 1934 р. уповноважений секретно-політичного відділу ДПУ УРСР Акимов (Егідес) виніс постанову про початок попереднього слідства у справі М. К. Вороного, якому інкримінувалась «контрреволюційна діяльність». Того ж дня в ДПУ на Вороного було заповнено анкету обвинувачуваного, допитали його, а також (як свідків) Любомира Дмитерка, Аркадія Добровольського, Івана Ле, Петра Колесника — всі вони поцінували творчість М. Вороного як «буржуазно-естетську і націоналістичну», а самого поета як «трубадура націоналістичної контрреволюції». Всі четверо фігурують в обвинувальному висновку — авторам якого вельми згодилися наведені вище оцінки: «Допитані свідки Іван Ле, Колесник, Дмитерко і Добровольський показали те, що Вороний є ідеологом української націоналістичної буржуазії, що всі його праці є контрреволюційними, і Вороний з моменту приїзду з еміграції вів контрреволюційну націоналістичну агітацію».

М. Вороний від час допиту рішуче заперечував висунуті проти нього обвинувачення в приналежності до контрреволюційного підпілля.

З М. Вороного того ж дня, 28 березня, взяли

підписку про невиїзд. Отже, він цього разу уникнув тюремної камери ДПУ.

31 березня 1934 р. Особлива нарада колегії ДПУ УРСР ухвалила: «Вороного Миколу Кіндратовича ув'язнити у виправтрудоабір строком на три роки, рахуючи строк з 28 березня 1934 року, з заміною засланням у Казахстан на той же строк, на місце заслання направити одиночним порядком».

Не маючи надії на повну свободу, хворий поет прохав керівництво ДПУ УРСР визначити місце заслання десь ближче — Воронеж, Сталінград, навіть Свердловськ чи Кавказ.

Судова трійка при колегії ДПУ УРСР 9 червня 1934 р. несподівано зглянулася й замінила йому трирічне заслання в Казахстан висилкою на той же строк — із забороною проживати в Україні, БРСР, Московській та Ленінградській областях.

Із показань арештованого сина поета Марка, а також з його листів із Соловків до матері в Чернігів видно, що М. К. Вороний жив у Воронежі, а пізніше в Бежиці.

Влітку 1937 р. М. Вороний з'явився в с. Глиняне Піщанобрідського району на Кіровоградщині (тоді Одеської області), а восени переїхав до м. Новоукраїнка. Тут почав працювати коректором у районній газеті, але невдовзі його було звільнено.

Жив на невеликі гонорари за переклади оперних лібретто («Кармен», «Ріголетто» та ін.). Ще до висилки написав кіносценарій за повістю І. Франка «Захар Беркут», який не був використаний через дорогу постановку.

Останній акт трагедії М. Вороного зафіксовано в архівній слідчій справі № 3945 («Фонд прекращенных дел») Одеського УНКВС. Ця справа була групова («Дело № 66162 по обвинению Павлюченко Логвина Ананьевича и др. (всего 13 чел.). Начато 14 апреля

1938 г.». Того ж дня арештували і М. Вороного. Як і всіх його посправників (12 селян з Глиняного та інших сіл) — «за участь у контрреволюційній військово-повстанській організації». Обвинувачення членам групи були вигадані й неконкретні («дискредитував методи стахановської роботи», «вів шкідницьку роботу по пониженню урожайності» і т. п.).

Про М. Вороного у постанові слідчого сказано: «В 1934 р. був засуджений колегією ОДПУ за контрреволюційну діяльність. Завербований відомим націоналістом Шимановичем (установлюється), завербував Гулика, компрометував заходи партії й уряду».

29 квітня 1938 р. особлива трійка при УНКВС Одеської області розглянула справу 13-ти і всім винесла вирок — «розстріляти».

Як свідчить виписка із акта, вирок стосовно всіх, у тому й числі й М. Вороного, було виконано 7 червня 1938 р. о 24.00.

Президія Кіровоградського обласного суду 10 листопада 1957 р. постанову трійки УНКВС по Одеській області від 29 квітня 1938 р. стосовно М. Вороного (та інших 12 осіб) скасувала, а справу на них припинила.

Про реабілітацію поета клопоталася президія правління Спілки письменників України.

Вирок Особливої наради колегії ДПУ УРСР від 31 березня 1934 р. щодо М. Вороного скасовано висновком прокурора Київської області від 14 листопада 1989 р. (на підставі ст. I Указу Президії Верховної Ради УРСР від 16 січня 1989. «Про додаткові заходи по відновленню справедливості стосовно жертв репресій, що мали місце в період 30—40-х і початку 50-х років»).

Після реабілітації М. Вороного вийшли такі його книги: «Вибрані поезії» (1959), «Твори», «Театр і драма» (1989).

**ВАСИЛЬ
ВРАЖЛИВИЙ**

Вражливий (справжнє прізвище Штанько) Василь Якович народився 1903 р. у м. Опішня Зіньківського повіту на Полтавщині в багатодітній сім'ї селянина-середняка. Закінчив сільську школу, вчився у Зіньківській, а потім у Полтавській гімназіях. За порадою батьків поступив до агрономічної школи, але не закінчив її. Бо перемиг потяг до літературної творчості, якою займався з юних літ під впливом земляка Заливчого. Належав до спілки селянських письменників «Плуг», потім увійшов до ВАПЛІТЕ, а після її ліквідації — «Пролітфронту».

Друкуватися почав з 1923 р. Перша книжка оповідань «В яру» вийшла друком 1924 р. Потім були збірки «Земля» (1925), «Вовчі Байраки», «Молодість»

(1929), повість «Батько» (1929), «Шість оповідань» (1930), «Перемога» (1932) та ін. В час активізації міжнародних взаємин у країні написав роман «Справа серця» (1933) про нове, закрене на соціалістичних принципах життя в Казахстані. Одночасно перекладав з французької.

Будучи другом Є. Плужника, В. Підмогильного, Г. Епіка, Василь Вражливий, звичайно ж, потрапив і до однієї з ними «контрреволюційної організації» під час масових арештів після вбивства С. Кірова у грудні 1934 р. А щодо своїх політичних поглядів, то на допитах після арешту 25 грудня 1934 р. у Харкові він сказав прямо: «Я не був ні в яких партіях, був просто націоналістом. Я вихованець Хвильового, знаходився під його впливом і вже у 1927—28 роках це визначило мій наступний політичний шлях...»

Підстав для арешту В. Вражливого для підручних Ягоди не треба було довго шукати. Вони використали такі риси його вдачі, як товарицькість, готовність допомогти людям. Його квартира в Харкові була своєрідним готелем, де ночували всі приїжджі літератори. Ю. Смолич у «Розповідях про неспокій» згадував: «Квартира Вражливого — надто після того, як він розійшовся з дружиною, — взагалі перетворилася на щось середнє між невеличким домашнім клубом та маленькою нічліжкою. Збиралися в нього чимало товаришів — Йогансен, Слісаренко, Павло Іванов, Сухомлин, Ковтун (Вухналь), інші... На письмовому столі ночував, приїздивши з рідної Охтирки, Багрянний, на столі в їдальні — Плужник, коли прибував із Києва до Харкова».

Коли зі Львова переїхала до Харкова сім'я письменника Антона Крушельницького, вона на перший час теж знайшла прихисток у квартирі В. Вражливого. Після арешту Крушельницьких у листопаді 1934 року (сини Антона — Іван і Тарас — були розстріляні ра-

зом із Косинкою, Влизьком в грудні 1934 р.), як писав у «Нотатках про літературне життя 20—40-х років» І. Сенченко, «тут і ламати голову довго не доводилося. Бо, бачте, Василь Вражливий організував на своїй квартирі явочний пункт для шпигунів і диверсантів. І чудового письменника, свіжу, благородну, творчу людину було знищено».

В. Вражливого було засуджено 27—28 березня 1935 року разом із 16 звинуваченими на процесі боротьбистів у Києві виїзною сесією Військової колегії Верховного Суду СРСР на 10 років концтаборів. Відбував заслання на Соловках. Постановою «трійки» УНКВС Ленінградської області повторно засуджений до розстрілу.

Вирок виконано 8 грудня 1937 р.

Реабілітований 1956 року посмертно.

**ЮРІЙ
ВУХНАЛЬ**

Ковтун Іван Дмитрович (літ. псевдонім Юрій Вухналь) народився 5 жовтня 1906 р. у с. Чернобаївка Ізюмського повіту на Харківщині в селянській сім'ї. Закінчив Куп'янську гімназію. В 1922 р. поступив на педагогічні курси ім. Г. С. Сковороди (м. Харків), після яких навчався в Харківському інституті народної освіти. Будучи студентом, співробітничав у газеті «Селянська правда», на шпальтах якої надрукував перші свої твори. Потім працював у редакціях газети «Комсомолец України», журналу «Червоний перець». Належав до літературних організацій «Плуг», «Молодняк», ВУСПП. Став одним із найпопулярніших українських сатириків. Недарма в журналістських колах його називали «комсомольським Остапом Вишнею».

Автор збірок нарисів, фейлетонів, гуморесок «Червоні паростки» (1925), «Товариш і товаришок» (1926), «По злобі» (1927), «Початкуючий» (1928), «Помилка професора Кіма», «Гуморески», «Життя і діяльність Федора Гуски», «Крилатий рейд», «Одруження Гаврила Ратиці», «Щирий українець» (1929), «Люди моря» (1931), романів та повістей «Яструби» (1928), «Азіатський аероліт», «Юнгбунд» (1931).

Уповноважені Харківського обласного управління НКВС 2 листопада 1936 р. провели трус на квартирі і заарештували письменника. Йому було пред'явлено звинувачення: «участь в українській націоналістичній терористичній організації, яка готувала терористичні акти проти керівників ВКП(б) і Радянського уряду». На численних допитах і на суді ні в чому себе винним не визнав. Оголошені проти нього свідчення категорично заперечив як фальшиві.

Військова колегія Верховного Суду СРСР 14 липня 1937 р. засудила Ковтуна-Вухналя І. Д. до вищої міри покарання — розстрілу з конфіскацією належного йому майна.

Вирок виконано 15 липня 1937 р.

При додатковому розслідуванні справи в 1958 р. Максим Рильський, який добре знав Юрія Вухналя, дав таке свідчення: «Це був здібний гуморист і автор цікавих книжок для юнацтва та дітей. Я ніколи не сумнівався, що І. Д. Ковтун — чесний і відданий радянський громадянин».

Військова колегія Верховного Суду СРСР 4 листопада 1958 р. вирок щодо Ковтуна-Вухналя І. Д. скасувала і справу припинила через відсутність складу злочину.

Юрій Вухналь реабілітований посмертно.

**ДЕНИС
ГАЛУШКА ¹**

Галушка Денис Онисимович народився 30 травня 1902 р. у с. Чумаки на Катеринославщині в хліборобській сім'ї. Після закінчення початкової школи працював у батьківському господарстві, з 1924-го по 1930 р. служив у Першій кавалерійській дивізії. Затим був направлений на навчання в Інститут червоної професури, після успішного завершення якого працював завідувачем кафедри літератури Харківського педінституту, викладав курс зарубіжної літератури у Харківському університеті, очолював правління тамтешньої письменницької організації. Був членом ВКП(б).

¹ Розшукати фото не пощастило.

У С С Р

НАРОДНЫЙ КОМИССАРИАТ ВНУТРЕННИХ ДЕЛ
ХАРЬКОВСКОЕ ОБЛАСТНОЕ УПРАВЛЕНИЕ

О Р Д Е Р № 38/3

Выдан 16. / IX 1937.

Действителен 1 суток.

Сотруднику Харьковского Областного Управления НКВД
У С С Р _____

Г. Жуков

поручается произвести обыск и арест гр-на

Галушко

Дениса Анисимовича

проживающего _____

Д. Красного Писаря

№ 5 кв. 8.

Всем органам Советской Власти и гражданам УССР
надлежит оказывать законное содействие пред'явителю орде-
ра при выполнении им возложенных на него поручений.

Зав. отделом УОУ НКВД
Капитан Г. Губовичев

(Рейхан)

Нач. 2 отдела УГБ ХОУ
Ст. лейт. Губовичев,

(Чернов)

Літературною творчістю почав займатися у другій половині 20-х років. Його перу належать збірки оповідань «Перший раз на чаті» (1929), «Дні боротьби» (1930), «Рейд ударників» (1931), «Рядовий революції» (1932), «Перші кроки» (1934), монографія «Література на службі оборони Радянської країни» (1932).

17 вересня 1937 р. на підставі ордера №38/3, виписаного Харківським обласним управлінням НКВС, був заарештований як «член контрреволюційної антирадянської і терористичної організації».

Слідство не мало аніякісінських доказів вини Галушки, але, керуючись настановами «залізного наркомів» Єжова, з допомогою тортур, менше ніж через два місяці, добилося «зіння» заарештованого, що він нібито «входив у терористичну групу для здійснення терористичної акції над членами українського уряду Косіором і Петровським, вербував з аспірантів Інституту червоної професури нових членів організації».

Саме ці вибиті на допитах «зіння» стали основою обвинувального висновку, скомпонованого помічником оперуповноваженого ІV відділу УДБ Друшляком для передачі судово-слідчої справи на розгляд військової колегії Верховного Суду СРСР. Виїзна сесія без участі звинувачення і захисту, без виклику свідків відбулася 30 грудня 1937 р. В останньому своєму слові Денис Онисимович просив високий суд об'єктивно розібратися у висунутих проти нього звинуваченнях, проте голос його, як і інших приречених, не був почутий. Як і планувалося заздалегідь, Військова колегія Верховного Суду винесла стандартний для тих днів вирок — розстріл із конфіскацією майна.

Наступного дня, 31 грудня 1937 р., Денис Галушка був розстріляний у харківській тюрмі.

В серпні 1957 р. на клопотання Спілки письменни-

8 63

ПРИГОВОР

Именем Союза Советских Социалистических Республик
выездная сессия
Военной Коллегии Верховного Суда Союза ССР
в составе:

Председательствующего Дивизионного Юриста А.М. ОРЛОВА
Юристов: Бригадного Юриста И.И. ВАРНЕЦОВА и
Членов: Военного Юриста I-го ранга Ф.А. ШИМЕНА
При секретаре военном юрсте I ранга А.А. БАТЦЕР
В закрытом судебном заседании, в гор. Харькове
30 декабря 1937 года, рассмотрела дело по обвинению:

ГАЛУШКО Денис Александрович, 1902 г. рождения, бн. профессора
Харьковского Государственного университета и руководителю кафедры литературы - в преступле-
ниях, предусмотренных ст.ст. 54-8 и 54-11 УК РСФСР.

При предварительном и судебном следствии установлено, что подозреваемый
Галушко Денис Александрович участник
антипартийной организации научно-исследовательской
группы антипартийной группы ст. Харьков.
Подозреваемый Галушко был задержан в 1935
году в ходе у архивных участков на кафедре
литературы группы антипартийной и на задание во-
звездного случая на кафедре литературы группы антипартий-
ной группы антипартийной и на задание во-

ків України судово-слідча справа Галушки Д. О. була переглянута Верховним Судом СРСР і припинена за відсутністю складу злочину.

Денис Галушка реабілітований посмертно.

**МЕЧИСЛАВ
ГАСКО**

Гаско Мечислав Едмундович народився 27 січня 1907 р. у Луцьку в сім'ї службовця. На початку 20-х років, коли Волинь опинилася під владою шляхетської Польщі, брав участь у боротьбі революційного підпілля. 1924 р. був заарештований, підданий тортурам у луцькій тюрмі. Після піврічного ув'язнення під тиском громадської думки пілсудчики змушені були випустити його на волю. Аби уникнути переслідувань, Гаско таємно емігрував на Радянську Україну, де закінчив Харківський інститут народного господарства, розпочав літературну діяльність. Впродовж 1930—1934 років був аспірантом Інституту червоної професури.

Разом з іншими політемігрантами з Галичини, Бу-

ПРОТОКОЛ ОБЪЕМА

7

1933 года декабря 4 дня в Уполномоченный
 от гос. деп. Минот. и Юстиции Лухвичев
 в основании ордера № 19 от 4/12-1933
 если прозван обмен у гр. Гоико Шерваки
Гелмушвира
 расположенного по Копуловская д. 4/17 к/7
 лице квартала № _____

При обмене присутствовали гр. гр.

Духава Мазит Нововисо
Алимадзе Тхасквы Шришавис

К исполнению ордера заданы гр.

Гоико Меремова Гелмушвира

При обмене собраны следующие:

1. Революция советских Кудбин в 42 номера
Третьяковская газета

СВЯТЫЕ ПРОИЗВОДИ:

ка не у нас...
у нас...
Али

Али
де. Кан
Меремова

ковини та Закарпаття належав до літературної організації «Західна Україна». В одноіменному органі цієї організації надрукував чимало віршів, уривків із поем («Авіамарш», «Західній Україні», «На кордоні», «На прорив», «Пісня про шістьох розстріляних у Польщі»), статей і рецензій. Водночас вийшли і збірки його віршів «Обабіч кордону» (1930), «Шлю вам свій привіт» (1931), «Над аеродромом» (1931).

Незважаючи на патріотизм автора, чесність його громадянської позиції, в I половині 30-х років над М. Гаском нависають хмари недовір'я і підозри. Влітку 1933 р. письменника заарештували «вартіві Революції», пред'явивши стандартне звинувачення у приналежності до контрреволюційної письменницької організації «Західна Україна».

Почалися виснажливі, багатодобові допити, очні свідчення, з яких Гаско зрозумів: це — не польська дефензива і йому, безневинному, з підвалів ДПУ живим не вийти. І тому змушений був визнати вигадані слідством «зізнання». Як подяку за це, Особлива нарада винесла йому вирок: три роки концтаборів. Відбував незаслужену покару на Печорі, де зустрівся з Остапом Вишнею, Володимиром Гжицьким.

6 вересня 1956 р. Київським військовим трибуналом було прийнято рішення скасувати постанову Особливої наради від 31 травня 1934 р. щодо М. Гаска, а справу припинити за відсутністю складу злочину.

Після реабілітації М. Гаско переїхав до Києва. Видав кілька збірок поезій, літературно-критичних нарисів і монографій, зокрема «Ланки життя» (1967), «Про що розповідають малюнки Тараса Шевченка» (1970), «У колі Шевченкових та Гоголевих друзів» (1960), «Пошуки і знахідки» (1990) та ін.

**ЮХИМ
ГЕДЗЬ**

Савицький Олексій Васильович (літературні псевдоніми Юхим Гедзь, Олесь Ясний) народився 2 березня 1896 р. у м. Золотоноша на Полтавщині (тепер Черкаської області) в сім'ї тесляра. Закінчив земську школу, 2 курси Київського вищого музичного інституту ім. М. В. Лисенка.

До революції працював земським писарем, після революції — службовцем у радянських установах, журналістом в редакціях газети «Комуніст» і журналу «Червоний перець».

До жодної з політичних партій не належав. Був членом літературної організації «Плуг».

Статті, нариси, оповідання, гуморески, фейлетони друкував у газетах «Комуніст», «Вісті ВУЦВК», «Се-

лянська правда», «Пролетар», «Культура і побут», журналах «Плуг», «Плужанин», «Сільськогосподарський пролетар», «Сільський театр», «Всесвіт», «Знання», «Нова громада», «Червоний перець» та ін.

Савицький видав друком такі збірки оповідань і гуморесок: «Антон Троянденко», «Буває й таке» (1927), «Принципально», «Троглодити», «Завзятий середняк» (1929), «Конкурс на гопак», «Ті ж і Мирон Гречка», «Столичний гість» (1930), «Перший іспит» (1931), «Тихою сапою» (1933).

Співробітник Харківського обласного управління НКВС молодший лейтенант Замков, розглянувши матеріали, що звинувачували Савицького О. В. у тому, ніби він «був учасником контрреволюційної терористичної організації, яка ставила за мету боротися з радянською владою», вирішив, що перебування його на волі може вплинути на хід слідства. Трус на квартирі і арешт господаря відбулися 2 листопада 1936 р. До травня 1937 р. слідство велося в Харкові, потім Савицького етапували до спецкорпусу київської тюрми. На першому ж допиті, який вів слідчий Лисицький, письменник визнав себе винним. В обвинувальних висновках йому інкримінували «активну участь в українській контрреволюційній націоналістичній фашистській організації, зв'язаній з контрреволюційною троцькістсько-зінов'євською, що вчинила 1 грудня 1934 р. підле вбивство т. Кірова і готує чергові замаху на керівників ВКП(б) і Радянського уряду».

На закритому засіданні 14 липня 1937 р. Військова колегія Верховного Суду СРСР засудили Савицького-Гедзя О. В. до вищої міри покарання — розстрілу з конфіскацією всього особистого майна.

Вирок виконано 15 липня 1937 р. в Києві.

За протестом помічника Головного військового прокурора СРСР Військова колегія Верховного Суду

СРСР на своєму засіданні 22 березня 1958 р. розглянула матеріали справи і дійшла висновку: «Вирок Військової колегії Верховного Суду СРСР від 14 липня 1937 р. щодо Савицького-Гедзя (він же Ясний) Олексія Васильовича за заново виявленими обставинами скасувати і справу припинити через відсутність складу злочину».

Юхим Гедзь реабілітований помертню.

ВОЛОДИМИР ГЖИЦЬКИЙ

Гжицький Володимир Зенонович народився 15 жовтня 1895 р. в с. Острівець на Тернопільщині в сім'ї учителя. Закінчив місцеву школу, а потім гімназію в Тернополі. 1918 р. його було мобілізовано до австрійської армії, а коли Австро-Угорщина розпалася, він став офіцером Української галицької армії (УГА). 1919 р. перейшов Збруч і дістався до Харкова, де й закінчив інститут сільського господарства й лісництва. Але працювати довелося в системі Наркомосу УРСР.

Водночас початкуючий поет вступив до Спілки селянських письменників «Плуг», брав активну участь у створенні літературної організації «Західна Україна», до якої ввійшло 57 письменників, котрі перебра-

Сторо

18/50

190-5

За дату вносимої судової обвинувачення не повинно бути угодженою отриманою

Дел. 5. 1937

АНКЕТА ОБВИНЯЕМОГО

1. Фамилия *Госицкий*

2. Имя и отчество *Владимир Васильевич*

3. Год рождения *1895*

4. Место рождения *Селище с. Савурино, Артемово 16 км от ст. Артема*

5. Адрес *Суржск. ул. Крайне Востока, 5 кв. Вост. а 59.*

6. Профессия *Росашивец*

7. Профессиональная принадлежность *Коммерсбанк Волынь*

8. Место службы и должность или род занятий *100 Союзпасов.*

9. Социальное положение *Суржский*

10. Социальное и политическое прошлое

11. Гражданство и национальность *Украинец, род. УССР*

12. Образование *Среднее*

13. Партийность *Трудов.*

14. Категория воинского учета *Резерв.*

15. Имущественное положение

16. Состояние здоровья *Хорош.*

17. Сведения о прежних судимостях и наказаниях под следствием

18. Члены семьи (степень родства, место службы и должность или род занятий и адрес) — перечисляются: отец, мать, сестры, братья, сыновья и дочери

Жена: Зинаида Ивановна Мельниченко 1897 г.р. Волынь, Артема

Подпись обвиняемого *Владимир Госицкий*

на 18/500

лися на Радянську Україну з Польщі. Тоді ж видав першу (і єдину) збірку віршів «Трембітині тони» (1924). Згодом Гжицький спробував свої сили в написанні новел з життя галицького краю. Ці його спроби гаряче підтримав Павло Тичина як один із редакторів журналу «Червоний шлях».

1928 р. Гжицький у складі кінописьменницької експедиції, яку очолював О. Довженко, вирушив на Алтай для вивчення життя тамтешніх жителів — ойротів. Наслідком поїздки став роман «Чорне озеро» (1929), що приніс письменникові всесоюзне визнання.

Проте постановка гострої проблеми національних взаємин у Радянському Союзі вже тоді була страктована органами ГПУ як «викривлення політики, яку проводив Сталін щодо нечисельних народностей СРСР». І хоча в 1932 р. В. Гжицький випустив актуальний роман «Захар Вовгура» про шахтарів Донбасу, доля письменника була визначена тимчасовим перебуванням у лавах УГА та романом «Чорне озеро».

7 грудня 1933 р. в Харківському облуправлінні Держбезпеки був виписаний ордер № 32 на арешт В. Гжицького. У постанові на арешт письменникові інкримінувалася приналежність до контрреволюційної організації УВО (Українська військова організація) та участь у терористичній діяльності цієї організації».

1 січня 1934 р. на черговому допиті Гжицький змушений був «визнати», що належав до УВО з осені 1930 р., входив до складу Харківської групи під керівництвом С. Пилипенка. До того ж осередку нібито належали А. Панів, М. Дукин, Д. Грудина та А. Головка.

У звинувальному висновку оперуповноважений Грушевський і начальник секретно-політичного відділу ДПУ УРСР Долинський виносили справу В. Гжицького на розгляд судової «трійки» ДПУ УРСР і пропону-

вали ув'язнити його на п'ять років у виправно-трудових таборах.

Судова «трійка» при Колегії ДПУ протоколом від 23 лютого 1934 р. постановила: «Гжицького Володимира Зеноновича заслати до виправно-трудового табору терміном на десять років...»

Відбував заслання письменник у республіці Комі. 1946 р. спеціальним табірним судом він був знову засуджений на 4 роки ув'язнення. Але й після відбуття цього покарання В. Гжицький лишався з тавром контрреволюціонера, а тому міг влаштуватися до праці лише в обмежених регіонах країни.

Після смерті Сталіна засланець Гжицький звернувся до Ради Міністрів СРСР з проханням переглянути його справу. 17 травня 1954 р. старший слідчий КДБ Гребньов, вивчивши досьє Гжицького В. З., прийшов до висновку: заяву про перегляд справи «залишити без задоволення».

Потрібно було ще два роки всіляких перетрактацій, поки трибунал Київського військового округу на засіданні від 21 лютого 1956 р. вирішив: «Постанову судової Трійки при Колегії ДПУ УРСР від 23 лютого 1934 р. щодо Гжицького Володимира Зеноновича скасувати і справу про нього виробництвом припинити за відсутністю в його діях складу злочину».

Повернувшись на Україну, письменник ще 17 років мав змогу творчо працювати. Написав кільканадцять повістей та оповідань, історичний роман «Опришки», автобіографічну трилогію «У світ широкий», «Великі надії», «Ніч і день».

Помер Володимир Гжицький 19 грудня 1973 р.

ІВАН ГНАТЮК

Гнатюк Іван Федорович народився 27 липня 1929 р. в с. Дзвиняча Кременецького повіту Волинського воєводства (нині Збарзького району Тернопільської області) у бідняцькій селянській сім'ї. Батько клав печі по довколишніх селах, а мати ткала людям на замовлення полотно та рядна. Діти теж змалечку заробляли собі на прожиток власною працею.

Восени 1944 р. батько майбутнього письменника був мобілізований до Радянського війська і в останній день Берлінської битви загинув, залишивши дружину з чотирма неповнолітніми дітьми. Ставши напівсиротою, І. Гнатюк по закінченні сільської школи поступив до Кременецького педагогічного училища, але на

початку другого курсу навчання був раптово заарештований. По дорозі до в'язниці він утік і невдовзі подав документи в Бродівське педучилище, що на Львівщині. Проте й там не пощастило йому пробитися «в люди». 27 грудня 1948 р. його знову було заарештовано і після чотиримісячного слідства засуджено за зв'язок з Організацією українських націоналістів на 25 років неволі з відбуванням покарання в спецтаборах так званого Берлагу на Колимі.

Першим концтабором, де йому було призначено каратися, стала зловісно знаменита Аркагала, в якій за десять років перед тим сконав відомий український поет Михайло Драй-Хмара. Маючи непокірну вдачу, Іван Гнатюк не міг довго протриматися на одному місці: табірна адміністрація намагалася чимскоріше позбутися такого в'язня. За сім років, прожитих на Колимі, йому довелося побувати у багатьох концтаборах: в Аляскітово, Дебіні, де містилася центральна колимська лікарня для зеків, на Холодному, Дніпропетровському, імені Белова та імені Матросова, з якого 6 лютого 1956 р. він був звільнений «на основани определения Магаданского облсуда от 10 ноября 1955 г. как страдающий тяжелым недугом».

Політичних в'язнів, звільнених із-за ґрат за станом здоров'я, випускали на волю лише за умови, що хтось із рідних через союзне Міністерство внутрішніх справ давав письмову згоду взяти приреченого на своє утримання як інваліда і доглядати до самої смерті. Таку довідку-згоду дала Іванові Гнатюку його майбутня дружина, з якою він після її звільнення з концтабору випадково познайомився у 1954 році. Одначе, коли І. Гнатюк приїхав до Борислава, де вона мешкала, органи Держбезпеки буквально вигнали його за межі Західної України, мотивуючи своє рішення тим, що в сусідній Угорщині неспокійно (це ж був 1956 рік!).

Два роки поневіряння в несприятливих для хворих

на сухоти південних степах, куди І. Гнатюк переїхав до своєї матері, злидні та моральне пригнічення не могли не позначитися на його здоров'ї. Побачивши очевидну приреченість вчорашнього політв'язня, підтверджену головним лікарем Миколаївської обласної тублікарні, органи Держбезпеки дозволили йому повернутися з дружиною та двома немовлятами до Борислава. Та Іван Гнатюк вмирати не квапився. Навпаки: важко хворий, він, як і в сталінських концтаборах на Колімі, де потай писав «захалавні» вірші, знову береться за перо. І творчість додає йому сил боротися із важкою недугою. Тим паче коли його вірші стали з'являтися на шпальтах газет та журналів.

Проте друга книжка «Калина» (1966) принесла авторові більше лиха, ніж радощів. На одному із засідань ЦК комсомолу України вона була визнана націоналістичною, і це, безумовно, позначилося на подальшій долі її автора. Коли ж І. Гнатюка того року було прийнято до Спілки письменників, тодішній секретар Львівського обкому партії Маланчук на зібранні письменників-комуністів заявив, що не простить їм того, що вони «контрабандою прийняли націоналіста до Спілки». Звичайно, Іван Гнатюк зразу потрапив у неласку владі імущих чиновників од літератури і лише завдяки своїй наполегливості заявляв про себе то публікацією віршів у періодиці, то невеличкою книжечкою, як правило, немилосердно кастрованою цензорами різних мастей. За два з половиною десяти років він видав (разом із трьома перевиданнями) п'ятнадцять збірок поезій, які були замовчані критикою.

Останніми роками українські художньо-літературні журнали та письменницька газета стали щедро друкувати його вірші, писані в колимських концтаборах. 1990 р. вони видані окремою книжкою — «Нове літочислення». За час творчості з-під його пера, крім

вищезгаданих, вийшли такі збірки поезій: «Повнява» (1968), «Жага» (1970), «Життя» (1972), «Барельєфи пам'яті» (1977), вибране «Дорога» (1979), «Чорнозем» (1981), «Турбота» (1983), «Осіння блискавка» (1986), «Благословенний світ» (1987) та книжечка для дітей «Хто найдужчий на весь світ» (1989).

**МИКИТА
ГОДОВАНЕЦЬ**

Годованець Микита Павлович народився 26 вересня 1893 р. в с. Вікнина Тернівської волості Кам'янець-Подільської губернії (нині — Гайворонський район Кіровоградської області) в селянській сім'ї. Після закінчення Степашанської вчительської школи навчався на дворічних курсах підготовки до університету, вчителював у церковноприходських школах сіл Орлівка та Бубнівка на Поділлі. В 1914—1918 рр. перебував на військовій службі. Повернувшись до рідних місць, деякий час вчителював по селах, а зати́м став штатним працівником у редакціях газет «Червоний край» (Вінниця) та «Радянська Волинь» (Житомир).

Перші вірші Годованця з'явилися друком 1913 р. на сторінках київського тижневика «Маяк». Низка поезій

побачила світ у газеті «Свободное слово» (Ревель) у 1917 р. В його перекладі політвідділ 41-ї стрілецької дивізії Червоної Армії в 1920 р. видав збірочку Дем'яна Бедного «Байки і пісні». Перша книжка оригінальних байок «Незаможник Клим» вийшла друком у 1927 р. Загалом на межі 20—30-х років він видав десь біля десятка невеличких обсягом книжечок, що несли переважно мотиви агітаційні, пов'язані з тогочасними завданнями утвердження нового в господарюванні, побуті, культурі.

31 січня 1937 р. Микиту Годованця було заарештовано і рішенням Особливої наради при НКВД від 13 червня того ж року вислано на Середню Колиму, де він пробув до 1947 р. А десятьма роками пізніше, 11 вересня 1957 р., дістав офіційну реабілітацію — в довідці військового трибуналу Київського військового округу повідомлялось, що постанова Особливої наради «скасована і справу припинено».

Поселившись у Кам'янці-Подільському, Микита Годованець уже в похилому віці віддається активній літературній роботі. Пише оригінальні байки, здійснює переклади і переспіви, вивчає досвід української класичної, російської і загалом європейської байки.

Помітним внеском досвідченого митця в розвиток української байки стали його книги «Байки» (1957), «Заяча математика» (1961), «Конвалія і Лопухи» (1966), «Талановита Тріска» (1967). Тривалий час Годованець трудився над художнім освоєнням байки античних часів, епохи Відродження, творчої спадщини видатних західноєвропейських майстрів цього жанру. Його праця увінчалася виданням книг «Ріка мудрості. Байки за Езопом» (1964), «Веселий педант» (1965), «Байки зарубіжних байкарів у переспівах та перекладах Микити Годованця» (1973).

Помер 27 серпня 1974 р.

ЛЕСЬ ГОМІН

Королевич Олександр Дмитрович (літературний псевдонім — Лесь Гомін) народився 30 березня 1900 р. в Черкасах у сім'ї візника.

Про свої молоді роки письменник згадував: «Із 1918-го до 1924 року вчився в Києві. Під час громадянської війни (лютий, 1920 рік) я добровільно вступив до Червоної Армії, працював на відповідальних постах по мобілізації людей і транспорту, по боротьбі з бандитизмом і дезертирством. Як закінчилась громадянська війна, я потрапив до Київського всеобучу інструктором і тоді, працюючи, закінчував освіту (Київський ІНО). Демобілізований у червні 1924 року. Відтоді починається моя громадсько-літературна робота».

Щоправда, писати Гомін почав ще 1919 р. Кілька його віршів, нарисів і оповідань були надруковані в періодиці. Систематичну ж професійну роботу він почав в окружній газеті «Радянська думка» (Черкаси), де тривалий час працював разом із Семеном Скляренком.

Леся Гомін — автор збірки оповідань «Контрольні цифри» (1931), п'єси «Маски» (1933). 1934 р. Держлітвидавом України було підготовлено до видання його роман «Голгофа», який частково друкувався в літературно-художньому журналі «Металеві дні». Проте окремою книгою роман побачив світ тільки 1959 р., коли письменника вже не було серед живих.

Поки що невідомо, коли заарештовано Леся Гоміна: судово-слідча справа донині не віднайдена. Єдине, що збереглося в архіві СпІлки письменників,— копія довідки, виданої 4 грудня 1958 р. громадянці Королевич Ф. О. про те, що «постановою Президії Верховного Суду УРСР від 2.XII.1958 р. вирок Одеського обласного суду від 10.XI.1935 р., ухвала Верховного Суду УРСР від 27.I.1936 р. і постанова Президії Верховного Суду УРСР від 1.VII.1936 р. щодо Королевича Олександра Дмитровича, українського письменника, скасовані, а справу припинено за недоведеністю складу злочину».

Помер Леся Гомін 16 січня 1958 р. в Черкасах.

ДМИТРО ГОРДІЄНКО

Гордієнко Дмитро Прокопович народився 8 грудня 1901 р. в с. Плужники Яготинського повіту Київської губернії в селянській сім'ї.

Під час революційних подій боровся в партизанському загоні проти німецьких військ і гетьманщини, був бійцем знаменитої Богунської бригади. У 1921 р. працював секретарем Яготинського райкому комсомолу. Закінчив пришвидшені курси журналістики при ЦК КП(б)У, після чого працював у редакціях газет «Вісті», «Пролетар» та журналів «Декада» і «Всесвіт», де з травня 1933 р. обіймав посаду заступника редактора.

Почав писати вірші з 1922 р. Брав участь в утворенні Прилуцької філії «Плугу», очолював Полтавську

губернську філію цієї організації селянських письменників, потім перебував у літературних організаціях «Молот», «Молодняк», «Пролітфронт», ВУСПП, Спілці письменників СРСР (з 1934 р.).

Автор поетичних збірок «У путь» (1927), «Арки» (1929), повісті «Зелений флігель» (1928), романів «Тинда» (1930), «Завойовники надр» (1932), збірок оповідань «Поламані люди» (1929), «Злочин механіка» (1930), «Мар'яна-Ївга», «Чужі профілі» (1933), багатьох книжок нарисів.

Заарештований у Харкові 5 грудня 1934 р.

В обвинувальному висновку, підготовленому оперуповноваженим НКВС УРСР Блюком, Д. Гордієнкові інкримінувалася стаття 54-8 КК УРСР — участь у контрреволюційній терористичній організації і пропонувалося таке: «Зважаючи на те, що слідчих матеріалів для віддачі обвинувачуваного під суд недостатньо і враховуючи його соціальну небезпеку, вважав би: слідчу справу по обвинуваченню Гордієнка Д. П. направити на розгляд Особливої наради при НКВС УРСР з клопотанням про ув'язнення його в виправно-трудолий табір строком на 5 років».

Під час допитів і суду Д. Гордієнко категорично відкидав обвинувачення як безпідставне. І все ж Особливою нарадою при НКВС СРСР 10 квітня 1935 р. його було засуджено на 5 років виправних трудових таборів.

Відбував покарання Д. Гордієнко в таборах НКВС на Колімі. З 1939 р. працював як вільнонайманий в системі Дальбуду НКВС СРСР.

14 травня 1949 р. повторно був заарештований у Бійську і 28 липня 1949 р. Алтайським крайовим судом засуджений на 25 років виправно-трудолий таборів.

Будучи ув'язненим у виправно-трудолий колонії № 3 міста Барнаула, 5 лютого 1954 р. звернувся

з заявою до Генерального прокурора СРСР, в якій, зокрема, писав: «Ворог Берія і компанія і після своєї заслуженої смерті тримають досі таких людей, як я, в своїх хижих лапах, тримають мертвою хваткою, не розмикаючи своїх кістлявих, чіпких пазурів».

Ухвалою військового трибуналу Київського військового округу 2 грудня 1955 р. постанову Особливої наради НКВС СРСР від 10 квітня 1935 р. у справі Гордієнка Д. П. скасовано, а справу припинено за недоведеністю складу злочину.

4 січня 1955 р. звільнений з-під варти достроково у зв'язку з хворобою.

Помер 1 січня 1974 р.

ДАВИД ГОФШТЕЙН

Гофштейн Давид Наумович народився 25 липня 1889 р. в Коростишеві на Житомирщині в сім'ї дрібного службовця. Навчався в хедері. Рано покинувши отчий дім, переїхав у Київ, де вступив до комерційного інституту. Одночасно слухав лекції на філологічному факультеті університету.

Перші вірші опублікував 1912 р. у єврейській газеті «Айє цайт», де працював коректором. Багато років учителював. Був редактором. У роки війни працював в Об'єднаному інституті суспільних наук АН УРСР. Член СП СРСР з 1934 р.

Давид Гофштейн — один з основоположників єврейської радянської поезії. Його перу належать численні книжки віршів і поем: «Дороги», «Лірика»,

«Вибрані вірші», «Вірші та поеми», «Київ», «Україна», «У наші грізні дні». Він був найкращим перекладачем української класичної та радянської поезії єврейською мовою. Переклав твори Т. Шевченка, І. Франка, Лесі Українки, М. Рильського, П. Тичини, В. Сосюри, Л. Первомайського, М. Бажана, а також класиків світової літератури. Він автор ряду підручників і укладач збірників народних пісень.

16 вересня 1948 р. Д. Гофштейна заарештували у так званій «справі Єврейського антифашистського комітету». Йому інкримінували націоналістичну діяльність, зрадництво, шпигунство. Близько чотирьох років тривало слідство із залученням найнятих літературних критиків-«експертів» (В. Щербина, Ю. Лукін, Г. Владикін, С. Євгенов), які кваліфікували вірші, нариси, оповідання та інші матеріали, котрі антифашистський комітет відправляв за кордон через Радінформбюро в органи інформації як зловорожі радянському ладу, шпигунські.

18 липня 1952 р. Військова колегія Верховного Суду СРСР оголосила вирок Д. Гофштейну і ще дванадцятьом єврейським письменникам: вища міра покарання — розстріл.

Вирок виконаний 12 серпня 1952 р.

Давид Гофштейн реабілітований посмертно.

**КУЗЬМА
ГРИБ**

Гриб Кузьма Кіндратович народився 30 жовтня 1910 р. у с. Верхівка на Вінниччині в сім'ї сільських злидарів, які, не маючи ні хати, ні городу, працювали по найму. Малюкові не виповнилося й чотирьох літ, як його батька забрали на війну захищати «престол і отечество». Аби не сконати з голоду, мати змушена була з двійком малолітніх дітей батрачити поденницею в багатіїв. Ось так і проскитався по людях майбутній письменник до кінця громадянської війни. А в 1920 р. комнезам направив його в сирітський будинок при Бессарабській комуні в с. Ободівка. Там він закінчив семирічку і того ж року виїхав до Вінниці, де влаштувався на підготовчі курси. Потім поступив до Вінницького інституту соціального виховання, після

закінчення якого в 1933 р. був відряджений на роботу в Ново-Архангельську середню школу. Рятуючись від ежовських репресій, таємно полишив село і після тривалих поневірянь опинився в Тальянківському сільськогосподарському технікумі.

У вересні 1941 р., коли Правобережна Україна була окупована гітлерівськими військами, організував з учнів технікуму підпільну патріотичну групу, яка з часом перетворилася в партизанський загін, що діяв у басейні річки Унави на Черкащині. Гриб особисто писав, друкував і розповсюджував серед населення листівки, відозви, заклики.

В грудні 1943 р. в одному з боїв, з якими загін проривався з оточення назустріч Радянській Армії, Гриб був поранений і захоплений у полон. На допитах в Уманській тюрмі фашисти скалічили його і прирекли на смерть. Та завдяки щасливому випадку Грибу з шістьма бойовими побратимами вдалося втекти і перебратися до своїх.

Після лікування К. Гриб написав і направив на адресу ЦК КП(б)У розширений звіт про діяльність свого загону на окупованій території. Той звіт засвідчили дванадцять райкомів партії, після чого він був затверджений Українським штабом партизанського руху (УШПР). Партизанам видали зарплатню, вручили бойові нагороди, а їхнього командира направили на роботу директором середньої школи № 133 м. Києва. Тільки не судилося йому там довго затриматися.

14 травня 1946 р. він несподівано був заарештований і без жодних пояснень кинутий в одиночну камеру внутрішньої тюрми.

Минуло кілька тижнів, перж ніж Гриба викликали на допит. Слідчий зустрів охлялого від голоду партизанського командира такими словами:

«Скажи на милість: чому тебе не повісили гестапівці?»

Та це була лише увертюра до драми. Потім почалося: за скільки срібляників продався Бандері? які настанови ОУН виконував очолюваний тобою загін? скількох комуністів видав німцям, а скількох розстріляв сам? і скільки хлопців і зброї переправив у бандерівську УПА? з яким завданням гестапо заслало тебе в радянський тил?..

Слідство тривало рік. І, хоча Гриб не визнав жодного із звинувачень, 13 травня 1947 р. був призначений суд, на який беріївські підручні викликали близько двох десятків штатних лжесвідків. Саме вони й підтвердили абсурдні звинувачення. Як наслідок — Гриб був засуджений на 15 років позбавлення волі із подальшою поразкою в правах і конфіскацією належного майна.

Покарання відбував у мордовських таборах (ст. Потьма, п/в Явас) без права переписки й одержування посилок. Його сусідом по нарах виявився колишній заступник Шептицького отець Сліпий — майбутній кардинал Ватикану. Завдяки старанням гестапівців, які зробили Гриба інвалідом в уманській тюрмі, на лісопвал його не посилали, а прилаштували в майстерні дантиста, що допомогло йому вижити.

Через два роки після смерті «вождя всіх трудящих» в зону прибула з Москви спеціальна комісія. Вона оперативно переглядала судово-слідчі справи і на підставі Указу Президії Верховної Ради Союзу РСР від 17 вересня 1955 р. достроково амністувала тисячі і тисячі в'язнів. 18 жовтня 1955 р. Гриб теж опинився на волі. А 18 лютого 1956 р. військовий трибунал КВО скасував вирок від 17 травня 1947 р. за відсутністю складу злочину і реабілітував незаслужено поганьбленого партизанського командира.

Повернувшись на волю, Кузьма Гриб віддався літературній творчості. 1958 р. вийшла друком його перша повість «Бойове завдання». Затим побачили світ повіс-

ті «Побратими» (1960), «Зрадливі кульбаби» (1961), «Климко» (1964), «Перший постріл» (1974); збірки оповідань «В зоряну ніч» (1970), «Партизанські таємниці» (1979), документальна оповідь «За Унавою — партизани» (1977) та ін.

...За збірку повістей «Назустріч юності» Кузьмі Грибу в 1986 р. було присуджено літературну премію ім. Лесі Українки.

ГРИГОРІЙ ГРИГОР'ЄВ

Григор'єв Григорій Прокопович народився 21 серпня 1898 р. у Києві в робітничій сім'ї. Закінчив початкову школу й через матеріальну скруту найнявся переписувачем у Казенну палату, а зати́м влаштувався рахівником в управлінні Південно-Західної залізниці.

Аби прогодувати велику сім'ю, батько майбутнього письменника підробляв гардеробником в оперному театрі, в якому мати працювала прибиральницею. Це сприяло тому, що Григор'єв у ранньому дитинстві проїнявся особливою шанобою до сценічного дійства. І коли став на самостійний шлях життя, після роботи відвідував Музично-драматичні курси ім. Лисенка, якими керувала дочка Михайла Старицького — Марія. Саме завдяки її клопотанням він був прийня-

тий статистом-хористом у театр Миколи Садовського. Згодом був артистом у Театрі української драми під керівництвом Панаса Саксаганського, водночас працюючи за сумісництвом касиром у Держбанку.

В голодний 1921 рік перейшов на роботу в профспілку цукровиків — керував самодіяльністю на цукроварнях Смілянського повіту. На цей час припадає початок його літературної діяльності. Після закінчення Київського кіноінституту (1934) він регулярно друкував статті і рецензії з питань літератури, музики, театру, образотворчого мистецтва в журналах «Радянське мистецтво», «Театр», «Радянське кіно», «Искусство», «Советский театр».

З 1934 р. працював асистентом режисера на Київській кіностудії художніх фільмів, але в 1937 р. зненацька був звільнений «за скороченням штатів». З великими труднощами влаштувався на педагогічну роботу. Проте ненадовго. 14 грудня 1937 р. був заарештований і невдовзі без пред'явлення звинувачення, без суду відправлений в Колимські концтабори.

«Щасливий випадок зіткнув мене через рік із моїм київським слідчим,— згадував через багато літ Григорій Прокопович.— І він, тепер в'язень, змушений був визнати, що мене репресовано за брехливими наклепами. Про це дав свідчення на письмі. Начальник табору надіслав це свідчення до Москви, і наприкінці 1941 р. надійшла відповідь: мою справу переглянути лише після війни... У вересні 1945 р. мене звільнили. Офіційно був реабілітований у березні 1958 року».

Опинившись на волі, учителював по селах Київщини. В останні роки життя він написав книжки «У старому Києві» (1961), «Україна танцює» (1964), «Що було, те бачив» (1966), «Цікаві бувальщини» (1966), «Чарка меду» (1969).

Помер 29 серпня 1971 р.

**АЙЗИК
ГУБЕРМАН**

Губерман Айзик Шмульович народився 14 квітня 1906 р. в нинішньому м. Червоногвардійську на Вінниччині в сім'ї ремісника. Після школи працював на різних роботах, а потім виїхав до Одеси. Був зарахований до педтехнікуму, який закінчив у 1929 р. В ньому ж був залишений викладачем єврейської мови та літератури.

З 1930 р. почав друкувати в єврейській періодиці вірші та поеми, а згодом звернувся до жанру драматургії.

Написав п'єси «Щасливі зустрічі», «Гість із того світу», «Варто жити», «Дівчина з Москви», які були поставлені в багатьох театрах країни. Його перу належать поеми «Поділля — моя Вітчизна» (1934),

«Будиночок над річкою» (1939) та збірка поезій «Вірші та поеми» (1965).

З перших днів Великої Вітчизняної війни Губерман добровільно вирушив на фронт і пройшов з діючою армією многотрудний шлях до Перемоги. Після демобілізації (1946) повернувся до Одеси, де продовжував творчу діяльність. Його п'єси не сходили зі сцен багатьох театрів і принесли письменнику велику популярність.

2 грудня 1950 р. Губерман був заарештований органами МДБ Одеської області по стандартному звинуваченню у тих же нескоеених гріхах, як і всі єврейські письменники Одеси: націоналістична діяльність, антирадянська агітація, шпигунство на користь однієї капіталістичної країни і т. п.

19 травня 1951 р. Особлива нарада винесла Губерману вирок: 10 років ув'язнення в спецтаборах Норильська.

Після перегляду справи в квітні 1955 р. письменник був звільнений з табору і повністю реабілітований.

Помер 23 жовтня 1966 р.

ВЕНІАМІН ГУТЯНСЬКИЙ

Гутянський Веніамін Іонович народився 1903 р. в м. Глибичок на Вінниччині в бідній родині столяра. Початкову освіту здобув у Бершадській середній школі. Ще в дитячі роки почав трудову діяльність: спочатку учнем слюсаря та підсобним робітником, а пізніше — приватним учителем.

На початку 1923 р. переїхав до Києва й поступив у педагогічний технікум. Після завершення навчання викладав мову й літературу в трудових школах Києва.

Починаючи з 1930 р. пише єврейською мовою вірші для дітей, пробує себе в жанрі байки. Популярність Гутянському принесли збірки поезій: «Для малят» (1936), «Різне» (1937), «Байки» (1940), «Сіль у вічі» (1944).

1940 р. він був прийнятий до Спілки письменників.

Під час Великої Вітчизняної війни Гутянський разом із родиною евакуювався до Уфи, працював коректором у видавництві. У воєнні роки поет створив ряд гострих сатиричних віршів, спрямованих проти фашизму, перекладав на рідну мову байки Крилова.

Після Перемоги поет тяжко хворим повернувся до Києва.

5 липня 1949 року Гутянський був заарештований. Як і інших єврейських літераторів, його звинуватили в «націоналістичній пропаганді», в зв'язках з американським «журналістом-розвідником» якимось Магідовим.

Підставою для цього став той факт, що в дружини Гутянського — літературознавця Берти Корсунської — десь в Америці мешкав далекий родич, журналіст Магідов, котрий свого часу був акредитований у Москві. У голодні роки війни Магідов іноді надавав матеріальну допомогу Гутянському та Корсунській (її, до речі, теж арештували). Родичі зрідка зустрічалися в Києві, обмінювалися листами... Цього було достатньо, щоб звинуватити літераторів у найтяжчих гріхах.

Через кілька днів після арешту В. Гутянського з'явилася стандартна постанова Особливої наради — 10 років таборів суворого режиму.

У матеріалах судово-слідчої справи зберігається документ, в якому зазначено: під час обшуку квартири сім'ї літераторів опис майна не проводився через його відсутність.

У кінці 1955 р. В. Гутянський був достроково звільнений із ув'язнення за станом здоров'я. Смертельно хворий на сухоти, поет ледь дістався до Кустаная, де в засланні жили його обездолені діти. 18 серпня 1956 р. поет помер, так і не повернувшись у рідний Київ.

Свого часу письменники Оксана Іваненко, Володимир Сосюра та Марія Пригара звернулися в судові органи з вимогою реабілітувати чесне ім'я поета. Цієї події Веніамін Гутянський, на жаль, так і не дочекався. Реабілітований він посмертно.

АРКАДІЙ ДОБРОВОЛЬСЬКИЙ

Добровольський Аркадій Захарович народився 14 листопада 1911 р. в с. Клекотина нинішнього Шаргородського району, Вінницької області в сім'ї хлібороба. Після закінчення семирічки 1925 р. вступив на механічне відділення Барської індустріально-технічної профшколи, яке 1927 р. змушений був покинути через матеріальну скруту. Працював слюсарем на Юзефо-Миколаївському цукровому заводі, пізніше — на ваговому заводі ім. Держинського у Києві. В цей час почав писати вірші, які друкував у журналі «Молодий більшовик», «Життя й революція», «Глобус». В 1930 р. вступив до творчого об'єднання комсомольських письменників «Молодняк». Восени 1931 р. А. Добровольський став студентом літературно-лінгві-

стичного факультету Київського інституту народної освіти, де провчився лише одну зиму. Деякий час працював завідуючим Будинком літераторів у Києві, опісля — на Київській кіностудії художніх фільмів, де з великими перервами працював редактором-консультантом і штатним сценаристом до 1936 р., після чого вступив у Всесоюзний державний інститут кінематографії.

В цей період Добровольський написав кілька сценаріїв. Зокрема, написаний у співавторстві з Помещиковим сценарій «Полюшко-поле» став основою фільму «Трактористи» (1936). Підготував до друку збірки поезій «Квітнуть жита» і оповідань «Подільські агронакти», проте видати не встиг.

Молодший лейтенант управління Держбезпеки Гольдфарб і сержант Лейбович 15 січня 1937 р. заарештували А. Добровольського на квартирі у Помещикова. Трус був проведений і в кімнаті гуртожитку, де студент проживав у Москві. Його звинувачували у контрреволюційній націоналістичній та терористичній діяльності. На допитах, які вів слідчий Давидов, тільки під впливом «фізичних методів» визнав вину.

Військовий трибунал Київського військового округу на судовому засіданні 10 квітня 1937 р. виніс вирок: 7 років ув'язнення і 5 років позбавлення в політичних правах. Вирок вступив у силу 16 квітня 1937 р. Покарання відбував в тресті «Дальбуд». Після відбуття строку військовий трибунал військ НКВС знову засудив його на 10 років позбавлення волі і наступним п'ятирічним поразенням у правах. Підставою став вірш «Мудрий Кролик», в якому вбачали натяк на культ вождя.

Після закінчення строку ув'язнення залишився на Колимі як вільнонайманий. У селищі Ягідне 8 червня 1957 р. його знову заарештували. Звільнили 2 верес-

ня 1958 р., коли прокуратура Магаданської області закрила його справу.

Військова колегія Верховного Суду СРСР 7 вересня 1957 р. скасувала вирок 1937 р. щодо А. Добровольського, а військовий трибунал Далекосхідного військового округу 4 грудня 1957 р. анулював вирок 1944 р.

На Україну А. Добровольський повернувся в 1959 р. Працював у сценарній майстерні Київської кіностудії ім. О. Довженка. У співавторстві з Ліною Костенко написав кіносценарій «Перевірте свої годинники», відзначений премією на республіканському конкурсі. Перекладав художні твори з англійської (Д. Голсуорсі, А. Сілітоу), французької (Жорж Гові) для журналу «Всесвіт», редагував переклади з польської для видавництва «Радянський письменник».

Помер 10 червня 1969 р.

ОЛЕСЬ ДОСВІТНІЙ

Скрипаль-Мищенко Олександр Федорович (літ. псевдонім Олес Досвітній) народився 8 листопада 1891 р. в повітовому містечку Вовча (теперішній Вовчанськ) на Харківщині в багатодітній сім'ї дрібного крамаря. Початкову освіту здобув у земській чотирирічній школі, екстерном закінчив гімназію, вступив на фізико-математичний факультет Петербурзького університету, звідки був виключений, як активний учасник революційного руху.

В роки першої світової війни перебував рядовим на фронті. За революційну агітацію в царській армії був засуджений до страти, але втік за кордон. У Сан-Франціско став кореспондентом соціал-демократичної газети «Нова рада».

На Україну повернувся 1918 р. і відразу прилучився до боротьби проти німецько-кайзерівських окупантів. В 1919 р. вступив до КП(б)У, працював редактором газети «Галицький комуніст». За пропагандистську роботу на Галичині потрапив до варшавської в'язниці. У березні 1920 р. повернувся на Україну. Був політкомісаром і головним редактором літературно-агітаційного поїзда «Більшовик», редагував газети «Хліб і залізо», «Большевик в пути», «Селянська правда» і «Зірка» (Катеринослав). В останні роки життя виконував обов'язки головного редактора сценарного відділу ВУФКУ (Всеукраїнського фотокіноуправління), голови Українського товариства драматургів і композиторів.

Уривки з романів, повістей, оповідання, фейлетони, літературно-критичні статті друкував у журналах «Валіте», «Червоний шлях», «Літературний ярмарок», «УЖ», «Шквал» та ін. Належав до літературних організацій «Плуг», ВАПЛІТЕ, ВУСПП.

Автор ряду книг публіцистики, оповідань та повістей «Новели» (1920), «Тюнгуй» (1924), «На чужині», «Чия віра краща?» (1925), «Алай», «Гюлле» (1927), «Нотатки мандрівника» (1929), «На плавнях», «Піймав», «Постаті», «Сірко» (1930), «На той бік» (1931), «Новели» (1932), романів «Американці» (1925), «Хто?» (1927), «Нас було троє» (1929), «Кварцит» (1932). Його твори багато разів видавалися російською, англійською, німецькою та іншими мовами.

7 грудня 1933 р. помічник уповноваженого слідчої групи секретно-політичного відділу ДПУ УРСР Гольдман, розглянувши матеріали, що звинувачували Досвітнього О. Ф. у «приналежності до української контрреволюційної організації, яка намагалася повалити Радянську владу», ухвалила: «вибрати запобіжним заходом проти уникнення ним суду і слідства — утримання під вартою в спецкорпусі ДПУ».

19 грудня 1933 р. Досвітнього заарештовано в Харкові. Слідство вів уповноважений ДПУ УРСР Грушевський, який до згаданих звинувачень додав «участь в терористичній діяльності», зокрема підготовку замаху на Постишева.

На черговому допиті 29 грудня 1933 р. О. Досвітній «визнав» себе причетним до контрреволюційної організації, а 10 січня 1934 р. звернувся до слідчого із заявою, де засуджував свої злочини і просив дати можливість «відданою роботою на соціалістичному будівництві довести свою відданість великій справі партії і Радянської влади».

У звинувальних висновках слідчий запропонував судовій «трійці» ув'язнити підсудного у виправно-трудові табори на 10 років. Заступник прокурора ДПУ УРСР наклав свою резолюцію, в якій запропонував розстріл. Судова «трійка» на закритому засіданні 23 лютого 1934 р. підтримала «вищу міру соціального захисту». 3 березня 1934 р. Колегія ОДПУ залишила вирок без змін...

На клопотання дружини письменника і за протестом прокурора військовий трибунал Київського військового округу 25 жовтня 1955 р. скасував постанову Колегії ОДПУ від 3 березня 1934 р. і справу припинив через відсутність складу злочину. А 18 травня 1956 р. рішенням ЦК Компартії України Олесь Досвітній був реабілітований і в партійному відношенні (посмертно).

**МИХАЙЛО
ДРАЙ-ХМАРА**

Драй-Хмара Михайло Опанасович народився 10 жовтня 1889 р. у с. Малі Канівці на Золотонощині (нині — Чорнобаївський район Черкаської обл.) у козацькій родині. Він рано залишився без матері, але батько зміг дати синові добру освіту. Спершу Михайло закінчив Золотоніську школу, а згодом — Черкаську гімназію. 1906 р. за конкурсом вступив до знаменитої Колегії Павла Галагана у Києві, де вчився разом із П. Филиповичем. 1910 р. став студентом історико-філологічного факультету Київського університету, після закінчення якого (1915) був залишений на кафедрі слов'янознавства для підготовки до професорського звання. 1913 р. відряджений за кордон, де студював фонд бібліотек і архівів Львова, Будапешта,

Загреба, Белграда та Бухареста. З початком першої світової війни, як професорський стипендіат, працював у Петроградському університеті, а 1917 р. повернувся на Україну. В 1918—1923 рр. — професор Кам'янець-Подільського університету. З 1923-го по 1929 рік — професор кафедри українознавства Київського медичного інституту, а в 1930—1933 роках працював у Науково-дослідному інституті мовознавства при ВУАН.

Михайло Драй-Хмара належав до угруповання «неокласиків», хоча до кінця не позбувся символістських впливів. Його поетичній палітрі притаманні вкрай загострені ліричні емоції, його соковито-язичницька лексика наповнена неологізмами. До класичних форм сонета, яким віддавали перевагу «неокласики», він звертається тільки наприкінці 20-х років. За життя Драй-Хмари вийшла друком лише одна книга поезій — «Проростень» (1926). Дві інші («Сонячні марші» та «Залізний обрій») так і не побачили світу аж до 1969 р.

Як літературознавець, глибоко обізнаний із багатьма слов'янськими літературами, Драй-Хмара своїми розвідками добре прислужився розвитку історико-порівняльного методу. Щоправда, йому вдалося видати лише монографію «Леся Українка» (1926).

Вперше Київським відділом ДПУ (по звинуваченню в приналежності до контрреволюційної організації у Кам'янець-Подільському університеті) Михайла Драй-Хмару заарештовано 21 березня 1933 р. Однак тодішньому слідству забракло доказів, і 11 травня 1933 р. він був випущений з-за ґрат. Та тільки 16 липня 1934 р. його справа під № 3391 була припинена, і Драй-Хмара нарешті звільнений від підписки про невиїзд.

Однак повторного арешту чекати було недовго. 5 вересня 1935 р. виписано ордер № 28 на арешт

колишнього професора, на тоді рядового викладача української мови. Наступного дня оперуповноважені Сергієвський і Бондаренко арештували Драй-Хмару в його помешканні. Звинувачення стандартне: націоналістична контрреволюційна діяльність. Драй-Хмара вперто заперечував це. Тоді його справу під № 101 30 жовтня 1935 р. з'єднали зі справою П. Филиповича під № 99, але 22 листопада справи П. Филиповича і М. Драй-Хмари були «підверстані» до справи № 1377 «Зерова і групи». Проте й тут М. Драй-Хмара вперто заперечував свою приналежність до міфічної контрреволюційної організації, і слідчі змушені були знову повернутися до справи № 101.

Вона розглядалася 28 березня 1936 р. в Москві на засіданні Особливої наради при НКВС СРСР під порядковим номером 88. Вирок лаконічний: «Драй-Хмара Михаил Афанасьевич — за к.-р. деятельность заключить в исправтрудлагерь сроком на пять лет, считая с 5.9.35 г.». Так Драй-Хмара опинився на Колимі.

Тут постановою «трійки» УНКВС по Дальбуду від 27 травня 1938 р. йому додають ще десять років за участь в антирадянській організації і антирадянську пропаганду вже в таборі.

Помер М. Драй-Хмара 19 січня 1939 р. «від ослаблення серцевої діяльності», як вказано в документах по реабілітації.

Реабілітований письменник після перевірки табірної справи в Магаданській області 28 листопада 1989 р.

Існує ще одна версія смерті Михайла Драй-Хмари. За спогадами П. Василевського (див. його статтю «Так він загинув на Колимі» в «Літературній Україні» від 2 жовтня 1989 р.), письменник у квітні 1939 р. став на місце смертника під час одного з чергових розстрілів кожного п'ятого в шерензі, врятувавши цим невідому молоду людину...

**ІРМА
ДРУКЕР**

Друкер Ірма Хаїмович народився 15 грудня 1906 р. у м. Чорнобилі на Київщині в сім'ї вчителя. Навчався в єврейській релігійній школі, та, коли йому минуло 12 років, полишив домівку і подався шукати кращої долі. Прибився до Києва, поневірявся по нічліжках, існував випадковими підробітками. Не бачачи ніякого просвітку, перебрався до родичів в Одесу. Там перебивався з хліба на квас, учителюючи, підробляючи в редакції єврейської газети.

В кінці двадцятих років поступив учитись до робітфаку, а після його закінчення був зарахований студентом педінституту. Учителював, викладаючи мову і літературу в школі, одночасно писав і друкував критичні та літературознавчі статті. Згодом Друкер працював

в Одеському музеї, видав низку критичних праць про творчість класиків єврейської літератури та сучасних письменників. Одночасно трудився над романом «Музиканти». Окремими книжками опубліковані «Критичні етюди» (1939) та «Шолом-Алейхем» (1939).

Під час війни І. Друкер був на фронті.

Майже одночасно з арештом Н. Лур'є, Х. Вайнермана, А. Губермана, органи МДБ Одеси заарештували й Друкера. На підставі сфальсифікованих звинувачень Особлива нарада МДБ СРСР винесла йому вирок: 15 років ув'язнення у концтаборі суворого режиму.

Незаслужену покару він відбував у спецтаборі № 15.

В квітні 1955 року судово-слідча справа І. Друкера була переглянута компетентними органами, він був звільнений з-під варти й цілковито реабілітований.

Помер 21 липня 1982 р.

ІЛЛЯ ДУБИНСЬКИЙ

Дубинський Ілля Володимирович народився 29 березня 1898 р. у с. Бутенки на Полтавщині в сім'ї службовця. В 1917 р. закінчив Кобеляцьке комерційне училище. Наступного року був прийнятий в місцеву підпільну більшовицьку організацію і добровольцем вступив у партизанський загін під командою Упиря.

Із травня 1919 р. воював проти Денікіна, Врангеля, Петлюри, отаманів Махна, Тютюнника, Палія, командуючим кавалерійським полком, а затим кавдивізією Червоного козацтва. Був тяжко поранений. З 1924-го по 1927 р. навчався в Військовій академії ім. Фрунзе (Москва), після чого служив начальником штабу кавдивізії (Проскурів), військовим інспектором Наркомосу України (Харків), спецкомісаром Раднарко-

му УРСР (Київ), командиром важкої танкової бригади (Київ), заступником начальника Вищого бронетанкового училища (Казань).

Літературна діяльність Дубинського почалася в 1923 р., коли він почав співробітничати в газеті «Красная звезда» і журналах «Армия и революция», «Война и революция». З 1927 р. одна за одною з'являються друком його книжки, присвячені ратним подвигам Червоної Армії. «Рейды конницы» (1927), «Национальные войска» (1928), «О войне будущего» і «Перелом» (1930), «Залізні бійці» і «Контрудар» (1931), «Відвага» (1932), «Корпус Червоного козацтва» (1932), «Золота Липа» (1933), «Броня Советов» (1936).

В липні 1937 р. був репресований у Казані у так званій «справі військових» і заочно засуджений Верховним Судом СРСР на п'ять років таборів суворого режиму. Після відбуття покарання зісланий на безстрокове поселення в Сибір, де працював трактористом і комбайнером в Танєєвській МТС Красноярського краю.

Після смерті Сталіна справа Дубинського була переглянута Верховним Судом СРСР, і в липні 1956 р. він був повністю відновлений у громадянських правах і військовому званні полковника.

Після визволення жив і працював у Києві.

Помер 7 жовтня 1989 р.

МИХАЙЛО ДУБОВИК

Дубовик Михайло Тадейович народився 31 грудня 1900 року в селі Межиріч Лебединського повіту на Сумщині в сім'ї гончаря.

1927 року закінчив Дніпропетровський інститут народної освіти.

Працював учителем, потім журналістом у газетах «Зірка», «Майбутня зміна» (Дніпропетровськ), «Кіно», «Селянська газета», «Літературна газета» (Київ), літконсультантом Кабінету молодого автора при редакції газети «Пролетарська правда».

Перші вірші опублікував у дніпропетровських газетах та журналі «Зоря». Видрукував поетичні збірки «Вежі», «Змагання» (1930), «Тепловій» (1940), «Баг-

ряний листопад» (1941). Належав до літературної організації «Плуг».

Як пояснює М. Дубовик у власноручно написаній автобіографії, його все життя морально пригнічував той факт, що 1919 року, будучи учнем Маріупольської вчительської гімназії, він потрапив разом зі своїми однокурсниками під примусову денікінську мобілізацію, хоча невдовзі дезертирував з армії білих і перейшов на бік Червоної Армії. У зв'язку з тим вимушеним, дуже короткочасним перебуванням у білих він 1924 року був виключений з інституту, але згодом відновлений. Вважаючи себе заплямованим, він іноді впадав у песимізм, що позначилося і на окремих його поезіях.

Арештований у Києві 25 червня 1941 року.

В обвинувальному висновку, затвердженому наркомом внутрішніх справ УРСР Мешиком, зазначено, що М. Дубовик «упродовж 1939—41 років був учасником контрреволюційної організації «САД—СУЛА», за завданням якої складав і надсилав анонімні документи різко контрреволюційного фашистсько-терористичного характеру на адресу письменників України, всіляко зводячи наклепи на радянську літературу». Окрім цього, йому інкримінувалося, що в 1917 році він «був активним учасником націоналістичної організації «Просвіта», за завданням якої займався розповсюдженням контрреволюційної націоналістичної літератури».

На основний пункт звинувачення М. Дубовик дав категоричну відповідь: «Ніколи я не писав ніяких антирадянських листів і нікому не посилав. Ніколи ні до яких контрреволюційних партій і організацій не належав».

Єдиним «доказом» вини Миколи Дубовика був висновок Київського інституту науково-судової експертизи (акт від 23 червня 1941 року). Саме він і вирішив

долю письменника. У судово-слідчій справі зберігається довідка про те, що, за постановою наркома внутрішніх справ УРСР і прокурора УРСР, М. Дубовик розстріляний 7 липня 1941 року.

Після смерті Сталіна на клопотання правління Спілки письменників України справа М. Дубовика була переглянута, і постановою Судової колегії в кримінальних справах Верховного Суду СРСР від 28 вересня 1955 року М. Дубовик реабілітований посмертно.

Повторна графічна експертиза, виконана в науково-дослідній криміналістичній лабораторії Всесоюзного інституту юридичних наук (акт від 27 травня 1954 року) не підтвердила авторства М. Дубовика як виконавця документів, що розповсюджувалися анонімно в Києві напередодні війни.

**МИКОЛА
ДУКИН**

Дукін Микола Володимирович народився 21 грудня 1905 року в Балаклії на Харківщині в сім'ї дрібного крамаря. За довідкою Балакліївської сільради, виданою в березні 1938 року на вимогу судових органів після арешту Дукіна, батьки його були куркулями, мали ліс і луг, а також магазин та найманих робітників. Все це після революції було націоналізоване, але стало чи не головною причиною репресій проти письменника.

З дев'ятирічного віку Дукін вчився у комерційній школі м. Харкова, потім — у Харківському педагогічному технікумі. Якийсь час учителював на Ізюмщині, а в 1928 р. Сергій Пилипенко запросив його на редакційну роботу в журнал «Плуг». В 1932—1934 рр. сек-

ретарював в журналі «Критика», а далі, аж до арешту, займався літературною роботою.

Художня спадщина Дукина невелика — десятків зо два оповідань, книжка прози для дітей «На машині, на моторі» (1932), книжка нарисів «Без протоптаних стежок» (1930) та кілька перекладних повістей і романів російських письменників.

У матеріалах слідства вся ця спадщина кваліфікувалась як злочинна й антирадянська. У протоколах допитів стверджується, що Дукин не тільки з цим погоджувався, а й визнавав, що протягом усього свідомого життя був послідовним антирадянцем.

«Як виходець із буржуазної сім'ї, почав свою антирадянську націоналістичну діяльність ще в 1921 році... В 1922 році почав учитися в Харківському педтехнікумі, де лютували запеклі націоналісти Вишиваний, Шамрай та ін... Мої натхненники — Пилипенко, Кириленко, Панів і Божко... У «Плузі» почав писати свої націоналістичні новели... Такою новелою були «Пасинки степу», «На аванпостах»... У збірнику «Матиюла» те саме, про що писав націоналіст Хвильовий... Пошкідницьки переклав романи «Пушкін» Ю. Тинянова, «Бруски» Панфьорова, «Як гартувалася сталь» М. Островського...»

Таку ж нісенітницю про творчість цього письменника повторювали буцімто й «свідки» з літературного середовища. Та вже через півроку слідства, 9 лютого 1939 року, Дукин відкинув усі попередні «зізнання»: «Факти... мною вигадані для обмови себе... Про те, що існує серед письменників підпільна організація, не знаю...»

Незважаючи на плутанину в слідчих матеріалах, справу Дукина було передано на розгляд Особливої наради при НКВС. За постановою цього позасудового органу від 29 жовтня 1939 р. Дукин був відправлений

у табір строком на 5 років за участь в антирадянській націоналістичній організації.

За свідченням табірної адміністрації, помер 10 жовтня 1943 року о 8 годині 30 хвилин від легеневої хвороби (відкритий туберкульоз).

Питання про реабілітацію Миколи Дукина порушила в 1956 р. дочка письменника Наталка, а також Спілка письменників України. Характеристику М. Дукину, надіслану Прокурору УРСР 15 жовтня 1956 року, підписали Олесь Гончар, Юрій Смолич, Леонід Новиченко. Свідками під час перегляду справи виступали І. Муратов, А. Головка, В. Минко, Т. Масенко, Л. Юхвід, Я. Гримайло, М. Черняков.

У постанові президії Харківського обласного суду від 22 листопада 1957 року зазначалось: «Постановление Особого совещания при НКВД СССР от 29 октября 1939 г. отменить и прекратить из-за отсутствия состава преступления».

Микола Дукин реабілітований посмертно.

**ГРИГОРІЙ
ЕПІК**

Епік Григорій Данилович народився 17 січня 1901 року в с. Кам'янка під Катеринославом у сім'ї робітника. Закінчив сільську школу. З 1916 р. працював у залізничних майстернях, конторщиком на складі. За участь в антигетьманському повстанні був вигнаний з роботи. 1919 р. став добровольцем Першого Ново-Московського повстанського полку, брав участь у революційних подіях.

На початку 1920 р. вступив до більшовицької партії і став працювати у ревкомі Кам'янки. Згодом переїхав до Полтави, був інструктором політпросвіти, секретарем та головою повітового виконкому. З 1922 року — в культвідділі окружному КП(б)У, а потім — у губкомі комсомолу. У 1924—1926 роках Г. Епік — голов-

ний редактор видавництва «Червоний шлях» та ДВУ в Харкові. Навчався в Інституті марксизму-ленінізму. З серпня 1933 року — на творчій роботі.

Григорій Епик брав участь у діяльності культурно-просвітницьких товариств, входив до Спілки селянських письменників «Плуг», згодом примкнув до групи Хвильового ВАПЛІТЕ. У червні 1934 р., під час партійної чистки, виключений з КП(б)У із таким формулюванням: «На протязі довгих років і до останнього часу опирався лінії партії в літературі, підтримував націоналістичні елементи в їхній боротьбі проти партії».

Основні творчі здобутки письменника — кілька повістей і романів, що засвідчують його духовну еволюцію. Найпомітніші з них є повість «Восени», де виведено тип комуніста-переродженця, який безкарно владарює у житловому кооперативі, та роман «Без ґрунту». В ньому письменник гостро таврував пристосуванців — «папероїдів», які виробили систему свого існування: цілковита покора дужчим і нещадне знущання над слабшими. В романі «Перша весна» (1931) Епик зумів правдиво показати фактичний опір селянства насильницькій колективізації. Проте в 1932 році він видав прокомсомольський роман «Петро Ромен», де оспівував зростання радянської технічної інтелігенції.

Арештований 5 грудня 1934 року нібито за приналежність до контрреволюційної націоналістичної організації, що планувала терористичні акти проти керівників Компартії і уряду. Виключення з партії, арешт на п'ятий день після вбивства Кірова духовно надломив письменника. На противагу заарештованим одночасно з ним у Харкові В. Підмогильним, М. Кулішем, які тривалий час відкидали надумані звинувачення, Г. Епик одразу визнав свою приналежність до міфічної терористичної організації, до якої

СССР

СВИДЕТЕЛЬСТВО О СМЕРТИ

НОБ № 049587

Гр. Зинис
Григорий (фамилия) Иванович (имя)

умер(ла) 1958 г. 12. 14. 1958 г. (число, месяц и год)
от болезни сердца (причина и место смерти)

возраст 71 лет

Причина смерти из болезни

о чём в книге записей актов гражданского состояния о смерти
19 58 года декабрь месяца 14 числа

произведена соответствующая запись за № 23

Место смерти: город, селение _____

район _____ область, край, _____

республика _____

Место регистрации: Самара (наименование и место рождения)

Дата выдачи 7 декабря 1958 г.

Заведующий бюро записей актов гражданского состояния Иванов

нібито входили М. Куліш, В. Поліщук, В. Підмогильний, Є. Плужник, В. Вражливий.

На початку 1935 року багатьох письменників вразив лист Епіка на ім'я наркома В. Балицького, в якому письменник розкаювався за злочинні наміри всієї групи і визнавав, що їх усіх варто постріляти, «як скажених псів». Цього листа на пленумі Правління Спілки письменників України зачитав секретар ЦК КП(б)У Постишев. Як засвідчують документи, засуджений до 10-річного ув'язнення спільним вироком на 17 чоловік Г. Епик був відправлений для відбування покари на Соловки.

Листи письменника з концтабору до дружини переповнені фальшивим пафосом, довжелезними списками класичної літератури, яку він буцімто читає в години дозвілля, а також натхненно працює над книжкою новел «Соловецкие рассказы», котра, на його думку, «принесла б дуже багато користі і мала б надзвичайний успіх». Рукопис цієї книжки Епик згодом надіслав до Москви на ім'я наркома внутрішніх справ з проханням ознайомити з нею «ще й старших».

Проте ніякі запобігання не полегшили долі письменника. В цьому незабаром переконався і сам Епик. В книзі «Українська інтелігенція на Соловках» С. Підгайний згадує, як бадьорий письменник раптом «перестав бути ударником, спалив новели й роман, писані «во славу Чека», відмовився від роботи, посиляючись на біль у нозі...»

В жовтні 1937 року його справу, як і інших українських письменників і митців, несподівано переглянула «трійка» УНКВС Ленінградської області і винесла новий вирок — розстріл. Вирок був виконаний 3 листопада того ж року.

Реабілітований Григорій Епик посмертно, в 1956 р., постановою Військової колегії Верховного Суду СРСР.

СЕРГІЙ ЄФРЕМОВ

Єфремов Сергій Олександрович народився 6 жовтня 1876 р. в с. Пальчик тодішнього Звенигородського повіту на Київщині в сім'ї сільського священика. Освіту здобув у Київській духовній семінарії, а в 1901 р. закінчив юридичний факультет Київського університету.

Рід С. О. Єфремова (по материнській лінії — Крамаренко, по батьківській — Охріменко) належав до духовенства... «Первісне прізвище «Охріменки» було перелицьоване на «Єфремових» вже в ХІХ столітті: в духовних школах була тоді звичка (про неї згадує Мордовець у «Дзвонарі») змінювати прізвища на латинський або великоруський штиб» (А. Кримський. «Життєпис і літературна діяльність С. О. Єфремова»).

Впродовж усього життя працював як дослідник літератури, виступав як публіцист, видавець, активний громадський діяч. Був засновником Української демократично-радикальної партії (УРП), Товариства українських поступовців (ТУП), Української партії соціал-федералістів, в Центральній раді десь близько місяця займав посаду секретаря міжнаціональних справ. 1920 р. емігрував за кордон, через рік після загальної амністії повернувся і займався науковою роботою. Академік Всеукраїнської Академії наук з 1919-го, віце-президент ВУАН — з 1923 р. До арешту влітку 1929 р. завідував історико-філологічним відділом академії, очолював Комісію для складання біографічного словника діячів України, раду Історико-літературного товариства тощо.

Щоденникові записи вченого, що їх долучено до справи СВУ, засвідчують: Єфремов дуже критично ставився до політичних і господарських подій пореволюційної пори і практично ще в 20-х роках означив найболючіші точки Радянської влади: проста людина в ній поставлена в таку залежність від держави, що перестає існувати як особистість; селянство приречене тільки на вимирання, бо держава забирає всю його продукцію; в суспільному житті панують брехня, доноси, провокації, пошлість, які становлять головні риси системи... За таких умов, на думку Єфремова, держава не зможе розвиватися, вона або задушить суспільне життя і сама загине, або суспільне життя знищить державу. Тому він зробив висновок: «не приймаю системи, на брехні й провокації, на світовому дурилюдстві заснованої».

Ці думки вченого стали найбільшим козирем у руках слідчих і суддів на процесі Співки визволення України, головою якої нібито був академік Сергій Єфремов.

З-поміж трьох тисяч публікацій Єфремова виді-

ляються його численні монографії, антології, збірники статей, присвячені творчості Котляревського, Шевченка, Марка Вовчка, Панаса Мирного, Івана Франка, Нечуя-Левицького, Карпенка-Карого, Коцюбинського та ін. Підсумковою роботою Єфремова як історика і теоретика літератури стала його «Історія українського письменства» в двох томах (1924).

Ця праця викликала свого часу і продовжує викликати до сьогодні різні критичні судження насамперед за обраний ученим критерій аналізу й оцінки українських літературних явищ, починаючи від фольклору і кінчаючи творами, що написані 1923 року. Свій критерій Єфремов сформулював так: історія літератури — це історія ідей. Українська література, на думку вченого, утверджувала три основні ідеї: ідея свободи людини, національно-визвольна ідея, ідея народності в змісті і формі. Вказуючи на те, що за своїм світоглядом Єфремов наближався до так званої російської суб'єктивістської школи в соціології, опоненти закидали йому суто соціальний підхід до явищ літератури і ігнорування ним естетичного підходу.

Про цю особливість «Історії...» Єфремова Микола Зеров писав: «Вона дала канон українського письменства, установила список авторів і творів, належних до історико-літературного розгляду... Цей канон тільки помалу переробляється тепер залежно від нових матеріалів та нових поглядів на історико-літературні явища».

Після арешту в 1929 р. Єфремов кілька місяців не визнавав, що належав до міфічної Спілки визволення України. Інші арештовані (їх було 45) теж твердили, що вперше почули про СВУ під час слідства. Та це не зупиняло фальсифікаторів. Вони продовжували витискувати з арештованих «зізнання», і Єфремов врешті-решт змушений був з гіркою іронією «зізнатися», що очолював нібито у 1920—1924 рр. Братство українсь-

кої державності (БУД), заснував у 1926 р. СВУ, яка мала на меті реставрацію старого ладу. Про інсинуацію щодо збройного повстання проти Радянської влади він сказав: «...Ця мілітаристська фантастика не спиралася на солідні аргументи, її просто не приймали на віру, і треба було втратити віднуття дійсності, щоб будувати на ній якісь політичні розрахунки».

На лаві підсудних опинилися 26 учених, 3 письменники, 2 студенти, один священик, 14 учителів та службовців різних установ. Це був один із перших ударів по українській інтелігенції, яку в наступних роках спіткав найбільший погром за всю історію України.

За рішенням суду, який відбувався впродовж сорока днів у Харківському оперному театрі (за переказами, громадськість називала це дійство так: «Опера СВУ — музика ДПУ»), письменника Єфремова засуджено на 10 років позбавлення волі (тоді найвища міра покарання). Помер він 10 березня 1939 р. в одному з таборів ГУЛАГу за три місяці до закінчення строку покарання.

Пленум Верховного Суду УРСР 11 серпня 1989 р. Сергія Єфремова разом з усіма, засудженими по справі СВУ, реабілітував, оскільки в його діях не виявлено складу злочину.

**ОЛЕНА
ЖУРЛИВА**

Котова Олена Костівна (літературний псевдонім — Олена Журлива) народилася 24 червня 1898 р. в м. Сміла на Черкащині в багатодітній сім'ї сільського вчителя. Закінчивши початкову школу, дівчинка екстерном склала іспити в Уманській гімназії і вступила на філологічний факультет Вищих жіночих курсів у Києві (за конкурсом атестатів), який закінчила 1922 р. із званням кандидата філологічних наук. Опісля вчителювала у школах Києва, Харкова, Дніпропетровська, Москви, Кіровограда.

1914 р. майбутня поетеса була заарештована царською поліцією за участь в демонстрації в день відзначення пам'яті Т. Шевченка.

Природа щедро обдарувала Олену Журливу: в моло-

дості вона чудово співала і гастролювала по Україні з концертами як відома поетеса-співачка. А в театральний сезон 1929—1930 рр. її було запрошено до столичної Харківської опери. Та все ж головним її покликанням була поезія. Віршувати вона почала рано: перший вірш «Чогось нема, чого — не знаю» побачив світ в «Рідному краї», коли юній поетесі виповнилося лише 11 років, а перша збірка поезій «Металом горно» вийшла друком в 1926 р. Вона друкує свої поезії в різних антологіях, підручниках, журналах «Глобус», «Червоні квіти», «Червоний шлях», «Більшовик», «Кадри» тощо. На тексти поезій Олени Журливої композитори Козицький і Косенко створюють пісні.

Через чотири роки після виходу першої поетичної збірки побачила світ друга книжка віршів «Багряний світ». В ній поетеса зірко вдивляється в нове життя республіки і свою радість втілює у пристрасні рядки: «В буянні сил, як сік із грона, пливе життя уздовж доріг...»

Та невдовзі їй довелося гірко розчаруватися і вгамувати свої почуття. Приголомшливі сфальсифіковані судові процеси над вигаданими «ворогами народу» із СВУ, самогубство Хвильового і Скрипника, масові арешти творчої інтелігенції вселяють у серце поетеси тривожні передчуття і не спонукають до творчості. Оті гіркі передчуття виявилися небезпідставними: невдовзі з незалежних від Олени Журливої причин настала тривала вимушена перерва в її творчій і громадській роботі.

Олену Журливу було арештовано 1938 р. в Москві. Кілька місяців тривало слідство, і лише 26 квітня 1939 р. Особлива нарада НКВС СРСР засудила поетесу до позбавлення волі у виправно-трудових таборах Алтаю на три роки. Заслання тривало до 1944 року. Довідкою, виданою Котовій О. К. (Олені

Журливій) першим спецвідділом НКВС СРСР 21 березня 1946 р., засвідчено, що 23 листопада 1942 р. вона відбула покарання і вказана судимість разом з усіма пов'язаними з нею обмеженнями знята з письменниці постановою Особливої наради при НКВС СРСР 4 березня 1946 р.

27 лютого 1957 року в зв'язку з реабілітацією президія СПУ поновила Олену Журливу у рядах Спілки письменників з 1934 року і сприяла виданню збірки її вибраних поезій. Згодом вийшли ще кілька книжок її віршів: «Земля в цвіту», «Червоне листя», «Хто знає, як рік минає», «Голуби», «Ой літечко, літо», «У нашої Наталі», «На зеленому городі». Більшість із них укладені з давно написаних поезій. З концтаборів поетеса повернулася із вкрай підірваним здоров'ям і останнє десятиліття була прикута до ліжка тяжкою недугою.

Померла Олена Журлива 10 червня 1971 року в Кіровограді.

**НАТАН
ЗАБАРА**

Забара Натан Ілліч народився 27 грудня 1908 р. у волинському с. Рогачів у сім'ї гончаря. У 1925 р. закінчив трудову школу у Новограді-Волинському і переїхав до Києва, де поступив на курси Центрального інституту праці. Водночас трудився на київських будовах, а в 1931 році розпочав службу в Червоній Армії. Після демобілізації навчався в аспірантурі Інституту єврейської культури Академії наук УРСР. З 1941-го по 1947 рік перебував у діючій армії, а пізніше — у Центральній групі військ. Нагороджений бойовими орденами і медалями.

Як єврейський прозаїк Забара заявив про себе на початку тридцятих років. Його оповідання та новели з'являлися в періодичних виданнях Києва, Москви,

Мінська, Біробіджана, в журналах «Советіше літератур», «Штерн» та інших. Окремими книжками вийшли «Радиороман» (1932), «Ниловка» (1934), «З країни в країну» (1938), «Батько» (1940). В перекладі на російську мову побачили світ книга «Сегодня рождается мир» та окремі повісті.

Забара був членом ВУСППу, а потім належав до Спілки письменників України.

Учасник Великої Вітчизняної війни. За ратні подвиги нагороджений орденом Червоної Зірки та багатьма медалями.

На початку 1951 р. письменник був заарештований. Йому, як і багатьом українським та єврейським письменникам, інкримінували «націоналістичну пропаганду». А в зв'язку з тим, що Забара деякий час служив у Радянських військах на території Німеччини, слідчий «накинув» йому «підривну діяльність», зв'язок з іноземними розвідками. Абсурдність цих «звинувачень» була очевидною. І все ж Особлива нарада при МДБ УРСР визнала письменника винним у тяжких гріхах і засудила на десять років ув'язнення у магаданських таборах.

6 липня 1956 року Комісія по перегляду справ безпідставно репресованих радянських громадян скасувала вирок Особливої наради стосовно письменника. Забару звільнили з-під варті в зв'язку з «відсутністю в його діях складу злочину». Він повернувся в Київ і до скону тяжко хворів.

Помер 19 лютого 1975 р.

**ДМИТРО
ЗАГУЛ**

Загул Дмитро Юрійович (літ. псевдоніми — І. Майдан, Б. Тиверець та ін.) народився 28 серпня 1890 р. в с. Мілієве на Буковині в бідняцькій сім'ї. Ще в початковій школі виявив такий хист до навчання, що сільський вчитель за власний кошт віддав хлопця, який рано осиротів, до Чернівецької гімназії, яку той закінчив 1912 р. На час перебування в гімназії припадають і перші поетичні спроби Загула, зокрема публікації в газеті «Буковина». 1913 р. у Чернівцях побачила світ перша книжечка віршів молодого поета «Мережка».

Затим Загул поступив на історико-філологічний факультет Чернівецького університету. Але подальший життєвий шлях поета різко зламала імперіаліс-

880801
У. С. Р. Р.

Про надання Службі пасажирських
обслуговувань повідомлення в особу
поиску - відомості про...

ДЕРЖАВНЕ ПОЛІТИЧНЕ РАДЛІННЯ

Київська обл. Київ

Сектор Д П 3

Рай. (Міськ.) Відділок Д

СПРАВА № 3301 / 48773.

По обвин. *Защита Концентрации Нуревт*

№ 2. 2. 42 540 4/2 1901

Речеві докази № _____

ПОЧАТО *23/5* 193-3 р.
СКІНЧЕНО *14/5* 193-3 р.

Згідно з актом

108588

Відомості містять невірні дані
про осіб, які перебувають у
в'язницях НКВД. Відомості про
в'язнів, які перебувають у
в'язницях НКВД, що вказані
в даній справі, не є дійсними.

тична війна. У 1915 р., коли російські війська відступали з Буковини, його було взято заложником і відправлено до Нижнього Новгороду. Потім Одеса, Київ, працював канцеляристом, приватним учителем.

Після Лютневої революції Дмитро Загул написав збірку віршів «З зелених гір» (1918). Тоді ж він прилучився до об'єднання письменників-символістів «Музагет», стоячи на позиціях «чистого мистецтва». Такі ж позиції відбиті і в його черговій збірці «На грані» (1919).

Уже в 1920 р. Загул переходить до оспівування революційної дійсності, шукає шляхи до реалізму. Упродовж 1920—1934 рр. видрукував збірки поезій «Наш день» (1925) та «Мотиви» (1927), літературознавчі книги «Поетика» (1923), «Література та літературщина» (1926), численні статті в періодиці.

Багато й плідно працював Загул як перекладач. Він практично завершив переклад усієї поетичної спадщини Гейне українською мовою. Йому ж належить і незрівнянний переклад «Фауста» Гете.

Дмитро Загул брав активну участь у громадсько-літературному житті: був членом письменницьких організацій ВУСПП і «Західна Україна». Останнє місце роботи письменника на волі — старший науковий співробітник ВУАН.

...Заарештували поета, тяжко хворого, без санкції прокурора. 26 лютого 1933 р. уповноважений Київського облвідділу ДПУ УРСР Бренер «знайшов, що поет... був членом контрреволюційної організації, яка ставила собі за мету повалення Радянської влади шляхом збройного повстання». А вже 9 травня 1933 р. судова «трійка» ДПУ УРСР засудила Загула на 10 років ізоляції в концтаборах.

Відбував покарання письменник у Забайкаллі, на залізничній станції Урульга. Звідти в 1935 р. написав дві заяви до Центрального Комітету Компартії (біль-

шовиків) України з проханням «посприяти в перегляді судової справи, оскільки вважаю себе ні в чому не винним». Але ті його зойки душі лишилися без будь-якої реакції.

29 квітня 1957 р. правління Спілки письменників звернулося до КДБ УРСР з клопотанням розглянути питання про реабілітацію Дмитра Загула.

9 серпня 1957 р. Військовий трибунал Київського військового округу ухвалив: «...постанову судової Трійки при Колегії ДПУ УРСР від 9 травня 1933 р. щодо Загула скасувати і справу про нього припинити за відсутністю складу злочину».

Де, коли і за яких обставин пішов із цього світу Дмитро Загул — точно невідомо. Існують лише перекази, що помер він від паралічу серця в одному з колимських таборів улітку 1944 р.

Дмитро Загул реабілітований посмертно.

**МИКОЛА
ЗЕРОВ**

Зеров Микола Костянтинович народився 26 квітня 1890 р. у повітовому місті Зінькові на Полтавщині в багатодітній сім'ї вчителя місцевої двокласної школи. (Мати, Марія Яківна, походила з козацького роду Ярьських із-під Диканьки). По закінченню Зіньківської школи, де його однокласником був славетний у майбутньому гуморист Остап Вишня, Зеров учився в Охтирській та Першій київській гімназії. В 1908 — 1914 роках — студент історико-філологічного факультету Київського університету.

1912 р. з'являються друком перші статті та рецензії Зерова в журналі «Світло», газеті «Рада». 1914—1917 рр. — він викладач латини в Златопільській гімназії. З 1917 р. Зеров учителює в Другій київській

гімназії ім. Кирило-Мефодіївського братства, з 1919 р. працює професором Київського архітектурно-го інституту, а з осені 1923 р. він професор Київського інституту народної освіти.

Микола Зеров справедливо вважається лідером «неокласиків» — групи поетів, перекладачів, літературознавців і критиків, до якої зараховують також О. Бургардта, М. Драй-Хмару, М. Рильського і П. Филиповича. Хоча вони формально не утворювали окремішньої літературної організації, їхня спільність — у високих естетичних критеріях, що полягали в пріоритеті загальнолюдських цінностей у мистецтві. У своїй оригінальній поетичній творчості Зеров віддав перевагу сонетам і александрійським віршам, які вирізнялися досконалістю форми і глибинним філософським проникненням у буття. Як перекладач він здійснив багато в чому неперевершені й на сьогодні інтерпретації античної спадщини, французьких «парнасців», а також творів багатьох інших класичних поетів.

Зеров-критик брав активну участь у так званій літературній дискусії 1925—1928 років, підтримавши і теоретично обґрунтувавши позицію М. Хвильового. Йому також належить значна кількість змістовних досліджень з історії української літератури. Окремими виданнями на Україні вийшли книжки «Антологія римської поезії» (1920), «Камена», «Леся Українка», «Нове українське письменство» (1924), «До джерел» (1926), «Від Куліша до Винниченка» (1929).

Літературна творчість М. Зерова постійно супроводжувалася злісними нападками вульгарно-соціологічної критики, а з кінця 20-х років почалося справжнє політичне цькування письменника. 1930 р. його допитували на суді як свідка у так званому «процесі СВУ». А в ніч із 27-го на 28 квітня 1935 р. він був заарештований під Москвою на станції Пушкі-

но. 20 травня його відправлено до Києва для слідства. Звинувачення: керівництво контрреволюційною терористичною націоналістичною організацією.

Після певних «тасувань» «групу Зерова» остаточно було визначено в складі 6 осіб: Микола Зеров, Павло Филипович, Ананій Лебідь, Марко Вороний, Леонід Митькевич, Борис Пилипенко.

Військовий трибунал Київського військового округу на закритому судовому засіданні 1—4 лютого 1936 р. без участі звинувачення й захисту розглянув судову справу № 0019—1936. М. Зерову інкримінувалося керівництво українською контрреволюційною націоналістичною організацією і, згідно з тодішніми статтями Кримінального кодексу УРСР, трибунал визначив йому міру покарання: десять років позбавлення волі у виправно-трудовах таборах з конфіскацією приналежного йому майна. Цікава довідка у висновках по реабілітації М. Зерова: «Проверкой установлено, что бывший сотрудник НКВД УССР Овчинников, принимавший участие в расследовании данного дела, за нарушение социалистической законности осужден, а бывший сотрудник НКВД Литман за фальсификацию следственных материалов из органов госбезопасности уволен по фактам, дискредитирующим звание офицера». Отже, як насмішка звучало зізнання М. Зерова на суді: «С моей стороны был только один раз сделан призыв к террору — в форме прочтения стихотворения Кулиша на собрании у Рильского». Йдеться тут про читання Зеровим вірша П. Куліша «До кобзи» на квартирі Рильського 26 грудня 1935 р., де два «неокласики» і молодий письменник Сергій Жигалко пом'янули розстріляних по звинуваченню в приналежності до міфічного «об'єднання українських націоналістів» О. Влизька, К. Буревія, Д. Фальківського, Г. Косинку та ін. Правда, випадком (випадком?) зайшов саме в цей час до Рильського і «пред-

ставник газети «Пролетарська правда», присутність якого кілька разів згадувалася під час судового розгляду, але ні прізвища його не називалося, ні самого чомусь не допитувано, бодай як свідка, під час слідства...

На початку червня 1936 р. етап із засудженими у справі цієї «банди» прибув на Соловки. У короткі хвилини вільного часу Зеров повністю віддавався улюбленій справі — перекладу. За багатьма свідченнями, він завершив багаторічну роботу над українською версією «Енеїди» Вергілія (рукопис цього перекладу пропав або знищений).

Без будь-яких додаткових підстав і пояснень «справа Зерова та ін.» була нагально переглянута «особливою трійкою» УНКВС по Ленінградській області 9 жовтня 1937 р. Як наслідок — Зерову, Филиповичу, Вороному і Пилипенку було винесено вищу міру покарання — розстріл. Усі вони полягли 3 листопада 1937 р.

Рішенням Військової колегії Верховного Суду СРСР від 31 березня 1958 р. вирок військового трибуналу КВО від 1—4 лютого 1936 р. і постанова «особливої трійки» УНКВС по Ленінградській обл. від 9 жовтня 1937 р. скасовані, справа припинена «за відсутністю складу злочину».

Микола Зеров реабілітований посмертно.

**ВОЛОДИМИР
ЗОРІН**

Зорін Володимир Петрович (Веля Пашун) народився в 1904 р. в степах Бессарабії в сім'ї цигана. З дитинства водив багацькі отари з батьком-чабаном. Мужній, сміливий хлопець брав участь у громадянській війні. 1919 р. став членом більшовицької партії, дещо пізніше закінчив Школу червоної старшини у Харкові, обрав шлях літератора. Працівник редакції газети «Вісті». В 1929 р. видав нарис «Цигани на Україні» й відтоді активно виступає в літературі.

Одна з основних тем творчості В. Зоріна — громадянська війна на Півдні України, утвердження Радянської влади в придністровських степах. Події революційної пори, перебіг соціально-політичних процесів і місце в них трудящих мас він художньо осмислював

у збірках оповідань «На Дністрі» (1930) і нарисів «Героїка партизанська» (1931), у книзі «Дністер оповідає» (фрагменти повісті) (1933).

Свого часу користувалися успіхом книжки В. Зоріна «Ром. Оповідання» (1932) і «Ром. Повість» (1934) — художні оповіді про життя циган, своєрідні особливості та зміни в ньому за Радянської влади. Ці твори витримали повторні видання, а кілька з них було відзначено першою премією літературного конкурсу, що його проводив Наркомос УРСР.

У 1937 р. творча праця Володимира Зоріна була нагло перервана: майстри фальсифікаційних справ у слідчих органах тоталітарного режиму позначили його тавром «ворог народу». Того ж року обірвалося життя письменника.

1957 р. його було реабілітовано посмертно.

ІВАН ІВАНОВ

Іванов Іван Іванович народився 8 березня 1911 р. у Петербурзі. Навчався у Києві в ФЗУ, працював токарем на паровозовагоноремонтному заводі. В 1930—1932 роках — студент Українського інституту лінгвістичної освіти. Серед його викладачів був Максим Рильський, який знав Іванова ще з трудової школи, де учителював наприкінці 20-х років. Саме там Максим Тадейович звернув увагу на обдарованого юнака, підтримував його літературні спроби, а коли Іванов став працювати в 4-й Роменській школі на Сумщині, листувався з ним.

Арештований був Іванов 2 грудня 1936 р. як «учасник контрреволюційної троцькістської організації». Як видно із слідчої справи, ще 1927 р., будучи учнем

ФЗУ, Іванов ознайомився з платформою троцькістської опозиції. Цього він на слідстві не заперечував, бо йому й на думку не спадало, що це може стати підставою для обвинувачення в контрреволюції. В обвинувальному висновку, складеному оперуповноваженим Чистовим і затвердженим заступником начальника УНВС по Чернігівській області Самовським, Іванову, окрім цього, інкримінувалося й те, що він «внедряє в уми дітей буржуазну науку». Це на уроках російської літератури!

Особливою нарадою при НКВС СРСР 9 березня 1937 р. Іванова І. І. засуджено на три роки виправно-трудових таборів. Покарання відбував на Колимі. Після звільнення з-під варті працював бухгалтером, а потім учителем російської мови і літератури в Хабаровському краї та Якутії.

В червні 1945 р. подавав апеляцію, підтриману Управлінням НКВС по Крайній Півночі, про зняття судимості, але у цьому прокурором відділу у спецсправах Прокуратури СРСР йому було відмовлено.

В 1949 р. повернувся на Україну, закінчив Київський педінститут, але до вчителювання правовірні сталіністи з об'єкту його не допустили. Два роки працював бухгалтером у ковальському цеху паровозовагоно-ремонтного заводу в Києві, а потім до виходу на пенсію в 1971 р. — бібліотекарем Боярської середньої школи № 1 на Київщині.

Із заяви І. Іванова до Комісії Президії Верховної Ради СРСР по розгляду справ засуджених та з протоколів його допиту у зв'язку з реабілітацією видно, що справу щодо нього було сфабриковано («допити проводилися часто, були тривалі і настільки виснажливі, що я підписував протоколи, не читаючи їх, а по завершенні слідства мені не дали можливості ознайомитися з матеріалами моєї справи»).

Ухвалою президії Сумського обласного суду від

2 липня 1958 р. постанову Особливої наради при НКВС СРСР від 9 березня 1937 р. щодо Іванова І. І. скасовано і його реабілітовано.

У часи брежнєвщини, коли відверто реставрувався сталінізм, І. Іванов, будучи вже тяжко хворим, написав повість «Колима» (опублікована в журналі «Вітчизна» в № 8—9 за 1988 р. та вийшла окремим виданням у «Радянському письменнику»). За свідченням читачів, це один із кращих творів на тему ГУЛА-Гу. Але своєї многотрудної книжки авторові не судилося побачити — він помер 14 квітня 1989 р.

МИХАЙЛО ІВЧЕНКО

Івченко Михайло Євдокимович народився в с. Нико-
нівка Прилуцького повіту (нині Срібнянський район
Чернігівської обл.) в сім'ї селянина. Про свій родовід
письменник згодом напише так у своїх спогадах:
«Батьки мої походять із козаків, із тих недобитків
давньої гетьманщини, що по всіх змаганнях тихо
посіли собі сотнями на землі хліборобствувати». І,
немов віщуючи грядущі звинувачення, відповідь своїм
заподадливим опонентам: «Деякі спритні критики з
цього дрібного факту хотіли б зразу залучити мене до
куркулів. Але мені доведеться їх прикро розчарува-
ти. В батька мого було 9 десятин землі на 9 душ
родини. Отже, як не мудруй, а далі звичайнісінького
середняка не дістанешся».

Закінчив церковноприходську, потім учительську школу. За розповсюдження нелегальної літератури потрапив під нагляд поліції. 1907 р. виїхав на Кавказ. У Ставрополі-Кавказькому працював у редакції місцевої газети, у статистичному бюро. Тут розпочав літературну діяльність, надрукувавши новелу «Їх було троє» в газеті «Кубанський край» (1910). Згодом переїхав на Україну, екстерном закінчив Московську землеробську школу, після чого поступив на службу в Полтавське земство.

Учасник світової війни. На початку 20-х років редагував сільськогосподарські журнали в Харкові та Києві. Входив до літературних об'єднань «Музагет», Аспис, був помітним учасником літературних дискусій. Та після 1925 р. відійшов від активного громадського життя і зосередився на творчій роботі.

Окремими виданнями вийшли збірки оповідань та повістей «Шуми весняні» (1919) «Імлистою рікою» (1926), «Порваною дорогою» (1926), «Землі дзвонять» (1928), роман «Робітні сили» (1929). У журналах опубліковані п'єса «Повідь» та повість «У сонячній колі» (1929). Лірик-імпресіоніст за своїм творчим спрямуванням, Михайло Івченко зосереджувався в основному на проблемі взаємин людини і природи, пошуку гармонії людської душі і навколишнього світу.

У вересні 1929 року письменника було заарештовано. В архіві М. Івченка збереглися нотатки дружини, теж письменниці, Людмили Коваленко-Івченко: «Прийшли з трусом по 12 год. 14/IX, а пішли, забравши М. Є., о 4 годині ранку 15/IX. Сидів у бупрі на Лук'янівці... 17/IX мала з ним перше побачення... 30/XI мала друге побачення, й того ж таки вечора його перевезено до Харкова... 18/XII вперше прокурор Крайній сказав мені, що його звинувачують за участь в контрреволюційній організації Союз визволення Ук-

раїни... 21/II вручили акт звинувачення, за яким М. Є. інкримінується стаття 54 ¹¹...»

Отже, М. Івченко в громаді 45 науковців, педагогів, священнослужителів, письменників потрапив до числа підсудних по сфальсифікованому процесу СВУ, що відбувся в Харкові з 9 березня по 19 квітня 1930 р. Під психологічним тиском на попередньому слідстві письменник «зізнався»: «Я виражав антирадянські ідеї, і в деяких творах є в мене націоналістичні моменти й ідеї». Погодився також із висновком суду, що літературну діяльність він використав як «трибуну для проведення антирадянської агітації, зокрема для запровадження ідей СВУ».

Та навіть за таких умов у вироку суду в справі Спілки визволення України було зазначено: «Вважати присуд Івченкові за умовний». Його в числі дев'яти підсудних було звільнено з-під варти, встановивши іспитовий термін у три роки.

Але, переживши сильну психологічну депресію, письменник довго не міг повернутися до творчості. Та й узявшись за перо, нічого не зміг опублікувати з написаного. В його архіві залишилися рукописи оповідань, повісті, кіносценарію, роману, спогадів, подорожніх нотаток. А ще — переклади. Зокрема, улюбленого Рабіндраната Тагора, з яким листувався в середині 20-х років.

1934 р. після розстрілу Г. Косинки, Д. Фальківського, О. Влизька, К. Буревія, після арешту Є. Плужника, М. Куліша, В. Підмогильного, В. Поліщука й інших письменників, М. Івченко під приводом лікування виїхав до Москви, а звідти — на Кавказ. Працював у Владикавказі агрономом-економістом на селекційній станції, а з березня 1939 р. — викладачем англійської мови в сільськогосподарському інституті. Влітку того ж року інкогніто приїздив на Україну, побував у рідних на Чернігівщині, перевідав сім'ю у Києві.

19 жовтня 1939 року його брат Філарет, який жив із матір'ю у Никонівці на Чернігівщині, одержав телеграму про раптову смерть Михайла Івченка від зараження сибірською виразкою.

Михайло Івченко реабілітований посмертно.

МИРОСЛАВ ІРЧАН

Бабюк Андрій Дмитрович (літ. псевдоніми Мирослав Ірчан, Абба, І. Мірко, Усусус та ін.) народився 14 липня 1896 р. у с. П'ядики (тепер Коломийського району Івано-Франківської області) в селянській родині.

Навчався у Коломийській гімназії, Львівській семінарії, яку закінчив у 1914 р.

Під час першої світової війни служив підхорунжим у корпусі січових стрільців у складі австро-угорської армії, був редактором газети «Стрілець». В лютому 1920 р. разом із Першою галицькою бригадою переходить на бік Червоної Армії. У березні 1920 р. Ірчан вступив до лав КП(б)У. На фронті перебував до кінця громадянської війни як голова редакційної колегії

і комісар агітпоїзда, редагував газету для галицького селянства «Більшовик».

Навесні 1921 р. переїхав до Києва, працював у школі червоних старшин, а затим одним із редакторів журналу «Галицький комуніст», друкував статті в газеті «Червона правда» та інших виданнях.

У 1922—1923 рр. жив у Празі, навчався в тамтешньому університеті. В жовтні 1923 р. виїхав до Канади, працював у прогресивній місцевій пресі, редагував масові журнали «Робітниця» і «Світ молоді», був секретарем заокеанської філії «Гарт».

Влітку 1932 р. Мирослав Ірчан повернувся на Україну, очолював у Харкові літературну організацію «Західна Україна». Став одним із перших членів новоутвореної в 1934 р. Спілки письменників СРСР.

Вийшли друком понад 50 книжок Мирослава Ірчана. Серед них: «Сміх Нірвани» (1918), «Трагедія Першого травня», «Фільми революції» (1923), «Карпатська ніч» (1924), «В бур'янах» (1925), «Лі-Юнк-Шан» (1926), «Автопортрет», «Проти смерті» (1927), «Батько», «Генерал», «З прерій Канади в степи України», «Змовники», «Канадська Україна», «На півдорозі» (1930), «Матвій Шавала», «Осінь в димах», «Протокол» (1931), «Смерть Асуара» (1938); п'єси «Бунтар» (1922), «Безробітні», «Дванадцять», «Нежданий гість», «Родина щіткарів» (1923), «Товариство «Пшик» (1925), «Підземна Галичина» (1926), «Радій» (1928), «Дванадцять» (1930), «Драми» (1931), «Плацдарм» (1933).

28 грудня 1933 р. на підставі виданого ДПУ УРСР ордера № 67 Мирослава Ірчана в приміщенні ЦК КП(б)У після тривалої розмови з Постишевим заарештували. Його звинувачували в «приналежності до націоналістичної української контрреволюційної організації — Національний блок УВО, яка прагнула повалити Радянську владу на Україні збройним шляхом,

збиранні секретних даних у військових частинах і приналежності до терористичної трійки, що готувала замах на Постишева.

Судова «трійка» і Колегія ДПУ УРСР 28 березня 1934 р. розглянула його справу і винесла вирок: 10 років концтаборів. Покарання відбував у Соловецькій тюрмі. Місцеві органи НКВД запідозрили, що, перебуваючи в місцях позбавлення волі, Бабюк А. Д. продовжував «перебувати на своїх контрреволюційних позиціях». Тому судова «трійка» УНКВС Ленінградської області в 1937 р. (протокол № 83 від 9 жовтня), повторно засудила його до вищої міри покарання — розстрілу.

Вирок виконано 3 листопада 1937 р.

Військовий трибунал Київського військового округу 3 квітня 1956 р. переглянув справу Бабюка А. Д. Встановлено, що «звинувачення підсудного були необґрунтовані, тому що особисті зізнання органами попереднього слідства не перевірені, іншими об'єктивними даними не підтверджені і є сумнівними». Позитивні характеристики Мирославу Ірчану дали письменники Андрій Головка, Любомир Дмитерко, Микола Марфієвич, Дмитро Бедзик, Максим Рильський, Антін Шмигельський. На основі цього попередні вирокі були відмінені і справа припинена за відсутністю складу злочину.

Мирослав Ірчан реабілітований посмертно.

**МАЙК
ЙОГАНСЕН**

Йогансен Майк (Михайло) Гервасійович народився 5 листопада 1895 р. у Харкові в сім'ї вчителя. Виростав і виховувався майбутній письменник у благодатному інтернаціональному середовищі (мати його була щирою українкою, батько походив із древнього шведського роду, навчався Майк у класичній російській гімназії), яке зумовило розквіт його виняткових лінгвістичних здібностей. На час закінчення Харківського університету (1917) він знав старогрецьку й латину, вільно володів англійською, німецькою, італійською, іспанською і французькою, не кажучи вже про скандинавські та слов'янські мови.

Як засвідчували сучасники, «з Майка був чортівськи здібний лінгвіст, але стільки ж обдарований він був

і для сприйняття технічних знань... Був Майк заповзятий літератор — поет, прозаїк, теоретик, але так само кохався в абстрактних категоріях, у так званих «чистих науках». Освіту мав енциклопедичну, невпинно поглинав нові знання та інформації, в той же час будучи пристрасним спортсменом майже в усіх видах спорту».

Майку Йогансену судилося долею стати одним із зачинателів пожовтневої української літератури, був біля витоків перших пролетарських літературних організацій на Україні. Він один із засновників «Гарту» (1922), а після його розпаду — активний фундатор ВАПЛІТЕ. В подальшому очолив так звану «Групу А», що склалася з літераторів, які відійшли від ВАПЛІТЕ. З його ініціативи з'явилися на світ журнальманах «Літературний ярмарок» (ЛЯ), а дещо пізніше — «Універсальний журнал» (УЖ), про який Микола Хвильовий з властивим йому сарказмом відгукувався: «Рожденный ползать летать не может».

На початку свого творчого шляху Йогансен тяжів до футуристів. Формалістичні тенденції проглядалися вже в перших його поетичних збірках «Д'горі» (1921), «Кроковеє коло» (1922), «Револуція» (1923), «Доробок» (1924). А його теоретична розробка «Як будується оповідання», за свідченням сучасників, стала справжнім «євангелієм» українських формалістів двадцятих років.

Йогансен по праву вважається засновником школи українського нарису. Його «Три подорожі» (1932), «Під парусом на дубі» (1933), «Подорож у Дагестан» (1933), «Кос-Чагил на Еббі» (1936) і нині можуть служити еталоном майстерності.

Про розмаїття таланту Йогансена засвідчує той факт, що він на високому професійному рівні складав різні граматики і словники, корпуси народних приказок і прислів'їв, писав спеціальні збірники і наукові

розвідки. А до всього ще й перекладав практично з усіх європейських мов.

За своєю добропорядністю, внутрішньою культурою, неповторною самобутністю Йогансен був антагоністично чужорідний антигуманній, аморальній, безліко сірій моделі сталінського «раю». Він це прекрасно розумів. Особливо після того, як проти нього оголосила хрестовий похід у пресі вислужницька, вульгарно-соціологічна критика.

Зловісні передчуття Йогансена збулися пізньої ночі 18 серпня 1937 р., коли він був заарештований у своїй харківській квартирі по вулиці Червоних письменників, 5. Підставою для ув'язнення послужили, як говорилося в постанові про порушення кримінальної справи, «матеріали про участь Йогансена в діяльності антирадянської, націоналістичної організації, яка прагнула шляхом терору й збройного повстання проти Радянської влади відірвати Україну від Радянського Союзу».

На допитах Йогансен повадився з властивою йому гідністю: не запобігав перед слідчим Замковим, не «топив» побратимів по перу, не приховував своїх політичних поглядів. «В бесідах з Епіком, Вразливим я говорив, що Остап Вишня — ніякий не терорист, — свідчив він на допиті 16 жовтня 1937 р. — Що саджають людей безвинних у тюрми. Я стверджував, що арешти українських письменників є результатом розгубленості й безсилля керівників партії і Радянської влади».

24 жовтня Йогансену було пред'явлено обвинувальний висновок, підготовлений оперуповноваженим Харківського УНКВС Половецьким і затверджений заступником начальника управління Рейхманом, в якому зазначалося, що Йогансен «з 1932 р. був учасником антирадянської націоналістичної організації, яка ставила своєю метою повалення Радянської влади мето-

дами терору й збройного повстання; завербував 4 особи для участі в повстанні; погодився особисто взяти участь у виконанні теракції проти керівників Компартії і Радянського уряду».

На підставі цього М. Йогансен був відданий до суду Військової колегії Верховного Суду СРСР, яка, розглянувши на закритому засіданні 26 жовтня 1937 р. судово-слідчу справу, винесла вирок: «Йогансена М. Г. присудити до вищої міри кримінальної покари — розстрілу з конфіскацією всього особисто йому приналежного майна. Вирок остаточний і на підставі Постанови ЦВК СРСР від 4 грудня 1934 р. підлягає негайному виконанню».

Йогансен був розстріляний у Києві 27 жовтня 1937 р.

У вересні 1956 р. правління СПУ звернулося до прокуратури УРСР з клопотанням переглянути справу М. Йогансена і реабілітувати його.

20 березня 1958 р. Військова колегія Верховного Суду СРСР на своєму засіданні ухвалила: «Вирок Військової колегії Верховного Суду СРСР від 26 жовтня 1937 р. по відношенню Йогансена М. Г. скасувати і справу про нього виробництвом припинити за відсутністю складу злочину».

Майк Йогансен реабілітований посмертно.

АБРАМ КАГАН

Каган Абрам Якович народився в м. Бердичеві 27 грудня 1900 р. в сім'ї дрібного крамаря. Закінчив Бердичівське комерційне училище, після чого тривалий час учителював у трудових школах. Водночас співробітничав у деяких єврейських періодичних виданнях, зокрема в газеті «Ейнікайт».

Друкуватися почав у 1922 р. після того, як переїхав до Харкова — тодішньої столиці України. Першу книжечку віршів випустив у 1923 р. Після цього писав лише прозу.

Окремими виданнями вийшли збірки новел «Свиня», «Уламки», «Оповідання». Деякі з цих речей були перекладені і видрукувані українською мовою. Ка-

ган — автор романів «Енергія», «Ари Ліберман», «Шолом-Алейхем» та ін.

Коли почалася Велика Вітчизняна війна, евакуювався до Башкирії, після Перемоги повернувся до Києва.

Каган був заарештований у січні 1949 р. за тими ж звинуваченнями, які приписувались іншим єврейським письменникам. Був засуджений на 15 років спецтаборів. Реабілітований 9 січня 1956 р.

Помер 17 грудня 1965 р.

АРКАДІЙ КАЗКА

Казка Аркадій Васильович народився 23 вересня 1890 р. в м. Седневі на Чернігівщині в родині шевця.

Батько поета, за походженням козак, любив спів та музику, керував церковним хором. Цю пристрасть до пісні перейняв і син.

Закінчив Чернігівське реальне училище. Під час навчання заприятелював з Павлом Тичиною, з яким мешкав в інтернаті при монастирі, разом співав у хорі і відвідував славнозвісні «суботи» Михайла Коцюбинського.

Навчався в Київському комерційному інституті, але не закінчив його через нестатки. Повернувся до Чернігова, працював креслярем у земській управі. Згодом

учителював у селах Київщини і Дніпропетровщини, в Одесі, викладав співи та українську мову.

Ще до Жовтневої революції Казка перекладав із західноєвропейських та російської літератур. У радянський час власні вірші і поеми друкував у журналах «Літературно-науковий вісник», «Нова громада», «Плуг».

На початку 20-х років підготував рукописну збірку поезій «Lamentabile» («Сумливе»), яку подарував Григорієві Верьовці. З листа до Тичини від 11 лютого 1925 року видно, що Казка готував до видання збірку «Розірване намисто», а в листі до свого учня Василя Мисика писав про підготовку збірки «Васильки».

Та цим творчим планам не судилося здійснитися: вночі 10 вересня 1929 р. Казку було заарештовано у справі так званої СВУ й відправлено в одеську в'язницю. Не відаючи за собою вини, доведений до відчаю, Аркадій Казка 23 листопада того ж року повісився в камері.

Матеріалів слідства в архівах не виявлено.

Видати збірку свого друга мріяв Павло Тичина ще на початку 60-х років, хоча ім'я Казки, як і всіх репресованих у справі СВУ, було під німою забороною. Лише 1965 року у збірнику «День поезії» В. Мисик опублікував низку творів свого вчителя.

1989 року у видавництві «Радянський письменник» побачила світ книжка Аркадія Казки «Васильки» (упорядкування і вступна стаття С. Тельнюка). Там подано оригінальні вірші, поеми, листи до Павла Тичини та Лідії Папарук, переклади з І. Буніна, В. Маяковського, В. Мюллера, Г. Стефані.

Архів Казки загинув під час Великої Вітчизняної війни.

Тичина, який називав Казку «дивовижно совісним і щирим поетом», засвідчив, що дружба з цією людиною дала йому безмірно багато. У зв'язку з трагічною

смертю А. Казки у в'язничній камері він писав до дружини Лідії Петрівни: «Так не повелося йому в житті (...) І таланту не розвинув. І світу білого не випив».

Ця сумна сентенція звучить болісно й символічно, адже «світу білого не випив» кожен, увічнений у цьому мартиролозі.

ЯКІВ КАЛЬНИЦЬКИЙ

Кальницький Яків Ісаакович народився 23 жовтня 1895 р. в колишньому Катеринославі в сім'ї дрібного маклера. Належної освіти здобути не зміг, університети йому замінила перша світова війна, в окопах якої він прогибів понад два роки. А з лютого 1917 р. Кальницький з головою поринув у вир революційної руйнації старого світу. Боровся в більшовицькому підпіллі і партизанів у Криму, звідти вимушений був тікати Чорним морем від смертної кари на Кавказ під крило С. М. Кірова, формував дружини Червоної гвардії, командував червоноармійським полком у кривавій хурделиці громадянської війни. А коли скінчив бойові походи, повернувся в рідний Дніпропетровськ. Деякий

час служив у ДПУ, затим поступив на навчання в місцевий металургійний інститут.

Саме цієї пори Кальницький спробував свої сили на літературній ниві, опублікувавши в 1924 р. автобіографічні нотатки «От февраля до Октября». Окрилений успіхом, полишив навчання, переїхав до Харкова і цілком віддався творчій роботі. І невдовзі став одним із найдрукованіших авторів періоду «культурної революції» на Україні. Його перу належать книжки повістей та оповідань «Всякое бывает» (1925), «В багровом кольце» (1927), «Острозубая комса» (1928), «Человек, которого убили» (1929), «Сын полка» (1931), «Огни в Арктике» (1934), «Письмо в Америку» (1934), «Остров голубых песцов» (1937), «Новоземельские рассказы» (1938).

Збираючись у творче відрядження на Нову Землю, Кальницький вирішив відправити на літо престарілих батьків із дружиною та двома дітьми в село під Гадячем до знайомих. Оскільки ж молодший із його синів кроку не міг самостійно ступити від вродженого паралічу ніг, то письменник змушений був звернутися в міське трансгентство з проханням найняти для поїздки на Полтавщину автомобіль. І був невимовно радий, зустрівши в особі начальника контори давнього знайомого по Тифлісу молодшого брата незмінного секретаря ВЦВК Авеля Єнукідзе — Едуарда. Як водиться у таких випадках, він подарував господареві одну із своїх книжок з банальним автографом. І без лихого передчуття відбув в Арктику писати «Новоземельские рассказы».

Звідки йому було знати, що «вождь усіх часів і всіх народів», оновлюючи свою кремлівську команду, незабаром відправить на той світ найвідданішого друга Авеля Єнукідзе, а слідом за ним — і його брата Едуарда? Під час трусу в квартирі «запеклого троцькіста» Єнукідзе-молодшого була знайдена книга Яко-

ва Кальницького із злосчасним дарчим написом. Для харківських служителів сталінської Феміди цього виявилось досить, щоб звинуватити її автора в приналежності до «антирадянської терористичної сіоністсько-шпигунської організації».

4 червня 1938 р. Кальницький був заарештований. А вже 18 червня власноручно написав розлоге зізнання, що він давній сіоністський шпигун і переконаний антирадянець. «Які не гіркі ці слова колишнього учасника громадянської війни, але доводиться їх вживати. Інших слів нема!» — на такій патетичній ноті закінчив свою заяву слідству.

Як же сталося, що бойовий червоний командир, який хоча формально й не належав до ВКП(б), але всім своїм життям і творчістю засвідчив, що є вірним співцем партії більшовиків, за якихось два тижні перебування за ґратами вщент морально зломився?

Вичерпну відповідь на це запитання дав у листі до «Батька рідного і Учителя» Сталіна сам Кальницький. Виявляється, одразу ж після арешту його було кинуте на так звану горішню «жаровню» — крихітну камеру № 53, де на загідженій підлозі знемагало в п'ятдесятиградусній спеці, в задусі й смороді, без води і їжі вісімнадцятеро в'язнів. Вже на першому допиті слідчий Паволоцький із своїми підручними ґрунтовно «ознайомив» колишнього героя громадянської війни з методами «обробки» непокірливців. І на прощання порадив напівпритомному письменнику: «Якби ми хотіли тебе знищити, то розстріляли б без зайвих розмов. Але нам потрібно, щоб ти розкався, склав зброю. Розколись, що ти сіоністський шпик, і будеш жити, дихати, може й писати...»

Слідчий Паволоцький захлинався від захоплення, читаючи заяву Кальницького. Немов у пригодницькому романі, розвивалися в ній події. Заслужений червонець і маститий письменник до деталей зображував

нелегальний приїзд до Харкова загадкового рабина з Палестини Шабсає Цві, його конспіративні зустрічі з громадянами єврейського походження, секретні інструктажі, формування мережі сіоністських резидентур. Кальницький стверджував: основне завдання цих шпигунських кубел, до одного з яких належав і він сам, зводилося до збору вірогідних статистичних даних про становище євреїв в СРСР, їхню народжуваність і смертність; ведення агітації про бойкотування розбудови дарованої більшовиками нової батьківщини Біробіджан; спонукання радянських євреїв до виконання їхнього найвищого життєвого покликання — праці в ім'я створення незалежної єврейської держави в Палестині. Розповівши про все це, «розколотий» автор заяви «щиро» розкаювався в своїх гріхах і не менш «щиро» просив радянське правосуддя надати йому можливість чесним трудом спокутувати тяжку провину перед ВКП(б) і НКВС.

На віддяку Паволоцький розпорядився перевести покладистого в'язня з «жаровні» до іншої камери і не мордував, як інших, нічними допитами. А сам зайнявся розшуком Шабсає Цві. Та збігали тижні, минали місяці, а наслідки були нульові. Невідомо, скільки часу морочив би собі голову Паволоцький, аби один із столичних «шерлокхолмсів» не впізнав у загадковому рабині Шабсаї Цві середньовічного єврейського лжемесію Саббатає Цеві, котрий у 1666 р. проголосив себе намісником Бога на землі і обіцяв повернути всіх євреїв з вигнання в землю обітовану й з'єднати їх із християнами в єдиній вірі.

Це повністю підтвердив викликаний 3 вересня на допит Кальницький. Він категорично відмовився від своїх попередніх свідчень, заявивши, що всю оту нісенітницю з рабином Шабсаєм придумав «у стані тяжкої моральної і фізичної депресії під впливом

камери і під тиском слідства». І далі: «Я швидше дам себе вбити на допитах, аніж підтримуватиму брехливу версію».

Подібних «коників» під склепінням тюрми Держбезпеки ніколи й ніхто не викидав. Проковтнувши гірку пілюлю, слідчий Паволоцький вирішив належно відплатити зухвалому міфотворцю. Він без зволікань сфабрикував свідчення давно зітертого в гулагівську пілюю колишнього міністра в єврейських справах при Петлюрі Пінхуса Красного, нібито Красний свого часу особисто завербував Кальницького в антирадянську сіоністичну терористичну організацію і доручив проводити серед письменників розкладницьку агітацію. А щоб це свідчення було підперте бодай якимось доказом, зажадав від секретаріату Харківської Спілки письменників характеристику Кальницького. І невдовзі одержав за підписом Ів. Плахтіна, Л. Юхвіда і Ю. Смолича такий документ:

«За час перебування в Харківській організації письменників член СП Кальницький Я.І. неодноразово на зборах, а також у приватних розмовах висловлював політично шкідливі, а часом і відверто антирадянські випадки... Часто в своїх промовах говорив: «Припустимо, що фашисти переможуть нас...» — таким чином створюючи поразенські настрої і об'єктивно утверджуючи переконання про можливість і невідворотність воєнної інтервенції проти СРСР... На зборах Кальницького неодноразово попереджували й критикували подібні його випадки... Коли парторганізація з активом письменників викривала ворога народу Галушку Д. О., Кальницький активно виступав на захист Галушки. В боротьбі нашої організації з ворогами народу ніякої участі не брав, навпаки, як це засвідчує приклад із Галушкою, або захищав їх, або стояв осторонь... Задовго до арешту Єнукідзе Кальницький мав із ним тісне спілкування: бував у нього на

квартирі, дарував йому свої книги, користувався автомашиною і постійно вихваляв Єнукідзе. Під час судового процесу над троцькістсько-зінов'євською бандою Кальницький приховав від організації факт своїх зв'язків із вищезгаданим ворогом народу, не допоміг своєчасно викрити ворога народу...»

Такий «залізний» громадський донос навіть всевишньому гарантував тривалу гулагівську прописку, але поскільки Кальницький з фанатичною впертістю надсилав у найвищі партійні й державні інстанції скарги про протизаконне ведення слідства, то Паволоцький вирішив підвести під своє звинувачення надійний підмурок із показань «об'єктивного» свідка. Подібного свідка він знайшов у особі фантаста-прозаїка В. Владка, який 9 березня 1939 р. так охарактеризував свого вчорашнього колегу:

«Впродовж усього свого перебування в СП Кальницький маскувався під радянського громадянина і патріота, носія революційних заслуг... Під цією машкарою він уміло й підло скривав своє справжнє обличчя ворога. Те, що ми вважали його «дурістю», «зривами», насправді було майстерним проявом ворожої тактики, скерованої на те, щоб тишком-нишком, непомітно шкодити, вести непомітну з першого погляду, а тому особливо шкідливу антирадянську, антипартійну агітацію. Я вважаю, що Кальницький є одним із найуміліше замаскованих ворогів, що й допомогло йому так довго триматися невикритим».

Діло, як мовиться, було зроблене, і 13 березня 1939 р. Кальницькому пред'явили обвинувальний висновок, що він належить до «антирадянської сіоністської терористичної організації, до якої був завербований міністром у єврейських справах при Петлюрі Красним». Проте Кальницький винним себе не визнав і продовжував посилати скарги на ім'я Берії, Ворошилова, Корнійчука, Папаніна, Військпрокурора, Вишин-

ського, Сталіна. Все ж 29 жовтня 1939 р. Особлива нарада при НКВС винесла вирок (протокол № 38): ув'язнити Кальницького Я. І. на три роки у виправно-трудоий табір.

Покарання відбував в Онегтабі на ст. Пукса Північної залізниці. Незважаючи на всі клопотання, рішення Особливої наради так і не було переглянуте. Він повністю відбув строк ув'язнення і повернувся до Харкова за тиждень до початку Великої Вітчизняної війни. Пера до рук більше ніколи не взяв і не писав ні книжок, ні дарчих написів на них.

Помер у забутті й нестатках у лютому 1949 р.

Згідно з Указом Президії Верховної Ради СРСР від 16 січня 1989 р. «Про додаткові заходи по встановленню справедливості у відношенні жертв репресій, що мали місце в період 30—40-х і початку 50-х років» Кальницький Я. І. повністю реабілітований.

ІВАН КАЛЯННИК

Калянник (Калянников) Іван Іванович народився 12 березня 1911 р. у с. Дятьково (тепер райцентр Брянської обл.) в сім'ї службовця. Коли хлопцеві виповнилося 11 років, родина переїхала до Харкова. Тут він здобув середню освіту. Після закінчення профшколи став працювати розмітником на Харківському паровозобудівному заводі, був активним членом заводської літературної студії, друкував статті та вірші в багатотиражній газеті «Харківський паровозник», в рукописному журналі «Новий цех».

Спершу писав російською мовою, друкуючись у газеті «Брянский рабочий», журналах «Огонек» і «Красная новь». У 1930 р. зустрівся з Павлом Тичиною. Той порадив для українських робітників писати їхньою

рідною мовою. Початкуючий поет змінив прізвище, а невдовзі в харківській періодиці почали з'являтися його твори українською мовою, які одразу ж привернули увагу читачів і літературної критики.

«Перші статті про Івана Калянника, — згадував пізніше Микола Нагнибіда, — були сповнені надією і пророцтвом — в українську поезію йшов обдарований і самобутній поет».

1931 р. Іван Калянник вступив до Харківського технікуму сходознавства та східних мов. На практику їздив у Таджикистан, звідки привозив нові цикли віршів, які опісля ставали книгами. Видав десяток збірок поезій. Серед них: «Бригадир», «Риси обличчя», «Струм» (1931), «Висока путь» (1932), «Поезії» (1932), «Майдан», «Східні новели», «Товариш Карий» (1934), «Гордість» (1936), «Дорога на Схід» (1939).

Калянник належав до літературного угруповання «Пролеткульт», був членом СП СРСР:

Співробітник Харківського обласного управління НКВС Замков роглянув матеріали, які ніби свідчили про те, що Іван Калянник «був учасником контрреволюційної фашистської терористичної організації, яка мала мету боротися з Радянською владою», і ухвалив тримати його «під вартою в спецкорпусі № 1», аби він «не зміг ховатися від суду і слідства». Його заарештували 4 листопада 1936 р. в Харкові.

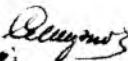
На допитах, які вів слідчий Лисицький, Калянник не визнавав за собою ніякої вини. Термін утримування його за ґратами продовжували 5 разів. Через півроку, 13 квітня 1937 р., його перевели в спецкорпус київської тюрми, де скоро змусили визнати свою належність до контрреволюційної організації. На закритому судовому засіданні 14 липня 1937 р. Військова колегія Верховного Суду СРСР засудила письменника до найвищої міри покарання — розстрілу.

Вирок виконано 15 липня 1937 р.

Опись

Книг святой литературы, как контр-революционной, Националистической принадлежности И. Каляникова.

1. «Репорт української літератури візантиї» — 1 кн.
2. Визько, Каляник И. «Криві» — 1 кн.
- " — «Бригади» — 4 кн.
- " — «Бригади» — 1 кн.
- " — «Ступи» — 1 кн.
- " — «Товариш Карий» — 2 кн.
- " — «Госпій» — 1 кн.
- " — «Риси обличчя» — 3 кн.
- " — «Борба на Схід» — 2 кн.
3. Портрет Императора Александра I-го — 1 кн.
4. Г. Эрик «Герцаг-весека» — 1 кн.
- " — «Після Рашки» — 1 кн.
5. І. Вухаль «Світломудрий думар» — 1 кн.
шморська

Уповноважений

При додатковому розслідуванні справи Каляника характеристики йому дали Сергій Борзенко, Терень Масенко, Микола Нагнибіда. «Іван Каляник, — підкреслив С. Борзенко, — був прекрасним поетом, а найголовніше — справжньою радянською людиною».

Військова колегія Верховного Суду СРСР 21 січня 1958 р. скасувала вирок щодо поета і справу припинила через відсутність складу злочину.

Іван Каляник реабілітований посмертно.

**ПИЛИП
КАПЕЛЬГОРОДСЬКИЙ**

Капельгородський Пилип Йосипович народився 27 листопада 1882 р. в с. Городище (тепер Недригайлівського району на Сумщині) в багатодітній сім'ї колишнього кріпака. Під час навчання майбутнього письменника в земській школі місцевому священикові здалося, ніби «дух любомудрія почиває» в хлопцеві і з нього «буде колись великий світильник церковний». Пилип справді вчився добре і в школі, і в Роменській бурсі. Але скоро єзуїтський режим бурсацького виховання так допік юнакові, що він збунтувався, за що потрапив до карцера, а потім був виключений із бурси. Та під тиском батьків змушений був поступити до Полтавської духовної семінарії.

За участь у селянських заворушеннях на Полтавщи-

ні 1902 р. його арештовує поліція. Пересвідчившись у неминучості викриття його як призвідці бунту, Капельгородський на п'ятому році навчання подає прохання про звільнення з семінарії і тікає на Кубань. Там учителює і бере найактивнішу участь у революційно-визвольній боротьбі, за що потрапляє до армавірської тюрми.

Вирвавшись на волю восени 1909 р., Капельгородський переїздить на Північний Кавказ, де активно співробітничав в газеті «Терек» як публіцист, виступаючи на захист місцевих народів від царських сатрапів. Затим доля закидає його в кізляро-астраханську напівпустелю Караногай. Після революції повернувся на Україну і після численних арештів та різних пригод, пов'язаних зі складним і неоднозначним ставленням до нової влади, почав працювати в редакціях газет «Вісті ревкому», «Червона Лубенщина», «Більшовик Лубенщини». Як сатирик і публіцист, надрукував на сторінках газет Полтавщини понад півтори тисячі фейлетонів, віршів, гуморесок, статей.

Належав до літературної організації «Плуг».

В історію літератури Пилип Капельгородський увійшов як талановитий поет і прозаїк, публіцист, сатирик і гуморист, як один із зачинателів української радянської літератури. Найпомітніші його твори — історико-революційний роман «Шурган» (1932), в якому яскраво відтворено одну з найтрагічніших сторінок громадянської війни на Кубані, трагедійна повість «Аш хаду» («Я стверджую») — перший прозовий твір про животіння караногайського народу в умовах царської «тюрми народів». Але чи не найкращим його творінням є автобіографічна повість-хроніка «Записки семінарста», написана в армавірській в'язниці, в якій талановито викрито аракчєєвський режим і гнітючу атмосферу, що панувала в Роменській бурсі та Полтавській духовній семінарії.

Значними в творчому доробку письменника є і його сатирична повість «Непорозуміння» (1928), романи «Артезіан» та «Оборона Полтави», що побачили світ лише після смерті письменника.

«Людиною революційного духу і революційного гарту» назвав Михайло Стельмах Капельгородського. Запитуючи себе: «Чим же славним і красним було життя цього письменника — одного з кращих прозаїків українського красного письменства», він, зокрема, наголосив: «Роман «Шурган» і повість «Непорозуміння» є вершиною творчості Капельгородського. Ці твори будуть жити в пам'яті поколінь, як і образ славного радянського письменника, вірного сина своєї Вітчизни».

Одну із своїх повістей М. Гоголь закінчив сумною фразою: «Скучно жить на этом свете, господа!..» У 1930 р. Капельгородський зізнався, що він «хотів би закінчити повість свого життя словами: «Страшенно цікаво й радісно жити, працювати й творити, товариші!» Чи думав тоді письменник, що за кілька років по тому — 19 березня 1938 року його знову (вкотре вже!) буде заарештовано, а ще за два місяці життя його передчасно і трагічно обірветься в розквіті творчих сил?..

Досі на підставі довідки про смерть, виданої доньці письменника в січні 1957 року Полтавською прокуратурою, вважалось, нібито Капельгородський помер 21 лютого 1942 року «від запалення легень» у виправно-трудовах таборах. І лише тепер достеменно встановлено, що «особливою трійкою» НКВС по Полтавській області 5 квітня 1938 р. Капельгородського було засуджено до розстрілу на підставі вигаданих звинувачень, як буцімто «найзапеклішого ворога Компартії і Радвлади», за участь «у підпільній націоналістичній контрреволюційній військово-повстанській організації, яка ставила своїм завданням підготовку

збройного повстання з метою повалення Радянської влади і відновлення капіталістичного ладу на Україні».

Вирок виконано у травні 1938 року.

В січні 1956 р. Пилип Капельгородський був по-смертно реабілітований.

**ГАННА
КАСЬЯНЕНКО**

Касьяненко Ганна Григорівна народилася 5 листопада 1891 р. в м. Хортиця на Катеринославщині в сім'ї народного вчителя. Закінчила жіночу гімназію, після чого працювала в школах Києва й Дніпропетровська.

На дореволюційну пору припадає її співробітництво з «Просвітою», робота бібліотекарем і коректором у видавництві, захоплення політичною діяльністю. Ганна Касьяненко належала до партії есерів, а з 1917-го до першої половини 1919 року — до членів УСДРП. Професійну літературну роботу почала в 1925 році: вона переклала Джозефа Конрада «Визволення», твори Джека Лондона, зокрема його роман «Сила душі», роман А. Конан-Дойля «Вигнанці».

Більшість перекладених Г. Касьяненко книг поба-

чили світ у Держлітвидаві, який у 30-х роках очолювала Н. Чередник. Вона мала доволі приязні стосунки з перекладачкою. Саме цей факт і призвів до трагедії: після арешту Н. Чередник під підозрою опинилася й Касьяненко. У 1937 р. на неї було відкрито «справу». Арешт не забарився: Касьяненко взяли під варту 11 вересня 1937 р.

Перший — і єдиний — допит відбувся через два місяці після арешту, 16 листопада. Долучивши до «справи» показання двох певною мірою зацікавлених «свідків», слідчий уже наступного дня після допиту вручив заарештованій обвинувачення в контрреволюційній діяльності. Г. Касьяненко судила «трійка» Київського обласного управління НКВС УРСР. Вирок: вісім років виправно-трудових таборів.

Перебуваючи в ув'язненні, Г. Касьяненко марно оскаржувала вирок. У травні 1940 року в постанові прокурора по спецсправах зазначалося, що «скарги засудженої та її сестри не заслуговують уваги».

Дуже довго безневинно потерпілій довелося виборювати реабілітацію. Тільки напередодні її шістдесятиліття, 2 листопада 1956 року, рішенням Київського обласного суду було скасовано давнє безпідставне звинувачення.

Ганна Касьяненко належала до числа тих небагатьох людей, котрі пройшли через найважчі випробування сталінської табірної системи й залишилися живими.

Померла вона 12 травня 1969 року.

ІВАН КИРИЛЕНКО

Кириленко Іван Ульянович народився 20 жовтня 1902 р. у сім'ї залізничного чорнороба, що мешкав у с. В'язівка Павлоградського повіту на Катеринославщині. Дитинство хлопчика, як і його молодших двох братів і сестрички, минуло в нестатках, важкій праці. Ще замолоду він зненавидів жебрацьку долю і мавив міфічною «загірною комуною».

Сімнадцятирічним юнаком Іван Кириленко вступив до місцевого партизанського загону, в складі якого визволяв рідний край від денікінських полчищ та очищав од бандитських зграй. А коли відшаленіла громадянська війна і з невідворотною жорстокістю постала проблема подолання розрухи, відсталості, злиднів, комсомолец Кириленко збагнув: без профе-

сійних знань і освіти він на мирному фронті нікудишній рубака. Тому зі спраглим розумом вирушив «на власну перешихтовку».

Гриз граніт науки в Харківському ІНО (інституті народної освіти), затим — в аспірантурі Українського інституту марксизму-ленінізму. На роки навчання припадають витoki його літературної творчості. Бажання повідати людям про «буйні пориви революції» спонукують початкуючого автора на творення овіяних романтикою суспільного оновлення віршів, що склали поетичну збірку «Такти».

Щоправда, «Такти» були першою і останньою поетичною книжкою в творчому доробку Кириленка. Опісля він писав лише прозові речі так званого виробничого жанру. Найпомітніші з них — романи й повісті «Курси» (1927), «Кучеряві дні» (1928), «Натиск» (1930), «Перешихтовка» (1932), «Аванпости» (1933). Кожен із цих творів був не лише помітним щаблем у біографії письменника, але й своєрідним дзеркалом крутих соціальних зламів і потрясінь новоутворюваного суспільства.

Замолоду Кириленко виявив потяг до громадсько-політичної діяльності. Він був «запеклим» ватагом сільської комсомолії, ударником навчання, полум'яним агітатором індустріалізації країни і колективізації села. В неповні 23 роки став фактичним керівником республіканської газети «Селянська правда» (оскільки головний її редактор Сергій Пилипенко всю свою душу віддавав літературній організації «Плуг»), входив до Центрального бюро «плужан». А після Першого всеукраїнського з'їзду письменників (1927 р.), як перспективний молодий член ВКП(б), висунувся в провідники ВУСППу.

За свідченнями сучасників, у літературному середовищі Кириленко вважався «твердокам'яним більшовиком», котрий беззастережно підтримував лінію «вож-

дя всіх народів» у боротьбі з троцькізмом, українським націоналізмом, усілякими ухилами та закрутами. Саме завдяки цим його якостям «всеукраїнський староста» Г. І. Петровський виявив Івану Ульяновичу виняткове довір'я, запросивши на посаду особистого секретаря.

Після переведення столиці України з Харкова до Києва (1934 р.) Кириленко стає відповідальним секретарем Співки письменників і очолює письменницьку партійну організацію. Водночас він редагував популярний журнал «Червоний шлях» і був одним із найактивніших депутатів Всеукраїнського Центрального Виконавчого Комітету.

...21 лютого 1938 року Кириленко з властивою йому патетикою промовляв на черговій сесії ЦВК про «небачене піднесення культури і побуту українського колгоспного села». Гучними оплесками проводжали його з трибуни тодішні номенклатурні вожді республіки Хрущов, Петровський, Бурмистенко, Успенський. Після закінчення роботи сесії Іван Ульянович поспішив додому, на вул. Леніна, 68. Але там на нього вже давно чатували двоє озброєних енкаведистів з ордером за № 1702 на арешт і трус.

Ордер був виписаний на підставі постанови оперуповноваженого IV відділу УДБ Хромого, склеєної на основі доносів, з котрих випливало, що Кириленко «являється учасником української контрреволюційної націоналістическої організації и підозревається в шпiонської діяльності».

Вести слідство в справі Кириленка керівництво Держбезпеки республіки доручило визнаному майстру «розкручування ворогів народу» оперуповноваженому Мирону Акімову (Егідесу). Можна тільки здогадуватися, які методи дізнання застосував до обвинувачуваного депутата ЦВК слідчий, але факт залишається фактом: уже через п'ять діб після арешту Кириленко

звернувся до наркома НКВС УРСР Успенського із власноручно написаною багатосторінковою заявою. В ній Іван Ульянович писав (цитуються за оригіналом): «Мне тяжело и легко писать это заявление. Это не парадокс, это чувство хорошо знакомо всякому человеку, пережившему глубокий перелом в своем сознании и психике.

Мне тяжело потому, что я должен с омерзением и гадливостью вновь переживать свои преступления против партии и народа и содрогаться при воспоминании о них.

Мне легко потому, что каждый факт позорного прошлого, отданный следствию, освобождает мою душу, мое сознание от тяжкого недуга — национализма. Я стаю чище, я стаю прозорчней, я стаю восприимчивее к новій плідотвірній житті, котрою я хочу оддати всего себе до останнього вдиха...»

Злива самозневаження, самопроклять, самообпльовувань. І жодного конкретного факту прояву контрреволюційних дій чи шпіонажу, жодного речового доказу. Проте це не завадило виїзній сесії Військової колегії Верховного Суду на підставі власне саме цієї заяви винести 23 вересня 1938 року письменнику Кириленку вирок: розстріл із конфіскацією майна. Оскільки цей вирок був винесений на основі постанови ЦВК від 1 грудня 1934 р., то він був виконаний негайно.

Після цього ім'я Івана Кириленка на довгі роки кануло в небуття. Лише після смерті Сталіна воно було повернуте народові разом з мільйонами інших чесних імен. Особливо благородну роль у справі реабілітації Кириленка відіграли українські письменники Анатолій Шиян, Дмитро Косарик, Григорій Полянкер, Леонід Первомайський, Петро Колесник, Іван Гончаренко, Олександр Копиленко.

28 травня 1957 р. Військова колегія Верховного

Суду УРСР своїм рішенням скасувала ухвалу Військової колегії Верховного Суду СРСР від 23 вересня 1938 р. на підставі відсутності складу злочину в діях обвинувачуваного.

Іван Ульянович Кириленко реабілітований посмертно.

ІСААК КІПНІС

Кіпніс Ісаак (Іцхок) Нухимович народився 12 грудня 1894 р. у с. Словечне на Житомирщині в сім'ї ремісника. Закінчив єврейську релігійну школу (хедер). Кілька років був учнем чинбаря. Учасник громадянської війни.

1921 р. переїхав у Київ, став навчатися в єврейському технікумі. Того ж року в місцевій єврейській газеті опублікував перші свої вірші та новели, які тепло були прийняті критикою і читачами. Через два роки видав першу збірку віршів «Воли».

За кілька десятиліть з-під його пера вийшло чимало творів для дорослих і дітей. Велику увагу письменник приділяв і перекладам єврейською мовою з російської, української та західноєвропейських літератур. Твори

самого Кіпніса друкувалися в перекладах українською, російською, білоруською мовами. Самобутній і талановитий майстер слова, він написав, зокрема, роман «Дім», повість «Місяці і дні».

Належав до літературної організації ВУСПП.

До Великої Вітчизняної війни жив у Києві, звідки разом з іншими літніми письменниками був евакуйований у Саратов. 1944 р. повернувся додому, продовжував активну творчу діяльність.

23 червня 1949 р. був заарештований за звинуваченням у націоналістичній агітації. 25 січня 1950 р. Особлива нарада засудила його до 10 років виправно-трудових таборів суворого режиму.

З місця ув'язнення Кіпніс кілька разів звертався до вищих органів правосуддя, спростовуючи безпідставні звинувачення. Просив також не знищувати рукописів, вилучених у нього під час обшуку. З проханням переглянути справу І. Кіпніса до правоохоронних органів неодноразово зверталися М. Рильський, В. Сосяра, І. Еренбург, Е. Казакевич.

1956 р. Ісаак Кіпніс був звільнений і реабілітований. Помер 14 квітня 1974 р.

МЕЛЕТІЙ КІЧУРА

Кічура Мелетій Омелянович народився 21 січня 1881 р. в селі Носів, тепер Бережанського району, на Тернопільщині.

Закінчив юридичний факультет Віденського університету.

Працював адвокатом у Коломиї. Після революції 1917 р. жив на Радянській Україні.

Літературну діяльність почав на світанку нинішнього століття. Друкувався у періодичних виданнях Галичини «Бджола» та «Неділя». В дожовтневий час видав збірки поезій «Без керма» (1910), «Tempi passati» (1913), позначені впливом модернізму.

У радянський час працював журналістом в мелітопольській газеті «Советский путь» (1924), в ЦК

КП(б) У інструктором культпропаганди в літературних справах. Був членом письменницької організації «Західна Україна», редагував журнал «Західна Україна» (1930), видав збірки віршів «На старті» (1929), «Відблиски криці», «Останні могікани», «Передодні» (1930), у яких, згідно з тодішніми канонами, в патетичних тонах оспівував існуючу дійсність. У кращих творах дожовтневого і радянського періодів правдиво змалював картини життя й боротьби західноукраїнських трудящих.

З утвердженням сталінщини на Україні почав зазнавати різних утисків: 1929 р. під час чергової «чистки» був виключений з партії «як колишній офіцер», але згодом все ж відновлений.

Заарештований у січні 1933 р., коли працював викладачем німецької мови в Київському художньому інституті. За постановою судової «трійки» при Колегії ДПУ УРСР від 9 травня 1933 р. засуджений на десять років концтаборів за міфічну приналежність до Української військової організації.

Загинув 1939 р.

Мелетій Кічура реабілітований посмертно.

**БОРИС
КОВАЛЕНКО**

Коваленко Борис Львович народився 10 листопада 1903 р. на станції Плейки (Латвія) в сім'ї залізничника. Закінчив літературний факультет Київського ІНО (1925). Співробітничав у періодичній пресі, був редактором «Літературної газети». В час українізації вважався провідним критиком, був одним із керівників «Молодняка» та ВУСППу.

На початку 30-х років працював у Москві в Асоціації пролетарських письменників, викладав літературу в Інституті червоної професури.

Член КПРС із 1929 року. У грудні 1934 року відкликаний ЦК КП(б)У на Україну і призначений завідувачем кафедри української літератури Київського

університету. З січня 1935 року співробітничав також у Всеукраїнській асоціації марксо-ленінських інститутів (ВУАМЛІН).

Автор книжок «В боротьбі за пролетарську літературу», «Перший призов» (1928), «Українська пролетарська література» (1929), «Петро Панч», «Пролетарські письменники», «Юхим Зоря» (1931), «За магнетобуди літератури» (1932), «Українська література» (1935).

Заарештований 23 грудня 1936 року в Києві.

На перших допитах під моральним і фізичним «впливом» слідства «визнав» себе винним у приналежності до контрреволюційної націоналістичної організації.

Але пізніше, на очних ставках, заявив, що своїх попередніх зізнань не підтверджує, бо вони «невірні й вимушені».

В обвинувальному висновку за підписом уповноваженого НКВС УРСР Хаєта Коваленкові Б. Л. інкримінувалася активна участь у контрреволюційній націоналістичній організації, яка була зв'язана з контрреволюційною троцькістсько-зінов'євською терористичною організацією.

На закритому судовому засіданні Військової колегії Верховного Суду СРСР 13 липня 1937 року, як зазначено в протоколі, Б. Коваленко «винним себе не визнав, від своїх зізнань на попередньому слідстві відмовився, оскільки дав їх під впливом слідства».

За вироком цієї колегії 13 липня 1937 року засуджений до розстрілу з конфіскацією всього особисто належного йому майна. Вирок був остаточний і оскарженню не підлягав, згідно з постановою ЦВК СРСР від 1 грудня 1934 року.

Розстріляний Коваленко в Києві того ж дня.

Військовою колегією Верховного Суду СРСР 12 травня 1956 року вирок стосовно Коваленка Б. Л. у зв'язку з виявленими новими обставинами скасовано,

а справу припинено за відсутністю в його діях складу злочину.

У справі, пов'язаній з реабілітацією Б. Коваленка, є протоколи допитів Військовою прокуратурою письменників О. Копиленка, С. Воскрекасенка, М. Шеремета, які дали позитивну оцінку Б. Коваленкові як письменникові і громадянинові. Позитивний відгук про Б. Коваленка на адресу Військової прокуратури КВО написав О. Корнійчук.

ОЛЕКСАНДР КОВІНКА

Ковінька Олександр Іванович народився 14 січня 1900 р. в сім'ї хлібороба в с. Плоске Решетилівського повіту на Полтавщині. В своєму становленні як громадянин і літератор пройшов складні «університети життя»: закінчив церковноприходську школу, навчався в земському двокласному училищі, наймитував, був сторожем у сільській аптеці, служив у міліції в Полтаві. Брав участь у подіях громадянської війни на боці повсталих народних мас, був схоплений кайзерівськими окупантами й відданий до воєнно-польового суду. Врятували його од смертної кари успішний наступ Червоної Армії і вибух всенародного повстанського руху на Україні. Пізніше потрапив до рук

140

ПОСТАНОВЛЕНИЕ

Гор. Харьков, 1935 года, января 4-го дня,
я, Оперуполномоченный 2 Отделения СНО Управления Госбезопасности НКВД УССР по Харьковской области - БОРАСН, рассмотрев рукопись неизвестного лица обвиняется в совершении преступления,

НАШЕЛ:

На стр. 196 рукописи пишется о том, что на заседании контр-революционной организации украинских нацистов прибывает курьер, от центра организации, на встречу с князем, в котором предлагается перейти к методам террора против Советов.

Руководитель организации объявляет директиву центра словами:

... С границы... Динамит... Вязать... Мечь...
Уничтожить... Третья...

Учитывая, что это дело рукописи является доказательством террористических устремлений обвиняемого,

ПОСТАНОВЛЕНИЕ:

Страницу рукописи 198-ю о надписью на обороте "написанное на обороте пришло из моего района" приобщить к делу по обвинению КОМУРАС А.И. в качестве вещественного доказательства.

ОПЕРУПОЛНОМОЧЕННЫЙ (БОРАСН/)

СОГЛАСЕН: НАЧАЛЬНИК СНО УТВ. ЦЕНТРА УССР по Харьковской обл.

УТВЕРЖДАЮ: НАЧАЛЬНИК УПРАВЛЕНИЯ ЦЕНТРА УССР по Харьковской обл. (БОРАСН/)

денікінців, а в 1920—1921 рр. довелося пройти через тортури білопольського концтабору в Познані.

Повернувшись на Полтавщину, Ковінька ввійшов до комітету незаможників, секретарював у сільраді, виступав у селах з лекціями як інструктор ТСОАВІАХІМу. В 1929—1934 рр. працював у редакції газети «Більшовик Полтавщини».

Друкуватися почав 1926 р.— тоді з легкої руки Остапа Вишні в газеті «Селянська правда» була вміщена гумореска Олександра Ковіньки «Містки та доріженьки». Молодий письменник виступав з фейлетонами та гуморесками в місцевій та республіканській пресі, зокрема в «Більшовику Полтавщини», «Червоному перцеві». Перші збірки гуморесок «Індивідуальна техніка» (Харків, 1929), «Коллективом подолаємо» (Полтава, 1930) своєю ідейно-художньою «фактурою» пов'язані з проблемами й турботами тогочасного села.

Успішну працю Ковіньки на ниві літератури було нагло перервано репресивними органами тоталітарної сталінської системи. В 1936 р. він був заарештований і звинувачений у приналежності до вигаданої контрреволюційної організації. Особлива нарада НКВС вислала його спокутувати «провину» до Магадана. Там він працював вибійником, бурильником, гірничим майстром, плановиком-економістом на гірничо-промислових підприємствах Дальбуду. Лише через двадцять один рік від часу арешту Ковіньку було визнано абсолютно не винним, і 4 липня 1956 р. судово-слідчу справу його було припинено за відсутністю складу злочину.

Письменник повернувся до рідної Полтави, був відновлений у рядах СПУ, повністю поринув у літературну роботу. Видрукував у журналі «Прапор» автобіографічну, написану з іронічним усміхом, повість «Як мене купали й сповивали» (1957), видав збірку

гумору та сатири «Кутя з медом», «Гуморески» (1960), «І не кажіть, і не говоріть» (1962), «Коти й котячі хвости» (1964), «Всякого бувало...» (1967), «Чарівні місця на Ворсклі» (1968), «Згадую й розгадую» (1970), «Пухові подушки» (1971), «Отак, прямо і прямо» (1976), «Як воно засівалося» (1979) та ін. Його творчий доробок поповнився сатирико-гумористичними повістями «Хрестоносці» та «Превелебні свистуни, або Смішні, чудні й сумні пригоди сільського хлоп'яка Василя Черпака», автобіографічною оповіддю «Чому я не сокіл?..», публіцистичними статтями з проблем розвитку української мови, збереження історико-культурної спадщини рідного народу.

Заслуги Олександра Ковіньки перед вітчизняною літературою відзначені 1984 р. премією імені Остапа Вишні.

Помер 25 липня 1985 року.

**МАРКО
КОЖУШНИЙ**

Кожушний Марко Прокопович народився 8 травня 1904 р. в с. Денисівка Оржицького повіту на Полтавщині, в селянській сім'ї. Закінчив Комуністичний університет ім. Артема (Харків), працював у редакціях газети «Наймит», журналу «Сільськогосподарський пролетар» у Харкові. Член літературної організації «Молодняк».

М. Кожушний пов'язував свій творчий шлях переважно з молодіжною пресою — починаючи з 1923 р., друкує свої поезії та оповідання в журналах «Молодий більшовик», «Студент революції», в газеті «Комсомолец України» та ін.

Двадцятьма роками датовані збірки його віршів — «Карє поле» (1924), «Над портретом Леніна» (1925),

«Ми — червоні квіти» (1927), також оповідання «Комсомолка Зоя» (1925).

Творчості поета, що поставала на ґрунті трудових буднів його ровесників, притаманні щирість художнього вислову, ліризм світовідчуття, пафос новотворення. Праці, трудовому неспокою, утвердженню паростків нового в побуті та взаєминах між людьми присвячено і ряд пісень М. Кожушного («Наша спілка молода...», «Сільські комунари», «Я» тощо).

У 1938 р. Марко Кожушний був незаконно репресований і за сфальсифікованою справою про його «ворожу» діяльність осуджений.

1959 року посмертно реабілітований.

МИХАЙЛО КОЗОРИС

Козорис Михайло Кирович народився 2 березня 1882 р. в м. Калусі на Прикарпатті в сім'ї міщанина. В 1912 р. успішно закінчив юридичний факультет Львівського університету. Учасник першої світової війни. З 1919 р. жив на Радянській Україні, працюючи в Наркоматі юстиції УРСР. Належав до літературної організації «Західна Україна».

Літературну діяльність розпочав 1907 р. як поет. Друкував у періодичних виданнях Галичини і Буковини нариси, оповідання, повісті. В ранній період творчості зазнав впливу модернізму. Він автор збірок оповідань «Тарас-дитина» (1914), «Дві сили» (1927), «Віче», «То був злодій» (1928), «За порадою» (1929) «По кам'яній стежці», повістей «Село встає» (1929),

«Чорногора говорить» (1931), «Голуба кров» (1932). Його перу належить науково-публіцистична розвідка «Польський терор на Західній Україні», а також низка п'єс для дітей, спогади про Івана Франка і Марка Черемшину, Василя Стефаника.

У квітні 1933 р. Козоріс був заарештований і засуджений судовою «трійкою» при ОПУ УРСР 2 жовтня 1933 р. на п'ять років виправно-трудових таборів по звинуваченню в тому, що «з 1924 р. входив до керівництва контрреволюційної організації УВО, працюючи в літературному об'єднанні «Західна Україна», вербував нових членів в організацію і провадив повстанську діяльність». Покарання відбував на Соловках.

На підставі постанови «особливої трійки» УНКВС Ленінградської області від 9 жовтня 1937 р. розстріляний.

Після викриття культу особи Сталіна військовий трибунал Київського військового округу переглянув судово-слідчу справу Козоріса і виніс ухвалу: «Постанову судової Трійки при Колегії ОПУ УРСР від 2 жовтня 1933 р. і особливої Трійки ДПУ Ленінградської області щодо Козоріса Михайла Кировича скасувати, а справу припинити через відсутність складу злочину».

Михайло Козоріс реабілітований посмертно.

**ПЕТРО
КОЛЕСНИК**

Колесник Петро Йосипович народився 28 січня 1905 р. у с. Баришівка Переяславського повіту на Полтавщині в сім'ї шевця. Початкову освіту здобув у земській школі. Працюючи робітником на Баришівській торфорозробці, 1924 р. без відриву від виробництва закінчив середню школу. Одночасно вів громадсько-політичну роботу: був членом районної комісії комітету незаможних селян (КНС), пропагандистом у клубі торф'яників. За направленням районного КНС навчався в Київському інституті народної освіти, закінчив аспірантуру (1931). Працював науковим співробітником Інституту літератури АН УРСР, викладачем обласної партійної школи, кооперативного, медичного та театрального інститутів, був доцентом Київсь-

кого державного університету, виконував обов'язки відповідального редактора журналу «Молодняк».

Перші вірші, рецензії, літературно-критичні статті Колесник видрукував у студентському журналі «Молоді загони», потім виступав у газетах «Пролетарська правда», «Літературна газета», журналах «Молодняк», «Життя й революція», «Глобус», «За марксистсько-ленінську критику», «Літературна критика» та ін. Він автор досліджень «Валеріан Підмогильний. Критичний нарис» (1931), «Іван Франко. Коротка біографія» (1956), «Син народу. Життя і творчість Івана Франка» (1957), «Безсмертний Кобзар» (1961), «Коцюбинський — художник слова», «Іван Франко. Літературний портрет», «Fata-morgana» М. Коцюбинського» (1964), «Іван Франко. Біографічний нарис» (1966), «Степан Руданський. Літературний портрет» (1971); романів «Боротьба» (1932), «На фронті сталися зміни» (1935), «Терен на шляху» (1959), «Поет під час облоги» (1980); один з авторів 5-го тому «Історії української літератури» у восьми томах (1968).

Петро Колесник був членом літературних організацій «Молодняк», ВУСПП, СП СРСР з 1934 р.

Як стверджував письменник, за доносами провокаторів 12 червня 1937 р. його заарештували, звинувачуючи в тому, що він був членом контрреволюційної націоналістичної організації і «вів шкідницьку роботу серед письменницької молоді», пропагував націоналізм. «Особлива трійка» НКВС Київської області позбавила письменника волі на 10 років.

Покарання відбував у Печорських виправно-трудо-вих таборах. Повернувся Колесник у рідні краї в 1947 р. Працював над докторською дисертацією про творчість Івана Франка. Та 4 лютого 1949 р. його знову заарештовують. Звинувачення ті ж самі. На цей раз йому «подарували» лише адміністративну висилку в Красноярський край. Там, у Єнісейську, 4 роки

працював робітником на будівництві, 2 роки — викладачем російської мови і літератури та креслення в технікумі. В серпні 1954 р. письменник повернувся із заслання.

Військовий трибунал Київського військового округу 30 вересня 1955 р. скасував попередні вироки і справу припинив через відсутність складу злочину.

Петра Колесника поновили на науковій роботі в Інституті літератури АН УРСР, де він працював професором-консультантом.

1970 р. вийшов на пенсію.

Помер 9 серпня 1987 р.

ПАВЛО КОНОНЕНКО

Кононенко Павло Трохимович народився 12 липня 1900 р. в с. Іваново-Михайлівці на Катеринославщині в сім'ї робітника. Він був п'ятим сином у родині, в якій налічувалося восьмеро дітей. Нестатки не дали змоги майбутньому письменнику одержати належну освіту. Закінчивши двокласне училище, він змушений був опановувати ремесло слюсаря, працюючи підручним у приватних майстернях м. Павлограда.

Одразу ж після Жовтневої революції юнак вступає в ряди Червоної гвардії й бере участь у боях проти німецьких окупантів. В численних боях супроти Денікіна, Петлюри, Врангеля молодий червоноармієць зазнав контузії й тяжкого поранення.

Пов'язавши долю з Червоною Армією, Павло Коно-

ненко закінчує полкову школу, курси червоних старшин, вищу школу командирів у Києві, заодно вчиться на етнографічному факультеті Інституту народної освіти, починає літературний шлях.

1931 р. виходить перша збірка віршів «Ми йдемо вперед». Затим — «В один голос» (1932), «Наступ» (1933).

Арештували Павла Кононенка 1938 р. в Дніпропетровську у званні капітана, коли він працював викладачем тактики на курсах удосконалення командного складу. Обвинувачення: участь «у військово-фашистській змові». Після трирічного слідства заочний вирок — 10 років позбавлення волі, а затим — довічне заслання. Відбував покарання письменник у с. Піхтовка Новосибірської області.

Після арешту Берії в травні 1954 р. судово-слідча справа Кононенка була переглянута і він реабілітований. Десять років ув'язнення зараховано колишньому капітанові до службового стажу в рядах Радянської Армії.

Після громадянської реабілітації був поновлений в рядах Співки письменників, в яку був прийнятий кандидатом 1937 р.

Помер 14 березня 1971 р.

**ВОЛОДИМИР
КОРЯК**

Коряк Володимир Дмитрович народився 14 січня 1889 р. в м. Слов'янську Донецької області в сім'ї купця. За участь у революційному русі був засланий у Тургайський край, де пробув до Лютневої революції 1917 року. З 1917-го по 1920 рік належав до Української партії соціал-революціонерів (боротьбистів), з 1920-го до 1937 р. був членом КП(б)У.

Займався літературною роботою, працював в установах Наркомосу, в редакціях газет і журналів, у Держвидаві України, у вузах Харкова. Письменник входив до літературних організацій «Гарт» та ВУСПП, був автором праць «Тарас Шевченко» (1925), «Нарис історії української літератури» (1925) та двотомника під такою ж назвою. Досліджував творчість В. Стефа-

ника. Видав книгу прози під назвою «В боях» (1933). Маючи незакінчену середню освіту, Коряк став професором Харківського державного університету, завідував кафедрою української літератури, а в Інституті імені Т. Г. Шевченка вів кабінет радянської літератури.

У 30-х роках був широко відомий розгромними виступами проти окремих літераторів, до числа яких належав Микола Хвильовий. Близькість до кіл офіційної критики (до зав. відділом ЦК КП(б)У А. Хвилі), ортодоксальні критичні виступи створили Коряку відповідну репутацію.

30 вересня 1937 р. після виключення з КП(б)У як «буржуазного націоналіста, що не побажав роззброїтися проти Радянської влади», на письменника відкрили «справу». 1 жовтня його квартиру обшукали, господаря заарештували. В одній із заяв заарештований «зізнався» в тому, що вів «контрреволюційну» роботу й визнав, що заслуговує на покарання.

21 грудня 1937 р. відбувся суд. Вирок найтяжчий — розстріл. Наступного дня В. Коряка не стало.

Його дружину Софію Лазарівну заарештували через три тижні після нього. Як помічник «ворога народу», вона 5 років відбувала покарання в Караганді. На волі залишилися доньки — сімнадцятилітня Оксана й на п'ять років старша Галина. Остання пізніше разом з матір'ю почала клопотатися про реабілітацію батька. 1956 р. Галина Володимирівна звернулася до М. С. Хрущова. Відбулася реабілітація. Ім'я письменника Коряка повернулося в літературу.

ГРИГОРІЙ КОСИНКА

Косинка (справжнє прізвище — Стрілець) Григорій Михайлович народився 29 листопада 1899 року в с. Щербанівка Обухівського повіту на Київщині в сім'ї малоземельних селян. Двокласну школу закінчив у сусідньому селі Красне, де жив його дід по матері. Коли йому виповнилося 14 років, вирушив до Києва на заробітки. Працював чистильником чобіт, канцеляристом і водночас закінчив вечірні гімназіальні курси. Брав участь у громадянській війні, сидів три місяці в тюрмі (можливо, це була муравйовська тюрма, зображена пізніше письменником у новелі «Фауст»). Впродовж 1919—1922 років учився в Київському інституті народної освіти.

Перші зарисовки і статті опублікував 1919 р. в газе-

ті «Боротьба». Працював у редакції газети «Вісті Київського губревкому», журналах «Нова громада» та «Всесвіт», редактором ДВУ і Київської кінофабрики, директором Харківського і Київського радіокомітетів. Входив до творчої групи «Гроно», яка видала альманах під такою ж назвою, опублікувавши в ньому три етюди: «Під брамою собору», «Мент», «За земельку». Потім став членом літературного угруповання «Ланка», яке в 1926 році перейменувалося на «Марс» (Майстерню революційного слова). Після ліквідації літературних організацій у 1932 році був позагруповим.

Тематично творчість Косинки є відображенням проблем пореволюційного села. Ідейно-стильове спрямування її розвивалось у традиціях модерної української новели рубежу ХІХ — ХХ століть, найяскравішим представником якої був Василь Стефаник. З ним Косинка підтримував листування, одержуючи від видатного майстра по-батьківськи щирі творчі поради.

Стефаник називав Косинку «своім сином із Дівичгори» (назва гори поблизу Києва).

Уже перша збірка новел Косинки «На золотих богів» (1922) засвідчила: перед читачем не речник якоїсь однієї політичної тенденції. Як художник «від бога», він виступав «за всіх» і «проти всіх»; йому боліли і рани бідності найбільш окраденого селянина, і месницькі дії заблуканого «бандита-дезертира», та кров переконаного партійця, і дрімуча безпросвітність декласованих спекулянтів та «вічних» міщан.

Віддавши на початку творчості данину імпресіоністичним, символістським і романтичним барвам, Косинка вже в другій книжці новел «В житах» (1926) постав перед читачем як сформований майстер реалістичного письма стефаниківського типу.

Об'єктивність художнього письма Косинки і гострота відтворюваних ним життєвих конфліктів викликали

здивування в середовищі критиків, а відверті вульгаризатори з-поміж них навіть публічно звинувачували письменника в поетизації ворожих радянській дійсності сил, в апологетизації куркульства, бандитизму і т. ін. В. Корчак писав, що з новел Косинки не ясно, з ким він і проти кого; Я. Савченку здавалось, що з усіх сучасних письменників Косинка «найяскравіший»; а С. Щупак і О. Полторацький кваліфікували Г. Косинку як куркульського агента в радянській літературі. Натомість високу оцінку творам письменника давали М. Ірчан, М. Рильський, С. Єфремов та ін.

Арештовано Косинку 4 листопада 1934 р. по звинуваченню в приналежності до організації, яка готувала терористичні акти проти керівників партії і Радянської влади. У вирокі виїзної Військової колегії Верховного Суду Союзу РСР у справі терористів-білогвардійців від 15 грудня 1934 р. (по цьому процесу «проходили» також письменники Фальківський, Влизько, Буревій, Антін і Іван Крушельницькі) зазначається: «Суд встановив, що більшість обвинувачених прибули в СРСР через Польщу, а частина — через Румунію, маючи завдання вчиняти на території УРСР терористичні акти. При затриманні у більшості обвинувачених забрано револьвери і ручні гранати. Керуючись постановою ЦВК Союзу РСР від 1.XII.1934 р., виїзна сесія Військової колегії присудила... Григорія Косинку-Стрільця... розстріляти».

Вирок був виконаний у Києві того ж дня.

Посмертна реабілітація письменника відбулася 19 жовтня 1957 р. У копії довідки за формою № 30, що зберігається в архівних фондах ЦНБ ім. Вернадського АН УРСР, зазначається: «Дело по обвинению Косынка-Стрелец Г. М., арестованного 5 ноября 1934 года, пересмотрено Военной коллегией Верховного Суда СССР 19 октября 1957 года.

Приговор Военной коллегии от 13—15 декабря 1934 года в отношении Косынки-Стрелец Г. М. по вновь открывшимся обстоятельствам отменен, и дело за отсутствием состава преступления прекращено. Косынка-Стрелец реабилитирован посмертно».

**АНАТОЛЬ
КОСТЕНКО**

Костенко Анатолій Ілліч народився 17 серпня 1908 року в с. Балаклія на Полтавщині в сім'ї селянина-бідняка. Закінчив Полтавський інститут народної освіти (1931) та аспірантуру (1934) при Науково-дослідному інституті ім. Т. Г. Шевченка (Київська філія). Кандидат філологічних наук. Автор книжок «Шевченків журнал» (1935), «Поети комсомолу» (1936).

Арештований 12 червня 1937 року в Києві.

В обвинувальному висновку, складеному слідчим Левіним, зазначено, що Костенко А. І. «є з 1934 року учасником антирадянської націоналістичної організації, в яку був завербований Шаблювським (засуджений)». Інкримінувалося також те, що «в своїй науко-

во-дослідній роботі Костенко обминав питання вивчення радянської літератури і орієнтував критику на стару літературу».

«Трійкою» при Київському управлінні НКВС УРСР 14 листопада 1937 року А. Костенкові був оголошений вирок: 10 років виправно-трудових таборів. Відбував покарання в концтаборах на Колимі.

5 травня 1951 року Особливою нарадою при МДБ СРСР «за приналежність до контрреволюційної націоналістичної організації» приречений на безстрокове поселення, яке відбував на Дальбуді.

Починаючи з 1938 року, неодноразово звертався з клопотанням про перегляд своєї справи в найвищій інстанції СРСР, в тому числі до Хрущова і Сталіна, не визнавав себе винним і вимагав призначити нове розслідування. Але все безрезультатно.

В заяві на ім'я Голови Президії Верховної Ради СРСР від 25 вересня 1953 року А. Костенко пояснював, що слідство над ним велось незаконними методами (слідчий Левін тижнями позбавляв його сну та їжі, застосовував тортури, вдавався до шантажу і провокацій).

Ухвалою Військового трибуналу КВО 18 листопада 1955 року вирок стосовно А. Костенка скасовано, а справу припинено за відсутністю складу злочину.

Після реабілітації А. Костенко оселився в Києві і повернувся до активної творчої праці. Відтоді він опублікував книги: «Мемуарные материалы как источник изучения биографии Шевченко» (1958), «Співачка досвітніх вогнів» (1963), «Шевченко в мемуарах» (1965), «Леся Українка» (художня біографія, 1971, повторне видання в 1985), «Леся Українка» (в серії «ЖЗЛ», 1971), «Оживуть степи. Тарас Шевченко за Каспієм» (у співавторстві з Є. Умірбаєвим, 1977, 1984), «Андрій Малишко» (біографічна повість, 1981, 1988), «За морями, за горами» (1984), «Лічу в неволі дні і ночі» (1987).

**КОСТЬ
КОТКО**

Любченко Микола Петрович (літ. псевдонім — Кость Котко) народився 29 лютого 1896 р. у Києві в сім'ї поліцейського службовця. У 1914 р. закінчив Третю київську гімназію, після якої вступив на філологічний факультет Київського університету. Провчився рік і декілька місяців. У кінці 1915 р. почав працювати діловодом у військово-дорожньому загоні шляхів сполучення. У 1917 р. переїхав у Бердичів, де паралельно з основною працею став співробітничати в місцевій газеті.

У 1918 р. під час гетьманського владарювання вступив до підпільної партії боротьбистів. За революційну діяльність був тричі заарештований. У березні 1920 р. Любченка прийняли до Комуністичної партії

більшовиків. Працював референтом у Народному комісаріаті закордонних справ, першим секретарем повпредства у Варшаві, радником повпредства у Празі, редактором газети «Киевский пролетарий», членом редколегії газети «Комуніст».

Статті, фейлетони, памфлети, гуморески друкував у всіх республіканських газетах і журналах. Видав 20 книжок гумору й сатири. Серед них: «Альманах трьох» (1920), «Петлюрія» (1921), «Чудопряммайстри» (1922), «Без штепселя», «Дивовижна пригода з гречкою», «Обличчям до спини», «Як воно там за кордоном» (1927), «Істукрев», «Сонце поза мінаретами», «Сто годин на добу» (1928), «Теж люди» (1929), «Останній полон», «Щоденник кількох міст» (1930), «Трагедія і фарс» (1933).

Уповноважена секретно-політичного відділу УДБ НКВС УРСР Гольдман, розглянувши матеріали, що звинувачували Любченка М. П. в тому, що він «належав до контрреволюційної організації, був тісно зв'язаний з членами центру Харківського контрреволюційного блоку, знав про підготовку замаху на Постишева», і вважаючи, що перебування його на волі соціально небезпечне, 2 грудня 1934 р. ухвалила «вибрати запобіжним заходом проти уникнення ним суду і слідства — утримання під вартою в спецкорпусі Київського обласного управління НКВС». Після трусу на квартирі Любченка заарештували 4 грудня 1934 р.

14 січня 1935 р. підсудного виключили з членів ВКП(б) «як активного учасника контрреволюційної організації». Спочатку на допитах, які вів слідчий Грушевський, Любченко заперечував пред'явлені йому звинувачення, зрештою був змушений визнати свою «приналежність до боротьбистського крила блоку контрреволюційних націоналістичних сил».

Виїзна сесія Військової колегії Верховного Суду СРСР на закритому засіданні без участі обвинувачен-

ня і захисту 27 і 28 березня 1935 р. розглянула справу Любченка і винесла вирок: позбавити волі на 7 років з конфіскацією особистого майна.

Після суду в'язня відправили до Картабу, де він до 21 травня 1936 р. працював у с. Долинське. Звідси його перевели у Білбалттаб. Це був його останній етап. «Особлива трійка» УНКВС Ленінградської області 25 листопада 1937 р. засудила М. Любченка до розстрілу.

Вирок виконано в той же день.

Військова колегія Верховного Суду СРСР 4 серпня 1956 р. вирок щодо Любченка М. П. скасувала і справу припинила.

Микола Любченко реабілітований посмертно.

ГОРДІЙ КОЦЮБА

Коцюба Гордій Максимович народився 16 січня 1892 р. на хуторі Костів Валківського повіту на Харківщині в селянській сім'ї. Навчався у Валківській трирічній народній школі. Потім кілька років працював писарем у різних канцеляріях, самотужки здобуваючи освіту. Екстерном здавши екзамени за повний курс гімназії, поступив на юридичний факультет Петербурзького університету. Паралельно студював історико-філологічні науки. Університет закінчив напередодні Великої Жовтневої соціалістичної революції.

У жовтні 1917 р. вступив до партії українських есерів (УПСР), в якій активно працював до травня 1918 р. Австро-німецька окупація України змінила

політичну орієнтацію Гордія Коцюби. Він перейшов до партії боротьбистів.

У жовтні 1921 р. разом із Шумським Коцюба поїхав у Варшаву, працював кілька місяців у пресбюро радянського посольства. Він був одним із фундаторів і редакторів журналу «Шляхи мистецтва», працював у новостворених газетах «Вісті ВУЦВК», «Комуніст», «Селянська правда», журналах «Всесвіт», «Червоний шлях» та ін. Видав близько трьох десятків книжок. Серед них збірки новел і оповідань «На межі» (1924), «Біля гудків» (1925), «Свято на буднях» (1927), «Змова масок», «Чекання» (1929), «Бронзові люди», «Дніпрові саги», «На терезах», «Облога шахт» (1931), «Дорога змагань» (1932); романи «Нові береги» (1932), «Родючість» (1934), «Перед грозою» (1938).

Гордій Коцюба належав до літературних організацій «Гарт», ВАПЛІТЕ. Член СП СРСР з 1934 р.

Співробітники Харківського обласного управління НКВС розглянули матеріали, за якими Гордій Коцюба нібито «був активним учасником антирадянської організації українських есерів, яка проводила підготовку до збройного повстання проти Радянської влади». Щоб він «не уникнув суду і слідства», ухвалили «утримувати його під вартою у в'язниці міста Харкова». Коцюбу заарештували 21 березня 1938 р. На допитах та очних ставках, які вів молодший лейтенант Замков, заарештований під фізичним впливом визнав свою вину. Військовий трибунал Харківського військового округу 17 грудня 1938 р. засудив письменника до найвищої міри покарання — розстрілу.

При додатковому розслідуванні справи Коцюби в 1956—1957 рр. В. Сосюра, П. Панч, О. Копиленко, С. Крижанівський дали позитивні характеристики письменнику як здібному авторові літературних творів, патріотові своєї Батьківщини. Зокрема, П. Панч

написав: «За весь час нашого знайомства ніколи я не чув від нього жодного антирадянського слова сказаного, а тим паче написаного».

Військова колегія Верховного Суду СРСР 28 грудня 1957 р. скасувала вирок щодо Коцюби і справу припинила через відсутність складу злочину.

Гордій Коцюба реабілітований посмертно.

ГРИГОРІЙ КОЧУР

Кочур Григорій Порфирівич народився 17 листопада 1908 р. в с. Феськівці на Чернігівщині в селянській сім'ї. Після закінчення Київського ІНО викладав у Балтському педтехнікумі, Молдавському педінституті. З 1936 року до початку війни завідував кафедрою літератури у Вінницькому педінституті.

Перші переклади античних авторів були опубліковані 1938 р. в хрестоматії з античної літератури та періодичних виданнях.

Арештований 8 жовтня 1943 р. в Полтаві. В обвинувальному висновку, підписаному старшим слідчим УНКДБ Лоскутовим, стверджувалося, що «Кочур під час тимчасової німецько-фашистської окупації належав до організації українських націоналістів, підтри-

мував зв'язки з представниками Центрального проводу ОУН, від яких одержував відповідну літературу й розповсюджував її серед своїх знайомих».

На закритому судовому засіданні трибуналу військ НКВС Полтавської області 11 березня 1944 р. Кочур заявив: «Винним в пред'явленому обвинуваченні себе не визнаю. Учасником оунівської організації я ніколи не був, завдань її не одержував і ніякої літератури не розповсюджував». Та, незважаючи на відсутність будь-яких речових доказів з боку звинувачення, Г. Кочур і його дружина Ірина Воронович були засуджені кожен на десять років виправно-трудових таборів і на подальші п'ять років позбавлення прав.

Відбували незаслужене покарання в Інті (Комі АРСР).

7 вересня 1956 р. подружжя Кочурів звернулося до прокурора Київського військового округу з заявою про реабілітацію, в якій пояснювали, що під час слідства потрібні для звинувачення факти добувалися шляхом «заякування і погроз». Суть справи зводилася до того, що Кочури дали своїй знайомій прочитати анонімну листівку (такі листівки під час окупації широко розповсюджувалися серед населення), а та на допиті не витримала побоїв і дала фальшиве зізнання, що її вербували в ОУН.

8 січня 1957 р. військовий трибунал Київського військового округу скасував вирок щодо Г. Кочура та І. Воронович і справу припинив за відсутністю в їхніх діях складу злочину.

Серед реабілітаційних матеріалів у справі Кочура є позитивні відгуки про нього академіка О. Білецького, письменника Є. Дроб'язка, кандидата філологічних наук Ф. Жилка.

Після реабілітації активно працює як перекладач і дослідник літератури. За книжку «Відлуння» (1969) та переклади поезій П. Верлена, П. Безруча, Л. Ново-

меського, І. Волькера, Дж. Леопарді в серії «Перлини світової лірики», «Гамлета» Шекспіра удостоєний республіканської літературної премії імені Максима Рильського.

Будні ГУЛАГу відтворив у збірці поезій «Інтинський зошит. Вірші 1945—1953 років» (1989). Видав книгу перекладів «Друге відлуння» (1991).

У застійні часи зазнав переслідувань, був ошельмований і виключений із СПУ, згодом поновлений.

АГАТАНГЕЛ КРИМСЬКИЙ

Кримський Агатангел Юхимович народився 15 січня 1871 р. в м. Володимирі-Волинському в сім'ї вчителя гімназії. Батько — нащадок бахчисарайського мулли, який наприкінці XVII ст. переселився з Криму до Литви, мати — з бідної родини литовських поляків. Вчився в Острозькій прогімназії, закінчив Колегію Павла Галагана в Києві, Лазарєвський інститут східних мов у Москві, історико-філологічний факультет Московського університету. В 1896—1898 рр. перебував у науковому відрядженні в Сирії та Лівані. 1900 р. стає професором арабської філології, а водночас рекомендується і на кафедру східних мов в Лазарєвському інституті. Викладає, зокрема, арабсь-

ку й турецьку мови. А взагалі, письменник володів більшістю поширених європейських і східних мов.

У вересні 1918 р. Агатангел Кримський переїжджає із Москви до Києва, де бере участь в організації Української Академії наук. В столиці України вчений розвиває титанічну науково-педагогічну та громадську діяльність. Він — неодмінний секретар УАН (1918—1928), голова історико-філологічного відділення Академії наук, директор Інституту української наукової мови (тепер Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні АН УРСР), завідуючий кафедрою сходознавства Київського державного університету. Обирається до складу Київської міської Ради робітничих та червоноармійських депутатів, був членом ВУЦВК.

Агатангел Кримський створив капітальні праці з історії і літератури арабів, персів, турків та інших народів Близького й Середнього Сходу, історії мусульманства, історії семітських мов, навчальні посібники з орієнталістики. Тільки в «Трудах по востоківеденню», що видавав Лазаревський інститут, вийшло 26 томів його монографічних досліджень. Він є автором чи не всіх (понад 500) статей, що стосуються сходознавства в словниках Брокгауза і Єфрона та Товариства братів Гранат. Значну увагу вчений приділяє і вивченню східнослов'янських мов — російської, української та білоруської. Йому належать дослідження з української лексикології та лексикографії, діалектології, правопису, українського літературознавства, фольклористики й етнографії. Агатангел Кримський — автор «Української граматики» (т. 1—2, 1907—1908), «Нарисів із історії української мови та хрестоматії з пам'яток староукраїнщини XI—XVII ст.» (1922, у співавт. з О. О. Шахматовим), «Програми для збирання особливостей малоруських говорів» (1910).

Агатангел Кримський славетний не тільки як уче-

ний-філолог, але й відомий як український поет-лірик, співець «екзотичних поезій», як белетрист-прозаїк. Його поетичні твори увійшли в основному до збірок «Пальмове гілля», оповідання — до збірок «Повістки і ескізи з українського життя» та «Бейрутські оповідання». З роману «Андрій Лаговський» за життя письменника надруковано тільки дві частини, повністю твір опубліковано 1972 р.

Агатангел Кримський зробив багато художніх перекладів з арабської, перської, турецької, англійської, французької, німецької та інших мов.

...Літо 1941-го, як і завжди, академік проводив у м. Звенигородці, що на Черкащині. Тут він мав ошатний будинок з вежею, велику книгозбірню, а головне — спокій. Але цього літа нездужалось: зовсім упав і до того слабкий зір, стисло груди, вже другий тиждень не слухалися ноги. Думалося всяке: і роки — як-не-як пішло на восьмий десяток, і за давні хвороби, набуті в далеких світах, і неймовірна перевтома...

Аж 19 липня, під обідню пору, біля будинку загурчав мотор. Невдовзі і гості переступили поріг — двоє ще молодих, але міцно скроєних чоловіків. Один із них виявився оперативним співробітником Звенигородського міжрайонного відділу НКДБ, другий — лейтенант Держбезпеки з Києва. Він і зажадав, аби Кримський збирався в дорогу. Мовляв, є розпорядження уряду евакуювати Академію наук у Саратов. Того ж дня хворого академіка привезли в Київ і вже в ніч на 20 липня заарештували.

У постанові на арешт старший оперуповноважений II відділу III управління НКДБ УРСР сержант Держбезпеки Секарев писав, що Кримський «був ідеологом українських націоналістів і впродовж ряду літ очолював антирадянське націоналістичне підпілля. За зізнанням засуджених учасників контрреволюційної націоналістичної організації СВУ Єфремова, Дурду-

ківського та ін., Кримський брав активну участь в цій організації. За наявними даними, Кримський останнім часом активізував свою антирадянську націоналістичну діяльність, спрямовану на утворення самостійної буржуазної української держави, на відрив України від Радянського Союзу. Ця підривна діяльність велася Кримським на фронті української культури і у вихованні в антирадянському націоналістичному дусі студентів Київського університету...». Почалися допити, але Кримський нічого не визнавав. Допити продовжилися і в Харкові, куди перевезли заарештованого. Тут його ознайомили з офіційним звинуваченням, яке склав старший слідчий III управління НКВС УРСР лейтенант Держбезпеки Кокостиков. У ньому те ж саме: антирадянська націоналістична діяльність...

Сьогодні, мабуть, уже ніхто не відає, яким був шлях ув'язненого до Казахстану. У слідчій справі є лиш довідка фельдшера про те, що Кримський «перебуває в тюремній лікарні від дня прибуття... Дряхлість, виснаженість, загальна слабкість... Свідомість у повній свідомості. Поліпшення немає. Хляне». Довідка датована 14 січня 1942 р.

А 26 січня 1942 р. було складено акт про те, що цього дня сержант безпеки Сеткін, начальник банної частини лікар Ібрагімова та черговий фельдшер Нефедов «оглянули труп ув'язненого Кустанайської загальної тюрми № 7 НКВС Казахської РСР Кримського А. Ю., 72 роки, померлого 25 січня 1942 р. о 1 год. 30 хв. дня... Хворий ув'язнений поступив з етапу 30 жовтня 1941 р. із Харкова в дуже тяжкому стані виснаження і одряхління організму, зі змінами в серцево-судинній системі... Хворий не міг ходити і вставати без сторонньої допомоги...»

20 травня 1957 р. заступник начальника відділу по нагляду за слідством в органах Держбезпеки Прокуратури УРСР старший радник Янковський І. І. знайде,

що «...20 липня 1941 р. НКДБ УРСР був заарештований і притягнутий до карної відповідальності за контрреволюційну діяльність Кримський... 14 вересня 1941 р. йому пред'явлено обвинувачення... але в чому конкретно — в постанові не вказано. На слідстві Кримський винним себе... не визнав.

Перебуваючи у в'язниці № 7 в м. Кустанаї, Кримський 25 січня 1942 р. помер, і 3 лютого 1942 р. справа про нього була припинена... В листопаді 1956 р. Інститут мовознавства АН УРСР звернувся до Прокуратури УРСР з клопотанням переглянути справу Кримського, у зв'язку з чим по справі КДБ при Раді Міністрів УРСР була проведена додаткова перевірка».

Лише 8 травня 1957 р. справу щодо Агатангела Кримського КДБ при Раді Міністрів УРСР було припинено за відсутністю складу злочину й письменника реабілітовано посмертно.

**АНТІН
КРУШЕЛЬНИЦЬКИЙ**

Крушельницький Антін Володиславович народився 4 серпня 1878 р. в м. Ланьцут (тепер Польща) в родині інтелігента.

Навчався у Львівському університеті.

Працював спочатку журналістом (деякий час редагував газету «Буковина»), а потім педагогом в українських гімназіях. 1917 р. був директором гімназії в м. Городенка (тепер Городенківського району Івано-Франківської області). 1919 р.— міністр освіти Західно-Української Народної Республіки, після розпаду якої жив на еміграції у Відні. Там організував видавництво художньої літератури «Чайка». Переїхавши до Львова, видавав прорадянські журнали «Нові шляхи» й «Критика».

Літературну діяльність розпочав ще наприкінці ХІХ століття: писав оповідання, новели, повісті. Окремими книжками видрукувані прозові збірки з життя українського трудового люду Галичини «Пролетарі», «Буденний хліб», «Рубають ліс» та інші. За прорадянську діяльність польсько-шляхетським урядом 1932 р. був висланий зі Львова на Радянську Україну, де продовжив свою письменницьку діяльність.

6 листопада 1934 р. був заарештований органами Держбезпеки НКВС УРСР у Харкові. Під час арешту й трусу в нього вилучено біля сотні листів від різних кореспондентів, 38 фотографій, різні записки, автобіографію. У постанові оперуповноваженого ІІ відділу СПО УДБ по Харківській області Бордона стверджувалося: «Крушельницький Антін Володиславович є одним із керівників створеного на Україні центру ОУН, який ставить своєю метою повалення Радянської влади в СРСР і підготовку терористичних актів проти представників партії і уряду».

Під пресом морального терору і фізичних тортур на допитах «визнав» себе винним у тому, що прибув на Україну з метою проведення контрреволюційної діяльності. 15 грудня 1934 р. звернувся із заявою «До суду при НКВС УРСР», в якій просив дати йому змогу присвятити решту своїх сил «будуванню соціалізму й безкласового громадянства».

Справа А. Крушельницького розглядалася 28 березня 1935 р. виізною сесією Військової колегії Верховного Суду СРСР під головуванням В. Ульріха. Вирок: десять років позбавлення волі з конфіскацією майна.

Заслання А. Крушельницький відбував у Соловецькій тюрмі. Там життя його трагічно обірвалося 23 жовтня 1937 р. після того, як він був засуджений «трійкою» УНКВС Ленінградської області по І-й категорії, тобто до розстрілу.

Із секретної записки тюремного управління НКВС

від 16 червня 1941 р. відомо, що в архівах цього управління зберігалось «13 зошитів рукопису роману А. Крушельницького українською мовою «Батьківщина». На звороті цієї «службової записки» зазначено: «Рукопис цього твору знищено шляхом спалення. 4.VI.1941».

19 жовтня 1957 р. Верховний Суд СРСР скасував вирок у справі А. Крушельницького за відсутністю складу злочину.

Антін Крушельницький реабілітований посмертно.

ІВАН КРУШЕЛЬНИЦЬКИЙ

Крушельницький Іван Антонович народився 12 листопада 1905 р. в Коломиї на Прикарпатті в письменницькій сім'ї. Окрім батька, в літературі працювала і його мати (друкувалася під псевдонімом Марія Свобода), яка виступала також на сцені як актриса.

І. Крушельницький здобував освіту у Віденському, а потім у Празькому університетах, підтримував тісні взаємини з культурними осередками Європи. Зокрема, був у приятельських взаєминах з відомим австрійським письменником Гуго фон Гофмансталем, збірку творів якого видав у своєму перекладі.

Писати Іван Крушельницький почав ще в студентські літа. Перша збірка його поезій «Весняна пісня» видрукувана 1924 р. З 1927 р. він член КПЗУ. За

революційну діяльність був позбавлений права вчителювати в українських школах, тому існував за рахунок літературної та мистецької праці. Виступав він також як мистецтвознавець, вправний графік, вміщуючи свої роботи в періодичних виданнях.

Як поет друкувався в журналах «Нові шляхи», «Світ» та ін. Видав збірки поезій «Юний спокій» (1929), «Радощі життя» (1930), «Спір за мадонну Сільвію» (1930), «На скелях (Таверна № 16)». У них виявив себе проникливим ліриком, цікавим експериментатором у галузі художньої форми. Антивоєнна драматична поема Івана Крушельницького «На скелях (Таверна № 16)» на конкурсі Народного комісаріату освіти УРСР 1931 р. відзначена першою премією.

І. Крушельницький доклав багато зусиль до оновлення й збагачення художньо-культурного життя на західноукраїнських землях. 1931 р. випустив «Альманах лівого мистецтва», що об'єднував митців-новаторів. Того ж року видав цікаву працю «Джерела творчості Ярослава Галана», згодом безпідставно «розвінчану» одним львівським публіцистом як «пасквіль доморослого фашиста, неука і графомана».

Не маючи змоги в нормальних умовах продовжувати свою діяльність у Львові, дотримуючись, як і його батько, прорадянських поглядів, І. Крушельницький 1932 р. виїхав на лікування до СРСР. Сім місяців провів він у Сухумі, після чого оселився в Харкові. З ентузіазмом включився в громадсько-культурне життя столиці України. Але 1933 р. його було безпідставно заарештовано і звинувачено, як і багатьох інших «західняків», в організації підготовки терористичних актів проти керівників Радянської влади.

13 грудня виїзна сесія Військової колегії Верховного Суду СРСР, що засідала в Києві, на підставі постанови Президії ЦВК СРСР від 1 грудня 1934 р. засудила Івана Крушельницького (разом із

братом Тарасом, Григорієм Косинкою, Дмитром Фальківським, Романом Сказинським, Олексою Влизьком та іншими) до розстрілу. 14 грудня вирок було виконано.

14 січня 1958 р. Військова колегія Верховного Суду СРСР переглянула справу І. Крушельницького, вирок від 13 грудня 1934 р. визнала нечинним.

Іван Крушельницький реабілітований посмертно.

**ВОЛОДИМИР
КУЗЬМИЧ**

Кузьмич Володимир Савич народився 27 червня 1904 р. в м. Бахмач на Чернігівщині в сім'ї робітника-залізничника. Після смерті батька дев'ятирічним хлоп'ям разом із братом потрапив до сирітського притуку в Полтаві. З неймовірними труднощами здобув гімназійну освіту. Вже за Радянської влади закінчив юридичний факультет Харківського інституту народного господарства (1929) та аспірантуру при кафедрі літературознавства Українського інституту червоної професури (1932).

Перше оповідання надрукував 1925 року. Відтоді його твори стали часто з'являтися на сторінках журналів «Червоні квіти», «Плужанин», «Молодняк», «Червоний шлях», «Гарт».

Досить інтенсивно працював як прозаїк. Біобібліографічний словник «Українські письменники» фіксує 32 окремі видання творів В. Кузьмича (1927—1941). Це, зокрема, повість «Італійка з Мадженто» та збірка оповідань «Наган» (1927), роман «Крила» (1930), книжки оповідань «Кораблі» (1931), «Батальйон п'ятирічки» (1932), «Висоти» (1934), «Дружина пілота» (1941), повісті «Турбіни» (1932), «Океан» (1939). Критика не обходила увагою творчість В. Кузьмича. Про нього писали й товариші по перу І. Багмут, Л. Гомін та ін.

Слідчу справу В. Кузьмича в архівах не виявлено, але з того, що остання його книжка «У грозу» видана 1941 р. в бібліотечці «Фронт і тил» (Київ — Харків), можна зробити висновок, що письменника було репресовано вже під час Великої Вітчизняної війни.

В особовій справі В. Кузьмича, яка зберігається в СПУ, є копія ухвали Судової колегії у кримінальних справах Верховного Суду Казахської РСР від 20 вересня 1957 р. про скасування постанови Особливої наради при НКВС СРСР від 5 липня 1943 р. щодо Кузьмича В. С. Там же підшита й копія свідцтва від 19 березня 1951 р. про його смерть, згідно з яким він помер 4 жовтня 1943 року. Причина смерті — пелагра, місце поховання не зазначено. Отже, якщо взяти на віру це свідцтво про смерть, бо часто у такий спосіб беріївці приховували факт розстрілу, то В. Кузьмич помер від хвороби, спричиненої доконечним виснаженням в одному з таборів НКВС на території Казахстану.

Володимир Кузьмич реабілітований посмертно.

**ІВАН
КУЛИК**

Кулик Іван Юліанович — за паспортом Ізраїль Юделевич (літ. псевдоніми — Р. Роллато, Василь Ролленко) — народився 26 січня 1897 р. в м. Шполі на Черкащині в сім'ї вчителя. Закінчив чотирикласне училище в Умані, куди переїхали батьки. 1911 р. поступив в Одеське художнє училище, але вже 1914-го разом із родиною виїхав до США. Тут сімнадцятилітній емігрант, працюючи на фабриках і шахтах Пенсільванії, розпочав свою літературну діяльність: друкував вірші російською мовою в соціал-демократичній газеті «Новый мир». 1914 р. вступив до РСДРП(б).

Весною 1917 р. через Далекий Схід і Сибір Кулик повернувся на Батьківщину, де під час Жовтневого збройного повстання в Києві став членом ревко-

му. У грудні того ж року був обраний членом ЦВК Рад і першого Радянського уряду України — двадцятирічний поет очолив Народний Секретаріат закордонних справ.

У подальші роки Іван Кулик працював в Українському відділі Наркомнацу в Москві, радянським консулом в Канаді, секретарем Кам'янець-Подільського райпарткому, а в 1934 р. очолив новоутворену Спілку радянських письменників України.

Перша поетична книжка Івана Кулика «Мої коломийки» про події громадянської війни на Україні вийшла друком 1921 р. З інших літературних творів найвідоміші — «Зелене серце», «В оточенні», «Чорна епопея», «Шість поем», «Змужніла молодість». Кулик знаний також як перекладач, зокрема американських поетів.

... На день арешту, 27 липня 1937 р., Іван Кулик — член ЦК ВКП(б) і ЦВК УРСР, директор Партвидаву ЦК ВКП(б) У. Уже на першому допиті він «дав» начальнику III відділення УДБ НКВС УРСР комісарові Держбезпеки Стирне і помічникові начальника відділення III відділу молодшому лейтенантові Держбезпеки Перцову такі зізнання:

«...Я настільки зрісся з українськими націоналістами, що коли Кость Котко і Яловий запропонували мені — єврею — вступити до української націоналістичної контрреволюційної організації, я розцінив це як висунення мене на роль «рятувальника» українського народу. Це імпонувало моїй амбіції. Не задумуючись, я погодився брати участь в організації...»

І далі: «...Після Постанови ЦК ВКП(б) від 23 квітня 1932 р. про перебудову літературно-художніх установ я за вказівкою організації став добиватися мого призначення на пост Голови Спілки радянських письменників України. В червні того ж року я одержав

таке призначення. Пробравшись до керівництва Спілки, я за завданням організації продовжував ту ж саму лінію — на породження серед чесних радянських письменників невдоволення і злоби супроти партії і Радянської влади. Я оточив себе націоналістами, передавши їм — насамперед Остапові Вишні — фактичне керівництво оргкомітетом...»

В обвинувальному висновку відзначалося й таке:

«...із 1925 р. був агентом англійської розвідки, якого завербували для роботи на користь Великобританії представники «Інтелідженс сервіс» в Канаді під час його перебування там в ранзі консула СРСР».

Самого вироку закритого судового засідання в судово-слідчій справі немає. Але є довідка про те, що Іван Кулик 7 жовтня 1937 р. «...осуджений за першою категорією... Вирок виконано 10 жовтня 1937 р.».

12 жовтня 1956 р. Військова колегія Верховного Суду СРСР встановила, що письменника було заарештовано і розстріляно безпідставно, за сфальсифікованими матеріалами, а тому ухвалила: «Постанову НКВС СРСР і Прокурора СРСР від 7 жовтня 1937 р. щодо Кулика І. Ю. скасувати і справу за відсутністю складу злочину припинити».

Іван Кулик реабілітований посмертно.

МИКОЛА КУЛИШ

Куліш Микола Гурович народився 5 грудня 1892 р. в с. Чаплинка на Одещині в сім'ї селян-незаможників. Після закінчення сільської школи навчався в Олешківському міському восьмикласному училищі. Екстерном склав екзамени за шість класів гімназії (1913) і поступив в Одеську школу прапорщиків.

Брав участь в імперіалістичній війні.

Після Лютневої революції 1917 — член полкового революційного комітету. Повернувшись додому, став головою Олешківської міськради. За гетьманщини перебував у в'язниці, а після звільнення служив помічником командира Дніпровського радянського полку, що входив до складу дивізії легендарного Федь-

ка. З 1920 року — начальник штабу Херсонської групи військ (бригади), воював із врангелівцями.

Після демобілізації працював в Олешківському повітовому виконкомі завнаросвітою. 1923—25 рр. — член колегії Одеського губвідділу наросвіти, редактор газети «Червоний шлях» у Зінов'євську (Кіровоград). Член ВКП(б).

Після написання першої п'єси «97», яка набрала розголосу на столичній сцені, переїхав до Харкова. Тут зблизився з М. Хвильовим і вступив до літературної організації ВАПЛІТЕ, а згодом став її президентом. В Харкові написав п'єси «Хулій Хурина», «Народний Малахій», «Мина Мазайло», «Комуна в степах», «Патетична соната», «Зона», «Отак загинув Гуска» та ін.

В цих драматичних творах Куліш гостро ставив проблему українізації, культурного розвитку свого народу, створив колоритні національні характери, які мали велику популярність у виконанні акторів театру Леся Курбаса «Березіль». Така творча діяльність спричинилася до виключення в 1934 році з Комуністичної партії («за те, що писав антипартійні націоналістичні п'єси»). А 8 грудня 1934 р. під час похорону найближчого друга І. Дніпровського був заарештований просто на вулиці. Під час трусу в його квартирі № 33 письменницького будинку «Слово» забрано листування, різні документи і рукопис п'єси «Такі», доля якого до сьогодні лишається невідомою.

Звинувачення стандартні для всіх учасників міфічної групи «терористів». Щоправда, М. Кулішу ще приписувалося членство в ОУН.

На закритому процесі 27—28 березня 1935 року М. Куліша у складі великої групи «націоналістів» було засуджено виїзною сесією Військової колегії Верховного Суду СРСР на 10 років ув'язнення в спецтаборах.

Покару відбував на Соловках, де його тримали

в спеціалізаторі як особливо політично небезпечного злочинця. Тому нікому з в'язнів не доводилося бачити його в тій похмурій фортеці за Полярним колом. Ця обставина сприяла виникненню чуток, пліток, загадок. Фальсифікувалася навіть дата смерті М. Куліша. Але документи судово-слідчої справи письменника свідчать однозначно: «особлива трійка» УНКВС Ленінградської області постановою № 83 від 9 жовтня 1937 року винесла М. Кулішу смертний вирок. Розстріляно видатного драматурга України 3 листопада 1937 р.

4 серпня 1956 р. Військовою колегією Верховного Суду СРСР М. Куліша реабілітовано посмертно за відсутністю складу злочину.

**ІВАН
ЛАКИЗА**

Лакиза Іван Никифорович народився 25 березня 1895 р. у містечку Козинці Радомської губернії (тепер — Польща) в сім'ї залізничника. Середню освіту здобув у Київській гімназії, потім навчався на юридичному факультеті університету св. Володимира. Студентська атмосфера та вплив старшого брата втягнули юнака у вир політичної боротьби. В 1918 р. він вступив у партію боротьбистів, а навесні 1920 р. перейшов до КП(б)У.

В роки громадянської війни Лакиза був на фронті комісаром бригади, пізніше працював інструктором Київського губернського партійного комітету, секретарем Таращанського і Уманського повітових комітетів партії на Київщині.

АНКЕТА А

1. Фамилия *Лажина*
 2. Имя и отчество *Иван Николаевич*
 3. Дата рождения число *25* месяц *Январь* *1895* г. год
 4. Место рождения *Владивосток. ул. Пушкина.*
4229
 5. Местожительство (адрес) *Москва, ул. Энгельса №31/25*
№654

6. Профессия и специальность *журналист*
 7. Место службы и должность или род занятий *Зав. отделом Народной*
образования Бауманского Райсовета
(указать тип организации, название организации или учреждения и характер деятельности)

8. Паспорт *в Москве*
(указать в каком городе и кем выдан и категория (де прописка)

9. Социальное происхождение *Служащий-Служащий*
(указать род занятий и ее социальное положение)

10. Социальное положение *Служащий*
(указать социальное положение)

- а) до революции *бухгалтер*

- б) после революции *работал на службе и*

карьерной работе

11. Образование (общее и специальное) *незакон. Высшее*

З 1925 р. завідував відділом друку Київського губкому партії, був головою Київської філії Держвидаву, редактором газети «Пролетарська правда», член редколегії журналів «Життя і революція» та «Глобус». В 1929 р. переїхав до Харкова, де працював редактором «Книгоспілки», заступником головного редактора видавництва «ЛіМ» («Література і мистецтво»).

Літературно-критичні, публіцистичні статті Іван Лакиза друкував у газетах «Більшовик», «Пролетарська правда», журналах «Гарт», «Глобус», «Життя й революція», «Політфронт» та ін. Він автор книжок «М. Коцюбинський» (1928), «Лічилка» (1929), «Тарас Григорович Шевченко» (1929, 1931), «Закарпатська Україна» (1930).

За книгу Черняка «Листи з чужих країн», яка вийшла друком в 1932 р. у видавництві «ЛіМ», заступника головного редактора Лакизу виключили з КП(б)У. Він оскаржив рішення партійного комітету і переїхав до Москви. Там його в партії поновили, призначили завідуючим відділом народної освіти Бауманського району.

Лакизу заарештували 19 грудня 1934 р. в Москві. Оперативний уповноважений Бжозовський розглянув матеріали, за якими Лакиза нібито «був членом контрреволюційної, націоналістичної і терористичної організації, яка готувала терористичні акти над керівниками ВКП(б)», і ухвалив «утримувати його під вартою», аби він «не уникав суду і слідства». На допитах, які вів слідчий Сидоров, винним себе не визнав.

9 березня 1935 р. заарештованого зі спеціальним конвоєм відправили в Київ. Оперативна уповноважена ДПУ УРСР Гольдман підтвердила звинувачення проти Лакизи і постановила «утримувати його під вартою в спецкорпусі при НКВС УРСР». У процесі слідства, яке вів оперуповноважений Грушевський,

Лакизу намагалися звинуватити у тому, що він під керівництвом колишнього українського есера Буревія «готував центральний терористичний акт у Кремлі проти вождя партії тов. Сталіна». Проте він цих звинувачень не визнав.

На судовому засіданні військового трибуналу КВО, яке відбулося 14 жовтня 1935 р., Іван Лакиза сказав: «Я вважаю слідство і суд щодо мене прямо-таки комедією і заявляю, що по суті звинувачення я зовсім відмовляюся давати будь-які показання». Трибунал виніс вирок: позбавлення волі у виправно-трудовах таборах на десять років і конфіскацію приналежного майна.

20 жовтня 1935 р. Лакизу відправили в розпорядження Сибтабу, де він відбував покарання у спецзоні Теміртау. «Особлива трійка» УНКВС Новосибірської області 2 листопада 1938 р. засудила його до страти без будь-яких додаткових звинувачень.

На клопотання дружини письменника Головна військова прокуратура СРСР подала протест Військовій колегії Верховного Суду СРСР, яка 24 жовтня 1957 р. вирок «особливої трійки» від 2 листопада 1938 р. щодо Лакизи І. Н. скасувала і справу про нього припинила через відсутність складу злочину.

Іван Лакиза реабілітований посмертно.

МАКСИМ ЛЕБІДЬ

Лебідь Максим Максимович народився 24 листопада 1899 р. у с. Келеберда колишньої Полтавської губернії у селянській сім'ї. В 1917 р. закінчив Кобеляцьку чоловічу гімназію, в якій прилучився до нелегального гуртка українського юнацтва. Саме на зібраннях цього гуртка Лебідь, за його словами, «захворів» історією України, її культурою і долею. У своїй автобіографії про цей період життя він писав: «Цілком зрозуміло, що робота в гуртку поклала великий слід у моїх поглядах на питання національне, і я був захвачений величезним зростом національного відродження».

У рік двох революцій Лебідь переїжджає до Києва і після невдалої спроби поступити в Українську школу

військових старшин влаштовується на роботу у видавництво «Криниця». 1923 р. повертається до Полтави, де очолює український театр. Одночасно починає літературну діяльність у «Плузі» разом із Усенком, Епіком, Первомайським. Друкується в газетах та журналах «Селянська правда», «Червоний шлях», «Зірка», «Всесвіт», «Плужанин» та ін.

23 червня 1934 р. Лебідь був заарештований у Харкові, де він на той час працював директором Будинку літераторів ім. Еллана-Блакитного. В звинувачувальному висновку, сфабрикованому оперуповноваженим ДПУ СРСР Грушевським, стверджувалося, що він «арештований і притягнутий в ролі звинуваченого як член контрреволюційної диверсійно-повстанської Української військової організації (УВО)».

Тодішній заступник наркома внутрішніх справ УРСР Кацнельсон санкціонував направлення справи по звинуваченню М. Лебеда на розгляд Особливої наради при НКВС СРСР. Ця позазаконна сталінська інституція 22 грудня 1934 р. постановила: «Лебеда М. М. за участь у контрреволюційній діяльності ув'язнити в виправно-трудова табір строком на 5 років, рахуючи строк з 23 червня 1934 р.».

Незаслужену покару він відбував в м. Чиб'ю, де розміщався Ухтпечтаб НКВС.

Відомостей про його подальшу долю не збереглося.

Максим Лебідь реабілітований посмертно.

ПЕТРО ЛІСОВИЙ

Свашенко Петро Андрійович (літ. псевдонім — Петро Лісовий) народився 22 червня 1891 р. у с. Деркачі на Харківщині в багатодітній бідняцькій сім'ї. Початкову освіту здобув у земській школі. Потім навчався в Уманському сільськогосподарському училищі, одночасно працюючи чорноробом на консервній фабриці. Далі — перша світова війна, в якій він брав участь як рядовий сапер революційно настроєної 7-ї армії Південно-Західного фронту. Тут, на Тернопільщині, втягнувся у революційну агітацію, пробував сили в журналістиці, віддав свої симпатії українській громаді, що створилася в діючій армії.

Жовтневі події 1917 р. повернули Свашенка в рідні краї. Продовжив революційну діяльність серед земля-

ків. Кілька разів був підданий арешту різними режимами. Німецько-кайзерівські окупанти засудили його до страти, але вдалося втекти з-під варти.

У 1919 р. вступив до ВКП(б). Працював у редакції повітової газети на Правобережжі, редагував фронтову газету, був призначений головою Чернігівського окружного земельного відділу, секретарем Ніжинського повітвиконкому. Одночасно виконував обов'язки власного кореспондента газети «Селянська правда» і «Вісті ВУЦВК» на Чернігівщині. Був членом «Плугу».

З 1924 р. журналістика стала основним заняттям Лісового. Понад 10 років працював у газеті «Вісті ВУЦВК» (з 1929 р.— заступником редактора), входив до складу редакційної колегії журналів «Червона преса», «Всесвіт», друкував статті, нариси, фейлетони, памфлети у всіх республіканських і більшості губернських газет і журналів. Він був одним із найпопулярніших журналістів 20-х років на Україні.

Автор збірок оповідань і нарисів «В тумані», «Сільське» (1924), «Дичавина», «В революцію» (1925), «Дніпробуд» (1927), «Нетрі села», «Кубань», «Українська Ніагара» (1928), «Правда» (1929), «З дороги», «Чудотворці», «З олівцем по Україні» (1930), «Демонстрація» (1931), «Світовий рекорд» (1933), повістей і романів «Микола Ярош» (1927), «Наші Слобожани», «Записки Юрія Діброви» (1930), «Бризки крові» (1931), «За Збручем», «Червона ракета» (1932), «Гаррі Сміт, або Янкi в українських преріях», «Вишневі потоки» (1933).

Навесні 1935 р. органи НКВС запідозрили Лісового-Свашенка П. А. в тому, що він «веде підривну роботу в складі підпільної націоналістичної організації з метою відриву України від СРСР». Його заарештували 25 квітня.

Спеціальна Колегія Київського обласного суду

27 серпня 1935 р. засудила Лісового-Свашенка П. А. на 5 років ув'язнення у виправно-трудоному таборі з наступним пораженням в правах на 3 роки. У цей же день письменника відправили в Білбалттаб.

Матеріалів, які б засвідчували про подальшу долю П. Лісового, розшукати не вдалося.

За протестом Прокурора УРСР по цій справі була проведена додаткова перевірка, в ході якої встановлено, що дії письменника не були злочинними і його засудили безпідставно. Письменники Андрій Головка, Олексій Полторацький охарактеризували його як «політично зрілу людину, яка завжди виступала принципово, без політичних ляпсусів. Будь-яких антирадянських висловлювань з його боку не було».

Розглянувши матеріали перевірки, судова Колегія з кримінальних справ Верховного Суду УРСР 17 жовтня 1956 р. вирок щодо Лісового-Свашенка П. А. скасувала і справу припинила за відсутністю складу злочину.

**ЮХИМ
ЛОЙЦКЕР**

Лойцкер Юхим (Хаїм) Борисович народився 20 березня 1898 р. у м. Каневі в родині ремісника. Закінчив місцеве чотирикласне училище. У 1920—1926 роках викладав єврейську мову та літературу, завідував будинками безпритульних у Каневі та Богуславі. Закінчив педагогічний факультет 2-го Московського університету (1930), після чого викладав мову та літературу у Київському вечірньому робітничому університеті. Навчався в аспірантурі при Інституті єврейської культури Академії наук УРСР, зати́м шість років працював старшим науковим співробітником та вченим секретарем цього інституту.

З 1925 р. видрукував у періодичній пресі десятки статей та літературознавчих наукових праць про єв-

рейську мову та літературу. Зокрема, про творчість класиків Шолом-Алейхема, Менделе Мойхер-Сфоріма, своїх сучасників Д. Бергельсона, Д. Гофштейна, І. Фефера, І. Кіпніса та багатьох інших.

Юхим Лойцкер був одним із авторів єврейсько-українського та російсько-єврейського фундаментальних словників, а також брав активну участь у складанні ряду підручників для учнів трудшкіл та вищих учбових закладів.

Після того, як на Україні були суціль закриті національні, в тому числі єврейські школи, культурні заклади, Інститут єврейської культури, останнім bastіоном єврейської культури в республіці залишився Кабінет єврейської культури, керував яким відомий учений, член-кореспондент АН УРСР І. Співак, а вчешнім секретарем був Ю. Лойцкер.

В кінці 1950 р. обидва вони разом з усіма співробітниками цього закладу були заарештовані, а кабінет ліквідований.

І. Співак не витримав страшних тортур на допитах і помер у тюрмі. А Лойцкера допитували впродовж кількох місяців, вимагаючи зізнатися в злочинах, яких він ніколи в житті не вчиняв. Нарешті Особлива нарада при МДБ СРСР, навіть не побачивши підсудного в вічі, винесла вирок: «п'ятнадцять років режимного спецтабору Степлаг».

Лише після смерті «батька всіх народів», в кінці 1955 року, справа Лойцкера була переглянута, і він повністю реабілітований.

Помер 1 лютого 1970 р. в Києві.

**НОТЕ
ЛУР'Є**

Лур'є Ноте (Натан) Михайлович народився 15 січня 1906 р. в с. Розкішне Гуляйпільського повіту на Запоріжжі в сім'ї колоніста-селянина. Навчався в хедері, далі — в сільській школі. Після закінчення в 1931 р. Московського університету (філологічний факультет, єврейське відділення) вчителював у школах Одеси. Під час Великої Вітчизняної війни служив в армійській пресі.

1932 р. Лур'є опублікував єврейською мовою великий твір — першу частину трилогії «Степ кличе» — про селянське життя. Невдовзі вийшла друком друга, а по війні — третя його частина. Перу Ноте Лур'є належать також книжки оповідань і нарисів «Пасажир» (1937), «Любов біля моря», «У моїй країні»,

«Брати» (1938), «Оповідання» (1940), «Дорога до щастя» (1950), «Небо і земля» (1965) та чимало інших.

Письменник був активним громадським діячем, членом редколегій ряду періодичних видань, що друкувалися єврейською мовою.

На початку січня 1950 р. Н. Лур'є був заарештований облуправлінням КДБ м. Одеси по звинуваченню «в антирадянській, націоналістичній і шпигунській діяльності». Слідство тривало понад сім місяців і завершилось обвинувальним висновком, за яким письменник мав бути ув'язнений на 25 років. Однак своїм рішенням Особлива нарада зменшила строк виправно-трудових робіт до 15 років.

27 квітня 1955 р. вирок Особливої наради був скасований за відсутністю складу злочину, а письменник реабілітований і випущений на волю.

Помер 28 листопада 1987 р.

ЯКІВ МАЙСТРЕНКО

Майстренко Яків Васильович народився 12 жовтня 1903 р. у м. Опішні на Полтавщині в селянській сім'ї. Закінчив Вище початкове училище, педкурси, а 1926 р. юридичний факультет Харківського інституту народного господарства. Працював завідувачем підвідділу економіки праці при кондитерському тресті, народним слідчим прокуратури, інструктором Харківського окружного партії. 1930 р. поступив в аспірантуру при Інституті літератури ім. Т. Г. Шевченка АН УРСР. Після закінчення займав різні посади в Горлівському і Харківському міськкомах партії, в Українській філармонії, Київській і Дніпропетровській операх.

В члени ВКП(б) вступив 1929 р. Але в 1935-му на

підставі наклепу колишнього колеги по аспірантурі був виключений. Невдовзі поновлений парткомісією, але знову виключений «за націоналізм».

«Повторне моє виключення з партії було пов'язане із братом — Майстренком Іваном Васильовичем, якого наприкінці 1935 р. органи арештували й осудили за антирадянську діяльність», — скаже Майстренко на одному з допитів у лютому 1949 р.

Яків Майстренко — відомий український драматург, котрий створив добрих два десятки п'єс. Серед них — «Синочок», «Тарапунська гребля», «У негодонуку лиху», «Відважна Маринка», «Поєма про любов», «Дев'яте коло пекла», «Знай наших», «У добру путь». Він автор повістей «Земле моя!», «Скарб старішини Пермяти».

Заарештували Я. В. Майстренка 9 січня 1949 року. У постанові про арешт старший уповноважений У управління МДБ УРСР майор Єгоров стверджував: «Майстренко в минулому був учасником антирадянської організації під назвою «Українська націоналістична юнацька спілка»... В період 1928—1933 рр., працюючи секретарем редакції журналу «Большевик України», проявляв себе українським націоналістом. У цей період він перебував у близьких зв'язках з ворогами народу Любченком та Хвилею і всіляко сприяв їх прагненню використати цей журнал для протаскування антирадянських націоналістичних установок...

Майстренко також був одним із наближених націоналіста Скрипника, якого інформував про становище в письменницьких колах. ...У період німецької окупації України, будучи адміністратором театру, Майстренко проявив себе активним німецьким посібником і українським націоналістом... Упродовж багатьох років і до останнього часу систематично висловлював антирадянські погляди, зводив наклепи на

вождя радянського народу, керівників партії та Радянського уряду...»

Окремо була прийнята постанова про вилучені в обвинуваченого матеріали: 270 сторінок особистого листування, один записник і шість фотокарток — «...піддати знищенню шляхом спалення».

Шістнадцять допитів (деякі продовжувалися з вечора і до світанку), дві очні ставки пережив Яків Васильович, але жодного з обвинувачень, жодного свідчення не підтвердив.

І все ж його слідча справа була направлена на розгляд Особливої наради при МДБ СРСР із пропозицією: ув'язнити письменника «...у виправно-трудоий табір строком на 10 років без конфіскації майна через цілковиту відсутність такого».

Особлива нарада погодилася з такою пропозицією, і подальший життєвий шлях Якова Майстренка проліг в суворорежимний Озерний табір (Озерлаг) м. Братська.

Із Прибайкалля український драматург невтомно писав скарги і заяви до Генерального прокурора СРСР, Президії ЦК КПРС про безпідставне звинувачення і несправедливе покарання. Але тільки після смерті Сталіна, 19 грудня 1955 р., Центральна комісія в справі перегляду справ ухвалить: «На зміну постанови Особливої наради при МДБ СРСР від 6 серпня 1949 р. обвинувачення Майстренка Я. В. ...через недостатність доказів... припинити... зменшити міру покарання до фактично відбутого строку і з-під варті звільнити...»

Опинившись на волі, Яків Майстренко не перестає турбувати Генерального прокурора СРСР і Парткомісію ЦК КПРС. Як же так: зі сталінського табору звільнений, але не реабілітований?..

14 листопада 1956 р. Військова колегія при МДБ СРСР ухвалила: «Постанову Особливої наради... від

6 серпня 1949 р. щодо Майстренка Я. В. скасувати і справу припинити за відсутністю складу злочину».

Діяльну участь у звільненні і реабілітації письменника взяв Максим Рильський.

Помер Яків Майстренко 4 квітня 1987 р.

ГРИГОРІЙ МАЙФЕТ

Майфет Григорій Йосипович народився 1 серпня 1903 р. в м. Ромнах на Сумщині в родині священика. Навчався в Полтавській духовній семінарії. В хурделицю громадянської війни, за власним свідченням, «втікав з батьком у Крим разом із білими. 1921 р. повернувся до Полтави, учився в Інституті народної освіти». Після закінчення працював у школі, а з 1926 р. заочно навчався в аспірантурі Харківського інституту ім. Т. Г. Шевченка. Захистив кандидатську дисертацію з фаху західноєвропейських літератур. В 1931—1934 рр. викладав у Полтавському педінституті та музтехнікумі.

Г. Майфет вільно володів англійською, французькою, німецькою, італійською та іспанською мовами. За

час з 1925-го по 1934 р. написав понад сто літературно-критичних праць з української та зарубіжних літератур. Його перу належить одна з перших узагальнюючих монографій про Павла Тичину «Матеріали до характеристики творчості П. Г. Тичини» (1926). Але найбільший авторитет молодому дослідникові принесла праця «Природа новели» в двох томах (1928 і 1929 рр.). Тут Г. Майфет виявив себе серйозним теоретиком, його монографія не втратила свого історичного значення й сьогодні.

Але творче сходження Майфета обірвав сталінський терор. 5 грудня 1934 р. Полтавським відділенням НКВС було виписано ордер № 3 на арешт письменника. Звинувачення: «Брав активну участь в організованій контрреволюційній діяльності». Що за цим крилося? Знайомство з Миколою Хвильовим, дружба з Сергієм Пилипенком, який на той час уже був заарештований. Саме за ці «гріхи» Г. Майфет потрапив до розряду контрреволюціонерів і в числі групи провідних українських письменників постав 27—28 березня 1935 р. в Києві перед виїзною Військовою колегією Верховного Суду СРСР.

Вирок був — 10 років концтаборів. Спочатку покарання відбував у районі Медвежегорська на Білому морі (до 1939 р.), потім був етапований у табори Воркути, де гинів до звільнення 1946 року. За приписом властей поселився в селищі Канін на Печорі, влаштувався на працю нормувальником будівельної контори річкового пароплавства.

Та вже 25 грудня 1950 р. управління МДБ Печорської залізниці прийняло постанову про арешт Г. Майфета. При обшуку в нього вилучено 1377 стор. записів у блокнотах і зошитах, 150 книг власної бібліотеки (переважно світова класика). Звинувачення були стереотипні: в 30-х роках перебував «у терористичній організації українських націонал-боротьбистів».

Общество Советов при Министре Государственной Безопасности СССР

от 9 июля 1951 г.

СЛУШАЛИ	ПОСТАНОВИЛИ
<p>Дело № 1758 У.Г.Б. Архангельской обл./Ипр. Охраны КГБ на Каторской к.д./по обвинению -</p> <p>МАЙФЕТ Григория Коосифовича, 12-р., ул. Бульварной обл. УССР, румын, гр-н СССР, беспартийного.</p> <p>з. по от.от. 54-8 в 54-II УБ УССР</p> <p>СЛУШАТЕ: в ОСС ПРОЦЕДУРА № 7 7 ИЮЛЯ 1951 Питом. Архив</p>	<p>МАЙФЕТ Григория Коосифовича, за принадлежность к агентской шпионско-диверсионной организации, сослать на поселение в Коми АССР под надзор органов КГБ.</p> <p>74-14-51г Исполн. форма для депортации в ссылку на поселение</p> <p>САСИОН. ДСЛО № П-378864 ЕРЦНОВ</p> <p>Нач. Секретариата <i>[подпись]</i></p>

На допиті Г. Майфет, пояснюючи ситуацію, сказав: «Хочу зауважити, про існування подібної організації я дізнався лише в процесі розслідування справи всієї групи сімнадцяти». Тоді слідство висуває нове звинувачення: уже на засланні «розповсюджував антирадянські погляди і, зокрема, вихваляв німецький фашизм».

Хоча винним себе Г. Майфет не визнав, Особлива нарада при МДБ СРСР все ж ухвалила: він заслуговує заслання на поселення в Комі (м. Сиктивкар) під нагляд органів Держбезпеки.

Даних про перегляд справи і реабілітацію Г. Майфета в архівах КДБ УРСР немає. Але відомо, що 1955 р. він повернувся до Полтави. Тільки місцеві власті не надали йому ні роботи за фахом, ні жит-

ла. Вважаючи це проявом сталінізму, Г. Майфет повернувся на місце заслання на Печорі і скнів там до останніх днів. Зневіра в справедливості, матеріальні труднощі привели його до відчаю, і він у вересні 1975 р. покінчив життя самогубством.

Поновлений у СПУ в 1965 р.

**ФЕДІР
МАЛИЦЬКИЙ**

Малицький Федір Михайлович народився 1 березня 1900 р. в с. Долгобичів на Холмщині (тепер — Польща). Закінчив сільську школу (1914). Під час першої світової війни разом із батьком емігрував до Росії, де працював на Тульському патронному заводі. 1918 р. поступив у Єпіфанську учительську гімназію, а через рік повернувся на Холмщину, де проживав до 1920 р. Після вступу в цей край Червоної Армії виїхав у Житомир, де навчався в учительській гімназії. Затим перебрався на Кубань, працював рік учителем, після чого поступив у Київський інститут народної освіти.

Літературну працю почав 1926 р. Видав поетичні збірки «Холмщина» (1927), «Поезії» (1931). Основна

тематика його творчості — революційна боротьба західноукраїнських трудящих проти польсько-шляхетського гніту, їхні духовно-визвольні поривання. Належав до Спілки революційних письменників «Західна Україна». Друкувався у періодичних виданнях Харкова і Києва, зокрема в журналі «Західна Україна». Творчу роботу Ф. Малицького перервав сталінський терор.

У постанові про арешт і трус від 26 лютого 1933 р. облвідділ ДПУ УРСР пред'явив Ф. Малицькому звинувачення в злочинах, передбачених ст. 54-11 КК УРСР і взяв його під арешт. У зв'язку з цим було допитано чимало письменників. Агата Турчинська у своїх свідченнях від 22 лютого 1933 р. твердила, що Ф. Малицький, М. Козоріс, Д. Рудик, Д. Загул, М. Кічура та інші є прибічниками єдиної незалежної України, а їхня спілка письменників «Західна Україна» являла собою контрреволюційну організацію, яка ставила своєю метою повалення Радянської влади і відновлення Великої соборної України».

У заяві до Колегії ДПУ УРСР від 25 лютого 1933 р. Ф. Малицький, зводячи наклеп на себе і своїх колег — членів «Західної України», під моральним і фізичним тиском слідства «зійнався», що ця творча організація «ставила своєю метою повалення Радянської влади в УРСР, об'єднання усіх українських земель в соборну самостійну Україну». На допиті від 26 лютого 1933 р. Ф. Малицький теж «зійнався», що «остаточною метою спілки революційних письменників, до якої він належав, було повалення Радянської влади шляхом збройного повстання і відновлення Української незалежної республіки».

В обвинувальному висновку від 31 березня 1933 р., підписаному оперуповноваженим СПО ДПУ Погребінським зазначено: «Слідчу справу № 3391 щодо звинувачення Малицького Федора Михайловича на-

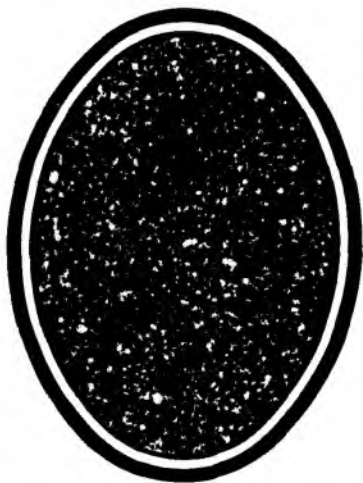
діслати на розгляд судової Трійки при Колегії ДПУ з клопотанням про застосування до звинувачуваного заходів соціального захисту — спровадження в концтабір терміном на п'ять років».

Судова «трійка» постановою від 9.V.1933 р. засудила Малицького на три роки ув'язнення в концтаборах. 1935 р. Ф. Малицького звільнено із Дмітлагу, де він відбував покарання. Після цього він працював на волі, брав участь у Великій Вітчизняній війні. Нагороджений бойовими орденами і медалями.

15 липня 1958 р. Ф. Малицький звернувся до Прокуратури Київської області УРСР із заявою, в якій заперечив зведений на себе наклеп, стверджував, що його арешт був незаконним, а тому просив переглянути свою судово-слідчу справу. У наступній заяві, надісланій КДБ при Раді Міністрів СРСР по Ярославській області від 16.IX.1958 р., він викрив «механізм» тиску органів, які 1933 р. домоглися від нього потрібних їм зізнань. «Мені були зачитані свідчення, написані і підписані слідчим, в яких містилося стільки фальші і домислів, що я їх повністю відкидаю».

9 серпня 1959 р. Президія Київського обласного суду на підставі протесту прокурора Київської області винесла ухвалу: «Постанову Трійки при Колегії ДПУ УРСР від 9 травня 1933 р. скасувати, а справу щодо Малицького Федора Михайловича припинити у зв'язку з недоведеністю звинувачень».

Помер письменник 1988 р., уже будучи реабілітованим.

ІВАН МАЛОВІЧКО

Маловічко Іван Кирилович народився 7 листопада 1909 року в с. Верещаки Лисянського району на Черкащині.

Навчався в Одеському кінотехнікумі, служив у прикордонниках, працював у харківській газеті «Юний піонер».

Почав друкуватися 1928 року. Належав до літературної організації «Нова генерація», потім — до Спілки письменників СРСР (1934).

Автор поетичних збірок «Шефи», «Голова на плечах», «Соціалістична весна» (1930), «Помор'я», «В книзі маємо мову про ніч штормову» (1932), «Мореїн із Комі» (1934), оповідань та нарисів «З історії Одеського порту» (1935), «На кордоні» (1936).

Арештований 21 вересня 1937 року в Харкові. Слідство велося в Києві.

В обвинувальному висновку, підписаному оперуповноваженим НКВС УРСР Акімовим (Егідесом), начальником відділу НКВС УРСР Хатеневеком та затвердженому військовим прокурором КВО, зазначено, що І. Маловічко «з 1936 року був активним учасником антирадянської української націоналістичної організації, до якої був втягнутий Семенком М. В., розстріляним за вироком Військової колегії Верховного Суду СРСР у жовтні 1937 року».

Під час слідства Маловічко рішуче заперечував свою приналежність до антирадянської організації.

17 листопада 1937 року спеціальною «трійкою» при Київському обласному управлінні НКВС УРСР він був засуджений до розстрілу.

Вирок виконано 26 листопада 1937 року.

Після смерті Сталіна про реабілітацію Маловічка клопоталося Правління СПУ, подавши до органів правосуддя розгорнуту характеристику його як поета і громадянина.

Ухвалою військового трибуналу Київського військового округу від 15 березня 1957 року вирок стосовно І. Маловічка скасовано, а справу його припинено за відсутністю складу злочину.

Вдові поета Зубковій З. Г. Харківським міським бюро ЗАГС була видана довідка, в якій стверджувалося, що її чоловік помер у місцях ув'язнення 26 жовтня 1942 року від крупозного запалення легенів (свідоцтво видано за розпорядженням органів КДБ при Раді Міністрів УРСР на виконання спеціальної вказівки № 108 від 24 серпня 1955 року).

Іван Маловічко реабілітований посмертно.

МОЙСЕЙ МИЖИРИЦЬКИЙ

Мижирецький Мойсей Юхимович народився 15 травня 1901 р. у м. Хабне на Київщині в сім'ї дрібного ремісника. Як і його ровесники, початкову освіту здобув у місцевій школі. Переїхав до Києва, навчався на робітфаці, затим поступив у Московський університет на філологічний факультет (єврейське відділення). По закінченні МДУ повернувся до Києва і був зарахований в аспірантуру Інституту єврейської культури Академії наук України. Після захисту кандидатської дисертації Мижирецького запросили на посаду старшого наукового працівника цього ж інституту. Після його ліквідації перейшов на роботу до Кабінету єврейської культури при АН УРСР в Києві.

З 1924 р. регулярно друкував на сторінках періоди-

ки критичні статті і наукові розвідки з питань єврейської літератури, брав активну участь у діяльності ВУСППу. Був делегатом I установчого з'їзду письменників і після утворення Всесоюзної спілки став одним із перших її членів.

В історію вітчизняної культури Мойсей Мижирицький увійшов як талановитий дослідник і невтомний пропагандист єврейської літератури. Окремими книжками опубліковані його монографія про видатного єврейського прозаїка Давида Бергельсона та збірка «Етюди», літературні портрети Давида Гофштейна, Іцика Фефера, Іллі Шехтмана та ін.

У роки Великої Вітчизняної війни жив у Башкирії. Працював у евакуйованому в Уфу Кабінеті єврейської культури, співробітничав в органі Антифашистського єврейського комітету — газеті «Ейнікайт». Після перемоги повернувся до Києва і продовжував працювати в системі Академії наук УРСР. Але в кінці сорокових років за вказівкою «отця всіх народів» у країні розпочалася розгнуждана антисемітська кампанія... Закривалися єврейські школи, театри, друковані органи, наукові асоціації. Був ліквідований і Кабінет єврейської культури, а всі його співробітники заарештовані.

Не поминула біда і Мойсея Мижирицького. 16 липня 1951 р. він, незважаючи на тяжку хворобу, опинився за ґратами. Йому було пред'явлено стандартне для того часу звинувачення: злочинні зв'язки з Антифашистським єврейським комітетом, шпигунська діяльність, сіоністська пропаганда. Особлива нарада при МДБ СРСР винесла йому стандартний вирок: 10 років виправно-трудових таборів суворого режиму.

На шляху до Магадана морально і фізично розбитий Мижирицький помер в арештантському вагоні. Начальник конвойної команди записав у спеціаль-

ній обліковій картці причину смерті: «Помер від тяжкого інсульту».

На клопотання Спілки письменників України Верховний Суд СРСР в січні 1957 р. переглянув справу М. Ю. Мижирицького і скасував постанову Особливої наради за відсутністю в діях останнього складу злочину.

Мойсей Мижирицький реабілітований посмертно.

**ІВАН
МИКИТЕНКО**

Микитенко Іван Кіндратович народився 6 вересня 1897 р. в м. Рівному Єлисаветградського повіту (нині Кіровоградської області) в сім'ї селянина. Закінчив Херсонську військово-фельдшерську школу. Під час першої світової війни служив фельдшером у фронтових лазаретах, 1919—1922 рр. працював сільським лікарем на Єлисаветградщині.

З 1922 по 1926 р. навчався в Одеському медичному інституті. Тоді ж почав друкувати вірші, оповідання, нариси, одноактівки в одеській та харківській періодиці. Очолював одеську філію літорганізації «Гарт». 1927 р. переїхав до Харкова, де закінчив медінститут і став одним з керівників Всеукраїнської спілки пролетарських письменників (ВУСПП), Всесоюзного об'єд-

нання асоціації пролетарських письменників (ВО-АПП), міжнародного об'єднання пролетарських письменників (МОРП).

З 1932 р.— член Оргкомітету, а з 1934 р.— секретар Правління СРПУ і член правління СРП СРСР. Учасник Міжнародних антифашистських конгресів письменників на захист культури 1935 р. в Парижі та 1937 р. в Мадриді. Член ВКП(б).

Автор численних поетичних, прозових, драматургічних і публіцистичних творів. Серед них — книги оповідань, повістей, нарисів «На сонячних гонах» (1926), «Брати» (1927), «Вуркагани» (1928), «Торт» (1931), репортаж «Голуби миру» (1930), роман «Ранок» (1933), поема «Вогні» (1927), п'єси «Іду» (1927), «Диктатура» (1931), «Кадри», «Справа честі» (1932), «Дівчата нашої країни» (1933), «Бастілія божої матері», «Маруся Шурай», «Соло на флейті» (1935), «Дві юності» (1937).

Восени 1937 р. Іван Микитенко став черговою жертвою цькувань і наклепів, спрямованих проти діячів української літератури. В республіканській та всесоюзній пресі з'явилася низка матеріалів, у яких він звинувачувався у «приховуванні куркульського походження», «зв'язках із ворогами народу», «троцькістсько-націоналістичних диверсіях». За цими політичними доносами провина І. Микитенка полягала в тому, що «письменницька громадськість України з великим запізненням взялася за очищення письменницьких лав від троцькістсько-націоналістичних шпигунів і диверсантів... Якщо досі очищення лав письменників України відбувається повільно, то гальмом цього є рештки раппівського керівництва і, зокрема, Микитенко».

У перших числах жовтня 1937 р. І. Микитенко був виведений із складу секретаріату, Правління й президії СРПУ, знятий з посади головного редактора жур-

налу «Радянська література», а 3 жовтня виключений з партії.

Вранці 4 жовтня 1937 р. І. Микитенко пішов з дому, сказавши дружині, що йде здати в НКВС особисту зброю, і більше не повернувся. На численні запити сім'ї з правоохоронних органів надходили різноманітні відповіді: від повного заперечення арешту І. Микитенка і запевнень у відсутності відомостей про його долю до повідомлень про висилку його на 10 років у режимні табори без права листування за рішенням харківської «трійки» 27.III.1938 р. В одній з відповідей 1939 р. сповіщалося також про самогубство І. Микитенка.

У березні 1956 р. на черговий запит до Прокуратури УРСР дружина письменника одержала відповідь, що 18 жовтня 1937 р. тіло І. Микитенка з вогнестрільною раною «в області виска» було знайдене на околиці Києва, поблизу «Шовкобуду» і що судово-медичною експертизою тоді ж констатована смерть внаслідок самогубства.

Громадська реабілітація І. Микитенка відбулася 12 квітня 1956 р., коли президія СПУ помертно поновила його в правах члена Спілки. Тоді ж було скасовано рішення парторганізації СПУ про виключення І. Микитенка з партії. Аналогічне рішення ЦК КП України про посмертну реабілітацію І. Микитенка в партійному відношенні в зв'язку з безпідставністю інкримінованих йому в 30-ті роки політичних звинувачень було ухвалено лише 14 червня 1990 р.

**ВАСИЛЬ
МИСИК**

Мисик Василь Олександрович народився 24 липня 1907 р. в с. Новопавлівка Межівського повіту на Катеринославщині в сім'ї священника. 1922 р. закінчив семирічку, де йому пощастило навчатися мови й літератури у талановитого педагога Аркадія Казки, який закріпив поетичне обдаровання юнака. Зшиток із його віршами Казка надіслав своєму другові Павлу Тичині, а той, у свою чергу, показав поезії школяра М. Зерову, М. Рильському, П. Филиповичу. Відтоді після публікації (1923 р.) кількох поезій у журналі «Червоний шлях» Василь Мисик почав входити в літературу.

1926 р. він переїхав до Харкова, влаштувався коректором у друкарні, а згодом став бібліотекарем у Бу-

динку літератури ім. В. Блакитного. 1927 р. побачила світ його перша збірка «Трави».

Одночасно з творенням оригінальних поезій Мисик багато перекладав. Ще навчаючись у школі, виявив неабиякий інтерес до іноземних мов (самотужки оволодів німецькою, французькою), а живучи в Харкові, почав відвідувати курси англійської. Там же вступив до технікуму сходознавства. Мисик перекладав з російської, білоруської, єврейської, польської, німецької, французької, а найбільше — з англійської, перської і таджицької.

На час утворення Спілки письменників СРСР (1934 р.) 27-річний Василь Мисик уже був автором поетичних збірок «Трави», «Блакитний міст», «Чотири вітри», «Будівники», збірки оповідань «Галаганів сон», двох книжок нарисів про Схід, численних перекладів.

Він належав до літературної організації «Плуг», але за своєю творчою позицією був близьким до групи так званих «неокласиків».

Вночі 4 листопада 1934 р. Мисика забрали з власної квартири працівники Харківського ДПУ. За свідченням Василя Минка, який жив у тому ж будинку поверхом вище, Мисика заарештували замість нього.

За постановою Бордона, оперуповноваженого СПВ УДБ НКВС УРСР по Харківській області, від 9 листопада 1934 р., його направили в Київ, де було сконцентроване слідство у справі по звинуваченню великої групи української інтелігенції у приналежності до ОУН і підготовці терактів проти керівних діячів партії та уряду, що інкримінувалося й Мисикові як членові «харківської терористичної групи» (крім Мисика, за фальшивими показаннями А. Біленького-Березинського, до «харківської групи» належали Р. Сказинський та Р. Шевченко). 13—15 грудня виїзна сесія Військо-

вої колегії Верховного суду СРСР під головуванням Ульріха засудила 28 звинувачуваних по цій справі до розстрілу — зокрема Г. Косинку, Д. Фальківського, К. Буревія, О. Влизька, Івана і Тараса Крушельницьких, Р. Шевченка, Р. Сказинського. Справу Мисика, який, попри всі «старання» слідчого Грінера, категорично відмовився визнати себе винним, направили на додаткове розслідування — разом із справами ще восьми звинувачуваних.

26 лютого 1935 р. був затверджений обвинувальний висновок, в якому констатувалася відсутність достатніх даних для віддання Мисика до суду, у зв'язку з чим слідство по його справі припинялося. Водночас постановлялося направити справу на «особливу нараду» при НКВС СРСР з клопотанням про ув'язнення його у виправно-трудоий табір строком на 5 років — «беручи до уваги, що Мисик виходець з попівської родини і був зв'язаний з українськими націоналістичними елементами, а тому є особою соціально небезпечною і його перебування на Україні в нинішній час небажане»... 19 липня 1935 р. Особлива нарада при НКВС СРСР засудила його до 5 років виправно-трудоих таборів. Незаслужене покарання Мисик відбував на Соловках.

Ранньої весни 1940 р. поет після відбуття строку оселився в рідному селі. Далі був грізний сорок перший, фронт, полон, втеча з фашистського табору для військовополонених навесні 1945 р. разом із групою виведених на розстріл бранців.

З поверненням на Батьківщину почалося поступове творче відродження поета. 1956 р. з Мисика були зняті всі сфальсифіковані звинувачення. 16 жовтня того ж року ухвалою військового трибуналу Київського військового округу він був реабілітований.

Починаючи з 1958 р., одна за одною виходять його поетичні книжки «Вибране», «Борозни», «Верховіття»,

«Чорнотроп», «Біля криниці», «Лан», «Берег», «Планта», збірка оповідань «Брянський ліс», а також окремі видання перекладів з Бернса, Кітса, Хайяма, Рудакі, Гафіза.

1977 р. за вагомий внесок у скарбницю мистецтва поетичного перекладу він був удостоєний Республіканської премії ім. М. Рильського.

Василь Мисик помер 3 березня 1983 р. у Харкові.

АНДРІЙ МИХАЙЛЮК

Михайлюк Андрій Семенович народився 30 листопада 1911 р. в с. Германівка (тепер с. Красне Друге Обухівського району) на Київщині в селянській сім'ї. 1929 р. поступив у Київський електромеханічний технікум. Тоді ж виявив нахил до літературної творчості. Перший свій вірш за рекомендацією Гео Шкурупія опублікував у журналі «Нова генерація». У 1930 р. переїхав до Харкова, де працював у виїзній редакції «Вістей». В 1934 р. переїхав до Києва.

Андрій Михайлюк — автор збірок «Вірші» (1932), «Кінець ідилії» (1933), «Сонячний день» (1936). Переклав українською мовою поему М. Некрасова «Кому на Русі жити добре?». Належав до літературної організації «Нова генерація».

...Заарештовано Михайлюка 11 вересня 1937 р. Два нічні допити, дві очні ставки (з Михайлем Семенком, котрий нібито передав заарештованому бомбу для здійснення терористичної акції, та рідним братом, у якого та бомба нібито зберігалась) і обвинувальний висновок, який склав начальник відділення УДБ НКВС УРСР лейтенант Держбезпеки Резников, а затвердив помічник начальника IV відділу УДБ НКВС УРСР Хатеневер. У ньому, зокрема, зазначалося, що Андрій Михайлюк «...був учасником контрреволюційної української націоналістично-терористичної організації, яка ставила своєю метою збройне повалення Радянської влади на Україні і встановлення фашистського ладу»; що він «...одержав завдання особисто здійснити терористичний акт над керівниками ЦК КП(б)У і Радянського уряду 1 травня 1937 р.».

23 жовтня 1937 р. на закритому засіданні Військова колегія Верховного Суду СРСР засудила поета до розстрілу.

Вирок виконано в Києві 24 жовтня 1937 р.

22 жовтня 1957 р. Військова колегія Верховного Суду СРСР скасувала ухвалу щодо А. С. Михайлюка від 23 жовтня 1937 р. і справу про нього припинила за відсутністю складу злочину.

Андрій Михайлюк реабілітований посмертно.

МИХАЙЛО МОРОЗ

Мороз Михайло Якимович народився 20 травня 1905 р. в с. Бубновка на Вінниччині в хліборобській сім'ї. Закінчив Гайсинський землемірний технікум, кілька років працював геодезистом. З 1928-го по 1931 рік був співробітником редакції газети «Колгоспне село».

Літературну діяльність почав 1928 року. Автор поетичних книжок «Куємо перемогу» (1932), «Світанкова зустріч» (1936), книжок оповідань «Вертуни» (1930), «Розвідачі» (1931), нарисів «Вугільний крос» (1932), «Румунський «Рай» (1933), повістей «Гнані і голодні» (1932), «Повісті мого життя» (1933), п'єси для дітей «Зміна — зміні» (1932), яка широко використовувалася шкільною художньою самодіяльністю.

Судово-слідчої справи М. Мороза в архівах не виявлено. Отже, про час його арешту, перебіг слідства, вирок, місце відбуття покарання і смерть документальних даних немає.

В його особовій справі, яка зберігається в Спілці письменників України, є копія ухвали Військової колегії Верховного Суду СРСР від 8 жовтня 1957 року про те, що судову справу щодо нього припинено за відсутністю складу злочину. У згаданій справі є позитивні відгуки про творчість цього письменника, які належать Павлові Усенку і Юрію Гундичу. Останній, зокрема, засвідчує, що перед арештом Мороз закінчив роман «Диплом» про життя на Західній Україні за пілсудщини. Рукопис було відредаговано в Держлітвидаві України і повернуто авторові для перегляду. Але з арештом письменника весь його архів, в тому числі і рукопис роману, безслідно зникли.

Судячи з того, що остання книжка М. Мороза вийшла друком у 1936 р., можна вважати, що шал сталінського терору поглинув його в 1937—1938 роках.

Михайло Мороз реабілітований посмертно.

**ВАСИЛЬ
НЕФЕЛІН**

Нефелін (Нагорський) Василь Данилович народився 13 березня 1907 р. у с. Сваром'я Вищедубечанського району на Київщині в селянській сім'ї. Закінчив трирічні педагогічні курси (1925 р.), а по війні—вчительський інститут у Чернігові (1950 р.). Вчителював, працював директором школи.

У 20-х роках розпочав літературну діяльність. Вхід до чернігівської філії «Плугу». Здібного юнака запримітили керівники цієї літературної організації С. Пилипенко та І. Сенченко і запросили до Харкова для роботи в редакції журналу «Плуг». Тоді ж «папаша» Пилипенко зібрав опубліковані в періодиці оповідання В. Нефеліна і видав їх 1930 р. окремою книжечкою «Із глибини». Одночасно вийшла друком і повість

«Будні», в якій були яскраві спостереження селянського життя першого десятиріччя Радянської влади.

Молодий автор, захоплюючись модним тоді фрейдизмом, взяв епіграфом до збірки слова засновника цього вчення: «Досягнення спокою — найбільша втіха», вбачаючи в цій формулі прагнення людини від землі. Але саме цей епіграф, як і приятелювання з С. Пилипенком, обернувся йому незабаром важкими звинуваченнями. Коли після короткого перебування в «Плузі» В. Нефелін переїхав до Чернігова і повернувся до вчительської праці, його влітку 1937 року було звинувачено в приналежності до Української контрреволюційної націонал-фашистської організації.

«Злочинність» Нефеліна полягала в тому, що, як зазначалося в звинувачувальному висновку, він, «в минулому секретар редакції і член редколегії націоналістичного журналу «Плуг», був запрошений туди до співробітництва редактором цього журналу Пилипенком — активним учасником контрреволюційної терористичної організації (розстріляний)». А ще, як свідчили чернігівські знайомі Нефеліна, він у приватних розмовах висловлював контрреволюційні судження такого зразка: «Службовцеві дуже важко жити», «Розмови про побудову соціалізму — утопічна мрія» і т. п.

За таку «контрреволюцію» постановою «особливої трійки» при Чернігівському обласному управлінні НКВС УРСР від 17 листопада 1937 р. було визнано: «Нефеліна-Нагорського Василя Даниловича ув'язнити до виправтрудоцятбору терміном на десять років...»

Через три роки на ім'я Голови Раднаркому СРСР В. Молотова було надіслано заяву від колишнього мешканця Чернігова, а нині ув'язненого зі ст. Известкова Хабаровського краю, першого відділення Буртатору Нефеліна такого змісту: «Третій рік я перебуваю на засланні... Засуджений немовби за контрреволюційну діяльність. Засуджений несправед-

ливо, винним себе не відчував ні перед собою, ні перед Вітчизною... Сили мої вичерпуються, доведений до відчаю... Не дайте загинути несправедливо засудженому... 18 вересня 1939 року».

Голос безневинно засудженого українського письменника не був почутий у Кремлі. Хоча він нітрохи не перебільшував про катастрофічний стан свого здоров'я — уже весною 1938 р. захворів на сухоти. А в 1943 р. навіть табірними «експертами» визнаний непрацездатним. Тож 14 лютого 1944 р., за рішенням обласного суду Єврейської автономної області, був достроково звільнений з-під варти як невиліковно хворий.

Повернувшись після Великої Вітчизняної війни на Чернігівщину, після інтенсивного лікування ще майже десять років учителював у м. Острі. Але табірні поневіряння давалися все більше взнаки. 5.XI.1955 р. В. Нефелін пише заяву новому Голові Верховної Ради СРСР — Ворошилову. Пояснюючи всю свою «одіссею», він благав: «Життя моє завершується. В цей час мені особливо тяжко, особливо гірко носити незаслужене клеймо злочинця, яким я продовжую лишатися на думку багатьох людей і державних закладів... Я прошу справедливості...»

Врешті 15 вересня 1956 р. президія Чернігівського обласного суду, повторно розглянувши справу В. Д. Нефеліна-Нагорського, постановила: вирок «трійки» при облуправлінні НКВС від 17 листопада 1937 року «за недоведенням звинувачення припинити».

Ця ухвала додала п'ятдесятирічному письменнику трохи сил, він ще зміг написати збірки новел «Сулонські оповідання» (1959), «Золоте відерце» (1962) і автобіографічну повість «Ранок його життя» (1960).

Помер Василь Нефелін 11 червня 1968 р. в Острі на Чернігівщині.

**ГРИГОРІЙ
ОВЧАРОВ**

Овчаров Григорій Філатович народився 8 лютого 1904 р. у с. Могилів Царичанського повіту на Катеринославщині в бідняцькій сім'ї. Після закінчення педагогічних курсів у Ново-Московську вступив 1921 р. до ВКП(б) і був направлений на низову комсомольську роботу. З 1923-го по 1926 рік працював інструктором ЦК ЛКСМУ в Харкові. Там же закінчив аспірантуру при Українському інституті червоної професури (1930), після чого завідував кафедрою марксизму-ленінізму цього ж вузу. Впродовж півтора року редагував ж. «Критика», а з червня 1931-го по квітень 1933 р. виконував обов'язки наукового секретаря при наркомі Миколі Скрипнику.

Літературною діяльністю активно зайнявся 1926 р.,

коли регулярно став виступати із рецензіями та статтями на сторінках ж. «Молодняк» і «Критика». Належав до письменницької організації ВУСПП, заживши слави одного з найзатятіших партійно-пролетарських полемістів. Він автор книжок: «Нариси сучасної української літератури» (1931), «Більше непримиренності до ворожих виступів: «Сонячна машина» В. Винниченка та її критики» і «Микола Скрипник і радянська література» (1933).

Остання брошура спричинилася до особистої драми Г. Овчарова. Ще до самогубства Скрипника 3 квітня 1933 р. він був вигнаний з апарату наркома, на засіданні Політбюро ЦК КП(б)У підданий нещадній критиці і засланий партторгом МТС у Синельниківський район на Дніпропетровщину. Та вже 24 липня 1934 р. під час чергової чистки був виключений із рядів ВКП(б), а в ніч із 4-го на 5 грудня 1934 р. заарештований Дніпропетровським УНКВС.

Росіянину за походженням, Овчарову було інкриміноване звинувачення: приналежність до української націоналістичної терористичної організації, яка ставила своєю метою звершення підступного вбивства Поштишева. Незважаючи на те, що на допитах і суді Овчаров не визнав своєї вини, Особлива нарада НКВС СРСР 26 квітня 1935 р. винесла йому вирок: 3 роки ув'язнення в трудово-виправних таборах.

Незаслужене покарання він відбував в Ухтпечлазі НКВС (с. Чіб'ю Комі АРСР), де настійно добивався перегляду справи і реабілітації. Проте в цьому тривалій час йому відмовляли. Лише 5 травня 1943 р. органи Прокуратури СРСР добилися повторного розгляду його справи, і рішенням Особливої наради НКВС СРСР він був реабілітований з анулюванням судимості.

У післявоєнний період видрукував працю «В. Маяковський — співець дружби народів» (1956).

АНДРІЙ ПАНІВ

Панів (Панов) Андрій Степанович (літ. псевдоніми — А. Невіра, А. Селянин, Анд. та ін.) народився 30 вересня 1899 р. в с. Проруб Харківської губернії (тепер у складі м. Білопілля Сумської області) в сім'ї волосного писаря. Початкову освіту здобув у земських школах сіл Ворожба і Коров'яківка (Рильський повіт Курської губернії).

У 1918 р. закінчив Курську вчительську семінарію. Працював спостерігачем в Курській метеорологічній обсерваторії, вчителював у сільській та в залізничних школах на станціях Лиман, Ізюм Північно-Донецької залізниці.

Впродовж 1921—1925 рр. навчався у Харківському інституті народної освіти (ІНО). Членом жодної полі-

тичної партії не був, але поділяв соціальні погляди боротьбистів.

Після закінчення навчання працював у редакціях газети «Селянська правда», журналів «Сільськогосподарський пролетар», «Плуг», «Трактор», в кооперативному видавництві «Плужанин», викладачем ІНО, науковим співробітником Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка. На цей час припадають і його перші літературні спроби.

Свої вірші, новели, літературно-критичні статті друкував у газетах «Селянська правда», «Вісті ВУЦВК», «Культура і побут», «Комуніст», журналах «Плуг», «Плужанин», «Шляхи мистецтва», «Комунарка України», «Сільськогосподарський пролетар», «Сількор України» та ін. Окремими виданнями вийшли друком поетичні збірки «Вечірні тіні» (1927), «Без межі» (1933), книжечка для дітей «Як звірі хату будували» (1925), збірки ліричних новел «Село» (1925), «Христя» (1928), кілька популярних підручників для дитячих установ.

Незмінно був відповідальним секретарем літературної організації «Плуг».

Після злодійського вбивства в Ленінграді С. М. Кірова оперативний уповноважений ДПУ УРСР Бордон, розглянувши матеріали, які звинувачували Паніва А. С. як члена терористичної групи, що ставила за мету організацію замахів на керівників партії та уряду, дійшов висновку: «Перебуваючи на волі, Панів зміг би спробувати здійснити свої наміри». Тому ухвалив «вибрати запобіжним заходом проти уникнення ним суду і слідства — утримання його під вартою в спецкорпусі тюрми».

Арешт Паніва А. С. і трус у його квартирі в будинку «Слово» було проведено вночі з 5 на 6 грудня 1934 р.

За встановлені Указом ЦВК СРСР десять днів закінчити слідство в справі Паніва не вдалося, тому

17 грудня співробітникам УДБ довелося клопотати про продовження строків слідства. Допит влаштував начальник II відділення секретно-політичного відділу Лисицький у присутності військового прокурора Сафронова. Лише 29 грудня 1934 р. Панів змушений був «визнати» приналежність до контрреволюційної організації, проте заперечував участь у підготовці терактів. Лише під натиском військового прокурора Українського військового округу Перфільєва 19 січня 1935 р. визнав себе винним, бо, мовляв, «носив камінь за пазухою проти вождів партії».

На закритому засіданні виїзної сесії Військової колегії Верховного Суду СРСР 28 березня 1935 р. Паніва А. С. було позбавлено волі на 10 років з конфіскацією приналежного йому майна.

Покарання він відбував у концтаборах на Півночі.

«Трійка» УНКВС по Ленінградській області 9 жовтня 1937 р. раптово засудила письменника до розстрілу.

Військова колегія Верховного Суду СРСР 4 серпня 1956 р. обидва вироки щодо Паніва А. С. скасувала і справу припинила через відсутність складу злочину.

Андрій Панів реабілітований посмертно.

**АНДРІЙ
ПАТРУС-КАРПАТСЬКИЙ**

Патрус-Карпатський Андрій Михайлович народився 29 березня 1917 р. у с. Тересівля Тячівської округи на Закарпатті (кол. Австро-Угорщина) в сім'ї хлібороба. По закінченні місцевої початкової та дворічної сільськогосподарської школи (1930 р.) поступив до Хустської гімназії, звідки 1935 р. був виключений за приналежність до підпільної комсомольської групи. Переїхавши до Мукачева, влаштувався на навчання в реальну російську гімназію, яку екстерном закінчив у 1937 р.

Того ж року обраний членом підпільного крайового комітету комсомолу, який направив його на роботу в редакцію газети «Голос молоді». Відтоді Патрус-Карпатський назавжди пов'язав своє життя з журна-

лістикою. Редагував газету «Русский народный голос», що виходила в Ужгороді, затим — «Нову свободу» (Хуст), в яких друкував свої вірші, оповідання, нариси.

29 вересня 1939 р., після окупації Закарпаття хортистськими військами, рятуючись од переслідування угорських фашистів, нелегально перебрався на Велику Україну. Як члена Комуністичної партії, ЦК КП(б)У направив його на роботу в редакцію газети «Червоний кордон» (Кам'янець-Подільський), де він працював до початку Великої Вітчизняної війни.

26 червня 1941 р. Патрус-Карпатський добровільно вступив у ряди Червоної Армії. Закінчивши курси удосконалення командного складу (КУКС), воював у чині техника-інтенданта на Південно-Західному фронті. В жовтні під час відступу з України в районі Лохвиці був поранений, а через місяць під Богодуховом контужений, після чого тривалий час перебував на лікуванні.

Влітку 1942 р. при формуванні Чехословацького армійського корпусу був направлений, як колишній громадянин Чехословаччини, в розпорядження генерала Свободи, який призначив його своїм перекладачем-ад'ютантом. У складі Чехословацького корпусу пройшов бойовий шлях від Бузулука до Праги. В травні 1945 р. за рішенням ЦК КП(б)У направлений на роботу в редакцію газети «Закарпатська правда».

Літературну діяльність Патрус-Карпатський розпочав у 1934 р. Першу збірку віршів «Плетью по сердцу» видав у 1927 р. в Ужгороді. Затим побачили світ його поетичні книжки «Мой клич» (Нью-Йорк, 1938), «Батьківщина кличе до бою» (Куйбишев, 1943), «Однієї матері ми діти» (Ужгород, 1946), «У сім'ї радянській» (Ужгород, 1947). Після цього в творчості поета настала вимушена тривала перерва.

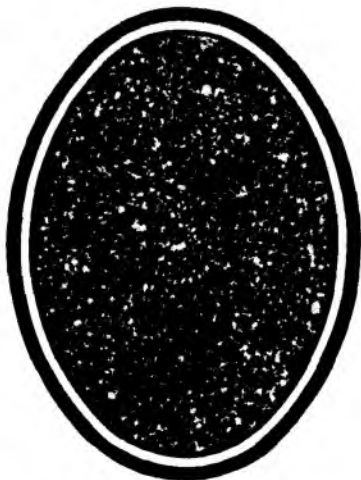
В жовтні 1947 р. він був заарештований як соціально підозрілий елемент. На підставі вигаданих звинувачу-

чень отримав від сталінських «правоохоронців» 10 років ув'язнення в таборах особливого режиму. Незаслужене покарання відбував на Воркуті, працюючи в шахті прохідником, потім був переведений в Озерлаг у район Тайшета, де опанував професії лісоруба і електропилщика. На початку грудня 1956 р. був випущений з-під охорони із довідкою МВС за № 043035, в якій стверджувалося, що він «содержался в местах заключения МВД с 12.X.1947 г. по 24.XI.1956 г., откуда освобожден по прекращению дела за недоказанностью обвинения».

6 грудня 1956 р. президія Правління СПУ своїм рішенням поновила Патруса-Карпатського в своїх рядах «у зв'язку з його реабілітацією», виплативши компенсацію за дев'ять змарнованих по тюрмах та концтаборах літ у розмірі двомісячного заробітку — 6000 (тодішніх!) карбованців.

Останні роки життя письменник віддав творчій роботі.

Помер 19 квітня 1980 р.

АНАТОЛІЙ ПАТЯК

Патяк Анатолій Федорович народився 19 лютого 1898 р. у багатодітній бідняцькій сім'ї в с. Юліївка, що неподалік від Запоріжжя. Через нестатки одразу по закінченні школи змушений був відправитися на заробітки. Саме в середовищі знедолених і упосліджених поденників він здобув революційний гарт і вже в лютому 1918 р., коли на Україну долинув відгомін жовтневих подій у Пітері, став членом більшовицької партії.

Юність майбутнього письменника відкипіла в кривавому вируванні класових битв. Недаремно ж героїка громадянської війни стала лейтмотивом і могутнім духовним двигуном для подальшої художньої творчості.

Свої перші літературні спроби (новели «Тривога», «Прорив», «Кіннотники», «Втеча з-під шаблюк», «Надульник», «Фронт єдиний», «Солдат Ченцов», «Смерть Олекси», що склали основу збірки «Динаміт») Патяк видрукував у армійській пресі та республіканській періодиці. А в середині тридцятих років став визнаним ударником славнозвісного ЛОЧАФу (літературної організації Червоної Армії і Флоту).

За лічені роки вийшли друком його прозові книжки: «Рейд» і «Червоні козаки» (1932), «Закривавлене жито» і «Нотатки про геройство та героїв» (1933), «Ніна Суца» (1934), «Іспит» (1936), які користувалися неабиякою популярністю у військового читача.

З березня 1935 р. Патяк переходить на роботу в Спілку письменників України. Працює заступником відповідального секретаря СПУ з господарських питань і водночас виконує обов'язки заступника редактора «Літературної газети».

За свідченням сучасників, Анатолій Федорович був людиною прямодушною, незлобивою, політично витриманою. Підозру органів міг викликати хіба що співробітництвом у редагованім Валер'яном Поліщуком журналі «Авангард», де був одного разу заборонений тодішньою цензурою його вірш. Та цьо виявилось цілком достатньо, щоб на полум'яного співця революції лягла тінь «ворога народу».

13 вересня 1937 р. оперуповноважена ІV відділу управління Держбезпеки НКВС Гольдман, розглянувши оперативні матеріали по звинуваченню письменника Патяка, винесла ухвалу: притягти його до кримінальної відповідальності за скоєні злочини, передбачені грізними статтями 54-VIII і 54-XI Карного кодексу УРСР. І вже другого дня, 14 вересня 1937 р., він був схоплений без ордера на арешт підручними Єжова у власній квартирі будинку «Роліт» по вул. Леніна, 68 і запроторений у спецкорпус київської тюрми.

На допитах слідчий ІV відділу Київського обласного управління Держбезпеки лейтенант Акімов (Егідес) домагався одного: аби Патяк визнав себе активним учасником української антирадянської націоналістичної терористичної організації, верховне керівництво якою здійснювали відомі політичні діячі П. П. Любченко і А. А. Хвиля.

22 жовтня 1937 р. Акімов (Егідес) в супрязі зі своїм безпосереднім начальником капітаном Держбезпеки Хатеневе́ром подали на затвердження наркомом внутрішніх справ УРСР Леплевським і Генеральним прокурором СРСР Вишинським обвинувальний висновок у справі Анатолія Патяка за першою категорією, що означало тільки одне: розстріл.

У ті дні звинувальні висновки першої категорії затверджувалися всіма інстанціями автоматично. Тому вже 24 жовтня 1937 р. виїзна сесія Військової колегії Верховного Суду СРСР під головуванням дивізійного військюриста Орлова на закритому засіданні винесла ухвалу: застосувати до колишнього учасника громадянської війни, члена ВКП(б) з 1918 р., відомого письменника Патяка А. Ф., як до особливо небезпечного державного злочинця, вищу міру соціального захисту — розстріл із конфіскацією приналежного йому майна.

Як засвідчує тюремна довідка, що зберігається в судово-слідчій справі письменника, вирок цей виконано 25 жовтня 1937 р.

10 жовтня 1956 р. Військова колегія Верховного Суду СРСР своєю ухвалою скасувала вирок Військової колегії Верховного Суду СРСР від 24 жовтня 1937 р.

Анатолій Патяк реабілітований посмертно.

**ПАНЬКО
ПЕДА**

Панько Педа (Педа Пантелеймон Михайлович) народився 1907 року в с. Тростянець на Вінниччині в сім'ї робітника.

Закінчив літературний факультет Одеського ІНО. Викладав українську мову і літературу в середній школі та сільгоспінституті, працював завідуючим літературною частиною Одеського оперного театру. Належав до літературної організації ВУСПП, а потім — до Спілки письменників СРСР.

Автор поетичної збірки «Перший рейд» (1931).

Арештований 17 грудня 1937 року в Одесі.

Обвинувального висновку в його судово-слідчій справі немає, але є постанова, підписана оперуповноваженим НКВС УРСР по Одеській області Козакеви-

чем, в якій зазначено, що П. Педа, «активний учасник контрреволюційної української терористичної організації, мав зв'язки з петлюрівськими елементами і автокефальною церквою». Останнє, як зафіксовано в постанові, відноситься до 1921—22 років, коли обвинувачуваному було 14—15 років (він співав тоді у дитячому церковному хорі).

23 грудня 1937 року «трійкою» при УНКВС УРСР по Одеській області засуджений до розстрілу.

Вирок виконано 27 грудня 1937 року.

Військовим трибуналом Одеського військового округу 1 березня 1957 року цей вирок скасовано, а справу припинено за відсутністю складу злочину.

Панько Педа реабілітований посмертно.

СЕРГІЙ ПИЛИПЕНКО

Пилипенко Сергій Володимирович (літ. псевдоніми — Сергій Сліпий, Плугатар, Книгочій та ін.) народився 22 липня 1891 р. у Києві в сім'ї народного вчителя. У 1909 р. закінчив Першу київську гімназію. Навчаючись, брав активну участь у гуртках Української партії соціалістів-революціонерів (УПСР), членом якої вважав себе з 1908 р. Після гімназії поступив на історичний факультет Київського університету (відділ славістики). У 1912 р. за революційну діяльність був відрахований з університету і висланий з Києва без права в'їзду в університетські міста.

До першої світової війни вчителював у м. Брова-рах. Влітку 1914 р. Пилипенка призвали в царську армію і відправили на фронт, де він пройшов шлях від

рядового до капітана, здобув усі бойові офіцерські нагороди, був тричі поранений і двічі контужений. У військовому середовищі вів революційну пропаганду, редагував у Ризі фронтову газету «Український голос».

Після демобілізації у 1918 р. повернувся до Києва, примкнув до місцевої групи УПСР, що гуртувалася навколо газети «Народна воля», став її редактором. Брав участь в організації повстання проти гетьмана, за що три місяці відсидів у в'язниці.

На початку 1919 р., вступивши в суперечку з лідерами есерів і есдеків щодо ставлення до Радянської влади, оголосив про вихід з УПСР і 13 березня вступив у Комуністичну партію більшовиків. Працював переважно як редактор партійних і радянських газет («Більшовик», «Вісті», «Комуніст»), в редакційних відділах Всевидаву, завідував видавництвом ЦК КП(б)У «Космос». У часи військових кампаній проти Денікіна і білополяків командував бригадою Червоної Армії.

Після закінчення громадянської війни редагував газету «Селянська правда», обіймав керівні посади у видавництвах «Книгоспілка», ДВУ. Був головою літературної організації «Плуг». В останні роки життя працював директором Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка.

Видав тридцять книжок оповідань і байок. Серед них збірки оповідань «Скалки життя» (1925), «Кара», «Під Черніговом» (1927), збірки байок «Байківниця» (1922), «Байки» (1927), «Свині на дубі» (1932), «Анекдоти старого редактора» (1933), «Байки та оповідання» (1936).

Постановою партійної колегії ЦКК КП(б)У від 21 серпня 1933 р. Пилипенка С. В. виключено з партії «як небільшовика за спотворення національної політи-

Выписка из протокола № 22/568 91

Заседания Судебной Тройки при Коллегии ГПУ УССР от 23/II-34г. 1934 г.

С Л У Ш А Л И

П О С Т А Н О В И Л И

Дело №-737/56810-
 СН ГПУ УССР, по ст.б.
 ПИЛИПЕНКО Сергея Владимировича,
 г. Киев, украинца, безр.
 б. члена партии.
 по ст. 54-8 и 11

взбудити хвилювання по-
 ред Колегією ГПУ в про-
 мовленні м. ПИЛИПЕНКО Сергеем
 Владимировичем - ЧЛЕНА ПАРТІИ
 СОЦІАЛЬНО-ДЕМОКРАТИЧНОЇ
 РАДУ

 Секретарь Судебной Тройки

ки, ідеологічну нестійкість і примирливе ставлення до буржуазно-націоналістичних елементів».

Після трусу на квартирі в будинку «Слово» 29 листопада 1933 р. Пилипенка С. В. арештували. Уповноважений секретно-політичного відділу ДПУ УРСР Проскураков вбачав у його діях такі ознаки злочинів, передбачених ст. 54-8 і 54-11 КК УРСР: «був активним учасником української контрреволюційної організації — національний блок УВО, яка прагнула повалити Радянську владу на Україні шляхом збройного повстання, і належав до терористичної групи, особисто очолював терористичну трійку в організації замаху на Голову Раднаркому УРСР тов. Чубаря».

Судова «трійка» 23 лютого 1934 р. порушила клопотання перед Колегією ОДПУ застосувати до Пилипенка С. В. «найвищу міру соціального захисту — роз-

стріл». Колегія ОДПУ УРСР 3 березня 1934 р. затвердила цю пропозицію.

Постановою Військового трибуналу Київського військового округу від 30 квітня 1957 р. вирок щодо Пилипенка С. В. скасовано і справу припинено за відсутністю складу злочину.

Сергій Пилипенко реабілітований посмертно.

ВАЛЕР'ЯН ПІДМОГИЛЬНИЙ

Підмогильний Валер'ян Петрович народився 2 лютого 1901 р. в с. Чаплі під Катеринославом в селянській сім'ї. Рано виявив неординарні здібності до навчання, тому після церковно-приходської школи пішов до Катеринославського реального училища, яке закінчив 1918 року з похвальною грамотою. Одразу ж вступив на математичний факультет Катеринославського університету, але матеріальна скрута змусила облишити навчання і йти працювати в школу. 1920 року виходить друком перша книжечка Підмогильного з 9 оповідань. Здавалося б, що міг сказати юнак у пору бурхливих суспільних зрушень? Однак та збірка привернула увагу критики не лише передчуттям ще не розквітлого таланту, а й принципово визначеною

платформою творчості. Уже в цих творах Підмогильний, як писалося 1921 року, «став на варті страждання людини» в той час, як майже вся молода проза піддалася ейфорії революційного романтизму, сподіванкам витворити нового індивіда засобами соціального перевороту. І вже цим автор був неприйнятний ортодоксальній критиці. Але він свідомо тягся до європейської літератури, особливо французької класики, якою захоплювався з дитинства. Не дивно, що двадцятилітнім юнаком Підмогильний переклав філософський роман Анатолія Франса «Таїс», а згодом — цілу бібліотечку французьких майстрів слова останніх двох століть (Дідро, Мопассан, Вольтер, Гюго, Бальзак, той же Франс).

Навіть рання проза письменника — до згаданої збірки ще додалися книжки оповідань «Військовий літун» (1924) і «Проблема хліба» (1927) — засвідчувала, що він вирішив для себе проблему національного і вселюдського: В. Підмогильний своїм художнім словом утверджував цільність цих напрямків для вітчизняної літератури, її органічність у тяжінні до західних культур. Усупереч офіційному твердженню про верховенство змісту над формою він утверджував для української прози національність змісту і європейські форми.

Він досить рішуче заявив про себе як прихильник інтелектуальної прози, котрої так бракувало нам на початку століття. Особливо яскраво розкрився талант письменника в романі «Місто» (1928), який був прийнятий за досягнення всієї групи МАРС (Майстерня революційного слова), що виросла з попередньої «Ланки». А в МАРСі були неабиякі майстри — Г. Косинка, Б. Антоненко-Давидович, Є. Плужник... Не менш гострим був і наступний його роман «Невеличка драма» (1930), який зміг вийти лише в журнальному варіанті. Переслідування «попут-

270
27

ПРОТОКОЛ ДОПРОСА

Обвиняемого В. ПИДКОУГЬЯ

12. XII. 1984 г.

ВОПРОС: О ком и когда Вы вели разговор о Ваших террористических тенденциях?

ОТВЕТ: Никогда ни о ком разговоров о своих террористических тенденциях я не вел, так как этих тенденций не имел.

ВОПРОС: В своих показаниях обвиняемый С. ПИРВИШЕНКО от 22. XII. 1983 г. показывает, что на заседании актива контр-революционной организации, в качестве резерва террористических троих, им были выделены Вы - ПИДКОУГЬЯ. Вы подтверждаете эти показания?

ОТВЕТ: Эти показания я отрицаю и считаю, что это заявление является основной клеветой. С ПИРВИШЕНКО я лично не был знаком, никогда с ним не встречался, ПИРВИШЕНКО со мной на улице не здоровался. О существовании контр-революционной террористической организации, к которой принадлежал ПИРВИШЕНКО, ни с какой-либо иной группой я никогда не знал. С ПИРВИШЕНКО знал меня по надательству "ЧЕРНОКИ. БУХА" ДВУ, "БИТ" лишь официально.

Протокол составлен в моих словесной форме и мне прочитан.
В. ПИДКОУГЬЯ.

ДОПРОС:

ДОПРОСОВАННЫЙ 2 ОТД СЛО *В. ПИДКОУГЬЯ*

ництва» набирало вже фіскальних форм, особливо після процесу СВУ. А Підмогильний був у дружніх взаєминах із С. Єфремовим, Л. Старицькою-Черняхівською, М. Івченком, які пройшли через те публічне судилище.

Сам він був арештований 8 грудня 1934 року у письменницькому Будинку творчості під Харковом, де працював над останнім своїм твором «Повість без назви». Інкримінувалося Підмогильному, нібито він «брав участь у роботі терористичної організації, що ставила своєю метою організацію терору проти керівників партії». Слідство в Харкові, а потім у Києві велося по групі «контрреволюційної боротьбистської організації», до якої були «приписані» ще Є. Плужник, М. Куліш, В. Вражливий, М. Любченко (Кость Котко), О. Ковінька, Г. Майфет — всього сімнадцять чоловік.

На всіх допитах відповідав слідчим однією фразою: «Винним себе не визнаю». Коли «тиск» посилювався, написав офіційну заяву слідчому Бліоку, в якій зазначав: «Беручи до уваги, що, за Вашою заявою, матеріал у моїй справі достатній для віддання мене до суду... я даю таке сумарне зізнання:

1. Ніколи ні до якої терористичної організації я не належав і не належу.

2. Ніколи ніякої терористичної діяльності я не проводив.

3. Про існування подібних організацій, про їх діяльність або про діяльність осіб, зв'язаних з ними, я ніколи нічого не знав, інакше як з виступів представників Радвлади й партії в пресі й на прилюдних зборах.

4. Тому всякі зізнання інших осіб та обвинувачення мене в приналежності до терористичної організації і в терористичній діяльності я рішуче відкидаю як брехливі й наклепницькі».

Слідчий тричі просив розпорядження продовжити строк слідства, поки врешті в протоколі від 11 січня 1935 р. з'явився запис буцім зі слів В. Підмогильного: «Останнім часом я належав до групи письменників-націоналістів з терористичними настроями у ставленні до вождів партії». А перевезений до Київського спецкорпусу НКВС, на допиті заявив 19 січня 1935 р. прокуророві Українського військового округу: «Я не належав до організації... Я вважав, що постанови партії по національному питанню в життя не проводяться... Для мене представниками партії в літературі були Хвильовий, Яловий, Шумський...»

За вироком виїзної сесії Військової колегії Верховного Суду СРСР 27—28 березня 1935 року був засуджений на десять років позбавлення волі. Опісля відправлений до Соловецького табору особливого призначення.

9 жовтня «особлива трійка» УНКВС Ленінградської області переглянула справу В. Підмогильного і визначила новий вирок — розстріл, який і був здійснений 3 листопада 1937 року.

Реабілітований В. Підмогильний помертньо 4 серпня 1956 року Військовою колегією Верховного Суду СРСР. Але в історії української літератури він ще не одне десятиліття фігурував як «проповідник буржуазного індивідуалізму», «хворобливого психологізму», що так і не спромігся подолати вплив декадентської літератури. Тільки сьогодні один з основоположників української літератури ХХ століття нарешті повернутий читачам.

МИХАЙЛО ПІНЧЕВСЬКИЙ

Пінчевський Михайло Якович народився 1 квітня 1894 р. в м. Теленешти у Бессарабії в сім'ї дрібного крамаря. Навчався в єврейській релігійній школі (хедері).

1913 р. покинув отчий дім і подався в далекі мандри. Побував у Чілі, Бразилії, Уругваї й нарешті опинився в Аргентині, де працював чорноробом, слюсарем, кочегаром на пароплаві, вчителем. У цю пору почав писати вірші рідною мовою і видав першу збірку.

В пошуках кращої долі 1924 р. повернувся в рідне містечко і згодом перебрався до Радянського Союзу. Деякий час жив у Москві, а з 1928 р.— в Харкові, де співробітничав у єврейських газетах і видав кілька

поетичних збірок. 1934 р. Пінчевський переїхав у Київ, де вступив до літературної організації ВУСПП.

Член СП СРСР з 1934 р.

Популярність йому принесли книжки «Бессарабія» (1929), «Чотири поеми» (1930), «Пісні дня» (1932), казки для дітей. Крім поезій, він створив кілька п'єс, поставлених на багатьох сценах країни. З них слід відзначити «Биті карти» (1930), «Ельдорадо» (1936), «Блазень» (1940), «Я живу» (1942), «Виженить біса» (1946).

У жовтні 1938 р. був заарештований як «агент іноземної розвідки». Під час слідства із застосуванням незаконних методів ведення М. Пінчевський неодноразово оголошував голодування і відмовлявся підписувати протоколи допитів. 1939 р. його звільнили за відсутністю складу злочину. Однак 22 липня 1951 р. він знову опиняється за ґратами. Цього разу звинуватили в націоналістичній діяльності та антирадянській агітації. Як «доказ» були використані, зокрема, деякі рядки, довільно вирвані з його творів. Письменник знову оголосив голодування і зажадав відправити його скарги безпосередньо Сталіну чи Берії. Три місяці його годували силоміць. І все ж Особлива нарада засуджує Пінчевського до 10 років виправно-трудового табору суворого режиму. Перебуваючи в таборі, він постійно надсилав скарги в різні інстанції.

На початку 1954 р. Колегія Верховного Суду СРСР скасувала вирок Особливої наради за відсутністю в діях Пінчевського складу злочину.

Помер письменник 24 березня 1955 р. у Києві.

ЛЮЦІАННА ПІОНТЕК

Піонтек Люціанна Карлівна народилася 1 липня 1899 р. в м. Лубнах на Полтавщині в сім'ї млинаря. За національністю німкеня. Закінчила Полтавську гімназію, навчалася в Харківському ІНО. Вчителювала, працювала журналісткою, зокрема літредактором у видавництві «Мистецтво».

Друкуватися почала 1917 р. Окремими виданнями побачили світ збірки поезій «Тихим дисонансом» та оповідань — «Балаклава».

У 1923—1927 рр. разом із своїм чоловіком Іваном Куликом жила в Канаді, де брала участь у роботі української колонії, викладала в робітничих школах. Належала до заокеанської філії «Гарту» в Канаді, з тим ВУСППу. Була членом ВКП(б).

...Досі ширяться чутки, що Люціанну Піонтек заарештували, а потім і розстріляли в один день з Іваном Куликом. Проте це не зовсім так.

Арештували письменницю 5 серпня 1937 р., оскільки оперуповноважений III відділу УДБ НКВС УРСР сержант Держбезпеки Давидов «знайшов», що вона є «агентом англійської, німецької та польської розвідок...». 19 серпня під час допиту Люціанна Піонтек із зрозумілих зараз причин «зізналася»:

«До шпигунської роботи на користь англійців я була залучена 1926 р. моїм колишнім чоловіком Куликом І. Ю. під час нашого спільного перебування в Канаді, де Кулик на перших порах був радником повпредства СРСР в Канаді з українських справ, а останнім часом виконував обов'язки торгпреда і повпреда...»

На запитання слідчого, звідки їй відомо, що Іван Кулик був зв'язаний з агентами англійської розвідки, вона нібито відповіла: «Це мені відомо зі слів Кулика». А на запитання: «Ви безпосередньо від Кулика одержували завдання шпигунського характеру?» — відповіла: «Так...» Без конкретних фактів і доказів!

У слідчій справі Люціанни Піонтек, як і в справі Івана Кулика, відсутній вирок закритого судового засідання. Є лише довідка про те, що вона засуджена 22 вересня 1937 р. «...за вищою категорією...» (тобто — розстріл). Вирок виконано 25 вересня 1937 року.

19 грудня 1956 р. Військова колегія Верховного Суду СРСР; розглянувши протест Генерального прокурора Союзу РСР на постанову НКВС СРСР і Прокурора СРСР від 22 вересня 1937 р., згідно з якою була знищена письменниця, ухвалила: «Постанову НКВС і Прокурора СРСР від 22 вересня 1937 р. щодо Піонтек Л. К. скасувати і справу про неї в карному порядку припинити за відсутністю складу злочину».

Люціанна Піонтек реабілітована посмертно.

ЄВГЕН ПЛУЖНИК

Плужник Євген Павлович народився 26 грудня 1898 р. в слобідці Кантемирівка Богучарського повіту Воронежської губернії в сім'ї дрібного торговця. Вчився у сільській школі, потім у Воронежській гімназії, звідки був виключений за участь у політичних гуртках. Весною 1919 р. приїхав до Києва працювати і вчитися, але вир громадянської війни змусив повернутися додому. Лише влітку 1921 р. вступив до Київського музично-драматичного інституту ім. М. Лисенка, але не закінчив його, бо професійно зайнявся літературою.

Публікувати свої вірші Плужник почав 1924 року. Але, будучи надто вимогливим до себе, за десять років творчої праці видав лише дві поетичні збірки: «Дні» (1926) та «Рання осінь» (1927). А третя —

«Рівновага» — вийшла друком уже після смерті поета. Щоправда, він ще був автором і роману «Недуга» (1928) та трьох п'єс: «Професор Сухораб», «У дворі на передмісті» (обидві опубліковані 1929 р.) і «Змова в Києві», яка вважалася втраченою і лише нещодавно відшукана в архівах й опублікована (1989).

На початку творчого шляху Є. Плужник перебував у літературній організації «Ланка», потім МАРС, котрі, за нормами тогочасної ортодоксальної критики, вважалися попутницькими, пасивними, а то й ворожими до радянського суспільства. Тож і репресії звалилися на членів цих організацій в першу чергу — одразу після вбивства Кірова.

Ордер на арешт Є. Плужника і трус у його квартирі був виписаний 4.XII.1934 року. Але ще 2 грудня уповноважена секретно-політичного відділу НКВС УРСР Гольдман скомпонувала постанову, в якій Плужник звинувачувався в тому, що він «є членом контрреволюційної організації, був зв'язаний з націоналістичною групою письменників, вів контрреволюційну роботу. Знав про практичну діяльність організації по підготовці терактів». На підставі всього цього робився висновок, що «перебування його на волі є соціально небезпечним», а тому Є. Плужник підлягає «утриманню в спецкорпусі Київського обласного управління НКВС».

З перших допитів стало очевидним, що ДПУ «запланувало» викрити розгалужену підпільну контрреволюційну організацію письменників. Адже в ті дні одночасно були арештовані в Харкові Г. Епик, В. Підмогильний, М. Куліш та інші, в Полтаві — Г. Майфет, П. Ванченко, О. Ковінька та чимало інших письменників по різних містах України. У січні 1935 р. усіх їх приконвоювали в спецкорпус НКВС у Києві і організували 27—28 березня судовий процес виїзної Військової колегії Верховного Суду СРСР.

У холодних сирих камерах тюремного спецкорпусу різко загострився туберкульоз легень у Плужника, і він, розуміючи незворотність долі, не чинив опору в допитах. Як видно з протоколів, звинувачений підписував те, що йому підсовував слідчий М. Хаєт.

Вирок Є. Плужнику був, як і більшості підсудних цієї групи,— 10 років ув'язнення в спецтаборах. А конкретніше — в Соловецьких казематах на далекій холодній Півночі, куди їхати разом із побратимами по заслання в «арештантських» вагонах поет вже не міг. Його, тяжкохворого, везли окремо.

На Соловках він в основному перебував у тюремній лікарні, зрідка писав листи на Україну. Останній лист датований 26 січня 1936 р. Його Є. Плужник вже продиктував, а дружині приписав власною рукою: «Присягаюсь тобі, я все одно виживу!» На жаль, це було вже нереальним. Євген Плужник помер 2 лютого 1936 р. і похований у братській могилі.

4 серпня 1956 року постановою Військової колегії Верховного Суду СРСР вирок Є. Плужнику скасовано і справу припинено «за відсутністю складу злочину».

Ім'я видатного поета України ще тривалий час було на задвірках історії літератури (за 30 років після реабілітації вийшла одна збірка поезій). Нині справедливість відновлюється остаточно. 1988 року вийшла найповніша книга поезій Євгена Плужника, опублікована віршована п'єса «Змова в Києві», підготовлене видання окремого тому драматургічної та прозової спадщини письменника.

ВАЛЕР'ЯН ПОЛІЩУК

Поліщук Валер'ян Львович народився 1 жовтня 1897 р. в с. Білче Дубенського повіту на Волині (тепер — Млинівський район Ровенської обл.) в сім'ї хліборобів. Після сільської школи та міського училища закінчив у 1917 р. гімназію в Катеринославі. Вступив до Петроградського інституту цивільних інженерів, але, захопившись літературною творчістю, перейшов на історично-філологічний факультет тодішнього Кам'янець-Подільського університету. Працював у газетах «Селянська правда», «Вісті». Багато подорожував по Україні, Середній Азії, Кавказу. Був у творчих відрядженнях у Франції, Німеччині, Чехословаччині, Скандинавії.

Друкуватися почав 1918 р. Належав до літературної

Александровского уезда 104
г. Пятигорск В. П.
май 1913 г.

Вопрос: Правильно ли мы представили Ваши
показания в рапорт в том же 28/11/13 в 6/4 25.
орон, т.е. Вы слышали в разговоре К. Р. уфим-
ской и уч. она имела в виду что-то другое, и в том
же в состав термический элемент и что-то
вас и в подготовке геральдики на Океане 24
1/2 1/4 - Пособия?

Письмо Не правильно.

Замечания в рапорт с моим слов
правильно и мной в том же.

Свое

Замечания:

Уч. Океан Пособия

організації «Гарт». 1925 р. заснував у Харкові модерністську групу «Авангард», яка обстоювала програму конструктивного динамізму (за нею поезії належало оспівувати модерну цивілізацію й світ технічної революції). Виступав у пресі як поет, прозаїк, критик і теоретик літератури. Окремими виданнями побачили світ понад 50 книжок, серед яких найпомітніші — «Сказання давнєє про те, як Ольга Коростень спалила» (1918), «Книга повстань» (1922), «Ленін» (1922), «Дума про Бурмашиху» (1922), «Розкол Європи» (1925), «Пульс епохи» (1927), «Григорій Сковорода» (1929) та ін.

В кінці 1934 р. Поліщук був заарештований разом із такими літераторами, як Микола Любченко, Микола Куліш, Григорій Епик, Валер'ян Підмогильний, Василь Вразливий, Євген Плужник, Володимир Штангей, Петро Ванченко, Григорій Майфет, Олександр Ковінька, котрі були звинувачені в приналежності до так званого Центру антирадянської боротьбистської організації. Виїзною сесією Військової колегії Верховного Суду СРСР на закритому засіданні 27—28 березня 1935 р. Поліщуку винесено вирок — 10 років ізоляції в концтаборах, з яких він не вийшов на волю.

Справа про реабілітацію розглядалася в установленому порядку в кінці 50-х років.

Валер'ян Поліщук реабілітований посмертно.

ГРИГОРІЙ ПОЛЯНКЕР

Полянкер Григорій Ісаакович народився в багатодітній сім'ї бідного уманського шевця 15 лютого 1911 р. Початкову освіту здобув у місцевій школі робітничої молоді.

Сімнадцятирічним юнаком переїхав до Києва, поступивши на навчання в фабзауч. Освоївши професію, став робітником 4-ї київської взуттєвої фабрики, де 1930 р. був прийнятий до ВКП(б).

Саме на ці роки припадає початок його творчого шляху як єврейського письменника. В республіканській періодиці він опублікував низку нарисів й оповідань, які склали основу першої книжки. За своїм ідейно-естетичним звучанням тяжів до літературної організації ВУСПП, а 1934 р. став одним із перших членів новоутвореної Спілки письменників СРСР.

Після закінчення Київського педінституту (1935) Полянкер цілковито віддався літературній праці. В довоєнні роки ним були написані повісті «Вугілля», «Шойл із Бапілля», книжки оповідань «На тому березі», «Від Дністра до Дунаю», «Дядя Яша», «Розлука». Водночас він редагував єврейський щомісячник «Советіше літератур».

22 червня 1941 р. Григорій Полянкер разом з іншими побратимами по перу добровільно відправився в діючу армію. Воював на Південному, Центральному, Першому і Другому Білоруських фронтах. За зразкове виконання завдань командування нагороджений бойовими орденами та медалями. Був учасником Параду Перемоги на Красній площі в Москві 24 червня 1945 р.

Після демобілізації повернувся до Києва, де редагував єврейський альманах «Дер штерн», брав активну участь у розбудові літературного життя. В перші повоєнні роки побачили світ його книги «Син Вітчизни» та «Шмая-розбійник», які були перекладені на мови народів СРСР. І раптом в творчості письменника настала вимушена пауза.

15 листопада 1951 р. він серед білого дня був схоплений на вулиці неподалік свого дому агентами МДБ, вкинутий у нутрище «чорного ворона» і відправлений у беріївський застінок. А в його квартирі влаштовано трус, під час якого були вилучені друкарська машинка зі шрифтом ідиш, фронтіві записники, пака облігацій держпозики і тридцятитомне американське видання творів Шолом-Алейхема.

Вже на першому допиті Полянкеру було пред'явлено стандартне для початку п'ятдесятих років по відношенню до діячів єврейської культури звинувачення: антирадянська націоналістична діяльність, шпіонаж на користь міжнародного імперіалізму. Незва-

жаючи на застосування вишуканого арсеналу дізнання, він рішуче відкинув всі інсинуації.

Одинадцять місяців тривало слідство, проте обвинувачі не добули ніяких речових доказів ворожої діяльності Полянкера.

Але тут на допомогу слідству прийшла беріївська «фахова експертиза». Троє найнятих «спеців», проаналізувавши творчість свого колеги, винесли безапеляційний вердикт: «Основна літературна продукція Полянкера просякнута антирадянською, націоналістичною ідеологією». Учасник Параду переможців був засуджений на 10 років каторжних робіт із конфіскацією належного йому майна.

В жовтні 1952 р. Полянкер опинився за колючими дротами Інтського концтабору (басейн Воркути), де разом з іншими каторжанами добував з-під вічної мерзлоти «сонячний камінь». І невтомно писав у вищі органи правосуддя скарги, протести, клопотання. Але всі вони лишилися без відповіді.

Не були почуті в Москві і голоси депутатів Верховної Ради СРСР Максима Рильського й Олександра Фадєєва, які звернулися до Генерального прокурора СРСР з проханням переглянути «справу» Полянкера. Лише через півтора року після смерті «вождя всіх часів і всіх народів» без будь-яких пояснень він був випущений з режимного спецтабору КДБ.

Військова колегія Верховного Суду СРСР своїм рішенням від 21 листопада 1955 р. справу Григорія Полянкера припинила за відсутністю складу злочину.

**ДМИТРО
РУДИК**

Рудик Дмитро Петрович народився 1893 року в селі Стрільче на Прикарпатті в багатодітній селянській сім'ї. Початкову освіту здобув у рідному селі, продовжив навчання в місті Городенка, а в 1906 р. став учнем Коломийської української гімназії, яку успішно закінчив 1915 р. Провів в окопах всю імперіалістичну війну, а в 1917 році, опинившись на Східній Україні, оселився в м. Умані. Саме тут почав свою трудову і творчу діяльність.

Разом із передовою культурною і науковою громадськістю міста добився відкриття першої в Умані української гімназії, в якій мали змогу навчатися діти селян. Викладав у ній українську мову й літературу. Після реформи шкільництва на Україні ця гімназія

стала трудовою, загальноосвітньою школою № 1 імені Бориса Грінченка. Дмитро Рудик розробив основні принципи нової системи навчання, яка була прийнята Другим уманським повітовим учительським з'їздом. Водночас активно займається літературною творчістю.

1919 року в уманському журналі «Громадське життя» видрукувана низка його критичних статей. В тому ж році виходить перша книжка Дмитра Рудика «От це людина, Борис Дмитрович Грінченко». А в 1920 році побачив світ підручник «Короткий огляд українського письменства для середніх шкіл та самоосвіти».

Наприкінці 1923 року Д. Рудика запрошують на працю до Києва. Тут він стає викладачем української літератури в школі № 71, а з 1926 р. очолює цю школу на посаді директора і розпочинає будівництво нового приміщення, яке було завершено в 1931 р. До речі, це була перша після революції українська школановобудова в м. Києві.

Одночасно Дмитро Рудик активно працює і на літературній ниві. Будучи діяльним членом письменницької організації «Плуг», він увійшов до складу ініціативної групи літераторів — вихідців із західних областей України, яка домоглася створення спілки революційних письменників «Західна Україна». Ця ж ініціативна група добилася створення видавництва «Західна Україна» і розпочала випуск свого журналу та окремих книжок. Дмитро Рудик був активним членом редакційної колегії і провідним критиком. Він друкувався в журналах «Червоний шлях», «Життя й революція», «Зоря», «Робітниця» (Вінніпег, Канада), його статті друкують газети «Комуніст», «Більшовик», «Літературна газета». Виходили друком й окремі книжки.

На з'їзді спілки революційних письменників «Західна Україна», який відбувся в 1930 році, головою цієї

творчої організації було обрано Мирослава Ірчана, а його заступником Дмитра Рудика. Після з'їзду він готував до друку книжку критичних статей під назвою «Етюди західноукраїнської літератури». Але 2 лютого 1933 р. його заарештували органи ОДПУ УРСР, безпідставно звинувативши в участі у контрреволюційній змові.

9 травня 1933 р. судова «трійка» ДПУ винесла йому вирок: десятилітнє заслання на Далекий Схід. Там справу Рудика знову переглянули позасудові органи і відправили його на Колиму.

1953 р. вже тяжко хворого Дмитра Петровича привезли до Києва, де він прожив лише два роки. Помер Рудик 30 травня 1955 року і похований на Байковому кладовищі.

1 грудня 1959 р. постанова «трійки» при Колегії ДПУ УРСР від 9 травня 1933 р. була скасована за відсутністю доказів.

Дмитро Рудик реабілітований після смерті.

**ІВАН
САВИЧ**

Савич (Лук'яненко) Іван Савич народився 19 січня 1914 р. в с. Савинки Корюківського району на Чернігівщині в сім'ї селянина-бідняка. Закінчив Харківський інститут журналістики та філологічний факультет Київського університету. Працював у редакції київської газети «Пролетарська правда», викладав українську літературу в Кременецькому та Старобільському вчительських інститутах, учителював на Донбасі.

З перших днів Великої Вітчизняної війни в діючій армії. Командир взводу, помічник начальника штабу полку з розвідки. Нагороджений орденом та медалями.

30 липня 1942 р. у Сальських степах був тяжко поранений у груди і потрапив до німецького полону.

Перебуваючи в режимному офіцерському таборі, брав участь у підпіллі (листівки, політична робота серед військовополонених). Після звільнення з полону до березня 1946 р. служив бійцем військово-будівельного загону.

9 лютого 1948 р. заарештований у м. Старобільську, 30 травня 1948 р. військовим трибуналом Прикарпатського Військового округу засуджений на 25 років виправно-трудових таборів. Обвинувачений за узвичаєною в той час схемою, коли з волі Сталіна перебування в полоні трактувалося як «зрада батьківщини».

Покарання відбував у таборах м. Інта (Комі АРСР).

12 червня 1956 р. рішенням Комісії Президії Верховної Ради СРСР І. Савича визнано безпідставно засудженим і звільнено із зняттям судимості.

Повернувся до педагогічної і літературної праці. Член Спілки письменників з 1959 р.

Першу збірку поезій «З вічних джерел» видав 1957 р. Відтоді вийшли книги «Позивні з майбутнього» (1959), «Тяжіння земне» (1964), «Чистота» (1966), «Вічні джерела», «Щедрість» (1979), «Зірко моя вечорова» (1984), «Рубежі» (1989), «Незборима пам'ять» (1980) та ін.

У 1989 р. видав збірку поезій «Крізь полярні завої», написану в лабіринтах ГУЛАГУ,— про трагедію жертв сталінського деспотизму («На етапі», «Діти сонця», «З листів до дружини», «Прощання з Олексієм Каплером», «Смеляков Ярослав, Смеляков Ярослав!», «Після обшуку» та інші вірші).

Табірним поневірянням присвячено також розділ у книзі оповідань і спогадів «Розвідники весни» (1990).

ЯКІВ САВЧЕНКО

Савченко Яків Григорович народився 3 березня 1890 р. в с. Луценки Лохвицького повіту на Полтавщині в селянській сім'ї. Навчався у Київському університеті, проте не закінчив його. Деякий час учителював на Сумщині. Працював у видавництві «Струмок» (Житомир). Перший вірш надрукував у львівському журналі «Ілюстрована Україна». З 1917 р. постійно виступає у періодиці з статтями, фейлетонами, поезіями. 1918 р. в Житомирі побачила світ перша збірка Я. Савченка «Поезії». 1921 р. вийшла друга збірка «Земля». По тому поетичних книжок Я. Савченко не видавав, хоча й публікував окремі вірші в періодиці.

Перша збірка забезпечила йому помітне місце в українській літературі як одного з нечисленних у ній

символістів. Зате друга знаменувала різкий відхід від символізму і переорієнтацію на творчість, усіма своїми ознаками пов'язану з конкретикою тієї доби і з утвердженням «пролетарського мистецтва». Далі, пройшовши через нетривале захоплення ідеями футуристів, Я. Савченко полишає поезію і переходить на діяльність критика й літературознавця.

В 20-х роках він працював у київських газетах «Більшовик» і «Пролетарська правда», з 1929 р.—редактором у ВУФКУ й на кінофабриці (1931—1933). У цей же період викладає теорію драми, сценарію і літератури на сценарному та режисерському факультетах Київського кіноінституту.

1933 р. був звільнений як з викладацької, так і з редакторської роботи «за протягування націоналістичних поглядів». Ім'я Савченка стало раз по раз виникати у показаннях письменників, заарештованих 1934-го і наступних років...

Найпліднішим періодом творчого життя критика були друга половина 20-х — початок 30-х років. Він активно друкувався в газетах і журналах, окремими виданнями вийшли книжки: «Азіятський апокаліпсис» (1926), «Поети й белетристи», «Проти реставрації греко-римського мистецтва» (1927), «Доба й письменник», «Народження українського радянського кіно» (1930), «П'ятнадцять років театру імені Ів. Франка» (1935). У багатьох своїх працях Я. Савченко виявив неабияке обдаровання аналітика, проте й показав себе в літературній боротьбі того часу одним із найпомітніших представників войовничої вульгарно-соціологічної критики. Він був безпартійним, належав до літературних організацій «Жовтень», ВУСПП.

Серед ночі 17 вересня 1937 р., за постановою військового прокурора КВО бригавійськюриса Дубеліра, Яків Савченко був заарештований у себе на квартирі. Крім співробітників НКВС, при цьому були присут-

175

С П Р А В К А.

Приговор о расстреле Савченка Якова
Тригубовича приведен в исполнение
в гор. Киева " 27 " 1937 г.

Акт о приведении приговора в исполнение хранят-
ся в Особом архиве 1-го спецотдела НКВД СССР
том № 11 лист № 60.

3 НАЧ 12 ОТД. 1 СПЕЦОТДЕЛА НКВД СССР Савченко
Лейтенант Госбезопасности: (подпись)

ні 25-річна дружина Савченка — В. Ф. Федорова і двірник І. П. Нізельський. Під час трусу, як свідчить протокол, вилучено лист Я. Савченка до І. Микитенка на 7 аркушах («про організації»), валіза книжок («150 шт.»), різне листування і пака фотографій.

1 жовтня йому було пред'явлено звинувачення в тому, що «він є учасником антирадянської націоналістичної організації і за завданням цієї організації проводив проти Радянської влади шпигунську, шкідницьку і терористичну діяльність». До того ж йому не забули короткочасного співробітництва в газеті «Україна», що виходила в час Директорії в Кам'янці-Подільському.

Допитували Я. Савченка слідчі Держбезпеки лейтенант Зарубін і молодший лейтенант Хазін. Складений ними 21 жовтня звинувальний висновок затвердив нач. ІV відділу УДБ НКВС УРСР капітан Хатеневер.

29 жовтня звинувальний висновок затвердив пом. прокурора СРСР Рагинський.

1 листопада 1937 р. виїзна сесія Верховного Суду СРСР винесла вирок: вища міра покарання — розстріл.

Наступного дня Якова Савченка не стало.

За клопотанням Співки письменників України судово-слідчу справу Я. Савченка переглянуто 1957 р. Військовою колегією Верховного Суду СРСР опитано людей, які його добре знали: письменників Л. Дмитерка, В. Сосюру, Л. Смілянського. 27.II 1958 р. вирок від 1.II 1937 р. скасовано за відсутністю складу злочину.

Яків Савченко реабілітований посмертно.

ГРИГОРІЙ САЧЕНКО

Саченко Григорій Кирилович народився 24 лютого 1905 року в селі Хаєнки Ічнянського повіту на Чернігівщині в сім'ї селянина.

Закінчив Київський університет та аспірантуру. Кандидат в члени КПРС. Працював учителем, консультантом з художньої літератури бібліотеки Академії наук УРСР, деканом поетичних курсів. Належав до літературної організації «Плуг».

Почав друкувати власні вірші 1926 року. Автор збірок «Зустрічний ентузіазм» (1931), «Зеніт» (1936), низки літературознавчих розвідок.

Арештований 3 листопада 1936 року в Києві.

В обвинувальному висновку, підготовленому оперуповноваженим НКВС УРСР Олександровим і

затвердженому начальником відділу УДБ Рахлісом, зазначено, що Саченко Г. К. «був учасником української контрреволюційної організації і входив до однієї із її бойових груп, керованої Чумаком М. Г.».

Із матеріалів слідства видно, що Саченко продав свого часу свій наган Миколі Чумаку (братові відомого поета, розстріляного денікінцями Василя Чумака), який не мав офіційного дозволу носити зброю. Це було витлумачено як «зв'язок із терористом Чумаком і оснащення його бойовою зброєю». Під час допитів факт продажу нагана визнав, але свою приналежність до котроїсь із бойових терористичних груп категорично відкинув. «Я ні до якої контрреволюційної організації не входив і про існування такої не знав», — на кожному допиті стверджував він. Але не заперечував, що з Миколою Чумаком товаришував ще з студентських літ.

Військовим трибуналом КВО 9 червня 1937 року Г. Саченко засуджений на 8 років тюремного ув'язнення з поразкою в політичних правах упродовж 5 років і з конфіскацією особисто належного майна.

Для відбування строку покарання етапований на Далекий Схід. Подальша його доля досі лишається невідомою.

21 жовтня 1958 року Військова колегія Верховного Суду СРСР вирок стосовно Г. Саченка скасувала, а справу про нього за відсутністю складу злочину припинила. В процесі реабілітації Г. Саченка благородну роль відіграло Правління Спілки письменників України і, зокрема, Є. Шабліовський і С. Крижанівський.

ВОЛОДИМИР СВІДЗИНСЬКИЙ

Свідзинський Володимир Юхимович народився 8 жовтня 1885 р. в с. Маянів на Вінниччині в сім'ї псаломщика. Навчався в Тиврівській духовній бурсі та Кам'янець-Подільській духовній семінарії. Закінчив економічний факультет Київського комерційного інституту, після чого деякий час працював у Вінниці економістом. Згодом переїхав до Львова, а потім — до Кам'янця-Подільського, де жив до кінця 1925 р. Тут і побачила світ перша його збірка — «Ліричні поезії» (1922). Невдовзі вийшла друга книжка поезій — «Вересень» (1927).

Переїхавши 1925 р. до Харкова, поет став працювати коректором у журналі «Червоний шлях» (з 1936 р. — «Літературний журнал») і перебував на цій

посаді до початку Вітчизняної війни. Він був безпартійним. Тяжів до «плужан». Член СП СРСР з 1936 р.

Поет потужної ліричної сили, Володимир Свідзинський мав своє чітко окреслене тематичне коло, яке тодішнім критикам видавалося завузьким або й зовсім анахронічним.

За життя поета його глибокий ліричний хист, такий «несинхронний» з крутовіями тієї пори, залишився непоміченим.

Свідзинський був витонченим перекладачем з літератур народів СРСР, а також з французької, іспанської, польської. Крім того, він зробив один із кращих у нашій літературі перекладів «Слова о полку Ігоревім» (1938). А наступного року в його перекладах з'явилися друком комедії Арістофана «Хмари», «Оси», «Жаби».

1940 р. опублікована його третя збірка «Поезії» (редактором її був Ю. Яновський). Вона виявилась останньою прижиттєвою книжкою Свідзинського. Опісля поет, тривалий час замовчуваний, повернувся до нашого читача лиш 1968 р.— добірками в журналі «Прапор» і в альманасі «Поезія-68».

Нерозгаданою поки що, зловісною таємницею оповита загибель В. Свідзинського, що сталася 18 жовтня 1941 р. під час евакуації з Харкова. Документальних підтверджень обставин його смерті не збереглось. Є кілька версій, ґрунтованих на свідченнях деяких його сучасників. Одна з них видається найімовірнішою.

У переддень, коли фашисти ось-ось мали вдертися в Харків, Свідзинський був заарештований за відмову евакуюватися і разом з іншими нещасливцями замкнений у тюремний вагон. Під час дороги на схід ешелон потрапив під бомбардування. Пожежа охопила кілька вагонів, в одному з яких був і Свідзинський...

«Це стало відомо від поета Веденського, що їхав

в іншому вагоні, не розбитому бомбами»,— пише Ю. Смолич у своїх «Розповідях про неспокій». В есе Валерія Шевчука «Образ поета» подається фрагмент спогаду дочки поета: «Коли почалася евакуація Спілки письменників, батькові дали талон на евакуацію в м. Актюбінськ. Батько сказав мені: «Їдемо, Міра». А я в той час, на наше горе і по своїй дурноті, закохалася в одного свого вчителя... І от, боячись розлуки з ним, я, нічого поганого і страшного не підозрюючи, сказала батькові, що не хочу їхати. Так ми прожили ще декілька днів у Харкові. Одного дня, близько першої години, я пішла в чергу за хлібом. Коли повернулася, батька вже не було... З тиждень я виглядала, чекала батька, думала, що повернеться. Але батько не повернувся...»

Існують перекази про насильницьку смерть в полум'ї підпаленої сільської клуні поета Володимира Свідзинського під канонаду наступаючих гітлерівських військ. Але поки що то лиш версії...

МИХАЙЛЬ СЕМЕНКО

Семенко Михайль (Михайло) Васильович народився 31 грудня 1892 р. в с. Кибинці Миргородського повіту на Полтавщині. Після закінчення Курського реального училища навчався у Петербурзькому психоневрологічному інституті. 1914 р. був мобілізований до царської армії, служив телеграфістом у Владивостоці. 1918 р. повернувся на Україну. Відтоді займався лише літературною творчістю. Футуризм став його зоряною долею.

Семенко пережив етапи розвитку цього літературного напрямку на Україні: кверофутуризм, панфутуризм з різними його модифікаціями на кшталт Аспанфуту (Асоціація панфутуристів), Комункульту (Комуністична культура), період «Нової генерації». Він чи

не найперший усвідомив потребу «європеїзації» української поезії, вивільнення її з тенет епігонства та сентиментальних штампів версифікаційного хуторянства. Оновлення національної лірики Семенко вбачав в авангардизмі, естетика якого загострювала, драматизувала єдність традицій та новаторства, вимагала абсолютизації заперечення попереднього художнього досвіду. Декларуючи відверто нігілістичні настанови, М. Семенко власною поетичною практикою їх спростовував. Його лірика, сповнена пафосом непогамованого експериментаторства, екстравагантності та романтизованого урбанізму, розширювала тематичні та версифікаційні можливості української поезії.

Тонкий знавець людських душ, Семенко гуртував довкола себе здібну молодь, впливав на неї як один з найвідоміших на той час поетів — автор збірок «Прелюди» (1913), «П'єро Кверофутуризм» (1914), «П'єро здається» (1918), «П'єро кохає» (1918), «Дев'ять поем» (1918), «Дві поезофільми» (1919), «П'єро мертвопетлює» (1919), «Bloc notes» (1919), «В садах безрозних» (1919), «Кабле-поема за океан» (1921), «Проміння погроз», (1921), «Кобзар» (1924, 1925), «Збірка творів у трьох томах» (1929—1931), «Сучасні вірші» (1931), «Поезії», «Вибрані твори» (1936).

Футуризм був стихією Семенка. Намагання писати за вимогами нормативної естетики «соціалістичного реалізму» у 30-ті роки закінчилося невдачею для поета, що засвідчила його поема «Німеччина». Сипонули з різних трибун звинувачення у формалізмі всіх представників українського авангардизму. Хвиля репресій не минула й М. Семенка.

Оскільки він мешкав у Харкові, а часто наїжджав до Києва, то було виготовлено два ордери на його арешт: Харківським облуправлінням НКВС УРСР від 26 квітня 1937 р. і Управлінням Держбезпеки НКВС УРСР

від 25 квітня 1937 р. Аналіз протоколів допиту поета від 4, 7, 8 травня 1937 р., звинуваченого в «активній контрреволюційній діяльності», розкриває методи єжовської обробки, після якої морально спустошений і фізично надломлений М. Семенко «зізнався» в усіх нав'язаних йому гріхах (спроба скинути Радянську владу на Україні за допомогою німецьких багнетів, підготовка ряду терористичних актів проти діячів Радянської влади), про які він писав 4 вересня 1937 року під диктовку уповноваженого Акімова (Егідеса) на ім'я наркома внутрішніх справ УРСР Леплевського.

Сценарій, написаний під орудою НКВС, наближався до трагічного фіналу. 23 жовтня 1937 р. відбулося закрите засідання Військової колегії Верховного Суду СРСР у складі голови армвійськюриса А. Орлова, бригадвійськюриса С. Ждана, військюриса I рангу Ф. Кліміна, військюриса I рангу А. Батнера та за участю помічника Прокурора СРСР М. Рагінського. Комісія «іменем Союзу Радянських Соціалістичних Республік» винесла вирок: «приговорила Семенко Михайла Васильевича к высшей мере уголовного наказания — расстрелу с конфискацией всего имущества, лично ему принадлежащего».

Того ж дня поет був розстріляний.

У справі реабілітації клопоталися не лише Ірина Михайлівна та Ростислав Михайлович Семенки (лист в комітет партконтролю при ЦК КПРС від 21 жовтня 1956 р.), а й письменники. Зокрема Олесь Гончар та Юрій Смолич (лист Прокуророві УРСР Д. Панасюку від 27 вересня 1956 р.). «Заключение», підписане Головним військовим прокурором полковником юстиції А. Гарним (17 квітня 1957 р.), встановлювало, що М. Семенко був репресований безпідставно.

Михайль Семенко реабілітований посмертно.

ІВАН СЕМІВОЛОС

Семиволос Іван Терентійович народився 28 жовтня 1909 р. у с. Квітки на Корсунщині в сім'ї шофера. Трудову діяльність розпочав на Корсунському фарбозаводі помічником слюсаря, затим працював на Київській кінофабриці, згодом — асистентом сценарної майстерні. Шістнадцятирічним юнаком вступив до комсомолу.

Друкуватися почав 1929 р. в «Молодому більшовику», «Молодняку», «Літературній газеті», «Комсомольці України», «Глобусі». У 1934 р. видрукувана перша збірка поезій Івана Семиволоса «Мій призов», яка була схвально оцінена і читачами, і критикою. Вірші молодого поета привертати до себе увагу темою

натхненної праці, бадьорим духом й оптимістичним світовідчуванням.

У 1931—1932 рр. Іван Семиволос працював у літературно-художньому журналі «Темпи», що виходив на будівництві Дніпрогесу, а в 1933—1934 рр. був літературним консультантом кабінету молодого автора при видавництві «Український робітник» (м. Харків). Наляжав до літературної організації «Молодняк».

11 червня 1937 р. оперуповноважена IV відділу УДБ НКВС УРСР Гольдман, розглянувши матеріали обвинувачення Семиволоса І. Т., «знаходить», що «...він є учасником української націоналістичної фашистської терористичної організації», а тому «перебування його на волі може позначитися на ході ведення слідства...».

16 липня 1937 р. Івана Семиволоса заарештували. Невдовзі його справу передали на розгляд Особливої наради при наркомі внутрішніх справ СРСР, яка 4 листопада 1937 р. ухвалила: «Семиволоса І. Т. за контрреволюційну діяльність ув'язнити у виправний трудовий табір строком на вісім років...» Та одного березневого дня 1939 р. в ЦК ВКП(б) невідомо яким чином потрапив лист Семиволоса на ім'я Сталіна, в якому в'язень категорично заперечує свою провину, вказує, що протокол зізнання підписаний ним внаслідок ведення слідства протизаконними методами.

Архівно-слідча справа на засудженого була повернута на дослідження.

27 березня 1941 р. заступник начальника III відділення II відділу III управління НКВС УРСР сержант Держбезпеки Кобушко написав висновок, в якому вважав за доцільне порушити клопотання перед Особливою нарадою при НКВС СРСР про перегляд рішення щодо Семиволоса І. Т. від 4 листопада 1937 р. і зменшення йому строку покарання з 8 до 4 років.

Тим часом із Каргопольського табору НКВС, за

підписом начальника управління капітана Держбезпеки Коробіцина, надходить ще одне клопотання: Іванові Семиволосу за зразкову працю на виробництві, хорошу поведінку в побуті зменшити строк покарання на один рік. До клопотання додавався табель виробітку норм за другий квартал 1942 р.— в середньому 191 %!

4 листопада 1942 р. Особлива нарада пішла назустріч табірному начальству і зменшила Семиволосу строк покарання на один рік.

Восени 1944 р. письменник мав вийти на волю. Та 17 грудня 1943 р. в одному з лікпунктів Каргопольтабу було складено акт про те, що цього дня о 3 год. 40 хв. Семиволос І. Т. від серцевого безсилля, при відкритій формі туберкульозу легень і пелагрі помер.

15 лютого 1958 р. Спілка письменників України звернулася до прокуратури Київського військового округу з клопотанням розглянути питання про реабілітацію Івана Семиволоса.

11 березня 1958 р. Військовий трибунал КВО ухвалив: «...постанову Особливої наради при НКВС СРСР від 4 листопада 1937 р. щодо Семиволоса І. Т. скасувати і справу щодо нього... припинити за відсутністю в його діях складу злочину».

Іван Семиволос реабілітований посмертно.

ЛЕВ СКРИПНИК

Скрипник Левко Володимирович (літ. псевдонім — Лев Скрипник), як засвідчують енциклопедичні літературні довідники, народився в 1903 р. на ст. Ясинуватій. Сам же письменник інтерпретував своє походження в автобіографічній повісті «Мое золоте дитинство» так: «...Не знаю, де народився. Відомо мені лише те, що трапилося це на Донеччині. На якій саме рудні, в якому повіті, сказати не можу. Був у мене батько — гірничий штайгер Володимир Олександрович Скрипник, але я його не пам'ятаю. Де тулилися ми — матір і нас троє дітей — сказати не можу...»

Зможемо ми. Замолоду овдовівши, дружина штайгера Скрипника з синами перебралася на Вороніжчину до своєї матері. Там і перебивалася кілька років,

поки її не викинув із дітьми на вулицю рідний брат, котрий заходився справляти власне господарство. Звідти шлях Скрипченчихи проліг на Полтавщину, де за статечною рекомендацією вона влаштувалася економікою в господарстві заможного орендатора. Та з наближенням революції далекоглядні землевласники позбувалися своїх маєтностей і виїжджали за кордон. Позбавившись праці, змушена була повернутися на Донбас із дітлахами вдова Скрипника.

Саме на колишньому Дикому Полі, в чорній віддимів та кіптюги Донбасії, і почалася трудова біографія майбутнього письменника. Аби не померти з голоду, він став опановувати професію підземного коногонна. Про своє життя тих літ пізніше писав: «Вічно брудний, зморений, без грошей, розпатланий, тинявся від копальні до копальні, від однієї вошивої кесарні до другої, від одного паркана до іншого нікому не потрібний, чужий...»

Біографії Левка Скрипника досі ніхто не досліджував. Тому, щоб збагнути витоки його творчості, найдоцільніше прислухатися до слів самого письменника. А вони вельми промовисті: «Мое життя — шмат грязюки. З дитинства — бійки, лайки, матюки. З дитинства бачив я лише жах, смерть, розчавлені в глибині копалень людські тіла, дзвін пляшок замість похоронної музики, брудні матюки замість надгробних промов... Усе своє життя, аж до тієї доби, поки не загули гармати, я жив під землею, працював коло камерону, навантажував вагонетку, потом їдким обливаючись... Худорлявий, напівголодний, миршавий, я не знав, що таке сонце». Бо опускався щоденно в забій до світанку, а вибирався на-гора в присмерках.

Справжнє сонце засяяло для нього лише в сімнадцятому, коли знедолена шахтарня валом повалила в Армію Свободи. Добровільцем вступив до неї і юний коногін Левко Скрипник. У складі Богучарського

революційного полку ходив в атаки, був поранений в ногу і двічі контужений, під Коротосяком потрапив у полон і якимось дивом вирвався з могильника для полонених під Кантемирівкою. Після громадянської війни Скрипника знову чекала задушлива шахта, виснажлива праця і злидні. Зневір'я й безпросвіття штовхнули вчорашнього фронтового рубаку на слизьку стежину.

Як свідчать сучасники, десь на початку 20-х років життєва віхола занесла Левка в харківський БУПР на Холодній Горі. Тюремний чиновник, заповнюючи анкету арештованого, поцікавився, чи не є він часом родичем знаменитого наркома Миколи Скрипника. Щоб остаточно з'ясувати ситуацію, бупрівське начальство під розписку відпустило Левка Скрипника на відвідини наркома.

Тодішня чиновницька еліта ще не була відгороджена від простого люду нездоланим бар'єром охоронців, помічників, секретарок, тому Левко без особливих труднощів потрапив у кабінет Миколи Скрипника. Яка відбулася між ними розмова, того, мабуть, ніколи ніхто не знає. Відомо лише те, що нарком признав у бродязі племінника і негайно відправив для санобробки на власну квартиру.

Один із помічників Миколи Олександровича стверджував, що коли той вислухав життєву одісею племінника, то після тривалих розмислів сказав: «З такою біографією ти міг би стати українським Джеком Лондоном. Але для цього треба раз і назавжди забути карти, горілку, лайдацтво. І взятися за розум!»

Слова прославленого дядька справили належний вплив на Левка, і він самовіддано зайнявся самоосвітою. «Найбільшою моєю втіхою було читання,— писав він в автобіографічній повісті «Оповідання про степ». — Мрійник із мене був превеликий». Книги стали для нього літературним університетом. Під

впливом творів Джека Лондона він самоутверджувався як особистість, кріпнув волею, почав пробувати описувати випадки із власної біографії.

1926 р. окремими виданнями побачили світ його перші оповіді «Ильющка-батрак» і «Шахтер Василий». А наступного року московський Держлітвидав опублікував автобіографічну повість «Золотое детство», яка привернула увагу як професійної критики, так і широкого читацького загалу. В поживтневу літературу прийшов неординарний художник суворої долі.

Починаючи з половини 20-х років, виходили друком все нові і нові його книжки. Найпомітніші з них — «Вибух» і «Двісті п'ятдесят перша верста» (1928), «Рідня» (1929), «Новосмолянка» (1929), «БУПР» (1930), «Коротояк» і «Смертна камера» (1931), «Шахтарня» (1932). Пам'ятаючи настанову дядька-наркома, молодий письменник повістував лише про те, що сам пережив і достеменно знав. А загалом його творчість являла собою широку панораму життя найупослідженішого прошарку суспільства, до якого він сам належав.

Здавалося, перед тридцятирічним прозаїком відкрився якнайширші обрії творчості, та зненацька талант його згаснув на стрімкому злеті. Як відомо, 7 липня 1933 р. на знак протесту проти сталінського людожерства в своєму службовому кабінеті застрелився один із найстаріших членів партії Микола Олександрович Скрипник. Без сумніву можна стверджувати, що того дня була вирішена і доля його племінника. Цю гадку підтверджує те, що після самогубства дядька жоден рядок Левка Скрипника не був опублікований. Та й сам він скоро зник з обиду.

Невідомо, коли й де був заарештований самобутній письменник, які звинувачення придумали йому сталінські опричники, який вирок винесли, поскільки не віднайдено досі в архівах його судово-слідчої спра-

ви. А може, її взагалі не заводилося. Може, він був тихцем ліквідований у темному закутку, як це широко практикувалося в ті часи. Одне ясно: Левко Скрипник став безневинною жертвою сталінського терору.

**МИКОЛА
СКУБА**

Скуба Микола Якович народився 19 грудня 1907 р. в с. Горбове Новгород-Сіверського повіту на Чернігівщині в селянській сім'ї. Закінчив Київський кооперативний інститут. Працював у видавництві «Молодий більшовик».

Літературну діяльність розпочав 1926 р. Свій перший вірш надрукував у журналі «Советский крестьянин». Належав до літературних організацій «Молодняк» та «Нова генерація». Автор збірок поезій «Перегони» (1930), «Демонстрація» (1931), «Пісні» (1935).

...Заарештували поета 12 вересня 1937 р. Оперуповноважений ІV відділу УДБ НКВС УРСР Акімов (Егідес) стверджував у постанові про арешт, що

громадянин Скуба М. Я. «є активним учасником контрреволюційної української націоналістичної організації, яка готує терористичні акти проти керівників партії і уряду».

Допитував Миколу Скубу той же самий Акімов (Егідес). Один-єдиний раз! Потім очна ставка з Михайлем Семенком, який буцімто передав заарештованому бомбу для здійснення терористичного акту. І лише на основі цього звинувальний висновок: М. Я. Скуба — «учасник терористичної групи, який готував терористичну акцію проти секретаря ЦК КП(б)У тов. Косіора»; що Скуба «одержав бомбу від Семенка, яку мав кинути 1 травня 1937 р. під час демонстрації в урядову трибуну...».

Ознайомився письменник із цим документом 22 жовтня 1937 р. А вже 23 жовтня 1937 р. на закритому засіданні Військова колегія Верховного Суду СРСР у складі голови — диввійськюриса Орлова, членів — бригвійськюриса Ждана і військюриса I рангу Климіна та секретаря — військюриса I рангу Батнера засудила Миколу Скубу до розстрілу. В останньому слові приречений ні в чому винним себе не визнав.

Вирок виконано в Києві 24 жовтня 1937 р.

22 жовтня 1957 р. Військова колегія Верховного Суду СРСР вирок Військової колегії від 23 жовтня 1937 р. скасувала за новоявленими обставинами і справу про нього припинила за відсутністю складу злочину.

Микола Скуба реабілітований посмертно.

**ОЛЕКСА
СЛІСАРЕНКО**

Слісаренко Олекса Андрійович народився 28 березня 1891 р. на х. Конівцов Шатовської волості Вовчанського повіту (нині Шипутове Великобурлуцького району на Харківщині). Рід Слісаренків займався лимарством і тому часто, шукаючи заробітку, переїжджав з місця на місце. «Лимарство було фахом мого діда й батька і не перейшло до мене завдяки випадкові, що посадовив мене на високий передок сільської тачки», — писав О. Слісаренко в «Автобіографічній новелі».

Після закінчення церковноприходської школи навчався спочатку «в убогій Кучерівській сільськогосподарській школі на Курщині, а згодом в одній із кращих шкіл на Україні — Харківській хліборобсь-

кій...». Ця школа давала своїм випускникам диплом агронома, але скористатися ним Слісаренко довго не міг: у рік закінчення школи його мобілізували на військову службу (1912). А невдовзі почалася імперіалістична війна, під час якої вчорашній агроном доскочив офіцерського звання і водночас захопився віршуванням. «До революції,— згадував письменник,— я дивився на свої літературні вправи як на аматорське заняття і друкувався дуже рідко — з півтора десятка віршів, розкиданих у тодішніх українських журналах: «Рілля», «Дніпрові хвилі», «Літературно-науковий вісник», «Маяк», «Промінь», «Рідний край»... Після революції, зайнятий службою, громадською роботою на педагогічному і земельному фронтах, теж писав небагато і лише з 1924 року, після переїзду до Харкова, в атмосфері кипучої діяльності столиці, я центр своєї роботи переніс на літературу і за період 1924—1929 років дав ряд творів, що вкладаються в 6—7 томів». Найповніше творчість письменника представлена в шеститомнику, де п'ять томів відведено прозі і лише один — поезії (1931—1933). Після тривалої перерви (арештовано письменника 29 квітня 1934 року, засуджено на 10 років 8 квітня 1935 року, розстріляно за постановою «трійки» УНКВС по Ленінградській області від 9 жовтня 1937 року) однотомники вибраних творів виходили під назвою «Бунт» (1964) і «Чорний Ангел» (1990).

У віршах першого етапу творчості, що входили до збірки «На березі Кастальському» (1919), письменник віддав данину символізму, а з 1920-го до 1924 року він уже «ходив» у футуристах, видавши 1923 року книжку «Поєми». Але його владно кликала «проза життєвого факту», яка знайшла відлуння в книжках «В болотах» (1924), «Сотні тисяч сил» (1925), «Камінний виноград» (1927), повість «Плантації», роман «Чорний Ангел» (1929) та ін. В часи захоплення прозою

Слісаренко належав до літературної організації «Гарт» (1925), ВАПЛІТЕ (1926—1928), Техно-мистецької групи А (1929).

Визначальною рисою прози Слісаренка була виняткова увага до сюжету як головної рушійної сили твору. На тлі поспіль ліричних, з млявим сюжетом новел і повістей середини 20-х років така проза одразу ж привернула до себе увагу і критиків, і читачів. Щоправда, Слісаренка гостро критикували за слабке ідейне навантаження творів. Проте він лишався непоступливим і в кращих творах (роман «Чорний Ангел») піднісся до осмислення пригоди, випадку як філософської категорії. Життя складається з багатьох випадків, доводить він, усі вони, в тому числі й революційні перевороти, є частиною якогось більшого, головного випадку буття.

Арешт Слісаренка відбувся за поданням уповноваженого слідчої групи СПО ДПУ УРСР Гольдман. Обшук здійснював оперуповноважений Грушевський у присутності письменника Віталія Чигиріна. На першому етапі допитів Слісаренко «зізнавався» в приналежності до підпільної контрреволюційної організації, яка ставила за мету повалення Радянської влади і встановлення фашистської диктатури на Україні.

Через два місяці після арешту О. Слісаренко відмовився від цих «зізнань», сказавши, що давав їх під фізичним впливом слідчого, втративши контроль за свідомістю і перебуваючи в стані моральної прострації. Після цього почалося тривале добування від Слісаренка зізнань у головній, як думається, «вині»: приналежності до літературної організації ВАПЛІТЕ. Письменник не заперечував своїх зв'язків із цією організацією і дав їй таку характеристику: «Тоді я на цю групу дивився як на приховане націонал-демократичне угруповання, а тепер розглядаю її як групу, котра могла бути первинним осередком фашистської

організації... Єдиним моїм політичним виступом проти цієї групи був виступ на процесі СВУ, в якому я в своїй промові підкреслив роль хвильовізму як продовження СВУ, поставивши знак рівняння між Хвильовим і літературною групою СВУ на чолі зі Старицькою-Черняхівською».

На суді О. Слісаренко ще раз відмовився від своїх попередніх зізнань про участь у контрреволюційній організації, але... За вироком Військового трибуналу Українського військового округу О. Слісаренко позбавлявся волі на 10 років, прав — на 3 роки, «без конфіскації имуществ, в виду отсутствия такового».

Реабілітація відбулася 19 вересня 1957 року на основі свідчень письменників О. Копиленка і Ю. Шовкопляса. Вирок ленінградської трійки, за яким письменник був розстріляний, скасовано, а справу припинено «за отсутствием состава преступления».

Письменник реабілітований посмертно.

ОЛЕКСАНДР СОКОЛОВСЬКИЙ

Соколовський Олександр Олександрович народився 8 вересня 1895 року в м. Конотопі на Сумщині в сім'ї дрібного урядовця. Ще будучи учнем Чернігівської гімназії, прилучився до партії соціалістів-революціонерів. Керував робітничими й учнівськими гуртками на Чернігівщині, входив до складу бойової групи.

В 1914 р. вступив до Київського університету, але вже через рік був засуджений на 6 років каторги за розповсюдження прокламацій проти імперіалістичної війни. Після Лютневої революції звільнений із саратовської каторжної тюрми і повернувся на Україну, де поринув у вир революційної боротьби.

Влітку 1918 року був арештований німецькими

окупантами в Чернігові і кинутий до концтабору, з якого щасливо втік.

Після революції працював у Спільці кооператорів, в Укрбанку, був секретарем Київської філії товариства політкаторжан і зсильнопоселенців, пізніше — науковим співробітником Музею революції в Києві.

Як колишній есер, арештовувався органами ЧК — ДПУ в 1920 році в Чернігові і в 1924 році в Києві.

О. Соколовський — автор широковідомих романів «Перші хоробрі» (1928), «Богун» (1931), «Нова зброя» (1932), «Роковані на смерть» (1933), «Бунтарі» (1934). Член Спільки письменників СРСР з 1934 року. Арештований 29 жовтня 1937 року.

Звинувачувався в тому, нібито 1932 року увійшов до антирадянської есерівської організації, а 1936 року був перевербований в антирадянську українську націоналістичну організацію і очолив терористичну групу, яка ставила за мету насильницьке повалення Радянської влади на Україні. Обвинувальний вирок підписаний і затверджений наркомом внутрішніх справ УРСР Успенським і помічником толового військового прокурора РСЧА Калугіним.

Під час допитів Соколовському інкримінувалося також те, що в своїх історичних романах він «ідеалізував народництво, його тактику боротьби шляхом змов і терору», що «корені такого підходу приховані в незжитій есерівщині». У романі «Богун» прозорливі слідчі розгледіли «цілий ряд ухилів націоналістичного характеру».

Виізною сесією Військової колегії Верховного Суду СРСР 22 серпня 1938 року засуджений до найвищої міри покарання і того ж дня розстріляний.

Військовою колегією Верховного Суду СРСР 18 липня 1957 року цей вирок скасовано і справу припинено за відсутністю складу злочину.

Олександр Соколовський помертньо реабілітований.

МИРОСЛАВА СОПІЛКА

Пастушенко (дівоче прізвище — Мисько) Юлія Семенівна (літературний псевдонім — Мирослава Сопілка) народилася 29 серпня 1897 р. в містечку Винники (тепер у складі Львова) в селянській сім'ї. Батькам не просто було дати освіту дочці, котра спочатку працювала на поденних сільськогосподарських роботах, а після революційних подій 1917 року «вибилася» в модистки. Єдиною розрадою в житті дівчини була література. Захоплення поезією зблизило її з письменниками Бобинським, Ірчаном, Гірняком, які належали до літературної організації «Горно».

Є свідчення, що в 20-х роках Мирослава Сопілка мала зв'язки із західноукраїнським революційним підпіллям, дружила з членами КПЗУ. Її двічі заарешто-

увула польська дефензива за участь у нелегальних зборах революційно настроєних залізничників, до яких належав чоловік поетеси — Михайло Пастушенко.

Подружжя виношувало мрію про переїзд до Великої України. Але, маючи двох дітей, нелегко було зважитися на такий крок. Однак, прагнучи здобути вищу освіту й поправити здоров'я, поетеса з сім'єю все ж вирушила в дорогу. Спочатку мешкала в Харкові, потім переїхала до Могилева-Подільського, а ще пізніше перебралася ближче до Києва — в Ірпінь, де і була заарештована за два тижні до свого сорокаліття. На той час М. Сопілка належала до літературної організації «Західна Україна», видала одну поетичну збірку — «Роботящим рукам» (1931) та книжку прози під назвою «Про затишне місто Забобонники».

30 вересня 1937 року був заарештований і її чоловік Михайло Пастушенко, якого звинуватили в шпигунстві на користь польської розвідки. Це звинувачення було пред'явлено й Мирославі Сопілці. Слідчого перш за все зацікавили її стосунки з Ірчаном та Бобинським.

Під час допитів ні Михайло Пастушенко, ні Мирослава Сопілка нічим не скомпрометували себе і відкинули всі звинувачення слідства. І все ж 22 листопада 1937 р. Особлива нарада при НКВС СРСР засудила поетесу до розстрілу.

Вирок виконано 28 листопада в Києві.

Мирослава Сопілка лише на десять днів пережила свого чоловіка. Однак не виключено, що подружжя не розлучилося й після смерті. Адже розстріляні в середині тридцятих років київські в'язні знаходили своє останнє пристанище на території засекреченого лісового кладовища поблизу зловісно знаменитої Биківні. Так обірвався творчий шлях поетеси, яка, власне, і не встигла заговорити на повний голос. Її літературна

спадщина, як і трагічний життєвий шлях, ще й досі залишаються недослідженими.

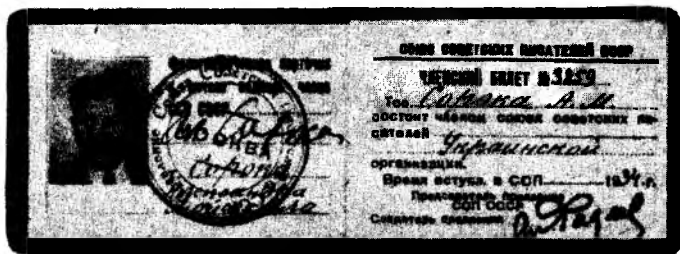
На клопотання Президії Співки письменників України, зокрема Олесь Гончар і Юрій Смолича, в кінці 50-х років судово-слідча справа Мирослави Сопілки була переглянута. Поетеса реабілітована посмертно.

**ОЛЕКСАНДР
СОРОКА**

Сорока Олександр Мусійович (літ. псевдоніми — Муляр, Крокіс, Вакар, Гаркуша, Акорос та ін.) народився 7 грудня 1901 р. в с. Баришівка на Київщині в сім'ї безземельного селянина. По закінченні Баришівського культосвітнього технікуму 1923 р. вчителював у с. Хотів під Києвом, де й почав писати вірші. 1924 р. переїхав до Києва, працював у Державному видавництві України. Закінчив Харківський плановий інститут, вчився в Київському університеті на літературному відділенні. Редагував журнали «Друг дітей», «Під контроль мас». До ВКП(б) вступив 1939 р.

1929 р. видрукувана перша збірка віршів Олександра Сороки під назвою «Кимак», в якій, зокрема,

успівлялася індустріалізація нашої країни. Затим одна за одною виходять поетичні книжки: «На рейках», «Електрони», «Життя в русі», «Гроно». Крім поетичних творів, Олександр Сорока багато перекладав: з російської, вірменської, білоруської, калмицької, грузинської та інших мов.

...У 1941 р. Олександр Сорока працював головним редактором видавництва «Радянська школа». На початку липня евакуювався до Харкова з філіалом видавництва. Та вже 19 липня 1941 р. був арештований. Головне обвинувачення полягало в тому, що, будучи головним редактором, письменник дає вказівку співробітникам видавництва «...не орієнтуватися в роботі на мову «Короткого курсу історії ВКП(б)», виданого українською мовою. Йому інкримінувалися також особиста «...участь в контрреволюційній українській націоналістичній організації, яка в своїй діяльності орієнтувалася на фашистську Німеччину, схвалення загарбницької політики Гітлера, надії на поразку СРСР у війні з Німеччиною».

Комуніст Сорока категорично відкинув усі звинувачення.

Подальшу долю письменника можна лише домислити. Як зазначено в акті конвою, «...12 жовтня

1941 р. під час етапу з тюрми м. Харкова в тюрму м. Іркутська при спробі втечі він був убитий».

29 лютого 1956 р. ухвалою слідчої частини КДБ при Раді Міністрів УРСР «...справа по звинуваченню Сороки О. М. припинена... за відсутністю складу злочину».

Письменник реабілітований посмертно.

ЛЮДМИЛА СТАРИЦЬКА-ЧЕРНЯХІВСЬКА

Людмила Михайлівна Старицька-Черняхівська народилася 29 серпня 1868 р. в Києві (є відомості, що в с. Карпівці Могилів-Подільського повіту) в старовинній дворянській родині. Батько її — видатний український письменник Михайло Старицький, а мати, Софія Віталіївна, — рідна сестра славетного композитора Миколи Лисенка.

Людмила Старицька (за чоловіком — Черняхівська) перейняла майже всі батькові таланти. Вона ввійшла в українську культуру як непересічний драматург, прозаїк, поетеса, перекладачка, мемуаристка. Її перу належать п'єси «Аппій Клавдій» (1909), «Жага» (1910), «Гетьман Дорошенко» (1911), «Крила» (1913), «Останній сніп» (1917), «Милость Божа»

(1919), «Іван Мазепа» (1929), поеми «Сапфо» (1896), лібретто до опер Миколи Лисенка «Енеїда» (1910) та «Ноктюрн» (1912), переклади поезій з німецької, французької, російської. Вона — батькова співавторка історичних романів «Перед бурєю» та «Останні орли». А ще нею написана повість «Діамантовий перстень», безліч критичних статей, спогади «25 років українського театру» (1907), «Хвилини життя Лесі Українки» (1913), про Михайла Старицького, Миколу Лисенка, Івана Франка, Володимира Самійленка, Ганну Барвінок...

По смерті Миколи Лисенка Людмила Михайлівна очолювала літературно-мистецький клуб «Родина», належала до Товариства українських поступовців (ТУП), партії соціал-федералістів, була членом Центральної ради, однією з організаторок Співки українок, учасницею Собору української автокефальної православної церкви 1921 року.

Письменницю заарештовано 14 січня 1930 року і звинувачено в приналежності до так званої Співки визволення України (СВУ). Допити велися у в'язниці на Холодній Горі в Харкові. Ось кілька витягів з власноручних свідчень Старицької-Черняхівської, датованих 27 січня 1930 року:

«... На засіданні виступали з промовами Єфремов — він казав про загальну організацію українських суголосних сил і про організацію суголосних елементів селянства. Чехівський казав про політичне значення Української церкви, Гермайзе — про залучення до організації пролетаріату, Дурдуківський — про об'єднання учительства, розуміється, з відомою, вгорі зазначеною метою, я казала про роль інтелігенції і про необхідність поставити її на чолі організації. Але на цьому зібранні я не чула ні слова про організацію БУД і про назву СВУ, що нею було охрещено нову організацію.

... З цього часу, себто з часу цих двох зібрань, організаційного зв'язку межи мною і рештою членів, обраних на першому засіданні, не було. Я стрічалася з ними яко з своїми добрими приятелями і на вечірках у себе, і в родині Єфремова, а не яко з членами організації, ні про які директиви я нічого не чула, в жодних організаційних зібраннях участі не приймала.

... Отже, том, що Україна, пригнічена 250-літнім пануванням російського царату, не надбала потрібних культурних вартостей, першим завданням, на мою думку, була й буде культурна праця. Особисто ж до мене я вважаю за краще в міру сил моїх і можливостей працювати на придбання Україні культурних вартостей, ніж бути статистом в непевній політичній організації».

Згідно з вироком особливого складу Верховного Суду УСРР від 19 квітня 1930 року, Л. М. Старицьку-Черняхівську звинувачено в тому, що вона:

«а) у період 1926—1929 рр. була членом центру СВУ і провадила керівну організаційну діяльність, згідно з програмою і завданням організації;

б) здійснювала зв'язок центру СВУ з представниками деяких чужоземних капіталістичних держав...»
Письменницю засуджено до 5 років позбавлення волі з поразкою у правах на 3 роки.

4 червня 1930 року Л. М. Старицьку-Черняхівську звільнено з-під варті і строк замінено на умовний.

20 липня 1941 року, коли під стінами Києва точилися бої з німцями, на квартирі в Людмили Михайлівни співробітниками НКВС проведено трус, конфісковано паспорт і теку з листуванням. Разом із сестрою Оксаною Михайлівною Стешенко Старицьку-Черняхівську вивезено вантажівкою до Харкова. Тут її звинувачено в антирадянській діяльності і вивезено під конвоєм у телячому вагоні до Казахстану. Проте

в дорозі сімдесятирлітня письменниця померла. Точна дата її смерті і місце поховання невідомі.

Людмила Михайлівна разом з іншими учасниками «показового процесу СБУ» в Харкові пленумом Верховного Суду УРСР в серпні 1989 року реабілітована посмертно.

МАТВІЙ ТАЛАЛАЄВСЬКИЙ

Талалаєвський Матвій Аронович народився 28 грудня 1908 р. в с. Мохначка на Житомирщині в сім'ї дрібного багатодітного службовця. Велика сім'я ледь зводила кінці з кінцями до початку першої світової війни, а коли Талалаєвський-старший був мобілізований до царської армії і відправлений на фронт, опинився на грані голодної смерті. Аби заробити кусень хліба для молодших сестер, восьмирічний Матвій змушений був стати підпаском громадської череди. Незважаючи на злидні, він зумів закінчити сільську школу і одразу ж подався в Київ на заробітки. Працював поденником-чорноробом, підмайстром на цукерковій фабриці. Добрі люди допомогли йому посту-

пити на робітфак, після закінчення якого він навчався в Київському інституті профосвіти (1932).

Поезія вабила Талалаєвського ще в дитинстві. Але серйозно він зайнявся віршуванням лише в студентську пору, коли познайомився з відомими єврейськими поетами Гофштейном, Квітком, Фефером. Саме вони і допомогли молодому початківцеві стати на ноги. Працюючи у редакціях газет та завлітом у київських театрах, писав вірші єврейською і українською мовами. До Великої Вітчизняної війни опублікував 14 збірок поезій, кільканадцять п'єс для дитячих театрів.

На другий день фашистської навали Талалаєвський разом із численною групою київських письменників добровільцем вирушив на фронт. У складі діючої армії пройшов шлях від Києва до берегів Волги, а звідти — до Праги. Нагороджений бойовими орденами і медалями.

Лейтмотивом творчості Талалаєвського в 40-ві роки став ратний подвиг рідного народу в боротьбі з коричневою чумою. Відгомін бойовищ знайшов почесне місце в збірках поезій «Развязка боем» (1941), «Сталинградские стихи» (1943), «Легенда» (1946), «Солдат и знамя» (1947). Творчий злет поета перервали сталінські репресії.

Талалаєвський був заарештований 15 листопада 1951 р. серед білого дня в Миколаєві, де проходили його творчі зустрічі з трудящими.

Йому пред'явили стандартне для тих часів звинувачення, і без зайвих формальностей Особлива нарада при МДБ СРСР винесла вирок — 10 років позбавлення волі в трудово-виправних таборах особливого режиму.

Три роки провів відомий поет, заслужений фронтовик за ґратами.

Лише наприкінці 1954 р. судово-слідча справа

Талалаєвського була переглянута і припинена за відсутністю складу злочину. Вийшовши на волю, поет повернувся до творчої роботи. Він видав чимало п'єс, збірок віршів, найпомітніші серед яких «Солнечная осень» (1964) і «Зеленые всходы» (1973).

Помер 22 вересня 1978 р.

БОРИС ТЕНЕТА

Тенета Борис Йосипович (справжнє прізвище Гурій) народився 1903 р. на Донбасі, де жив до 1914 року, поки не помер батько. Потім мешкав у Катеринославі, навчався в тамтешньому ІНО, в 1927 р. перевівся до Київського ІНО на третій курс історичного факультету.

Літературну творчість починав із поезії. Перші вірші надрукував у 1924 р. в журналах «Червоний шлях», «Зоря», «Нова громада», «Життя й революція» та ін. Як свідчить близький його друг Борис Антоненко-Давидович, «свого часу це був досить відомий автор багатьох ліричних поезій, що так і не вийшли навіть за життя автора окремою збіркою. Не вийшли, бо й сам автор не дбав про таку збірку, вважаючи за своє

основне покликання прозу, а на свої вірші дивлячись як на щось інтимне, занадто «своє», де кажеш самому собі щиро правду».

На жаль, майже так, як із поезією, сталося взагалі з біографією цієї людини, з потенціалом таланту митця, який фактично не реалізувався. Все розгубилося у вирі складних суспільних подій, не зібране й не вивчене до сьогодні, хоча майже кожна збірка оповідань мала широкі відгуки в періодиці того часу. А встиг письменник видати книжки: «Листи з Криму» (1927), «Гармонія і свинушник» (1928), «Десята секунда» (1929), «Будні», «Ненависть», «П'яниці» (1930).

За розповідями сучасників, Борис Тенета був романтичною натурою, поривався у далекі світи, мріяв про нездійсненні подорожі. Одружившись студентом з однокурсницею, жив дуже бідно, але сподівався побувати на острові Таїті, де жив і творив Гоген. Коли ж омріяна поїздка не вдалася, вони з дружиною назвали свою єдину доньку Таїта.

Належав Б. Тенета до творчих угруповань «Ланка» і МАРС, дружив із «ваплітянами», захоплювався памфлетами М. Хвильового. На початку 1933 року він розпочав писати великий історичний роман про завоювання іспанських колонізаторів, безжальне винищення тубільного населення. Писав захоплено, переповідав друзям цілі розділи. Але закінчити твір не пощастило.

Після розстрілу в грудні 1934 р. Косинки, Влизька, Фальківського хотів отруїтися, бо зрозумів, що смерть наближається й до нього. В цей час у Тенети з'явилася ідея фікс: не датися живим у руки енкаведистам. В переказі дружини Є. Плужника є його план «виживання»: «Небезпека наближається, скоро і по нас прийдуть, а жити так хочеться, що, здається, я зроблю так: піду до річки, залишу свій одяг на

березі, покладу в кишеню всі документи на ім'я Бориса Тенети, а сам на голову нав'яжу який-небудь одяг такий, щоб можна лише було прикрити грішне тіло, перепливу річку... І нема мене... Піду, куди очі глядять, без документів, без нічого... А хтось знайде мій одяг на березі з документами, передасть у відділ розшуку міліції, міліція — НКВС. Ну що ж, скажуть, утопився сам, раніше, ніж ми його утопили...»

Як свідчить Галина Коваленко-Плужник, Б. Тенета написав навіть листи Сталіну й Горькому, в яких закликав перейнятися тим, що твориться на Україні, бо ув'язнюють чесних людей, піддаючи їх неймовірним катуванням.

Його самого було арештовано 20 січня 1935 року на Кавказі, куди він поїхав до сім'ї. В сухумській в'язниці, де його тримали перед відправкою до Києва, Тенета зробив спробу покінчити життя самогубством. Його врятували і відправили в столицю України. Коли поселили в спецкорпусі НКВС на Інститутській, № 5, за ним встановили цілодобовий нагляд, щоб не отруївся і не порізав вени. Проте 6 лютого 1935 р. його все ж не стало. Подерши на ливви рушники і кальсони, він вночі під ковдрою, прив'язавши один кінець за бильце ліжка, затягнув собі на шиї петлю. Тим самим виконав власну обітницю: «Мене бандити не розстріляють, я не дамся...»

Так пішов із життя 32-річний письменник, який міг зробити значний внесок до нашої літератури.

**ІВАН
ТКАЧУК**

Ткачук Іван Васильович народився 25 вересня 1891 р. в прикарпатському селі П'ядики неподалік Коломиї. Навчався в Коломийській гімназії. Під час революційної хурделиці брав участь у поході Радянської Армії на західноукраїнські землі.

Оселившись після громадянської війни в Харкові, працював редактором ряду газет і журналів, писав оповідання, повісті. Окремими книжками вийшли збірки оповідань та нарисів «Помста» (1927), «Смеркові шуми» (1929), «Безробітний», «На вкраденій землі», «Незакінчений лист», «Українці за океаном» (1930), «Над Збручем», «Страйк» (1931), в яких повідано про життя трудового люду Західної України. Належав до літературної організації «Західна

Україна». Як письменник тяжів до публіцистичної загостреності художньої оповіді.

Заарештований органами ДПУ 7 грудня 1933 р. в Харкові. Звинувачення йому було пред'явлене традиційне для тих днів: приналежність до Української військової організації. А конкретніше: «займався підготовкою кадрів для УВО, а також взяв на себе безпосереднє завдання по підготовці теракту над Поштишевим».

Засуджений «особливою трійкою» при ДПУ 26 лютого 1934 р. на п'ять років позбавлення волі у «виправно-трудовах таборах, без обмеження в правах». 7 січня 1936 р. він утік із табору. Але був впійманий і засуджений табірним судом додатково до основного строку ще на три роки.

Іван Ткачук — один із небагатьох сталінських бранців, хто пережив усі концтабірні тортури. Після Великої Вітчизняної війни тяжко хворим повернувся на Україну і оселився у Львові. Пробивав продовжувати літературну творчість, працював над романом «Розбиті кордони», але не встиг його завершити, бо помер 9 жовтня 1948 р.

17 квітня 1957 р. Судова колегія в кримінальних справах Верховного Суду УРСР ухвалила: «Постанову судової Трійки при Колегії ДПУ УРСР від 26.II.1934 року щодо Ткачука Івана Васильовича скасувати, а справу щодо нього переведенням закрити за відсутністю в його діях складу злочину».

Іван Ткачук реабілітований після смерті.

**ЗІНАЇДА
ТУЛУБ**

Тулуб Зінаїда Павлівна народилася 29 листопада 1890 р. у м. Києві в сім'ї юриста і відомого на той час російського поета Павла Тулуба. Дитинство минало в Брацлаві, згодом — у Таганрозі, куди переїхали батьки. З 1904 р. майбутня письменниця знову в Києві, де й закінчила історико-філологічний факультет місцевих Вищих жіночих курсів.

В літературу входила як поетеса, друкувала вірші російською мовою в газеті «Киевские вести», в журналах «Киевская мысль», «Вестник Европы», «Русское богатство». 1916 р. опублікувала повість «На роздоріжжі», написану російською мовою.

У 1919—1921 рр. очолювала лекторську секцію в одній із частин Червоної Армії. З 1921-го працювала

в різних радянських установах: завідувала літчастиною в Київському кінофотокомітеті, служила у відділі місцевого бюджету. З 1926 р. — на творчій роботі.

Зінаїда Тулуб — автор широкопанорамної діалогії «Людолови» (тт. 1—2, 1934—1937), в якій зображене життя України за часів гетьманування Конашевича-Сагайдачного. 1964 р. побачив світ роман «В степу безкраїм за Уралом» про життя Тараса Шевченка на засланні. Писала також кіносценарії, п'єси, перекладала російською мовою твори українських та французьких письменників.

...Заарештували Зінаїду Тулуб 4 липня 1937 р. В обвинуваченні, яке склав співробітник IV відділу УДБ НКВС УРСР лейтенант Держбезпеки Хват, зазначалося, що вона «є активною учасницею контрреволюційної організації «Виборчий центр», котра здійснює підривну роботу перед наступними виборами до Рад».

5 вересня того ж року Військова колегія Верховного Суду СРСР засудила письменницю до тюремного ув'язнення строком на 10 років (із поразкою в політичних правах — на 5 років) і конфіскацією всього приналежного їй майна.

Ув'язнення Зінаїда Тулуб відбувала в ярославській тюрмі, а з літа 1939 р. — на Колимі, де й була звільнена 4 липня 1947 р. у зв'язку з відбуттям строку. Невдовзі через інвалідність була вислана в Джамбульський район Алма-Атинської області, де працювала шкільним бібліотекарем. 16 травня 1950 р. їй був оголошений новий вирок Особливої наради при міністрі Державної безпеки СРСР: «...за приналежність до антирадянської есєро-меншовицької організації зіслати на поселення в Кокчетавську область Казахської РСР». Отже, друга тяжка покара за старим обвинуваченням.

У липні 1954 р. з настанням у країні політичної

права повернутися в рідний Київ, знову працювати налюбимій ниві. Жити мені залишилося недовго... Невже ж на порозі смерті потрібний цей мій відрив від життя, ця ганьба, така незаслужена і безмежна?!

...Я вірю, що Ви відгукнетесь! Ви — моя остання надія!»

Але К. Є. Ворошилов, який тоді очолював найвищий законодавчий орган країни, жодним словом не відповів письменниці.

Лише 23 червня 1956 року Військова колегія Верховного Суду СРСР ухвалила: «Вирок Військової колегії Верховного Суду СРСР від 5 вересня 1937 р. і постанову Особливої наради при МДБ СРСР від 10 лютого 1950 р. щодо Тулуб Зінаїди Павлівни скасувати за нововиявленими обставинами і справу про неї припинити за відсутністю складу злочину...»

Активну участь у громадській реабілітації письменниці взяли побратими по перу Максим Рильський, Леонід Смілянський, Іван Кологойда.

Померла Зінаїда Тулуб у Києві 26 вересня 1964 р.

ДМИТРО ФАЛЬКІВСЬКИЙ

Левчук Дмитро Никанорович (літ. псевдонім — Дмитро Фальківський) народився 3 листопада 1898 р. в с. Лопеси Кобринського повіту Брестської губернії в бідняцькій сім'ї. Вчився у гімназії в Брест-Литовському, але не закінчив її, бо почалася перша світова війна, яка призвела до окупації Полісся кайзерівськими військами. 1920 року добровільцем вступив до Червоної Армії, три роки служив у органах НК Білорусії. У 1923 р., демобілізувавшись за станом здоров'я, переїхав до Києва.

Друкувати вірші почав 1924 р. Для його поезії характерне замилювання поліською природою, зосередження на осмисленні трагічних подій революції та громадянської війни. Він писав також нариси, опові-

дання, сценарії. Окремими виданнями вийшли поезії «Чабан» (1925), «Обрії» (1927), «На пожарищі» (1928), «Полісся» (1931).

Після вбивства Кірова 1 грудня 1934 р. Фальківський був заарештований разом із групою українських літераторів і митців, яких тодішнє ДПУ УРСР об'єднало у вигадану антирадянську підпільну організацію «Об'єднання українських націоналістів».

Виїзною сесією Військової колегії Верховного Суду СРСР на закритому засіданні 14 грудня 1934 р. Фальківському винесено смертний вирок, який негайно був виконаний.

Справа про реабілітацію письменника розглядалася в установленому порядку наприкінці 50-х років.

Дмитро Фальківський реабілітований посмертно.

**ПАВЛО
ФИЛИПОВИЧ**

Филипович Павло Петрович народився 2 вересня 1891 р. у с. Кайтанівка Звенигородського повіту на Київщині в сім'ї священика. Середню освіту здобув у знаменитій київській Колегії Павла Галагана, по закінченні якої 1910 р. дістав золоту медаль. Потім поступив у Київський університет св. Володимира на юридичний, а згодом перевівся на історико-філологічний факультет. За дипломну роботу «Жизнь и творчество Е. А. Баратынского» (вийшла окремим виданням у 1917 р.) був нагороджений золотою медаллю і залишений при університеті як професорський стипендіат (разом з М. Драй-Хмарою). Від 1920 р. до самого арешту працював професором у Київському

університеті (певний період — у Київському інституті народної освіти).

В літературу ввійшов як поет, перекладач і критик. Належав до угруповання «неокласиків», хоча в своїй поетичній практиці зазнав відчутного впливу і символістів, й імажиністів, і народнопісенної поезики. Для його творчості характерні емоційна врівноваженість, певна раціоналістичність мислення, заглибленість у вічні питання буття.

Друкуватися почав із 1910 р. російською мовою в журналах «Вестник Европы», «Жатва», «Куранты», «Заветы» під псевдонімом Павел Зорев. З 1917 р. почав виступати в українській періодиці в журналі «Книгар». За життя з'явилося дві книжки віршів — «Земля і вітер» (1922) та «Простір» (1925). Окремими виданнями, крім уже згаданих збірок, вийшли літературознавчі праці «Шевченко і декабристи» (1926), «Українське літературознавство за десять років революції» (1928), «З новітнього українського письменства» (1929).

Павло Филипович, порівняно зі своїми ровесниками, меншою мірою піддавався остракізму вульгарної критики. Часом його навіть пробували означити в ряду «неокласиків» як такого, що найближче стоїть до пролетарської літератури. Проте в лиху годину не забули і про нього.

5 вересня 1935 р. виписано ордер № 29 на арешт П. Филиповича. Того ж дня він був арештований на своїй квартирі співробітниками НКВС Кузнецовим і Бондаренком. Йому інкримінувалась участь у контрреволюційній націоналістичній організації. 30 жовтня 1935 р. його справу було об'єднано зі справою М. Драй-Хмари. Оперуповноважений Бондаренко виніс постанову: «Следственные материалы в отношении обв. П. П. Филиповича и Драй-Хмары М. А. объединить в одно дело под № 99, о чем уведомить УСО

НКВД УССР». Начальник ОО УГБ НКВС УРСР і КВО Бржезовський 9 листопада затвердив цю постанову. Але справа № 99 проіснувала недовго — вже 22 листопада вона була приєднана до справи № 1377, по якій проходили «М. Зеров і його група».

Військовий трибунал Київського військового округу на закритому судовому засіданні 1—4 лютого 1936 року без участі звинувачення й захисту, розглянувши судову справу по звинуваченню М. Зерова, П. Филиповича, А. Лебеда, М. Вороного, Б. Пилипенка і Л. Митькевича у контрреволюційній терористичній діяльності, визначив міру покарання П. Филиповичу: «десять років позбавлення волі у виправно-трудовах таборих з конфіскацією майна».

На початку червня він разом із іншими учасниками «банди» був етапований на Соловки. За спогадами сучасників, Филипович у таборі постійно перебував у стані глибокої депресії. Трагічно завершилася і доля його дружини Марії Андріївни Михайлюк-Филипович, яка збожеволіла, а на початку 1939 р. була вислана до Караганди, де сліди по ній загубилися. Павла Филиповича на той час уже не було серед живих. Без будь-яких підстав і пояснень «справа Зерова та ін.» була переглянута «особливою трійкою» УНКВС по Ленінградській області, її постановою від 9 жовтня 1937 р. Зерову, Филиповичу, Вороному і Пилипенку було винесено вищу міру покарання. Усіх їх розстріляли 3 листопада 1937 р.

Рішенням військової колегії Верховного Суду СРСР від 31 березня 1958 р. вирок військового трибуналу КВО 1—4 лютого 1936 р. і постанова «особливої трійки» УНКВС по Ленінградській області від 9 жовтня 1937 р. скасовані «за відсутністю складу злочину».

Павло Филипович реабілітований посмертно.

МИКОЛА ФІЛЯНСЬКИЙ

Філянський Микола Григорович народився 7 грудня 1873 р. в с. Попівка Миргородського повіту на Полтавщині в сім'ї священика. Закінчив фізико-математичний факультет Московського університету (1899), вчився в художній студії В. Серова та архітектурній майстерні проф. Шехтеля. Після Жовтневої революції 1917 р. переїхав на Україну. Завідував агрошколою в с. Ярьски на Полтавщині, працював у лісництві в с. Сорочинці, в музеях Полтави, Харкова та Запоріжжя. Був причетним до спорудження Дніпрогесу.

Літературну творчість Філянський розпочав у Москві, тяжіючи до символізму. Друкувався переважно в «Українській хаті». У дожовтневий час видав збірки віршів «Лірика» (1906), «Calendarium» (1911), у яких

домінували мотиви духовної самозамкненості, бриніли містичні настрої. Проте кращі вірші засвідчили безперечний ліричний талант автора, його прагнення відтворити духовний світ свого сучасника самотньою художньою мовою.

У радянський період видав збірку поезій, сповнених любові до рідного краю «Цілую землю» (1928), яка відобразила творче зростання Філянського як тонкого лірика, посилення в його творчості патріотично-громадських мотивів. Як поет Микола Філянський у своїй мистецькій палітрі поєднав надбання української класичної поезії з новітніми художніми пошуками в галузі форми. Він виявив глибину духовного світу свого героя, щирість і красу його почуттів, змалював прокиливі картини рідної природи.

Незважаючи на те, що М. Філянський своєю творчістю, громадсько-культурною діяльністю після 1917 р. засвідчив лояльність до Радянської влади, видав публіцистичну книжку про будівництво Дніпрогесу, опублікував чимало цінних праць із геології, проблем мистецтва, у час розгнужданого сталінського терору він зазнав переслідувань. А в 1937 р. був заарештований.

Поскільки судово-слідчої справи в архівах донині не виявлено, не можна з певністю сказати, в чому його звинувачували підручні Єжова, як вів себе поет на допитах і закритому судилищі «особливої трійки», який вирок йому був винесений. Достеменно відомо лише те, що загинув Філянський у сталінському ГУЛазі. За одними даними — 12 січня 1938 р., за іншими (менш достовірними) — 14 лютого 1945 р.

Микола Філянський реабілітований посмертно.

МИКОЛА ХВИЛЬОВИЙ

Микола Хвильовий (Фітільов Микола Григорович) — одна з найтрагічніших постатей в історії української літератури. Як митець, що рвійно прагнув віднайти нове слово і нову ідею суспільного розвитку України, він намагався поєднати ілюзію комуністичної перебудови світу з національним відродженням духовності рідного народу і тому опинився в самому центрі літературних та політичних дискусій свого часу. Заповзятий полеміст, він то наступав на своїх опонентів, то каювся в неіснуючих гріхах і, зрештою, потрапив у безвихідь. Шаленіючий шквал сталінських репресій змусив його накласти на себе руки, що сприймалось як протест проти сваволі властей і органічно доповнювало кривавий список їхніх жертв.

Народився він 13 грудня 1893 р. в с. Тростянець Охтирського повіту на Сумщині. Батьки були вчителями, мали п'ятеро дітей, але на дванадцятому році шлюбного життя розлучились, і майбутньому письменнику ще змалку довелося вступати в роль старшого, допомагаючи матері виводити в люди менших братів і сестер. На шостому році навчання в гімназії він опиняється за її стінами, як учасник революційного гуртка, і після цього починає поєднувати самоосвіту з тимчасовими роботами то на посаді писарчука, то в заводських майстернях на Донбасі.

Після демобілізації з царської армії включився в революційний рух на боці Української Народної Республіки, а в 1919 році уже в складі Червоної Армії воює з денікінцями. Ставши членом партії більшовиків, гаряче повірив у її декларації і сповнив ними свої перші поетичні спроби. З 1920 року починається харківський період літературної біографії Хвильового. Його захоплюють ідеї пролеткультівства, про що він разом із В. Сосюрою і М. Йогансенем заявляє у вступному слові до виданого ними збірника «Жовтень» (1921). Ставши членом «Гарту», займає ліві позиції як пролетарський письменник, а починаючи з 1923—1924 років проймається деяким розчаруванням наслідками Жовтневої революції.

У тому, що «Гарт» у 1925 році розпався і на його руїнах постала найпотужніша в художньому розумінні літературна організація 20-х років ВАПЛІТЕ, головна заслуга Миколи Хвильового. Центральною постаттю був він і в «Літературній дискусії» 1925—1928 років, відстоюючи необхідність самобутньої української літератури, її орієнтування на європейський і світовий художній рівень, розвінчуючи пісне просвітянство, графоманство і спекулятивне пристосуванство. Кинувши в ході дискусії гасло «Геть від Москви!» (в значенні — геть від орієнтації на російську літературну тра-

дицію), Хвильовий викликав на себе вогонь критики не лише літературних, а й ідеологічних опонентів, посилений значною мірою листом Сталіна до Кагановича, де була вказівка боротися «з крайнощами Хвильового в рядах комуністів». Відтоді в літературний побут міцно ввійшов термін «хвильовізм», що в найбільш крайньому значенні ототожнювався з фашизмом.

Свої погляди на шляхи розвитку України і її літератури Хвильовий виклав у збірниках памфлетів «Камо грядеші» (1925), «Думки проти течії» (1926), у статтях «Апологети писаризму», «Україна чи Малоросія» та ін. Літературне обличчя письменника постало в прозових творах «Сині етюди» (1923), «Осінь» (1924), повісті «Санаторійна зона», першій частині роману «Вальдшнепи».

Народженню нової людини, за концепцією Хвильового, успішно сприяли тільки початкові етапи революційних перетворень у країні, але згодом почались деформації й виродження, що виявлялось в оміщанні ідей більшовизму, в дегенерації свідомості колишніх революціонерів. Аналітичний розтин такої суспільної ситуації письменник пробував здійснити в романі «Вальдшнепи», але зіткнувся з непереборними труднощами, збився навіть на відверто хибні міркування і потрапив зрештою під удари критики як зліва, так і справа. Суто художні конфлікти переросли в нього в конфлікти ідеологічні.

Самогубство Хвильового було, по суті, логічним фіналом для художника з трагічним світовідчуванням. Перші думки про самогубство навідували його ще в 1924 році, про що він сповіщав в одному з листів до М. Зерова, а стали реальністю 13 травня 1933 року. Будучи переконаним, що ідеї революції змито разом з калом у каналізаційну трубу («Вальдшнепи»), Хвильовий, проте, навіть перед смертю не міг розлучи-

тися з вірою, що комунізм — ідея все-таки животворна. «Хай живе комунізм. Хай живе соціалістичне будівництво. Хай живе комуністична партія», — такими лозунгами (щоправда, без знаків оклику) завершувались його передсмертні записки.

За свідченням Ю. Смолича, який у «Розповідях про неспокій» зізнався, що спостерігав за сценою самогубства М. Хвильового з вікна, яке випадково було навпроти вікон квартири автора «Вальдшнепів», передсмертні записки Хвильового кудись були зникли, а зміст їх він запам'ятав майже дослівно. Повернуто їх у літературний обіг лише у 1988 році. З них стало відомо, що приводом для самогубства Миколи Хвильового був арешт колишнього президента ВАПЛІТЕ Михайла Ялового: в тому арешті Хвильовий побачив «розстріл цілої Генерації». А ширше — крах будь-яких ілюзій щодо національного відродження України.

**ГНАТ
ХОТКЕВИЧ**

Хоткевич Гнат Мартинович народився 31 грудня 1877 р. в Харкові, де минула більша частина його життя. 1900 р. закінчив місцевий технологічний інститут. Ще в студентські роки включився в культурно-освітню діяльність на селі, віртуозно опанувавши гру на бандурі. Разом з О. Матюшенком, майбутнім організатором повстання на панцернику «Потемкин», влаштовував вистави, їздив місцями козацької слави. Зрештою, увійшов у контакти із членами Української соціал-демократичної партії (О. Коваленко, Ж. Коллар та ін.). Все це викликало підозри місцевих властей, внаслідок чого 1899 р. він був на рік виключений з інституту як неблагонадійний. Був одним з організаторів виступу кобзарів-лірників на Археологічному

з'їзді в Харкові (1902), фундатором першого в Росії Робітничого театру.

1905 р. взяв активну участь у революційних подіях, у зв'язку з чим змушений був емігрувати до Галичини. Повернувшись до Києва 1912 р., він зразу ж був арештований і висланий за межі України. Повернувся до Харкова після розпаду царської Росії, проживши тут до свого чергового арешту.

Гнат Хоткевич — самобутня творча постать: письменник, критик, літературознавець, мистецтвознавець, театральний і музичний діяч, історик і етнограф, автор багатьох новел, оповідань, повістей, романів. Окремими книжками вийшли друком «Поезії в прозі» (1902), драма «Лихоліття» (1906), повісті «Камінна душа» (1911), «Авірон» (1917), оповідання «Гірські акварелі» (1914), «Твори» у восьми томах (1928—1931) та ін.

Незважаючи на свої заслуги перед народом як талановитого письменника, громадського і культурного діяча, учасника революційного руху на Україні, Хоткевич з початку 30-х років зазнає жорстоких переслідувань з боку партократії: його звинувачують у націоналізмі, не публікують творів, шельмують у пресі. Письменник звертається листовно до різних інстанцій (харківських властей, Академії наук України, зрештою, до «батька» Сталіна) з проханням полегшити його долю та долю його сім'ї: «Як мені далі жити? Мене позбавили праці і хлібних карток. Ми голодуємо. Я спроможний купити лише один кухоль квасолі на день, із якої варимо на всіх юшку... На двох дітей маємо тільки одну пару чобіт, а їм же треба ходити до школи... В нас нічим топити... Вода в хаті замерзає...»

Не допомогла Хоткевичу ні Спілка письменників, ні Академія наук. Зрештою після гонінь, цькувань, понижень настала розв'язка: 23 лютого 1938 р. виписано ордер на арешт Г. Хоткевича, звинуваченого в тому,

що він нібито є «учасником антирадянської української націоналістичної організації».

Водночас з арештом відбувся трус на квартирі письменника: вилучено паспорт, профквиток, конфісковано мисливську рушницю.

У постанові від 3 березня 1938 р. органів НКВС УРСР Г. Хоткевич уже звинувачується в тому, що «він є учасником контрреволюційної української повстанської організації і агентом німецької розвідки, протягом тривалого часу проводив активну контрреволюційну націоналістичну організаційну і шпигунську діяльність».

Під постановою — підпис оперуповноваженого III відділу управління Державної безпеки Ейдука.

У протоколі допиту від 23 травня 1938 р., який вів той же Ейдук, Хоткевичу інкримінується те, що він є «переконаний український націоналіст... протягом всього існування соціалістичної держави вів активну боротьбу з Радянською владою».

Внаслідок вжитих до письменника заходів фізичного впливу він був змушений «зізнатися» у «злочинах», яких не вчинив.

У справі Г. Хоткевича як доведений факт стверджується, що 1923 р. він завербований у Харкові для шпіонажу на користь Німеччини, був не тільки зв'язаний з Українською військовою організацією, а й «проводив активну діяльність по лінії цієї контрреволюційної організації».

У зв'язку з цим його справу вирішено надіслати на розгляд НКВС СРСР. Доля Хоткевича цією постановою була вирішена.

Про останній, найтрагічніший, момент у житті Г. Хоткевича свідчить «Виписка із протоколу № 69 засідання Особливої трійки УНКВС по Харківській області» від 29 вересня 1938 р.: обвинуваченого розстріляти, а особисте майно конфіскувати.

Цей вирок виконано 8 жовтня 1938 р.

24 квітня 1956 р. військовий трибунал Київського військового округу ухвалу «особливої трійки» в справі Г. Хоткевича скасував за відсутністю в його діях складу злочину.

Гнат Хоткевич реабілітований посмертно.

ДМИТРО ЧЕПУРНИЙ

Чепурний Дмитро Іванович народився 12 листопада 1908 року в м. Броварах під Києвом в родині кустаря. Закінчив Київський інститут народної освіти. Працював у пресі, секретарем драматичної секції Спілки письменників України. Належав до літературних організацій «Молодняк», ВУСПП, Спілки письменників СРСР.

Видав поетичні збірки «Комсомольські будні» (1929), «Земля», «Кольчина біографія» (1930), «Сімнадцять» (1931), «Зміна йде», «Фронти» (1932), «Фрагменти» (1934), п'єси «Завтрашній колгоспник», «Зустрічі весни» (1933).

Арештований 23 квітня 1937 року в Києві.

На першому ж допиті заявив: «Ні, винним себе

в контрреволюційній діяльності не визнаю. Арештованих Проня, Коваленка, Ярошенка, Мороза як учасників націонал-фашистської організації я не знаю». Та згодом змушений був взяти на себе вину (протизаконні методи слідства він разуче описав у скаргах в різні урядові інстанції з місць ув'язнення).

В обвинувальному висновку стверджується, що Чепурний «був учасником контрреволюційної націонал-фашистської троцькістської терористичної організації, зв'язаної з контрреволюційною троцькістсько-зінов'євською терористичною організацією, яка вчинила 1 грудня 1934 року підле вбивство тов. Кірова».

Цей документ написаний оперуповноваженим НКВС УРСР Проскураєвим і затверджений заступником наркома внутрішніх справ УРСР Івановим та помічником прокурора СРСР Рогинським.

На закритому судовому засіданні Військової колегії Верховного Суду СРСР 15 липня 1937 року Д. Чепурний був засуджений до тюремного ув'язнення строком на 10 років із поразкою політичних прав на 5 років і з конфіскацією належного йому майна.

Відбував Д. Чепурний ув'язнення в тюрмах міста Володимира, Новосибірської та Московської областей.

13 серпня 1940 року подав заяву про перегляд своєї справи, але вирок Військової колегії залишили в силі. Невдовзі знову звернувся зі скаргою на ім'я Генерального прокурора СРСР, в якій писав: «Я заперечував несправедливе обвинувачення, але, не виніши всіляких погроз з боку слідчого, підписав написаний слідчим Самохваловим протокол про те, що завербований Пронем і Коваленком. Ніяких зізнань і очних ставок, які я вимагав, мені надано не було». Щодо Г. Проня і Б. Коваленка, пояснював: «Я знав цих людей до їх арешту, як членів ВКП(б), як критиків. Ніколи і ніде вони мене не вербували в контрреволюційну організацію. Слідчий Самохвалов мене запев-

няв у тому, що я міг не знати про вербовку, а ці люди мене «вважали за свого».

Проте й ця скарга не була почута.

За довідкою УНКВС по Московській області помер Д. Чепурний у місцях ув'язнення 2 червня 1944 року.

Військовою колегією Верховного Суду СРСР 8 травня 1958 року вирок стосовно Чепурного Д. І. скасовано, а справу припинено за відсутністю злочину.

Дмитро Чепурний реабілітований посмертно.

МИКОЛА ЧЕРНЯВСЬКИЙ

Чернявський Микола Федотович побачив світ 3 січня 1868 р. в с. Торська Олексіївка (Шахова) Бахмутського повіту на Донеччині в сім'ї сільського дякона. Після Бахмутської духовної школи вступив у Катеринославську духовну семінарію, яку закінчив 1889 р., отримавши посаду вчителя співів та музики у місцевій семінарії.

Писати почав у кінці 80-х років. Першу збірку віршів «Пісні кохання» опублікував у Харкові 1895 р. Упродовж 1901—1903 рр. жив у Чернігові, де заприятелював з Михайлом Коцюбинським (йому присвятив нарис «Червона лілея») та Борисом Грінченком, в спілці з якими видав присвячений П. Кулішеві альманах «Дубове листя».

Більша частина життя і творчості письменника пов'язана з Херсоном, де він оселився 1903 р. В цьому південноукраїнському місті Чернявський видрукував альманахи «З потоку життя» (1905), «Перша ластівка» (1905), випустив у світ власні збірки поезій «Донецькі сонети», «Зорі» та книжечку оповідань «Богові невідомому».

До широкого кола читачів твори Чернявського дійшли лише в 20-х роках, коли з нагоди 60-річчя письменника кооперативне видавництво «Рух» випустило найповніше зібрання його літературної спадщини у десяти томах. Це видання заклало тривку основу для подальших публікацій художнього доробку письменника і його наукового вивчення, розкрило широкий тематичний діапазон творчості. Він один із перших в українській поезії співчутливо змалював тяжке життя робітника-шахтаря. Загалом поезія, як і проза Чернявського, пройнята глибоким гуманізмом, щирою любов'ю до простої людини, прагненням відтворити її внутрішній світ, високі моральні якості.

У післявоєнний час після кількарічного піднесення у творчості Чернявського настає занепад. Письменник болісно переживає наступ сталінщини на українську культуру, лютий голодомор 1933-го, масові репресії 30-х років. Його вірші про соціалістичну індустрію, «ходу залізну» промислових гігантів йдуть у руслі офіційної патетично-агітаційної поезії того часу, відзначаються надуманістю, ходульністю, мертвотизною душі і мислі.

Десь у середині 1937 р., в час апогею сталінського терору, М. Чернявський був заарештований. Судові-слідчі документи, які б розкривали мартирологічний шлях письменника в сталінсько-беріївських застінках, досі не віднайдені. За існуючими даними, помер він на засланні 26 листопада 1946 р.

Микола Чернявський реабілітований посмертно.

ВЕРОНІКА ЧЕРНЯХІВСЬКА

Черняхівська Вероніка Олександрівна народилася 25 квітня 1900 р. в Києві. Її мати — відома письменниця й громадська діячка Людмила Михайлівна — була донькою класика української літератури Михайла Старицького, а батько, Олександр Григорович Черняхівський, професор-медик Київського університету св. Володимира, належав до найпрогресивніших верств тодішнього суспільства.

Вероніка Черняхівська рано виявила свій таланти як поетеса і перекладачка. Оригінальні поезії вона вперше надрукувала в альманасі «Гроно» (1920). Окрім цього, переклала на українську «Місячне сяйво» Джека Лондона (1927), «Олівера Твіста» Чарльза Діккенса (1929), «Прорість (Жерміналь)» Еміля Золя

(1929), вірші французьких, німецьких та іспанських поетів. Авторка віршованих поем-казок «Фріц і Фокс» (1929) та «Кап і Крап» (незавершена).

Не належала ні до яких політичних партій і творчих угруповань.

У жовтні 1929 року Вероніку Черняхівську вперше було заарештовано органами ДПУ у так званій «справі СВУ». Проте вже в січні 1930 р. вона звільнена як непричетна до цієї міфічної організації.

Вдруге заарештували її офіційно 9 січня 1938 року за санкцією військового прокурора. Звинувачена в проведенні «шпигунської контрреволюційної діяльності». Приводом, певно, послужило те, що в 1928—1929 роках Вероніка разом із батьком побувала в творчому відрядженні у Німеччині...

Обставини смерті поетеси і перекладачки Черняхівської тривалий час були невідомі. Лише зовсім недавно з'ясовано її трагічну долю. На запит працівників Київського музею видатних діячів української культури з КДБ УРСР отримано офіційну відповідь, в якій зазначено: «Постановою «трійки» при Київському НКВС від 21 вересня 1938 року засуджена до вищої міри покарання — розстрілу. Вирок виконаний 22 вересня 1938 року. Відомостей про місце поховання Ганжі-Черняхівської В. О. немає і встановити за давністю не уявляється можливим».

29 квітня 1989 року прокуратурою Київського військового округу цілковито реабілітована.

ВАСИЛЬ ЧЕЧВЯНСЬКИЙ

Чечвянський (Губенко) Василь Михайлович народився 28 лютого 1898 р. в с. Грунь нинішнього Охтирського району Сумської області в бідній селянській сім'ї. Брат Остапа Вишні. В роки громадянської війни перебував у лавах Червоної Армії. Потім працював у газеті «Вісті» (Полтава) та журналі «Червоний перець». Належав до літературних організацій «Плуг», ВУСПП.

Окремими виданнями вийшли збірки гумору й сатири «Царі природи», «Ех, товариші...» (1928), «Кадило», «Між іншим», «Оздоровлення апарату», «Оскуднення», «Переливання крові», «Фактор» (1929), «Не вам кажучи», «Пародії», «Республіканці» (1930), «Нещасні» (1933), «Учителю — путьовку» (1934).

... 2 листопада 1936 р. помічник начальника III відділення секретно-політичного відділу УДБ Харківського обласного управління НКВС молодший лейтенант Держбезпеки Замков постановив: заарештувати Чечвянського-Губенка і тримати його під охороною в спецкорпусі № 1 управління. Наступного дня й відбувся арешт. Тоді ж були й вилучені «як контрреволюційні й націоналістичні» книги Чечвянського.

Вже другого дня після арешту в результаті «майстерного» допиту, проведеного капітаном Держбезпеки Якушевим і лейтенантом Лисицьким, Чечвянський «зізнався», що є учасником контрреволюційного підпілля з 1933 року, «будучи зв'язаним з активними ворогами Радянської влади» Хвильовим, Вишнею, Кулішем, Вразливим, Поліщуком.

27 лютого 1937 року Замков приймає постанову за розпорядженням УДБ НКВС УРСР: «Чечвянського Василя Михайловича направити в окремі камері вагонзака» в Київ.

Тут за нього береться оперативний уповноважений IV відділу Акімов. 19 травня він «знайшов», що «слідством встановлена приналежність Чечвянського-Губенка до української націоналістичної фашистської організації, що стоїть на терористичних позиціях».

Ось кілька пунктів з офіційного обвинувачення:

«1) Був активним учасником української контрреволюційної націоналістичної фашистсько-терористичної організації, зв'язаної з троцькістсько-зінов'євською терористичною організацією, що здійснила 1 грудня 1934 року злочинське вбивство тов. Кірова і готувала в наступні роки терористичні акти проти керівників ВКП(б) і Радянського уряду.

2) Вів активну роботу по створенню терористичних кадрів, пропагуючи ідеї терору.

3) По контрреволюційній роботі був зв'язаний з ак-

тивними учасниками організації Ковтуном-Вухналем, Савицьким-Гедзем і Волковичем».

У протоколі закритого судового засідання виїзної сесії Військової колегії Верховного Суду СРСР 14 липня 1937 року читаємо: «Підсудний відповів, що винним себе не визнає. Від своїх показань на попередньому слідстві відмовляється, тому що дав їх під тиском слідства... Підсудний заявив, що показання невідповідають дійсності... В останньому слові нічого сказати не побажав...»

І ось вирок: розстріл із конфіскацією всього належного йому майна. Вирок був остаточний і оскарженню не підлягав відповідно до постанови ЦВК СРСР від 1 грудня 1934 року.

Чечвянський розстріляний 15 липня 1937 року.

16 травня 1957 року Військова колегія Верховного Суду СРСР прийняла ухвалу: вирок Військової колегії Верховного Суду СРСР від 14 липня 1937 року стосовно Чечвянського-Губенка Василя Михайловича скасувати за обставин, що наново відкрилися, і справу про нього припинити за відсутністю складу злочину.

Василь Чечвянський реабілітований посмертно.

ВІТАЛІЙ ЧИГИРИН

Чигирин Віталій Єлисейович народився 11 травня 1908 р. в бідняцькій сім'ї у с. Липове Новогеоргіївського повіту. Замолоду наймитував, вчився на друкаря в Золотоноші, пробував себе на комсомольській роботі. Після закінчення курсів робкорів у Лубнах став професійним газетярем. Редагував багатотиражку на заводі ім. Дзержинського, секретарював у дніпропетровському журналі «Зоря», в 1935 р. перейшов на працю до редакції «Літературної газети».

В літературу Чигирин входив із Анатолієм Шияном, Костем Гордієнком, Олексою Десняком, Олександром Копиленком, Миколою Трублаїні і зупинив свій вибір на літературному угрупованні ВУСПП.

Дебютував у «Дзержинці» новелою «Катя-фрезеру-

вальниця», яку помітив Валер'ян Поліщук і сказав про неї в пресі добре слово. Невзабарі побачила світ і перша збірка його оповідань «Під кавперами». Потім одна за одною з'являються друком прозові книжки: «Фрагменти доби» (1932), «Світання» (1934), «Перший гарт» (1935), «Дівчата» (1936). Найпомітніший і найдовершеніший у творчому доробку Чигирина є роман «Квітень» (1937). Проте він виявився лебединою піснею цього обдарованого, але рано згаслого автора.

22 квітня 1937 р. оперуповноважена секретно-політичного відділу УДБ НКВС УРСР Гольдман випродувала за вказівкою свого начальства постанову, в якій Чигирин був звинувачений в приналежності до української націоналістично-фашистської терористичної організації, яка замишляла вчинити розправу над тодішніми «вождями» республіки. Того ж дня він був заарештований на своїй квартирі в присутності неодмінного при таких акціях двірника ролітівського будинку в Києві Івана Низельського.

У єжовських застінках Віталій Єлисейович поведився на подив мужньо і стійко. На «конвейерах» і очних ставках рішуче відкидав усі звинувачення й наклепи. Протоколи його допитів рясніють твердженнями: «Ніякою контрреволюційною діяльністю я ніколи не займався!», «Контрреволюційних зв'язків не мав і не маю!», «Винним себе не визнаю!», «Про існування троцькістських організацій не знав і не знаю...».

В одному чистосердечно зізнався Чигирин: у день самогубства Миколи Хвильового (13 травня 1933 р.) він відправив до Харкова Івану Кириленку таку телеграму: «Разом із тобою ридаємо над могилою Хвильового». Проте цього виявилось досить, щоб 14 липня 1937 р. виїзна сесія Військової колегії Верховного Суду СРСР під головуванням диввійськюриса Ричкова на закритому засіданні ухвалила: за-

стосувати до Чигирина найвищу міру покарання — розстріл без права оскарження.

Наступного дня, 15 листопада 1937 р., життя його насильно було обірване в київській тюрмі, а ім'я надовго забуто.

Лише 27 вересня 1956 р. президія Правління Спілки письменників України вустами Олесья Гончара і Юрія Смолича порушила перед прокуратурою республіки клопотання про перегляд справи Віталія Чигирина і його цілковиту реабілітацію. І рівно через п'ять місяців, 27 лютого 1957 р., Військова колегія Верховного Суду СРСР на підставі матеріалів, що заново відкрились, винесла ухвалу: вирок Військової колегії Верховного Суду СРСР від 14 липня 1937 р. стосовно Віталія Чигирина скасувати і справу про нього припинити за відсутністю складу злочину.

Віталій Чигирин реабілітований посмертно.

**БОРИС
ЧИЧИБАБІН**

Полушин Борис Олексійович (літ. псевдонім — Борис Чичибабін) народився 3 січня 1923 р. у Кременчуці на Полтавщині в сім'ї військовослужбовця. В червні 1941 р. закінчив Чугуївську середню школу. З літа сорок першого працював токарем ремонтних майстерень Батайського авіаучилища. В листопаді 1942 р. призваний до армії. Після закінчення школи молодших командирів служив в авіаційних частинах Закавказького військового округу. В серпні 1945 р. був демобілізований за станом здоров'я і одразу ж поступив на навчання в Харківський університет на філологічний факультет. Проте закінчити його не пощастило.

«В червні 1946 р. я був арештований за брехливим

звинуваченням,— стверджує Борис Олексійович у своїй автобіографії.— Слідство велось в столиці нашої Батьківщини — Москві, де я близько року провів у камерах лубянської тюрми. Одного разу мене відконвоювали в якийсь бокс і дали прочитати «бомагу», з якої я збагнув, що так званою «трійкою» Особливої наради, яку я, природно, в очі не бачив, засуджений до п'яти років ув'язнення за антирадянську пропаганду. Свій строк я повністю відбув у таборах Вятлагу. В 1957 р. мене викликали куди слід і вручили «бомажку», в якій було сказано про припинення мого «діла» за відсутністю складу злочину.

«Роки із дня звільнення (червень 1951) по день реабілітації були найтяжчими і найстрашнішими в моєму житті,— з гіркотою згадує поет.— З величезними труднощами мені вдалося прописатися в Харкові, де жили мати й вітчим. Друзів не було, роботи не було, про поновлення в університеті годі було й думати. Якийсь час я працював чорноробом сцени в Харківському російському драматичному театрі, завдяки чому переглянув весь його тодішній репертуар. Закінчив бухгалтерські шестимісячні курси і став працювати бухгалтером». І потай писав вірші, не сподіваючись, що вони коли-небудь побачать світ.

Дебют опального поета в літературі відбувся за хрущовської «відлиги», 1958 р., коли на сторінках листопадового номера ж. «Знамя» була опублікована добірка із 4 віршів, підписана дівочим прізвищем його матері Наталі Миколаївни Чичибабіної. Відтоді поезіям Бориса Чичибабіна надали свої шпальти журнали «Новый мир», «Юность», «Радуга». А 1963 р. вийшли друком майже одночасно в Москві і Харкові дві збірки його віршів «Молодость» і «Мороз и солнце». Затим до читача дійшли книжки «Гармония» (1965) і «Плывет «Аврора» (1967). А після цього в долі поета настала двадцятирічна вимушена мовчанка.

В червні 1973 р. під тиском впливових інстанцій, де добре пам'ятали «плями» в біографії поета, він був виключений із Спілки письменників, як записано в протоколі № 12 засідання Президії Правління СПУ, «за дії, які суперечать вимогам Статуту СП СРСР, що проявилися в антигромадських вчинках і написанні антирадянських віршів». А точніше: за написання віршів, в яких поет бив на сполох, спостерігаючи, як вражає суспільство саркома неосталінщини.

Після цього перед Чичибабіним наглухо зачинилися двері редакцій і видавництв. Працюючи майстром у Харківському міському тролейбусно-трамвайному управлінні, він стійко зносив новий удар долі, продовжував писати вірші і чекав свого часу.

Друге народження поета Бориса Чичибабіна відбулось в 1987 р., коли на сторінках «Огонька», «Нового мира», «Литературной газеты» були опубліковані цикли його віршів. Того ж року він був поновлений у Спілці письменників. А 1990 р. удостоєний Державної премії СРСР у галузі літератури.

**ЄВГЕН
ШАБЛІОВСЬКИЙ**

Шабліовський Євген Степанович народився 27 квітня 1906 р. в Камені-Каширському Волинської губернії в сім'ї вчителя. 16-річним юнаком вступив до ВЛКСМ і кілька років був на комсомольській роботі. Одночасно вчився, вчителював. Закінчив Київський ІНО та медичний інститут, аспірантуру при АН УРСР (1931).

У 1934 р. обраний членом-кореспондентом АН УРСР і призначений директором Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка, як автор праць «Пролетарська революція і Шевченко» (1932), «Т. Г. Шевченко та його історичне значення» (1933), «Т. Г. Шевченко, його життя та творчість» (1934). Того ж року одним із перших літераторів на Україні став членом новоутвореної Спілки письменників СРСР.

14 листопада 1935 р. на підставі постанови, винесеної оперуповноваженою Гольдман, арештований, як «активний учасник троцькістсько-націоналістичної бойової терористичної організації».

3 вересня 1936 р. засуджений Особливою нарадою при Наркомі внутрішніх справ СРСР до п'яти років ув'язнення у виправно-трудовах таборах. Відбував покарання в Соловецькій тюрмі й Мончегорському концтаборі.

2 вересня 1940 р. повторно засуджений Особливою нарадою при НКВС СРСР до восьми років ув'язнення у виправно-трудовах таборах за «антирадянську агітацію». Відбував додатковий строк на Соловках та в Ухтіжемтаборі МВС СРСР.

9 грудня 1948 р. етапований в м. Кзил-Орду Казахської РСР «у заслання на поселення». Після смерті Сталіна Є. Шабліовський звернувся в МДБ з проханням про переведення його на проживання в м. Алма-Ату, але йому було відмовлено без будь-яких пояснень. 30 січня 1954 р. клопотання Є. Шабліовського про перегляд рішення Особливої наради 1936 р. відхилено як безпідставне.

27 вересня 1954 р. був звільнений за рішенням Центральної комісії по перегляду кримінальних справ на осіб, засуджених за контрреволюційні злочини, які утримувалися в таборах, колоніях і тюрмах МВС СРСР та перебували в засланні на поселенні.

27 серпня 1955 р. Військова колегія Верховного Суду СРСР розглянула протест Генерального прокурора СРСР у справі Є. Шабліовського і ухвалила скасувати постанову Особливої наради від 2 вересня 1940 р. «за недоведеністю звинувачення».

Після повернення до Києва працював у 1956—1983 роках старшим науковим співробітником і зав. відділом Інституту літератури АН УРСР. Є. Шабліовський — автор праць «Народ і слово Шевченка»

(1961), «Т. Г. Шевченко и русские революционные демократы» (1962), «Інтернаціональне і національне в художній творчості» (1963), «Гуманізм Шевченка і наша сучасність» (1964), «Шляхами єднання. Українська література в її історичному розвитку» (1965), «У сяйві лєнінських ідей» (1967), «В. І. Ленін і українська література» (1969), «М. О. Некрасов і українська література» (1971), «Соціалістичний реалізм і світова культура» (1973), «Життя, література, письменник» (1974), «На передових рубежах сучасності» (1975), «Поетичний світ Тараса Шевченка» (1976), «Естетика Чернишевського і наша сучасність», «Чернишевський і Україна» (1978), «Етапи великого шляху. Керівна роль КПРС у становленні і розвитку української радянської літератури. 1917—1941» (у співавторстві, 1978) та ін.

Доктор філологічних наук, професор, заслужений діяч науки УРСР, лауреат Ленінської премії (1964) та Державної премії УРСР (1979). Член КПРС.

Помер 10 січня 1983 року.

ГЕО ШКУРУПІЙ

Шкурупій Гео (Георгій) Данилович народився 21 травня 1903 р. в м. Бендери в сім'ї залізничника.

Закінчивши Другу Київську класичну гімназію (1920), вступив на медичний факультет Київського університету, де провчився лише рік. Згодом 2 місяці провів в Інституті зовнішніх зносин, працював редактором і сценаристом кінофабрики, співробітничав у редакції газети «Більшовик».

1920 р. дебютував віршами в альманасі «Гроно», а за два роки по тому опублікував першу поетичну книжку «Психотези» (1922). Потім виходили друком віршовані книжки «Барабан» (1923), «Жарини слів» (1925), «Море» (1927), «Для друзів-поетів — сучасників вічності» (1929). Гео Шкурупій, один із най-

056018
ДЕРЖАВНЕ ПОЛІТИЧНЕ УПРАВЛІННЯ

ВОСТОКОВА ТРУБА
УКРАЇНСЬКОГО ВОЄННОГО ОКРЕТУ

10020

СПРАВА

1955 № 0045

По об'єкту:

Шкучушля

Горького

Домнастич

м. об. об. 54³ - 54⁴ Ук. Ч. сср

Речеві докази №

47

ПОЧАТО 8 / 1955 р.

СКІНЧЕНО 15 / 1955 р.

НА АРХІВІ 140

50

яскравіших представників українського футуризму, належав до активних учасників усіх футуристичних об'єднань: «Аспанфут», «Комункульт», «Нова генерація», ОППУ.

1925 р. вийшла його перша книжка оповідань «Переможець дракона». Рецензуючи її, О. Білецький назвав молодого письменника «вундеркіндом нашої літературної сучасності». Опісля з'явилося ще кілька збірок його оповідань, а також романи «Двері в день» (1929), «Жанна-Батальйонерка» (1930), «Міс Андрієна» (1934).

До жодних політичних партій Гео Шкурупій не належав.

Його заарештували в Києві 3 грудня 1934 р. на підставі постанови оперуповноваженої секретно-політичного відділу УДБ НКВС УРСР Гольдман, яка висунула звинувачення в приналежності його до київської групи української націоналістичної контрреволюційної терористичної організації ОУН, основною метою якої було повалення Радянської влади на Україні і відрив її від СРСР шляхом вчинення терористичних актів проти керівників партії та уряду.

По справі Г. Шкурупія було проведено два судових засідання військового трибуналу — 19 березня і 27 квітня 1935 р., на яких він категорично заперечував проти висунутих звинувачень. Крім того, він подав судові письмову заяву-скаргу на неправомірні методи слідства.

В ній, зокрема, говорилося:

«15/І—35 р. я подав заяву на ім'я слідчого НКВС т. Грушевського із вказівкою на неправильний запис моїх показань і з вимогою їх виправити і долучити мою заяву до моєї справи. Але цього не було виконано. Тому прошу суд звернути увагу на це тепер. Показання щодо моїх розмов із знайомими мені письменниками (...) записані неправильно. Вони зрадаговані, заповнені за думкою слідчого т. Гринера, записані так,

цим моїм станом, примушував підписувати показання, доводячи мене до істерики. Тому прошу вважати ці мої показання недійсними, оскільки фактично вони не мої, а складені за думкою і бажанням слідчого...»

Після першого суду справа була повернута на додаткове розслідування.

27 квітня на другому судовому засіданні військового трибуналу Шкурупій знову доводить свою невинність і конкретними аргументами намагається спростувати звинувачення. Ось коротке його останнє слово: «Я до контрреволюційної організації не належав. Показання проти мене даються неправильні. Ніхто не сказав, що я щось конкретне зробив у терористичній групі, якою була моя участь у підготовці терактів. Я сам із робітничої родини і до контрреволюціонерів належати не можу. Почуваюсь обплутаним і не маю можливості спростувати брехню. Проти голосливих звинувачень говорять уся моя робота і все моє життя. Прошу мене виправдати».

Проте військовий трибунал не почув волення душі письменника. Шкурупій був засуджений на 10 років ув'язнення у виправно-трудовах таборах з подальшим трирічним ураженням у політичних правах і з конфіскацією майна. Відбував покарання в Соловецькій тюрмі. А 25 листопада 1937 р. без будь-якого попереднього слідства він був приречений «особливою трійкою» УНКВС по Ленінградському округу до вищої міри покарання — розстрілу.

Вирок виконано 8 грудня 1937 р., що засвідчено відповідним актом.

За клопотанням дружини Гео Шкурупія — Варвари Іванівни — справа її чоловіка була переглянута.

Гео Шкурупій реабілітований посмертно.

**МИХАЙЛО
ШМУШКЕВИЧ**

Шмушкевич Михайло Юрійович народився 11 листопада 1913 р. у м. Ржищеві на Київщині в робітничій сім'ї. Після закінчення місцевої школи переїхав до Києва, де працював слюсарем на металокомбінаті і одночасно навчався на робфаці Індустріального інституту. Поступивши на філологічний факультет КДУ, перейшов на роботу в редакцію газети «Київський піонер». Саме на цей час припадає початок його літературної творчості. Перша повість для дітей та юнацтва «Кнопки» видрукувана 1932 р. в російській періодиці.

В перший же день Великої Вітчизняної війни був мобілізований в ряди діючої армії. Воював на Південно-Західному фронті спершу як ст. інструктор політ-

відділу, а потім — начальником дивізійної розвідки. При виході з київського оточення був поранений на березі Псла, після чого на тривалий час попав у військовий шпиталь. У травні 1942 р. під час нещасливої наступальної харківської операції вдруге був тяжко поранений і непритомним попав у полон. Пройшов усі кола пекла фашистських концтаборів, працюючи в кам'яних кар'єрах Рамельсбаха. Будучи одним із керівників антифашистського руху опору, брав участь в повстанні військовополонених, які 18 березня 1945 р. прорвалися в розташування американських військ.

В кінці 1945 р. повернувся на Батьківщину і кілька місяців перебував у спецтаборі для перевірки колишніх військовополонених радянських офіцерів у районі м. Невель. Після беріївської чистки повернувся до Києва, де працював у молодіжній пресі. 19 травня 1949 р. був заарештований органами МДБ за вигаданим звинуваченням: шпигунство на користь американської розвідки. В березні 1950 р. особливою нарадою МДБ СРСР був засуджений за ст. 54—1 б (зрада Батьківщини) КК УРСР на 25 років ув'язнення у виправно-трудовах таборах особливого режиму.

Під час багатомісячного перебування в тюремній камері у колишнього воїна відкрилися старі рани. Прикутий до ліжка, покарання відбував в Абезькому інвалідному таборі (Комі АРСР). 19 березня 1955 р. за рішенням військової прокуратури СРСР був звільнений як безвинно репресований.

Михайло Шмушкевич — автор романів «Солнце не угасает» (1958), «Иду на сближение» (1974), «Теплая осень» (1977), «Аутодафе на Соборной» (1983), «Совесть» (1984), а також повістей: «Два Гавроша» (1962), «Испытание» (1964), «Именем закона», «Солов'иний гай» (1966), «Подвиг генерала» (1977), «Я вас жду» (1980) та кількох збірок оповідань.

ВОЛОДИМИР ШТАНГЕЙ

Штангей Володимир Фокович народився в 1895 р. в с. Мішурів Тальнівського району на Черкащині в сім'ї селянина-бідняка, котрий у 1913 році спромігся віддати сина в науку до Катеринославського землемірного училища, яке майбутній письменник так і не закінчив — був мобілізований в армію у 1914 р. На фронтах першої світової Штангей перебував недовго: 1915 року потрапив у німецький полон, де пробув більше трьох літ.

Після повернення на Україну потрапив у бурхливий вир подій. В Умані з ініціативи есерів був скликаний селянський з'їзд. Штангея обрали делегатом.

У травні 1919 р., в часи Директорії, лівий есер

Клименко організував на Уманщині селянське повстання, в якому взяв участь і майбутній письменник.

Після встановлення більшовицької влади його обрали народним суддею, а восени 1919 року він поступив до учительської семінарії. У зв'язку з реорганізацією цього закладу Штангей почав працювати на ниві освіти, пізніше вчився в Київській медичній академії, однак незабаром захворів і вимушений був знову вчителювати у селах Мішурів і Росошки.

1924 року очолив Уманське бюро робсількорів газети «Робітничо-селянська правда». Наступного року вступив до КП(б)У й переїхав до Катеринослава на роботу в райпарткомі. Потім знову газета «Робітничо-селянська правда», переїзд до Харкова. 1927 р. став знаменним для письменника — з'явилася перша книжка його оповідань «Батрачка». Потім побачили світ «Злочин у степу» та «Образа» (1929). З 1930-го по 1932 рік з-під пера його вийшло шість книг.

В. Штангей належав до активістів літературного угруповання «Плуг», працював заступником редактора однойменного журналу, редагував журнал «Радянська школа».

Наприкінці 1933 року в Харкові почалися масові арешти. Ці події та ще голод, що упродовж двох років лютував на Україні, нікому не додавали настрою. Сім'я письменника теж голодувала. Безпідставно запідозрений у якихось «злочинах», В. Штангей став безробітним. Виключення з партії — Штангея звинувачували в контрреволюційних переконаннях — механічно вилучило письменника з літературного процесу. Гонорару від останньої книжки «Один день» вистачило ненадовго. Довелося йти на ринок і торгувати речами. Доведений до відчаю письменник почав думати про самогубство. Та у грудні 1934 року його арештували.

Допитували Штангея часто. За два місяці він вісім

разів давав показання. Заарештований «визнав» свою «вину»: участь в есерівському повстанні та присутність на есерівському з'їзді, що кваліфікувалося як контрреволюційна діяльність. До цього харківські співробітники НКВС додали міфічну підготовку до терористичного акту. Письменника у січні 1935 р. перевезли в Київ і невдовзі, після суду, відправили на Соловки. На жаль, наявні архівні матеріали не надто щедро висвітлюють подальший період мученицького життя літератора. Відомо тільки, що 1937 рік став для нього фатальним — постріл зупинив його серце.

В. Штангей реабілітований посмертно.

ІВАН ЩЕРБИНА

Щербина Іван Савич народився 2 серпня 1891 р. у с. Лихівка на Катеринославщині в сім'ї бондаря. Після закінчення учительської семінарії (1909) кілька років працював у сільських, а потім у спеціалізованій залізничній школі на ст. Дебальцево (Донбас). 1920 р. вступив до ВКП(б) і був направлений на роботу в систему наркомосу. В 1931 р. за рекомендацією М. О. Скрипника прийнятий в аспірантуру Інституту червоної професури, після закінчення якої (1934) одержав призначення очолити сектор художньої літератури в Головліті УРСР. У час навчання в аспірантурі почав займатися літературною творчістю.

«За те, що я дав дозвіл на випуск чергового номера журналу «Піонерія» з оповіданням «Нарком», в якому

був зображений революціонер-більшовик Микола Скрипник, партбюро Головліту оголосило мені догану, а керівництво звільнило з роботи,— писав у своїй автобіографії Іван Щербина.— Невдовзі мене призначили старшим редактором видавництва «Радянський письменник». Рецензуючи нову поему Володимира Сосюри «Розгром», я відзначив у ній ряд недоліків, але рекомендував до друку. Проте тодішній головний редактор видавництва і деякі ортодоксальні критики кваліфікували цю поему як націоналістичну, не гідну для друкування. Після цього я отримав ще одну партійну догану і був вигнаний з роботи (хоч поема «Розгром» невдовзі була опублікована з деякими виправленнями й скороченнями). В кінці 1934 р. під час чергової чистки я був виключений із членів ВКП(б)... А в серпні 1937 р. репресований».

Завдяки настійливим клопотанням Павла Тичини, Володимира Сосюри, Олександра Білецького вищі правові інституції країни знайшли за можливе переглянути судово-слідчу справу Щербини І. С., внаслідок чого в квітні 1943 р. він був випущений з концтабору. Деякий час трудився вільнонайманим обліковцем на дільниці спецробіт № 17 в Магнітогорську, а після визволення України від гітлерівців переїхав до Харкова. Кілька років працював у системі Укркниготоргу, а з 1949 р. до смерті займався винятково перекладацькою діяльністю.

9 грудня 1953 р. Судова колегія в кримінальних справах Верховного суду СРСР скасувала постанову особливої «трійки» УНКВС по Харківській області від 20 листопада 1937 р. за відсутністю в діях Щербини І. С. складу злочину і справу припинила.

Помер 21 грудня 1979 р.

САМІЙЛО ЩУПАК

Щупак Самійло Борисович народився 16 березня 1894 р. у м. Липовець на Вінниччині в сім'ї комісiонера. 1909 р. Щупак закінчив двокласне міське училище, зати́м навчався на вечiрніх комерційних курсах у Лодзі, працював на текстильній фабриці конторщиком, на цукровому і пивоварному заводах, на паперовому складі в Києві.

В юнацькі літа вступив до Бунду. В 1919 р. став членом КП(б)У і цілковито віддався професійній партійній роботі. Щупак дотримувався ортодоксальних поглядів і був одним з активних тогочасних критиків. Працював редактором газет «Більшовик», «Пролетарська правда», журналів «Глобус» і «Критика», «Літературної газети».

Починаючи з кінця 20-х років, видав низку критичних книжок: «Питання літератури» (1928), «Критика і проза» (1930), «Боротьба за методологію» (1933), «Соціалістичний реалізм у художній літературі» (1934), «Творчі завдання драматургії» (1934).

Заарештований 10 листопада 1936 р. в Києві на підставі постанови військового прокурора диввійськюрриста Перфільєва. При обшуку в квартирі були виявлені книжки Л. Каменєва, Г. Зінов'єва, М. Томського, М. Скрипника, які фігурують у слідчій справі як «ідеологічно шкідлива і контрреволюційна література».

7 березня 1937 р. після трьох допитів Щупакові було пред'явлено звинувачення в тому, що він: «а) Є активним учасником контрреволюційної троцькістської організації, яка здійснила 1 грудня 1934 року підступне вбивство тов. Кірова і готувала в наступні роки терористичні акти проти керівників ВКП(б) і Радянського уряду. б) Отримав завдання створити троцькістську терористичну групу серед молодих письменницьких кадрів. Особисто завербував в організацію Копиленка О. і дав йому вказівки провадити контрреволюційну троцькістську роботу».

9 березня в Москві підготовче засідання Військової колегії Верховного Суду СРСР під головуванням В. Ульяновського і з участю А. Вишинського ухвалило із звинуваченням погодитись і, згідно із постановою ЦВК СРСР від 1 грудня 1934 р., справу заслухати на закритому судовому засіданні без виклику свідків і без участі звинувачення і захисту. Закрите судове засідання відбулось наступного дня, 10 березня. Тривало воно рівно 10 хвилин. Вирок був типовий для тих часів — вища міра покарання через розстріл.

Вирок виконано того ж дня, 10 березня 1937 року.

Після смерті Сталіна на клопотання сина і дочки Самійла Щупака його судово-слідча справа була переглянута. Самійло Щупак реабілітований посмертно.

ГРИГОРІЙ ЯКОВЕНКО

Яковенко Григорій Прокопович (літ. псевдонім — Вікторов) народився 2 грудня 1895 р. у с. Катеринівка нині Межівського району Дніпропетровської області в селянській сім'ї волосного писаря. Після Лютневої революції вчителював на селі. До жодної з партій не належав, але тяжів до лівих есерів. Перейшов на більшовицьку орієнтацію після денікінської в'язниці. Працював у продкомісії (Кременчук), губернському фінвідділі (Чернігів), в Народному комісаріаті фінансів УРСР.

Літературну роботу розпочав у 1923 р., вступивши у Спілку селянських письменників «Плуг». Автор повістей «Прапорщик Голобузенко» (1925), «Вербів-

чани» (1928), «Три елементи» (1930) та роману «Боротьба триває» (1931).

Взимку 1935 р. Яковенко поїхав на Донбас зібрати матеріали для книжки «Історія шахти Ілліча». Там за розпорядженням з Києва уповноважений Кадіївського міського відділу НКВС Казін 7 лютого 1935 р. провів трус у гуртожитку № 2 шахти ім. Ілліча і заарештував Яковенка. Спецконвоєм його відправили у розпорядження начальника секретно-політичного відділу НКВС УРСР. Співробітниця цього відділу Гольдман визначила, що він «був активним учасником контрреволюційної української націоналістичної організації і знав про підготовку терористичних актів проти керівників партії та радянського уряду». Тому «перебування його на волі соціально небезпечне».

Під час слідства, яке вів Проскураков, письменник вини за собою не визнав. Спеціальна колегія Київського обласного суду 28 вересня 1935 р. позбавила його волі на 4 роки. 1 жовтня 1935 р. Яковенка Г. П. відправили до київської в'язниці.

Матеріалів, які б засвідчили подальшу долю Г. Яковенка, розшукати не вдалося.

За протестом Прокурора УРСР була проведена додаткова перевірка цієї справи, в ході якої встановлено, що письменника засудили безпідставно. Судова Комісія з кримінальних справ Верховного Суду УРСР 28 березня 1957 р. попередній вирок скасувала і справу за відсутністю складу злочину припинила.

ФЕЛІКС ЯКУБОВСЬКИЙ

Якубовський Фелікс Болеславович народився 25 вересня 1902 р. в Києві в родині адвоката. 1919 р. закінчив місцеву гімназію, а 1926 р. — Київський ІНО. Паралельно з навчанням виступав у пресі як критик, пишучи на теми дожовтневої і сучасної літератури. Працював відповідальним секретарем журналу «Глобус», завітом польського театру в Києві, читав лекції в польському педінституті. До жодної з політичних партій не належав. Якубовський — автор книжок: «Силуети сучасних українських письменників» (1928), «Від новели до роману. Етюди про розвиток української художньої прози ХХ ст.» (1929), «Степан Васильченко» (1930), «За справжні обличчя. Критичні нариси на теми дожовтневої літератури» (1931).

Заарештований 9 серпня 1937 р. в Києві з санкції військового прокурора диввійськюриса Калошина. При обшуку в нього було вилучено твори Плеханова, Струве, Скрипника, Драгоманова, Єфремова, Кутського, а також особисте листування і об'ємистий рукопис, подальша доля якого не відома.

Звинувачувався Якубовський в приналежності до контрреволюційної організації ПОВ (Польська організація військова), в шпіонажі й вербовці нових членів із числа студентів і аспірантів польського інституту. «Речдоків по справі нема»,— зазначено у звинуваченні.

22 вересня 1937 р. Ф. Якубовський в особливому порядку — згідно з наказом НКВС СРСР № 00485— 37 р.— Комісією НКВС і Прокурором СРСР був засуджений до розстрілу.

День 25 вересня, коли Якубовському виповнилося 35 років, став останнім у його житті.

Після смерті Сталіна дружина Якубовського Адаса Яківна порушила перед правоохоронними органами країни клопотання про перегляд справи її чоловіка. В справі реабілітації Фелікса Болеславовича благородну роль відіграли Павло Тичина, Олесь Гончар, Юрій Смолич, Леонід Новиченко.

9 грудня 1957 р. Фелікс Якубовський реабілітований посмертно.

МИХАЙЛО ЯЛОВИЙ

Яловий Михайло Омелянович (літ. псевдоніми— Юліан Шпол, Михайло Красний та ін.) народився 5 червня 1895 р. в с. Дар-Надежда на Полтавщині (нині Сахновщинський район Харківської області) в сім'ї волосного писаря. Закінчив Миргородську гімназію і в 1916 р. вступив на медичний факультет Київського університету. Тут він одразу ж прилучився до революційного руху, проїнявшись симпатіями до есерів.

Після Лютневої революції повернувся в рідні краї, де проводив агітацію серед селян, був обраний головою Костянтиноградського революційного комітету, під час гетьманщини сидів у полтавській в'язниці. За дорученням боротьбистів у роки громадянської війни

вів підпільну роботу в Одесі, на Херсонщині, в Галичині. Після встановлення Радянської влади разом із Василем Блакитним видавав газету «Боротьба».

У березні 1920 р. вступив у КП(б)У із зарахуванням стажу з 1918 р., посів місце редактора газети «Селянська біднота». Потім деякий час працював у газеті «Вісті Київського губревкому», представником українського уряду в Москві, відповідальним секретарем журналу «Червоний шлях», редактором «Вапліте», членом редколегії «Журналу для всіх», директором видавництва ЛіМ (Література і Мистецтво). Брав активну участь у створенні літературної організації «Комункульт», був першим президентом ВАПЛІТЕ. Друкувався у збірниках «Жовтень», журналах «Семафор у майбутнє», «Шляхи мистецтва», «Всесвіт», «Знання» та ін.

Окремими виданнями вийшли друком збірка поезій «Верхи» (1923), комедія «Катина любов, або Будівельна пропаганда» (1928), роман «Золоті лисенята» (1929).

В ніч із 12 на 13 травня 1933 р. на квартирі М. Ялового працівники ДПУ УРСР провели трус, а господаря заарештували.

ЦКК КП(б)У 31 травня 1933 р. виключила з партії М. Ялового з мотивацією, що він «пробрався» в її ряди «з метою створення контрреволюційної фашистської організації, яка ставила перед собою завдання повалити Радянську владу».

Оперуповноважений секретно-політичного відділу ДПУ УРСР Пустовойтов у своїх звинувальних висновках після допитів стверджував, що «член підпільної боротьбистської організації Яловий М. М. входить до центру УВО». За завданням організації, «яку очолював Шумський, брав участь у групуванні контрреволюційних кадрів серед літераторів... Після розгрому шумськізму і переходу боротьбистської організації до

нової тактики підготовки збройного повстання Яловий брав активну участь у контрреволюційній повстанській роботі, особисто проводячи вербування в Красноградському районі». «Вів також шпигунську роботу, передаючи у польське консульство матеріали шпигунського характеру, мав доручення підготувати замах на тов. Постишева».

Яловий винним себе не визнав.

Судова «трійка» при Колегії ДПУ УРСР своєю постановою від 23 вересня 1933 р. позбавила його волі на 10 років. Спецконвоєм 11 травня 1934 р. він був направлений у Свірлаг ОДПУ м. Лодейне Поле. На засланні судова «трійка» УНКВС Ленінградської області 9 жовтня 1937 р. винесла вирок: вища міра покарання через розстріл.

Військовий трибунал Ленінградського військового округу 19 червня 1957 року скасував попередні вироки і справу припинив за відсутністю складу злочину.

Михайло Яловий реабілітований посмертно.

ВОЛОДИМИР ЯРОШЕНКО

Ярошенко Володимир Мусійович (літ. псевдонім — Воляр) народився 23 травня 1898 р. в с. Яхники нині Лохвицького району на Полтавщині в сім'ї вчителя.

Закінчив сільську, потім — реальну школу. Вчився в Київському комерційному інституті, якийсь час вчителював, завідував Будинком літератора, літчастиною цирку, художнім відділом на кінофабриці.

Писати почав російською мовою (збірка «Стихи» 1917 р.). Виступав як прозаїк і поет. Окремими виданнями вийшли збірки його поезій і байок: «Світодень», «Луни», «Що й до чого», «Через решето», «Божа кооперація», «Добре роби, добре й буде», «Байки»; книги оповідань і повістей — «Кримінальна

історія», «Гробовище». В театрі «Березіль» в 1922—1923 рр. ставилася п'єса Ярошенка «Шпана».

Входив до літературних організацій «МАРС», «Плуг», «Ланка».

Із 1919-го по 1921 р. був членом Української Комуністичної партії (боротьбистів).

...Вперше Володимир Ярошенко був заарештований органами ДПУ 26 лютого 1933 р. Обвинувачення: участь в якійсь міфічній українській націоналістичній контрреволюційній організації. Але через «відсутність складу злочину» його через два з половиною місяці звільнили із-під варти.

Вдруге письменник потрапив за ґрати 3 листопада 1936 р. В обвинуваченні, яке скомпонував на основі доносів оперуповноважений IV відділу УДБ НКВС УРСР молодший лейтенант Держбезпеки Акімов (Егідес), сказано: Володимир Ярошенко — «...учасник української контрреволюційної націоналістичної фашистської терористичної організації, яка зв'язана з контрреволюційною троцькістсько-зінов'євською організацією, що здійснила 1 грудня 1934 р. злочинське вбивство т. Кірова і готувала в наступні роки терористичні акти проти керівників ВКП(б) і Радянського уряду; проводив контрреволюційну фашистську агітацію і терористичну пропаганду, по контрреволюційній роботі був зв'язаний з учасником організації Ковтуном-Вухналем та ін.».

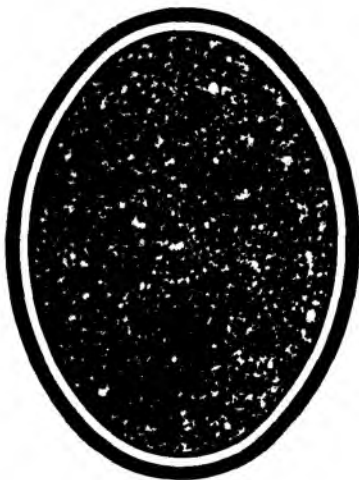
Військова колегія Верховного Суду СРСР 13 липня 1937 р. на закритому засіданні в Києві засудила Володимира Ярошенка до розстрілу.

Вирок виконано того ж дня.

У липні 1962 р. Правління Спілки письменників України звернулося до КДБ при Раді Міністрів УРСР з клопотанням розглянути справу про реабілітацію письменника.

13 вересня 1962 р. Військова колегія Верховного Суду СРСР винесла ухвалу: «Вирок Військової колегії Верховного Суду СРСР від 13 липня 1937 р. щодо Ярошенка В. М. за нововиявленими обставинами скасувати і справу щодо нього припинити за відсутністю складу злочину».

Володимир Ярошенко реабілітований посмертно.

Від упорядника

Поки що не знаємо його імені, не маємо його фото, не відаємо подробиць його хресного шляху. Достеменно відомо лише одне: Він жив на нашій землі, кривно любив свій знедолений народ, щедро дарував йому найкоштовніший скарб — вигранений у слові племін власного серця, за що й був занесений у чорні списки «ворогів народу» й приречений на сталінську голгофу.

І таких, як Він, жертв сталінського терору, хто не потрапив до цього скорботного мартиролога, десятки й десятки. Не потрапив не з чийогось недбалства чи злого умислу, а через відвічні пранці нашого суспільного безпам'ятства.

Понад три десятиліття минуло відтоді, як у пору хрущовської «відлиги» з катюги вкайданих у СРСР народів була здерга шкаралуща «зодчого соціалізму», а ми лише на порозі III тисячоліття нарешті знайшли в собі моральну потребу й громадянську мужність поіменно спом'янути репресованих сталінізмом побратимів по перу. Тільки яка це зараз воістину сізіфова праця!

Відомо, що в роки сталінського терору чимало громадських і культурних діячів України (в тому числі, звичайно, й письменників!) «раптово» щезали без арешту й суду чи навечно «замовкали» на допитах в енкаведистських катівнях. Їхні родинні гнізда, як правило, вицент виплюндровувалися, а сучасники тих трагічних подій один за одним відходили за межу буття. Отож на сьогодні чимало імен загиблих у січкарні сталінізму майстрів слова кануло в безвість, не полишивши по собі ніяких слідів.

На жаль, у цьому моторошному довіднику названо далеко не всіх письменників, кому судилося пройти крізь кривавий щидилок таких неконституційних сталінських маруд, як усілякі «виїзні сесії», «особливі наради», «трійки», поскільки безліч судово-слідчих справ розгубилося в нетрях архівних спецховів. Проте пошуки їх продовжуються з надією на успіх.

Відкритою раною мартиролога «З порога смерті» є українське літературне закордоння. Не секрет, що певній кількості письменників пощастило вирватися з пазурів червоних гестапівців і в час другої світової війни вибратися із-за «залізної завіси». На Заході чимало з них стали всесвітньовідомими авторами, проте для нашого українського читача мало що говорять імена, скажімо, Івана Багряного, Григорія Костюка, Юрія Лавріненка, Івана Майстренка, Дмитра Нітченка. Бо впродовж десятиліть в країні «розвинутого соціалізму» на вільне слово було накладено чавунне сусловсько-брежнєвське табу мовчання.

Тому найсвятішим своїм обов'язком комісія «Меморіал» Спілки письменників України вважає зібрати під одним дахом наступного видання «З порога смерті» усіх замордованих і недомордованих сталінищиною речників народів України. Зібрати спільними зусиллями усіх суцих поколінь українства, розкиданого злою долею по різних світах.

Нехай це буде, за словами патріарха сучасної української літератури Олесь Гончара, «книга великого народного болю, книга, що й до нащадків перейде як грізне свідчення, як прокляття сталінищні, як реквієм по незліченних людських жертвах, так немилосердно, так безневинно вигублених на очах цивілізованого ХХ віку».

З М І С Т

Передмова. Олекса Мусієнко	3
Абчук Аврам. Текст Г. Полянкера	35
Альтман Мойсей. Текст Г. Полянкера	39
Андрійчук Кесар. Текст О. Мусієнко	41
Антоненко-Давидович Борис. Текст Л. Бойка	44
Атаманюк Василь. Текст Ф. Погребенника	48
Багмут Іван. Текст О. Мукомели	51
Балясна Рива. Текст Г. Полянкера	54
Басок Василь. Текст В. Мельника	56
Бей Степан. Текст М. Наєнка	59
Бордник Олесь. Текст М. Сороки	62
Бобинський Василь. Текст Ф. Погребенника	65
Божко Сава. Текст О. Мукомели	68
Борзяк Дмитро. Текст В. Музики	71
Брасюк Гордій. Текст В. Юткіна	74
Будяк Юрій. Текст І. Ільєнка	77
Бузько Дмитро. Текст Л. Бойка	80

Булатович Микола. Текст О. Мусієнка	83
Буревій Кость. Текст І. Ільєнка	86
Бухбіндер Йосип. Текст О. Мусієнка	88
Вайнерман Ханан. Текст Г. Полянкера	92
Ванченко Петро. Текст І. Ільєнка	94
Велєдницький Абрам. Текст Г. Полянкера	97
Вирган Іван. Текст І. Ільєнка	99
Вишня Остап. Текст О. Мукомели	101
Влизько Олекса. Текст В. Брюховецького	104
Вороний Марко. Текст І. Ільєнка	106
Вороний Микола. Текст І. Ільєнка	110
Вражливий Василь. Текст В. Мельника	115
Вухналь Юрій. Текст О. Мукомели	118
Галушка Денис. Текст В. Юткіна	120
Гаско Мечислав. Текст Ф. Погребенника	124
Гедзь Юхим. Текст О. Мукомели	127
Гжицький Володимир. Текст В. Мельника	130
Гнатюк Іван. Текст О. Мусієнка	134
Годованець Микита. Текст І. Зуба	138
Гомін Лесь. Текст М. Сороки	140
Гордієнко Дмитро. Текст І. Ільєнка	142
Гофштейн Давид. Текст Г. Полянкера	145
Гриб Кузьма. Текст О. Мусієнка	147
Григор'єв Григорій. Текст О. Мусієнка	151
Губерман Айзик. Текст Г. Полянкера	153
Гутянський Веніамін. Текст Г. Полянкера	155
Добровольський Аркадій. Текст О. Мукомели	158
Досвітній Олесь. Текст О. Мукомели	161
Драй-Хмара Михайло. Текст В. Брюховецького	165
Друкер Ірма. Текст Г. Полянкера	168
Дубинський Ілля. Текст О. Мусієнка	170
Дубовик Михайло. Текст І. Ільєнка	172
Дукин Микола. Текст М. Наєнка	175
Епik Григорій. Текст В. Мельника	178
Єфремов Сергій. Текст М. Наєнка	182
Журлива Олена. Текст Л. Бойка	186

Забара Натан. Текст Г. Полянкера	189
Загул Дмитро. Текст М. Сороки	191
Зеров Микола. Текст В. Брюховецького	195
Зорін Володимир. Текст І. Зуба	199
Іванов Іван. Текст І. Ільєнка	201
Івченко Михайло. Текст В. Мельника	204
Ірчан Мирослав. Текст О. Мукомели	208
Йогансен Майк. Текст В. Юткіна	211
Каган Абрам. Текст Г. Полянкера	215
Казка Аркадій. Текст І. Ільєнка	217
Кальницький Яків. Текст О. Мусієнка	220
Калянник Іван. Текст О. Мукомели	227
Капельгородський Пилип. Текст Л. Бойка	230
Касьяненко Ганна. Текст В. Музики	234
Кириленко Іван. Текст О. Мусієнка	236
Кіпніс Ісаак. Текст Г. Полянкера	241
Кічур Мелетій. Текст Ф. Погребенника	243
Коваленко Борис. Текст І. Ільєнка	245
Ковінька Олександр. Текст І. Зуба	248
Кожушний Марко. Текст І. Зуба	252
Козоріс Михайло. Текст Ф. Погребенника	254
Колесник Петро. Текст О. Мукомели	256
Кононенко Павло. Текст М. Сороки	259
Коряк Володимир. Текст В. Музики	261
Косинка Григорій. Текст М. Наєнка	263
Костенко Анатоль. Текст І. Ільєнка	267
Котко Кость. Текст О. Мукомели	269
Коцюба Гордій. Текст О. Мукомели	272
Кочур Григорій. Текст І. Ільєнка	275
Кримський Агатангел. Текст М. Сороки	278
Крушельницький Антін. Текст Ф. Погребенника	283
Крушельницький Іван. Текст Ф. Погребенника	286
Кузьмич Володимир. Текст І. Ільєнка	289
Кулик Іван. Текст М. Сороки	291
Куліш Микола. Текст В. Мельника	294
Лакіза Іван. Текст О. Мукомели	297

- Лебідь Максим. Текст В. Юткіна 301
Лісовий Петро. Текст О. Мукомели 303
Лойцкер Юхим. Текст Г. Полянкера 306
Лур'є Ноте. Текст Г. Полянкера 308
Майстренко Яків. Текст М. Сороки 310
Майфет Григорій. Текст В. Мельника 314
Малицький Федір. Текст Ф. Погребенника 318
Маловічко Іван. Текст І. Ільєнка 321
Мижирицький Мойсей. Текст Г. Полянкера 323
Микитенко Іван. Текст О. Микитенка 326
Мисик Василь. Текст О. Никанорової 329
Михайлюк Андрій. Текст М. Сороки 333
Мороз Михайло. Текст І. Ільєнка 335
Нефелін Василь. Текст В. Мельника 337
Овчаров Григорій. Текст В. Юткіна 340
Панів Андрій. Текст О. Мукомели 342
Патрус-Карпатський Андрій. Текст О. Мусієнка 345
Патяк Анатолій. Текст О. Мусієнка 348
Педа Панько. Текст І. Ільєнка 351
Пилипенко Сергій. Текст О. Мукомели 353
Підмогильний Валер'ян. Текст В. Мельника 357
Пінчевський Михайло. Текст Г. Полянкера 362
Піонтек Люціанна. Текст М. Сороки 364
Плужник Євген. Текст В. Мельника 366
Поліщук Валер'ян. Текст В. Брюховецького 369
Полянкер Григорій. Текст О. Мусієнка 372
Рудик Дмитро. Текст Ф. Погребенника 375
Савич Іван. Текст І. Ільєнка 378
Савченко Яків. Текст О. Никанорової 380
Саченко Григорій. Текст І. Ільєнка 384
Свідзинський Володимир. Текст О. Никанорової 386
Семенко Михайль. Текст Ю. Коваліва 389
Семиволос Іван. Текст М. Сороки 392
Скрипник Лев. Текст О. Мусієнка 395
Скуба Микола. Текст М. Сороки 400
Слісаренко Олекса. Текст М. Наєнка 402

- Соколовський Олександр. Текст І. Ільєнка 406
Сопілка Мирослава. Текст В. Музики 408
Сорока Олександр. Текст М. Сороки 411
Старицька-Черняхівська Людмила.
Текст Ю. Хорунжого 414
Талалаєвський Матвій. Текст Г. Полянкера 418
Тенета Борис. Текст В. Мельника 421
Ткачук Іван. Текст Ф. Погребенника 424
Тулуб Зінаїда. Текст М. Сороки 426
Фальківський Дмитро.
Текст В. Брюховецького 430
Филипович Павло. Текст В. Брюховецького 432
Філянський Микола.
Текст Ф. Погребенника 435
Хвильовий Микола. Текст М. Наєнка 437
Хоткевич Гнат. Текст Ф. Погребенника 441
Чепурний Дмитро. Текст І. Ільєнка 445
Чернявський Микола.
Текст Ф. Погребенника 448
Черняхівська Вероніка.
Текст Ю. Хорунжого 450
Чечвянський Василь. Текст О. Переїденка 452
Чигирин Віталій. Текст О. Мусієнка 455
Чичибабін Борис. Текст О. Мусієнка 458
Шабліовський Євген. Текст О. Микитенка 461
Шкурупій Гео. Текст О. Никанорової 464
Шмушкевич Михайло. Текст О. Мусієнка 469
Штангей Володимир. Текст В. Музики 471
Щербина Іван. Текст О. Мусієнка 474
Щупак Самійло. Текст О. Никанорової 476
Яковенко Григорій. Текст О. Мукомели 478
Якубовський Фелікс. Текст О. Никанорової 480
Яловий Михайло. Текст О. Мукомели 482
Ярошенко Володимир. Текст М. Сороки 485

Від упорядника 488

Литературно-художественное
издание

С ПОРОГА СМЕРТИ

**Писатели Украины —
жертвы сталинских репрессий**

Выпуск первый

Киев, издательство «Радянський письменник»

На украинском языке

Фоторепродукції

В. Я. Бойка

Художній редактор

О. І. Яцун

Технічний редактор

В. В. Чала

Коректори

Н. М. Овчарук,

С. І. Слабошевська

ИБ № 3619

Здано на виробництво 30.05.91.

Підписано до друку 22.10.91.

Формат 70×100¹/₃₂. Папір офсетний № 1.

Гарнітура ТТ. Українська. Друк офсетний.
20,15 умовн. друк. арк., 20,31 умовн. фарбовідб.,
17,09 обл.-вид. арк.

Тираж 22 000 пр. Зам. 1—105.

Ціна 4 крб.

Видавництво «Радянський письменник»,
252054, Київ-54, вул. Чкалова, 52.

Книжкова ф-ка «Жовтень»,
254655, МСП, Київ-53, вул. Артема, 25.

В книге
впервые поименно названы
писатели Украины,
ставшие невинными жертвами
сталинского террора.
Изучение архивов КГБ
позволило документально точно раскрыть
методику и механику политических процессов
над творческой интеллигенцией на Украине
в довоенный и послевоенный периоды.
Книга иллюстрирована документами
из судебно-следственных дел,
сохранившихся в архивах.

3-11 **З порога смерті: Письменники України —
жертви сталінських репресій/Авт. кол.: Бой-
ко Л. С. та ін.— К.: Рад. письменник, 1991.—
Вип. I/Упоряд. О. Г. Мусієнко.—494 с.
ISBN 5-333-01078-1**

У книзі вперше поіменно названо письменників України, які стали безневинними жертвами сталінського терору.

Вивчення архівів КДБ дозволило документально точно розкрити методику й механіку політичних процесів над творчою інтелігенцією на Україні у довоєнний і повоєнний періоди.

Книга ілюстрована документами із судово-слідчих справ, що збереглися в архівах.

3 4603010202-164 БЗ1.17а.91
M223(04)-91

ББК 83.3Ук7 + 63.3(2Ук)7-49

